

O

Óbadja, a 12 kisebb próféta gyűjteményének egyik könyve. A próféta Edomról szól, hogy elbizakodottságával és kegyetlenségével érdemelte ki Isten büntetését: «A határig üztek saját szövetségeseid, megcsaltak, levertek meghittjeid, kik kenyeredet ették, hálót vetettek neked. A gonoszság miatt, melyet Jákob testvéredet elkövetél, borít el most a szégyen. Nem kellett volna egykedvűen nézned testvéredet balsorsa napján és nem kárörvendened Jуда fiain vesztük napján. Amint te tettél, úgy tesznek veled is, fejedre száll tettet». Korvonatkozások hiányában az egyfejezetre terjedő könyvecskét irodalomtörténetileg még megközelítőleg sem tudjuk elhelyezni.

Zsidó Lexikon.

Oberländer, felvidéki. A keleti és erdélyi részekben lakó zsidók az északi megyék zsidójára alkalmazzák, aki kulturáltabb életformák között él, de alkalmazzák a Duna-Tisza közén lakókra, sőt még a Dunántúlra is, mindenkire, akit németesnek tartanak. Az O. tehát inkább karakterizáló, mint etnográfiai megjelölés. A konzervatív keleti zsidó smokságnak tartja a kultúrformákat és ennél fogva kevésre becsüli az O.-t, ami kifejezésre jut a közmondásában is: Ein Narr, wie ein O., bolond, mint egy felvidéki. F. M.

Obláth Richard*, matematikus, tanár, szül. Versecen 1882. A budapesti egyetemen tanult és miután bölcsészettudományi és tanári oklevelet

szerzett, az V. ker. áll. főreáliskola tanára lett. Munkatársa több magyar és külföldi matematikai folyóiratnak. Önállóan megjelent főbb munkái: *Az alkoholizmus élettani és etikai hatásai* (1904); *Merőleges szerkesztése vonalzóval és étalonmal* (1909).

Óbuda (Alt-Ofen, hébertül: *Oven Jósén*), Budapest III. ker. A legrégibb okmány, mely Ó.-n letelepült zsidók mellett tanuskodik, 1349-ből származik. A XV. sz.-ban már községet alkotnak az ottlakó zsidók, ez azonban 1526. a háborús zavarok következtében tönkrement. Csak 1712. találhatók újra zsidók Ó.-n, a népszámláló ív ebben az évben 24 családot (88 lelket) mutat. Jórészt Cseh- és Morvaországból származtak, de több Budáról kiűldözött zsidó is telepedett itt le. Zichy gróf védelme alatt állottak és miután az előírt védelmi pénzt megfizették, a hatóság nem zaklatta őket. A Zichy grófok nagy kiváltságokat adtak az Ó.-i zsidóknak. Megengedték, hogy nyilvánosistentiszteletet tartsanak, hogy belügyeikben saját bíróságuk ítélkezzék, hogy ingatlanokat szerezzenek, kóser bort és húst mérjenek, a zsidóbíró, kit a Zichy bárók engedélyével maguk a zsidók választottak, nagy tiszteletben részesítették. A bíró mindig egy díszes ezüst pálcát tartott a kezében s ha az utcán járt, a hitközségi szolga heroldként járt előtte. A zsidók, mint bérlők, szétszórtan laktak a városban. 1737-ben 43 család (198 lélek) lakott itt. Ekkor szereztek temetőtelket és 1738. építették az első zsinagógát. 1745-ben halt meg első rabbijuk Oppenheim Isachar Ber. 1749-ben a község 340 forint türelmi adót fizetett. 1752-ben 52 család élt itt, volt rabbijuk, Günsburg Matiszjáhu, egy rabbi-helyettesük és két zsidó tanítójuk. 1765-ben megújította a község Zichy grófnővel kötött szerződését és 1766. a kamara vette át a védelmet hasonló feltételek mellett. 1770-ben alapították a Chevra Kadisát, 1780. ennek égisze alatt a zsidókórházat. 1786 után Kicsé Izák a rabbi. 1784-ben nyílt meg a nyilvános népiskola, az első világi zsidó iskola Magyarországon. 1787-ben már 320 család lakta Ó.-t. Budai mintára új alapszabályok is készültek. 1789-ben választották meg Münz Mózes (l. o.) rabbinak. 1794-ben megyei rabbi lett; 6 alá tartozott a pesti község is. E hivatalt 1831. bekövetkezett haláláig viselte. Még 1830. approbálta Chorin Áron első írását, az *Emek hasóve* c. munkát. Mikor azonban később Chorin nyíltan a szélső reform mellett foglalt állást, Münz az ország többi rabbi-tekintélyével ellene lépett fel. A pesti község, ahol a reformirányzatnak sok híve volt, nem akarta többé Münzöt rabbijának elismerni. Az Ó.-i község Münz alatt felvirágzott, 1794. már 3 2 családot számlált, kik 1790 óta saját házaikban lakhattak. 1838-ban hívták meg rabbinak a *Tiv Gitin* című novellisztikus és responzorikus munka szerzőjét Heller Cvi Hirset, aki azelőtt Bródiban, Bonyhádon és Ungváron működött. De ez még ugyanabban az évben meghalt. Ezután az állás 27 évig üresen maradt. 1838-ban az árvíz a zsidóknak is nagy károkat okozott, a szerencsétlenség éjszakáján a református templom fogadta be őket. 1861 és 1880 között Hirsch Márkus működött itt, aki később prágai és hamburgi főrabbi lett. A kulturális élet középpontjává azonban mind-

inkább Pest emelkedett és az Ó.-i község is háttérbe szorult. Rabbijai voltak Klein Gyula (1887–1895), Adler Illés (1896–1907), Wellesz Gyula (1910–1915), majd Schreiber Ignác (1919–1922) következett, aki fiatalon villamos szerencsétlenség áldozata lett. Jelenleg Neumann József dr. (l. o.) a főrabbi. Az Ó.-i hitközség mindig kitűnt hazafiás áldozatkészségével. A Nemzeti Múzeum alapításához 2625 forinttal járult hozzá. 1848-ban önként felajánlotta minden templomi ezüstjét, 50 lovaszt állított ki teljes felszereléssel. Az 14,270 forint hadiadót készpénzben fizette le. Ma is fennálló nagy templomát 1820. építette a hitközség. A tagok nemcsak a költségeket fedezték, de kezük munkájával is résztvettek a templomépítésben. 1927-ben egy kisebb templomot épített a hitközség. A hitközségnek a II. József idejében alapított iskolája a múlt század 80-as éveiben megszűnt és csak 1920. nyílt meg ismét a hitközség székházával közös új épületben. Ez volt a II. József által engedélyezett ú. n. «Musterschule», melynek megnyitását nagy belső harcok előzték meg. A hitközség jámborabb tagjai ugyanis a hitéletet feltették az iskolától. Az iskola 4 tanerős és 4 osztályos. 1927-ben Kemény Lajos (l. o.) hitközségi elnök kezdeményezésére napközi otthon létesült, továbbá óvoda, amely az országnak első zsidó óvodája. A Talmud-Tóra kb. ötven éve létesült s jelenleg két tanerős. 1922-ben Herskovits Mihály és Singer Lázár kezdeményezésére megalakult a «Solós Szeudosz»-egylet és a Talmud-Tóra felnőttek részére, amely szombat délután tartja összejöveteleit és a vallásos élet elmélyítésére törekszik. 1923 óta tart fenn a hitközség népkönyvtárát, amelynek számára Kemény Lajos és családja külön házat építtetett, ahol naponta 120 szegény kap ebédet. Egyesületek: a Chevra Kadisa, amely 1770. létesült. Első héber nyelvű jegyzőkönyve 1786. kelt. Alapszabályai 1807. készültek. Jelenlegi elnöke Finály Zsigmond, alelnöke Weisz L. Sámuel. Ezenkívül 7 előjáró és 24 választmányi tag intézi a Chevra Kadisa ügyeit. A Chevra Kadisa három temetőt is tartott fenn. A legrégibb a XVIII. sz. elején nyílt meg, itt voltak a nagy tudós rabbik, Oppenheim Léó, Heller Cvi Hirsch. Münz Mózes, továbbá a Freudiger, Boskovitz és Goldberger családok sírjai. A második temető 1888. nyílt meg. Az új temetőt pedig 1922. adták át rendeltetésének. A Chevra Kadisa égisze alatt a XVIII. sz. végén létesült kórház — régen a «Siechenhaus» — 1908-ban megszűnt. Finály Zsigmond kezdeményezésére 1925-ben Aggokháza, 1926. pedig Szeretetház létesült. A XIX. sz. első felében alakult meg a Nőegylet, amelynek, valamint a Leányegyletnek is Vajda Zsigmond dr.-né a jelenlegi elnöknője. A betegek segélyezésére szolgáló Bikur Cholim-egylet Weisz Mór elnöke alatt áll. Még Münz Mózes alapította s azóta máig is fennáll az Ó.-i Lelkiudv-Egylet (Menücho-Nöchajno), mely kaddist mond azokért, akiknek nincsenek hátramaradottjai s általában ápolja a halálozási évfordulók kultuszát. Az egylet Münz Mózes halálának évfordulóján sírjánál mindig gyászünnepelet rendez, melyre évről-évre nagyobb tömegek zárandokolnak ki a temetőbe. 1905-ben létesült az Óbudai zsidó ifjak irodalmi

társulata (ÓZSIIT), amely felolvasások és előadások rendezésével a zsidó irodalmat ápolja. A háború alatt a társulat működése szünetelt. 1928-ban kezdett újra működni. Az elmúlt tíz esztendő a hitközség történetében az alkotások ideje. A hitközség tagjainak létszáma ezidő alatt megkétszereződött. Kiváló elnökök állottak a hitközség élén, ú. m. Stern József dr. kir. tanácsos, Székely Salamon főigazgató, Vörösváry Miklós dr. ügyvéd és jelenleg Kemény Lajos. Stern dr. a háború, Székely Salamon a forradalmak támadásaival szemben védte meg a hitközséget, Vörösváry dr. pedig a gazdasági konszolidáció alapját rakta le, míg Kemény Lajos a hitközség újabb intézményeinek létesítésén dolgozik szép sikerrel. 1926. nagy építkezéseket eszközölt a hitközség. Felépítette a székházat, amely dísztermével, tanácstermével, elnöki fogadóival, irodahelyiségeivel s az ifjúság számára készült tornatermével kitűnően megfelel hivatásának. 1924-ben bevezette a hitközség a hitoktatást az iparostanonc- és a leányháztartási iskolákban, ugyanez évben cserkészcsapatot szervezett, melynek otthona a székházban van. A hitközség 91,300 P-s évi költségvetéssel dolgozik, melyből 8300 P-t fordít szociális és filantrópikus célokra. Nagyobb alapítványa a 4 ingatlanból (2 beépített) álló Berger Lipót dr.-féle alapítvány, amelynek kamatait a hitközség felekezeti különbség nélkül első sorban hadiözvegyek és hadiárvaik támogatására fordítja. A hitközségnek gazdag, érdekesnél érdekesebb okmányokat tartalmazó levéltára van, amely alapja lesz a most szervezés alatt álló Ó-i zsidó múzeumnak. A hitközség lélekszáma 5500, a családok száma 1350, adót 1402-en fizetnek. Foglalkozás szerint a hitközség tagjai túlnyomórészt kereskedők és iparosok, de sok közöttük a vállalkozó, gyáros és az intellektuális pályákon működő egyén. A hitközségnek a világháborúban résztvevő tagjai közül 55-en estek el, akiknek emlékét a templom előcsarnokának falába illesztett márványtábla őrzi. A hitközség mai vezetősége: Neumann József dr. főrabbi, Kemény Lajos elnök, Orova Zsigmond dr. alelnök, Glück Emil, Huszár Jenő, Kozma Gyula, Strausz Mór, Székely Salamon és Tehel Lajos előjárók, Rabinek Lajos és Wertheimer Salamon pénzügyi előjárók, Herskovits Mihály, Löffler Márk, Singer Lázár templomi előjárók. Választmányi tagok: id. Back Dávid, Böhm Izidor, Deutsch Arnold, Deutsch József, Eckstein Ignác, Engel Ignác, Fischer Mór, Goldmann Gyula, Goldstein Lipót, Hoffenreich Adolf, Klein Sándor, Kovács Dávid, Marberger Miksa, Orova Károly, Pollacsek Jenő, Rosenbaum Bernát, Somló Sándor, Schwarc Nándor, Schwarc Sándor, Steiner Károly, Weiner Lajos, Weisz Salamon, Weisz Simon és Zichermann Antal. Az iskolaszék tagjai: Felber Lipót elnök, Dóri Pál alelnök, Angyal Márton, Biró István, Finály Árpád dr., Groszmann Vilmos, Schönberger Ignác, Kemény József, Kovács Arthur dr., Krausz G. Károly, Székely Salamon és Schiffer Ferenc dr. A hitközség jegyzője Parczel József.

Óchél nefes (h.). Szó szerint: lelket emésztő. Átvitt értelemben feltétlen szükségességet jelent.

Ebben az értelemben használják, mikor különbséget tesznek a szombat és ünnepnap szentsége között. Az ünnep szentsége csak annyival kisebb, mint a szombaté, hogy a munka tilalma szűkebb körben mozog és nem vonatkozik olyan dolgokra, amelyek feltétlenül szükségesek; szombaton ellenben még a feltétlenül szükséges munka is tiltva van. F. M.

Ochinu ató (h.). *Testvérünk vagy.* A Chevrá Kadisa ezzel üdvözli a kötelékébe felvett új tagot.

Oesterreicher, 1. Béla, ügyvéd, szül. Boldogasszonyban (Moson vm.) 1862 dec. 12. Ügyvédi oklevelét a budapesti egyetemen szerezte meg. 1900 óta Moson vm. tb. főügyésze. A magyarországi cionista mozgalom egyik vezető egyénisége. Mint Herzl Tivadar (l. o.) és Max Nordau (l. o.) barátja lelkes híve lett a cionista eszmének, résztvevő a magyarországi mozgalom megindításában s elnöke volt az 1902. Pozsonyban tartott első cionista kongresszusnak. Tíz éven át elnöke volt a Magyar Cionista Szövetségnek (l. o.), amelyet gyakran képviselt a cionista világkongresszusokon. V. A.

2. O. József Manes, orvos, kiváló balneológus, Balatonfüred-fürdő megalapítója, szül. Óbudán 1756., megh. Bécsben 1832. Jómódú, előkelő családból származott. Jóllehet fiatal kora még a türelmi rendelet előtti időkre esett, amikor a tanulás szabadsága korlátozva volt, O. mégis elvégezte a gimnáziumot. Nagy energiára vall, hogy zsidó létére a budai egyetem orvosi fakultását el tudta végezni 24 éves korára. Orvostudományi promócióra a budai egyetem őt, mint első zsidó doktoránst, csak II. József egyenes utasítására bocsátotta 1781 febr. 21. Disszertációja Budán jelent meg az egyetemi nyomdában 1781. e címen: *Analysis aquarum Budensium, praemissa methodo Cl. Prof. Winterl.* Diplomáját csak a türelmi rendelet megjelenése után kézbesítették ki neki, de ekkor már kórházi orvosként működött Óbudán. Innen meghívták megyei főorvosnak Zalaegerszegre. Minthogy ez időben már ismert balneológus volt. u. e. császári rendelettel Füredre is főorvosnak nevezték ki. O. elfoglalta új állását és egész energiáját a fürdőhely felvirágoztatásának szentelte. Régi megállapítások szerint Balatonfüred tulajdonképpen O. egyéni műve. Erdemeit az ottani kurszalon falába elhelyezett emléktábla öröközte meg. Tizenhét évig élt Füreden s 1803. Bécsbe költözött, ahol keresett magánorvosként nagy tisztelettől övezve élt 76 éves koráig. 1810-ben oly szerkezet készítésével vonta magára a figyelmet, amellyel az élelmiszerek hamisítását meg lehetett állapítani s midőn ezt bemutatta Ferenc császárnak, arany dohányszelencével tüntette ki. 1818-ban a hatóságoknak bemutatta az általa felfedezett glaubersó gyári előállításának módját. Ekkor kinevezték cs. és kir. kamaravorvosnak, aranyéremmel tüntették ki és a bécsi Medizinisch-technisches Institut-ot rendelkezésére bocsátották szódagyártás céljaira. Célját, hogy katonák részére ingyenes intézetet létesíthessen Füreden, nem tudta elérni, de már 1823. 2480-ban forintos alapítványt tett, amelynek kamataiból az ott tartózkodó legénységnek «Zulag»-ot kellett fizetni. 1797 óta tagja volt a

lipcsei Ökonomische Gesellschaftnek és a jeni Orvosi Társaságnak. Sírköve a régi zsidó temetőben van Bécsben, feliratát közli L. A. Frankl *Inscriptionen* stb. c. műve, életrajzát és arcképét a Reich-féle Beth-Él 1856. I. füzeté. és M. Zs. Szemle 1906, 26—37 l. Művei: *Nachrichten von den Bestandtheilen u. Kräften des Füreder Sauerbrunnens* (Wien 1742); *Az általam újonnan találtatott természeti magyar csudálatos sóval (sal mirabilis nativus hungaricus) való hasznos életről orvosi tapasztalások* (1801). S. R.

3. O. Samu, ügyvéd, szül. Ungváron 1854 febr. 28. Testvére, Ország Jakab (megh. 1927) Ungvár tiszti főorvosa és polgármesterhelyettese volt. A budapesti egyetemen tanult, s a jogi doktorátus és ügyvédi diploma elnyerése után a fővárosban lett keresett ügyvéd. 1908 óta választmányi tagja az Ügyvédi Kamarának és az Orsz. Ügyvédvizsgáló Bizottságnak. Ügyésze és választmányi tagja a M. Helyiérdekű Vasút Rt.-nak és több nagy vállalatnak. Érdemeiért udv. tanácsosi címet kapott. A felekezeti életben is előkelő szerepet töltött be, s régebben tagja volt a Pesti Izr. Hitközség képviselőtestületének.

Ofner József, Máv. központi üzletvezető szül. Kápolnásnyéken (Fejér vm.) 1848 nov. 29., megh. Budapesten 1923 dec. 9. A budapesti Műegyetem és a müncheni Technische Hochschule elvégzése után gépészmérnöki oklevelet nyert és mint díj-nok a Máv. szolgálatába lépett. Baross Gábor miniszter felismerte kiváló képességeit és a jobbparti üzletvezetőséghez osztotta be. Felügyelő, majd főfelügyelő lett, végül üzletvezetővé nevezték ki. A Máv. egyik legnagyobb szaktudású vezetőegyenisége volt. Több vasútvonalat épített s eredményes munkásságával nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a Máv. nemzetközi értelemben véve iselsőrangú vasúttá fejlődött. Számos közlekedés-ügyi szakmunkát írt. Sok kitüntetést kapott s a király udvari tanácsossá nevezte ki. V. A.

Ógyalla (*Stara Dala*, Cs.-Szl.) nagyk. Komárom vm. Az O.-i (statusquo) hitközség a XVIII. században alakult. Sem az alapítási évről, sem az alapítókról nincsenek pontos feljegyzések. A hitközség első rabbija Boskovitz Mayer volt, akinek működéséről azonban jóformán semmit sem tudunk. A hitközség első régi temploma 1911. leégett, az új templom 1914. épült Steiner Mihály földbirtokos hathatós anyagi támogatásával. A hitközség 1880. létesítette kéttanerős elemi iskoláját, amely 1905. anyagi okok miatt megszűnt. Egyetlen intézménye a Chevra Kadisa, mely jelenleg Reichenthal József elnöke alatt áll. Tagjai közül Wollner Adolf létesített nagyobb fűrésztel-epet, mely 40 munkást foglalkoztat. Mintagazdaságot Sümeg Ernő vezet, aki kb. 700 holdon gazdálkodik. A hitközség évi költségvetése kb. 22.000 é. korona, melyből jelentékeny összeget szociális és filantrópikus célokra fordít. Anyakönyvi területéhez 12 község tartozik. Lélekszáma 110, családok száma 38, adót 37-en fizetnek. Foglalkozás szerint: 5 gazdálkodó, 1 tanító, 10 kereskedő, 3 ügyvéd, 2 orvos, 2 vállalkozó, 4 iparos, 1 magánzó és 5 egyéb. A hitközségnek 15 tagja vett részt a világháborúban. Mai vezetősége: Fischer Adolf elnök, Trebits Mór a lelnök, Fischer

Rudolf, Weisz Lajos, Halmos Áron, Fried Fülöp, Steiner Mihály, Salzer Mór, Wollner Ignác és Hoffmann Fülöp választmányi tagok. A rabbiállás jelenleg betöltetlen. A kántor tisztségében Katz Jakab működik.

Óhel (h.). A bibliai frigysátor (*tabernaculum testimonii*). Felszentelték 1494. a rendes időszámítás előtt. Leírása Mózes második könyvének 26. fejezetében olvasható. Az Ó. hosszúkás négyszögben épült és három részre oszlott. Az első rész magába foglalta a húsz rőf hosszú, tíz rőf széles és tíz rőf magas Szentélyt, ebben állt az asztal (a kenyér számára), a hétágú arany gyertyatartó és az arannyal borított oltár. A másik rész a tíz rőf hosszú Szentek Szentjét foglalta magába a frigyládával. A két részt négy arannyal borított oszlopra feszített drága művű függöny választotta el egymástól. Függöny takarta a bejáratot is. Az Ó. három falát aranylemezzel borították. A harmadik rész a száz rőf hosszú és ötven rőf széles előcsarnok volt, amely ezüstborítású oszlopokon nyugodott. Itt állt az oltár az égő áldozatok számára. Az Ó. körül táboroztak a törzsek, amelyeknek fejedelmei az Ó.-t felavatták. Ugyanekkor, mikor az Ó.-t rendeltetésének átadták szentelték föl főpappá Aharont és papokká a fiait. Ó.-nak hívják a hiresebb rabbik sírja fölé emelt kőszatorszerű építményt is.

Olaszliszka, nagyk. Zemplén vm. 2682 lak. A zsidó (orthodox) hitközség 70 családban 312 lelket számlál, 52 adófizetővel. Köztük 1 nagykereskedő, 17 kereskedő, 4 iparos, 2 gazdálkodó, 2 köztisztviselő, 4 magántisztviselő, 2 tanító, 1 vállalkozó, 2 magánzó, 5 szabadpályán, 8 munkás, 20 egyéb. A hitközség, amelyhez Vámosfalu és Sára is tartozik, évenként 5000 P.-t fordít hitéleti célokra, ezenkívül fentartja az 1872. alapított elemiiskolát (1 tanerővel és 36 tanulóval), a Talmud-Tórát (1 tanerővel és 25 tanulóval), amely 1912 óta működik. Gondozza a jesivát is, amelynek tanulóit lakással és étellemezéssel látja el és rendszeresen gyarapítja a jesiva könyvtárát, a Könyvbírási Egylet (Chevra Kinján Szeforim) közreműködésével. Emberbaráti célok szolgáltaiban áll a Chevra Kadisa (alapították 1830.), a Segélyegylet (1922.), a Szegényház (1921.) és a Nőegylet (1909). A zsidók itt való letelepedésének idejéről nincsenek pontos adatok, de letelepedésük a múlt század elejére eshetett. Az ez időből származó följegyzések Friedmann Hers rabbi, Klein Pinkász, Horovitz Léb borkereskedők, Lefkovics Dávid bortermelő és Eisenstädter (As) Menachem nevét tartották fenn a legrégibb zsidó lakosok közül. Ezek lehettek az alapítók. Eisenstädter kivételével valamennyien környékbeliek voltak és már azelőtt is élénk összeköttetésben álltak azokkal a lengyel és orosz zsidókkal, akik a bor összevásárlására minden évben ide jöttek, megszálltak O.-n, itt bonyolították le vásárlásaikat és innen szállították a nehéz magyar borokat messze hazájukba. Maguk az alapítók is a borkereskedelemre és bortermelésre vetették magukat és a középhegylajai szőlőkultúrát nagy mértékben föllendítették. Az élénk forgalom idevonzott azután a környékben lakó közvetítőket, fuvarosokat, pincemunkásokat, úgy, hogy a hit-

község a múlt század 30-as éveiben Weinmann Bernát, Goldberger József, Klein Pinkász és Horovitz Eliás előjárók alatt már tekintélyes számú tagokból állott. Ekkor építették ki a hitélet kereteit is és rabbit választottak. A választás a nagyhírű Teitelbaum Mózes sátorlajáj-helyi rabbi házában nevelkedett fiatal, de nagy tudós Friedmann Herselére esett. A szentéletű fiatal tudós magával hozta és átplántálta nagy mesterének szokásait és életformáit és olyan ellenállhatatlan erővel terjesztette a chászidizmust, hogy nemsokára a jelentéktelen és kicsiny O. lett annak a központja. Szerénységének, önzetlenségének, aszkétikus tisztaságának, főleg pedig nagy jóságának és bölcsességének olyan gyors híre terjedt, hogy Teitelbaum halála után őt ismerték el legmértőbb utódjául és az ország határáig terjedő megyék chászidjai rebbájuknek vallották, ami nemcsak a hitközség, de a helység fejlődésére is döntő befolyást gyakorolt. Ezrével jöttek ezután ide a zarándokok és forgalmassá tették a városkát, amely egyre több kereseti lehetőséget nyújtott lakosainak. Centrális jelentőségét négy évtizedig tartotta ez a kis hitközség, egészen Friedmann Hersele haláláig, aki a fokozódó gazdasági jólétben is aszkéta-életet élt és nem engedte meg, hogy a hitközség az egy forintban megállapított heti fizetését föl-emelje. Még a zarándokoktól kapott ajándékpénzt is a szegénység fölsegítésére és a hitközség céljaira fordította. Magának csak lakóházat építtetett, hogy kényelmesebben fogadhassa és láthassa el a sok zarándokot. A hitközség zsinagógáját is ő építtette fel, még pedig feltűnően nagy méretekben, az akkori idegenforgalomnak megfelelően, úgy, hogy 500 hívőt is befogadhatott. Ennek a templomnak még ma sincs elhelyezve a záróköve, ami építtetőjének rendelkezésére történt, hogy örökös befejezetlensége a jeruzsálemi Szentély pusztulására emlékeztesse a híveket. A saját házának falait is fundamentum nélkül rakatta, ezzel szimbolizálta a diaszpóra ideiglenességét. A hitközség tőle örökölte azt a szellemet, amely még ma is az ősi tradíciókra támaszkodik. A konzervatív irány megbecsülése egyébként nemzedékről nemzedékre öröklődött át ebben a hitközségben, amelynek ma is élő több családja kiváló ősöktől származik. A most is itt élő Horovitzok a híres Hurvitz Jesája Halévinek, a *Seloh*-nak leszármazottai. Élnek még Lów Eleazár rabbi (*Semen Rokéach*) ivadécai is és Friedmann Hersele atyafisága a Lefkovits-családban virágzik. A hitközség hajdanvaló jóléte azonban elhanyaglott. A régi boldog időknek csak az emléke maradt meg. Nyaranta egyetlen napra még megelevenedik a község, mikor a hónap 14. napján a hívek ezrei zarándokolnak ide az 1874. elhunyt Friedmann Hersele sírjának meglátogatására, de orosz és lengyel kereskedőket már nem hoz ide a bortermelés. A régi cégek egymásután megszűntek, a Führer Miksa és fia által alapított gyümölcs-pálinka-törkölyfőző-gyár 1927. fizetéseképtelenné vált és tönkrement s a szőlőtermelés régi magas színvonalát még csak Klein Dénes és Rosenberg Salamon, a borkereskedést pedig Klein Márton tartja feun

a régi keretek között. De a gazdasági hanyatlást feltartóztatni még ők sem bírják. Régi intézményeit, ha küzködve is, mégis fentartja a hitközség és híven ápolja régi hagyományait is. A büszke emlékekre 1925. sötét árnyékot vetett a hírhedtté vált O.-i pénzhamisítás, amely gyanuba keverte nagy tudós rabbiját, Friedländer Hermant is. De ártatlansága kiderült és a törvényszék fölmentette. Ez az esemény zárja le fejlődésének azt a periódusát, amelynek eleje a világháború kitörésének idejére esik, amikor a 70 zsidó családban 36 katonát adott az országnak és tíz hősi halottat. A hitközség vezetősége: Seidenfeld Izsák elnök, Flohr József pénztáros, Páhmer Lajos ellenőr, Gottlieb Sándor iskolaszéki elnök, Guttman Mór, Kohn Márton, Löwy Ignác, Weinmann Izrael, Lefkovits Dávid, Klein Mihály, Lefkovits Ernő, Heimlich Lipót képviselőtestületi tagok; Lebovics Izsák jegyző. A Chevra Kadisa vezetői: Lefkovits Ernő, Klein Márton, Lebovics Izsák, a Nőegylet: Gottlieb Fülöpné, Lefkovics Hermanné. Az elemi iskola tanítója Sándor Margit, a Talmud tórée Braun Ignác.

Olénu (h.). Rajtuk áll. Egy himnusz kezdete, mely Isten egyetlenségét, Izrael kiválasztottságát és azt a reménykedést éneklí meg, hogy Isten országa majdan megvalósul a földön. A himnusz, mely egyike a legmagasabb zsidó imáknak, a ros hasonói imák közé tartozik, de mint a reggeli és esti ima záradéka átkerült a mindennapi liturgiába. A hagyományok szerint a himnuszt, Kánaánba való bevonulása-kor, Jósua szerezte, nyelvezete azonban arra enged következtetni, hogy a Kr. utáni III. sz.-ból származik. Az O. az egyetlen ima, amelynél a zsidók letérdelnek, de csak ros hasono- és jom kippurnapján, míg másnapokon egyszerűen csak meghajlanak (*veanachnu kórim* — és meghajtjuk magunkat). Az O. bevezető mondatai utalnak a zsidók és más népek közötti ellentétekre. Ez az egyáltalán ki nem élezett utalás a középkorban ismételt panaszokra adott okot a zsidó vallás ellen, különösen, amikor egy kikeresztelkedett zsidó azzal a hamis váddal állt elő, hogy az O. egyik mondata Jézust és a kereszténységet gúnyolja. Ezeknek a XIV. sz. óta sűrűn megismétlődő alaptalan panaszoknak a következtében azután a keresztény cenzura megváltoztatta az O. kifogásolt szövegét. A cenzurának ezen önkényes beavatkozása után sem hallgattak el a panaszok az O. ellen s különösen a protestáns országokban tértek ezek ismételtén vissza, ami azután 1703. a szigorú rendelkezéseket tartalmazó porosz ediktum kiadását eredményezte. A zsidó templomokban megjelentek a hatóságok kiküldöttei, akik szigorúan ellenőrizték, hogy az O. inkriminált részét az imádkozás során mondják-e, vagy nem. Ezeklatások következményeképpen az O. kifogásolt mondata végképpen eltűnt a német imakönyvekből. Minden istentisztelet után mondják, tehát háromszor napjában, ünnepkor többször. Sokhelyütt elmarad a minchó (l. o.) után, ha ezután nyomban a mariv- (l. o.) imába kezdenek. Egyes vidékeken a cirkumcizio (l. o.) szertartásának befejezése után is mondják az O.-t, amely után mindig az árvák kadisa (l. o.) következik. v. A.

Óle Tóra (h.). Magyarul: a Tórához felmenő, akit felhívnak, hogy benedekciót mondjon a felolvasandó szakasz előtt. Minthogy a Tórát az emelvényen (almemor) álló asztalon (sulchán) olvassák, az oda idézett mélyebb fekvésű helyről magasabbra megy fel; azért mondják Ó-nak, azaz felmenőnek.

Ólom habó (h.). *Túlvilág*, tágabb értelemben a túlvilági üdvösség, amelyben csak azok részesülnek, akik a földön tiszta, büntelen életet éltek, jót cselekedtek, vagy bűnüket összegebbánással levezekelték. A túlvilági üdvösség fogalma csak a Biblia után való korban alakult ki.

Óló regel (h.). *Zarándok*, aki a Biblia parancsa (Móz. V. 16. 16 és Móz. II. 23. 24) szerint a három zarándok tünepre (peszach, sevuosz és szukkósz) áldozatot bemutatni Jeruzsálembe zarándokolt.

Ólov habróchó (h.). Magyarul: *Áldás reá*. Ezt a frázist kedves hozzátartozó, tudós vagy jóbarát neve mellé szoktak illeszteni a szeretet és a tisztelet jeléül.

Ólov hasólóm (h.). *Béke vele*. Szólásforma, mikor halottat emlitenek.

Óltár, áldozati hely. Már Ábrahám épített oltárt. A Tóra szerint földből vagy faragatlan kőből kell azt építeni. Salamon király ércoltárt épített, mely 10 rőf magas, 20 rőf hosszú és ugyanilyen széles volt; a második Templom oltárát faragatlan kőből építették. Az oltárnak szarvszerű dísz volt, melynek jelentősége homályba veszett. A mai zsinagógákban nincs oltár, a szertartásokat részint a *sulchan* (asztal), részint az *omud* (imádkozó állvány) előtt végzik a funkcionáriusok.

Ómó ivrijó (h.). A zsidó cseléd bibliai neve.

Omud (*omed, amud, h.*). Előimádkozó asztal a templomban. Továbbá könyvoldal a Talmudban. A Talmudban nem az oldalakat, hanem a lapokat számozzák. Ha idéznek belőle, előbb a lap számát mondják, azután azt, hogy az idézett rész a lap melyik oldalán van. Az *O. alef*: a) oldal, az *O. bész*: b) oldal.

Ónész (h.). Magyarul: *akadály, kényszer*. A *vis major* fogalmát fedi a héber nyelvben. E fogalom alá tartozik a kényszerítéssel megkeresztelt zsidók (marannoszok) helyzete is. Ilyen kényszerhelyzetek állhatnak elő eskünél, fogadalomnál, házasságnál és válásnál, vétel- és eladásnál is, amelyek a talmudi jogrendszerben enyhébb megítélés alá esnek, mint az önként elkövetett cselekedetek. F. M.

Öngyilkosság. Öngyilkossági eseteket a Biblia is megörökített. Saul és fegyverhordozója kardjukba dőlnek a veszített csata után (*Sám. I. 31. 4, 5*); Achitófel megfojtja magát (*Sám. II. 17, 23*); Zimri király magára gyújtja a palotát és beleég (*Kir. I. 16, 18*). A Talmud azon az alapon, hogy az életet Isten adományául kapta az ember, őt magát pedig Isten a saját képmására teremttette, szentségnek tekinti az emberi életet és kárhoztatja az Ó-t. «Aki magát szándékosan elveszíti, annak nincs része a jövő világban». A rabbinikus irodalom sokszor idézi ezt a mondatot, bár teljes pontossággal nem található az eredeti forrásokban. De a gyakori rántalás azt

bizonyítja, hogy ez volt a szigorúan kialakult felfogás. A kodifikátorok le is vonták ebből a következtetést és úgy rendelkeztek, hogy az öngyilkostól meg kell tagadni a végtisztesség megadását (*Szanhedrin 11*). Hogy ez az álláspont mára zsidó állam utolsó korszakában is érvényesült, kitűnik Josephusnak erre vonatkozó értesítéseiből (*Zsidó háború, III. k. 8. 5*). Az orthodox vallásgyakorlat a régi szigorú felfogáshoz alkalmazkodik és az öngyilkost a temető külön hátsó zugában temeti. A modern felfogás szerint az Ó. szándékosságáról, azaz teljesen szabad elhatározásról nem lehet biztos tudomása a hátramaradottaknak és mindig fel lehet tételezni, hogy valami ismeretlen rejtett kényszer, vagy hirtelen kirobbant lelki zavar alatt történt az Ó. és ezért nem is részesülhet külön elbánásban. Ez a szabadelvű felfogás a Talmudnak következő intézkedésére támaszkodik: «Ha valakit fára akasztva, vagy kardjába dőlve találunk, azt nem vélelmezik öngyilkosnak és nem vonják meg tőle a végtisztességet. Ezt még abban az esetben is megadják, ha látták a fára mászni, onnan lezuhanni és meghalni» (*Szemácht 2, 3*). Az Ó. csak akkor állapítható meg, ha az illető öngyilkos szándékát előbb világosan kifejezte és közvetlenül a bejelentése után végre is hajtotta azt. F. M.

Önkéntesek, akik a maguk akaratából vállalkoznak katonai szolgálatra. A magyar zsidók legelőször az I. Napoleon ellen vívott harcokban, aztán tömegesebben az 1848. szabadságharcban vállaltak önkéntes katonai szolgálatot. L. *Zsidó honvédek és Szabadságharc*.

Önkény, olyan elhatározás, amelyet külső kényszerítés nélkül bont ki magából az akarat és a jogon, törvényen és az ész természetes követelésein túlteszi magát. Még a törvény is önkényes, ha azt nem az arra hivatott alkotmányos törvényhozás alkotta meg. Az önkény sokféle formája alatt szenvedett az alkotmányos kormányzás behozataláig a zsidóság, a középkorban és az alkotmányos élet kezdetéig Magyarországon is, mert a zsidókra vonatkozó törvények megalkotásában az abszolutizmus törvényhozása ritkán érvényesítette a józan ész természetes követeléseit. F. M.

Önmegtartóztatás, l. *Absztinencia*.

Ónod, nagyk. Borsod, Gömör és Kishont ezidőszereint egyesült vm. 2261lak. Az Ó.-i (orthodox) hitközség 1860. alakult. Már előbb is éltek itt zsidók, akik azonban a nemesbikki hitközséghez tartoztak. 1860-ban önálló kerületi hitközséggé lett Ó. s rabbijául Kohn Jakabot, az előbbi nemesbikki rabbist választotta meg. Kohn Jakab 30 évig vezette a hitközséget s halála után Schück Mayer került a rabbi-székre, akit jelenleg betegsége miatt Donáth Fülöp alrabbi helyettesít. A hitközség 1883. saját erejéből szép templomot épített. Elemi iskolát is létesített, ez azonban 1923 óta, mikor megvonták az államsegélyt, szünetel. A hitközség többi intézményei: a Chevra Kadisa, melynek jelenlegi elnöke Ungár Soma, alelnöke Kornhauser Márk, a Keren Kajemesz és az Ezrasz Dalim egyesület, mely Hauer Lajos elnöklete alatt szegények segélyezésével foglalkozik. A hitközség tagjai közül nagyobb ipari vállalkozást néhai

Klein Hermann létesített, akinek gőzmalma sok munkást foglalkoztat. A hitközségből került el Schück Dávid József, a főrabbi fia, aki a háboru alatt tábori lelkész volt, jelenleg newyorki főrabbi. A hitközség 2630 P-s évi költségvetéssel dolgozik, melynek egy részét szociális és filantrópikus célokra fordítja. Anyakönyvi területéhez Mezőnyék, Ládháza, Sajólád, Sajópetri, Belső- és Külsőbölcs, Alsó- és Felsőszolca, Mohi, Nagycséc, Sajószöged, Sajóörös, Tiszaszederkény, Tiszapalkonya, Tiszaoszlár, Tiszakürt, Heőbába, Nemesbikk, Paraszthikk, Heőszakáld, Heőszalonta, Heőkeresztur, Kengyeltóbánya, Hercegtanya és Gyulaház községek tartoznak. A hitközség lélekszáma 180, a családok száma 42, adót 40-en fizetnek. A hitközségi tagok többnyire kereskedők és iparosok. 31-en vettek részt a világháborúban és 5-en estek el. A hitközség mai vezetősége: Hauer Lajos elnök, Fried Mór gondnok, Widder Manó ellenőr, Fischer Gyula pénztárnok, Ungár Soma, Klein Vilmos, Klein József, Czeizler Bertalan és Czeizler Mór előjárósági tagok.

Ónodi Adolf, orvostanár, szül. Miskolcon 1857 nov. 7., megh. Budapesten 1919 nov. 15. A budapesti egyetemen tanult és nyert orvosdoktori diplomát, majd u. o. asszisztens, 1887. egyetemi magántanár, 1896. nyilv. rk. tanár, majd 1910. az újonnan felállított és rendszeresített első gége- és orrgyógyászati tanszék nyilvános rendes egyetemi tanára és a klinika igazgatója lett. 1896 óta a Magy. Tud. Akadémia tagja volt. Óriási szakmunkásságot fejtett ki elméletben és gyakorlatban egyaránt. Halála után világhírű preparátumait a londoni klinika vette meg és u. o. mellszobrát is felállították. A nemzetközi laringológiai kongresszusokon állandóan vezető szerepet töltött be. Számos tudományos értekezése magyar folyóiratokban és az Akadémiai Matematikai és Természettudományi Értesítőben, továbbá német, francia, angol és olasz szakfolyóiratokban jelent meg. A külföldi orvostudományi enciklopédiákba és kézikönyvekbe a laringológiai részt sok esetben ő írta. Az orrüre és gégeire vonatkozó száz táblás gyűjteményét, melyet a vk. minisztérium támogatásával adott ki, taneszköztül külföldön is bevezették. Nagyobb munkái: *Az együttérző idegrendszer alaktani megjelenésében* (1882); *A csigolyaközi ducok és ideggyökök fejlődéséről* (1884); *Az együttérző idegrendszer fejlődése* (1885); *Rendellenes alakviszonyok az idegtan köréből* (1885); *Kísérleti adatok a gége hűdéseinek tanához* (1890); *Orr- és gégegyógyászati közlemények* (1891); *Útmutató topografikus boncolásokhoz* (1887); *Az orrüreg és melléküregei* (1893, 2. kiad. 1894, németül, angolul és olaszul 1895); *Adatok a gége beidegzésének bonctanához, élettanához és kórtanához* (1894, a Magy. Tud. Akadémia megbízásából); *A gége idegeinek bonctana és élettana* (1902); *Az orrbajok kór- és gyógytana* (1911); *Az orr, száj, garat, gége és légcső bántalmái* (1919). S. R.

Ónóó (h). Magyarul: *nyomorgatás*. A talpudi felfogás nyomorgatásnak minősíti, ha valaki visszaél a másik tájékozatlanságával és jóhiszeműségével, vagy ha szorult helyzetét ille-

téktelen haszonszerzésre használja fel. De nem csak pénzügyleteknél állhat elő az Ó. esete, hanem közönséges beszélgetésnél is. Ha valaki árura alkuszik, mikor nincs is szándékában, hogy azt megvegye, az Ó. bűnét követi el. Az árdrágítás szintén az Ó. fogalma alá esik és szigorúan tiltva van.

Oppenheim, 1. Hirsch Dávid, főrabbi, szül. Temesváron 1794., megh. u. o. 1859. Atyja O. Dávid askenázi főrabbi volt, aki Erdélyből került Temesvárhoz az orthodox irányú askenázi község élére. O. családja Oppenheim német városból ered s így a kiterjedt előkelő O.-család egyik ága. Midőn atyja halála után O. örökölte a rabbiszéket, jogait kiterjesztette s ez abban állott, hogy a helytartóság őt a Temesmegye és Katonai Őrvidék rabbija címmel ruházta fel, akinek az egész Bánságban kizárólagos joga volt esketéseket végeznie. Éles logikájú, gyakorlott tollú tudós volt, aki a legkitűnőbb orthodox rabbik közé tartozott anélkül, hogy ellensége lett volna a mérsékelt haladásnak. Ellenkezés nélkül engedélyezte, hogy az istentisztelet emelésére a karéneket bevigyék a szertartásba. Irodalmi téren is működött és több teológiai munkája maradt az utókorra. 1848 márc. idusa nagy vívmányainak hírére a Jenő főherceg-téren emelt négy imasátor egyikében a többi felekezetek egyházfőivel együtt ő tartotta a zsidók számára a hálaadó istentiszteletet.

2. **O. Juda Léb**, rabbi a XVIII. sz.-ban, megh. Galgócon 1803. Unokája volt a hasonnevű boskowitzi O. rabbinak, a *Minchas Jehudo* szerzőjének. Fia **O. Sámuel** pápai lakos nyomtatta ki *Derech olam* c. végrendeletét, míg művei kéziratban maradtak. Ez utóbbiak: *Bész Arje*, mely az ünnepeket tárgyaló talmudtraktátusra, *Nehimasz Arje*, mely szintén az ünnepekre és *Meszikus Arje*, mely a pénzekről szóló talmudtraktátusra vonatkozik. O. veje **O. Simon** pesti rabbisági ülnök volt, akinek fia, **O. Ábrahám Cháim**, a *Har Evól* c. munka szerzője.

3. **Simon ben David**, pesti rabbi, szül. Kromauban (Morvaország) 1753., megh. Pesten 1851 jan. 24. Prágában tanult s ugyanott publikálta *Amud ha-Sáchár* c. művét (1789), amely azonban nem más, mint Lindau, *Résisz Limudim* c. geográfiai munkájának kivonatolása. Másik könyve *Nézer ha-Kódes* (Buda 1831), Jekutiél Anau *Maalósz Midósz* (Cremona 1556) c. művét tartalmazza. Egyéb művei: *Har ha-Karmel* (1812). Landau Ezekiel prágai főrabbi O.-t megírta hangzatos könyveiméért. O. nem a német hasonnevű előkelő zsidó család leszármazottja volt, hanem apósának, O. Lób freistadi rabbinak nevét vette fel.

Optimizmus és pesszimizmus. A judaizmus világnézete alapján véve és lényegénél fogva optimista, bár a zsidó élet- és vallásbölcselet kifejezésre juttatja a pesszimizmust is. A *Genezis* első két fejezete már megállapítja, hogy mindaz, amit Isten teremtett, nagyon jó, csupán az emberre nem mondja ezt, amiből következik, hogy miután az embernek a jó és rossz közt szabad választás adatott (l. *Akaratszabadság*), az élet rossz vagy jó oldala tőle függ s nem a természetten múlik.

Ezt a két főelvet, hogy a teremtett világ lényegében jó s hogy az embernek morális szabadság adatott, fejezi ki később is számos alkalommal a zsidó mentalitást. E szerint a gondolat szerint boldogság és jóság azonos kategóriák. Azonban ez utóbbi következtetést már nem lehetett bizonyítani, mert a tapasztalat és megfigyelés úgy a magán-, mint a közéletben annak ellenkezőjét mutatta (*Chabak.* 1. 3—4; *Jesája* 49. 4; *Jeremiás* 12. 1—3; *Malachiás* 2. 17, 3. 13—15; *Zsolt.* 44. és 73., v. ö. *Beráchót*-trakt. 7a). A zavarból a próféták messiási eszméje vezetett ki s ebben az eszmében jelölték meg azt az utat, amely a világ zavaiból az isteni hatalomból eredő harmónia felé vezet. (l. *Messziás*). Jellemző a zsidó mentalitásra és teodiceára, hogy a messiási reménysek próféciai célzást sem tesznek a megtorlásra és jutalmazásra (*Zsolt.* 37. 10—22.; 92. 13—16; *Jesája* 2. 2—4., 11. 9; *Malachiás* 3. 18.; 4. 1—3). Az apokrifák ezzel szemben O.-ukat már azzal a gondolattal tárgítják ki, hogy a földi élet szenvedéseiről a jövő életben talál az ember kárpótlást, ahol az erényt megjutalmazza. (*Baruch apokalipszise* 14. és *Ezra* IV.) Az O. problémájának kifejezője *Jób Könyve*. Ennek szerzője határozottan elveti a szenvedés és bűn azonosságát, anélkül, hogy az igazságos életű és mégis szenvedésekkel sújtott ember boldogtalanságának okairól magyarázatot adna. Ezenkívül az emberi élet hiábavalósága is kifejezésre jut Jóbnál (7. 1—9., 14. 1—2.), de a Zsoltároknak is kedvenc témája ez (42. 10., 89. 45 és köv., 90. 9—10). Főképpen azonban az *Ecclesiastes* (Kohelet) uralja ez az eszme. Ez a könyv az exilium utáni korból származik és kétségen kívül a hindu-perzsa filozófiától vett át pesszimista eszméket is. Látszatra valóban pesszimista az *Ecclesiastes*, valójában azonban át van itatva zsidó optimizmustól és az a gondolat uralkodik benne, hogy ha az emberek és az emberi élet nem is jó, maga a világ mindenképpen jó s az Istenben való megnyugvás az egyetlen út, amely célra vezet. A babiloni fogságból való visszatérés után a halhatatlanság eszméjének és az O.-nak egymáshoz való viszonyát máshogyan értékelték, mint addig. *Szirachnál* (l. o.) egy adag pesszimizmus képezi éppen az optimizmus alapját, amely szerint végül is harmónia fog uralkodni. Nála a rosszat nem Isten okozza, hanem az következik az ember szabad akaratából (10. 21—22., 15. 14 és köv., l. *Akaratszabadság*); testi bajt Isten azért okoz, hogy rosszat ne lehessen tenni (3. 5., 11. 14., 39. 33—36.), Isten műve pedig jó (39. 33 és köv.) *Philo* (l. o.) teológiájában szintén az optimizmus dominál; a jóság Isten legfőbb attribútuma, míg a rossz az anyagból ered s ez nem Isten műve. Az élet és a világ értékéről *Hillel* és *Sammáj* iskolái folytattak vitákat, amiről a Talmud emlékezik meg (*Erubin* 13b). A végeredménye eme vitáknak az a pesszimizmus megállapítás volt, hogy az embernek jobb lett volna meg nem születnie, de ha már él, akkor minden erejével törekednie kell a morális tökéletesülésre. Az elnyomatások és üldözések legsötétebb idejében is a zsidóság a Törvény tanulmányozását tartotta fő életcéljának s ezért az egész külső világról, annak majd minden örö-

méről le tudott mondani. Ehhez képest az egész késői ókori és középkori sötétséget bevilágítja a zsidó ethika optimizmusa. A Talmud gyakran utal Nachum-ra, aki a rosszban is jót talált mindig és bölcs megnyugvásának kifejezésére a *Gam zule-tóvó* (ez is jóra válik) szöveget ötvözte. Ebben a filozófikus megnyugzásban azonban erősen lüktet már a jövő élet igazságosabb rendjének hite is és a nachumi mondás nem csak azt fejezi a talmudi adaptálásban, hogy a rossz állapot jóra vezethet, mert az élet törvényszerűsége mindent kiegyenlít, hanem azt is, hogy a jövő élet (ólom habó) főleg az itt elszenvedett rosszért kárpótól és így még a rosszat is jónak kell tekinteni. (*Taanit* 21a). A talmudi kor felfogását legpregnansabban R. Akiba mondása fejezi ki, hogy mindaz, amit Isten tesz, jó (*Beráchót* 60b); a szenvedés az ember fegyelmezésérszolgálat (*Szifré Deuter* 32, *Beráchót* 5b); Istenet áldani kell a rosszért ugyanúgy, mint a jóért (*Beráchót* 54a, 60b). Ugyanezt tanítja R. Meir is (u. o.) s ugyanennek alapján állott a középkori rabbik legnagyobb része is és ezért tudott megmaradni a zsidóság. Ez a felfogás és a messianizmus reménység-hite, az isteni igazságszolgáltatásba s a jövő életbe vetett hit transzcendentális optimizmussá színezték a zsidó doktrínákat, de ugyanakkor az élet csalódásainak s igazságtalanságának felismerése a praktikus pesszimizmust sem zárta ki végképen a gondolkodásból. Az optimizmus filozófiájának képviselője volt a középkor első zsidó vallásbölcse, *Szaádja gáon*, aki azt tanította, hogy a rossz negatívum, amely nem Istentől ered, hanem az emberi akaratszabadságból (*Emunót ve-Deót* 2.); ez az élet nem tökéletes (u. o. 10.) s a rossz befolyásolhatja az embert, akinek törekednie kell tökéletesebb, tisztább életre (u. o. 2., 9.); a szenvedés a bűn következménye, de lehet az fegyelmezés is (u. o. 5.); a gonoszok látszólagos jóléte nem érv Isten igazságossága vagy jósága ellen, mert Isten hosszantűrő s még a gonoszt is megjutalmazza valamely jó cselekedetért. *Szaádja* theodiceája a jövő élet jutalmazásában és büntetéseiben kulminál. Egy másik vallásbölcész, *Joseph ben Jacob ibn Caddik* az *Ólom Kótón* c. művében pesszimizmusra hajlik. Ő tagadja, hogy a teremtésnél teleológikus szándék működött volna közre; jölehet a teremtés Isten jóságának emanációja, mégis a rosszat is ő okozza; azonban ez a rossz csupán fegyelmezés céljából van. Aki a világot megismeri, az meggyűlöli és megveti azt, de törekednie kell a magasabb, a másik világba, mely örökké tart. Ezen a világon a jó csupán kivételes s ez a világ csupán akkor elviselhető, ha a másik, jobb világ előcsarnokának tekintjük azt. *Juda ha-Lévi* a *Kuzariban* világosan látja ugyan az optimisztikus felfogás nehézségeit (pl. III., § 11), mégis megnyugszik abban, hogy Isten cselekedetei tökéletesek, de ezt az emberi elme korlátozottsága nem képes felismerni, hanem ehelyett Isten művének tökéletlenségét látja. Izráelnek az a rendeltetése, hogy megteljesítse Isten törvényeit s ha valaki ezt teszi s éreynesen él, akkor ezzel a magasabbrendű jövő életre készül. A világot tehát *Juda ha-Lévi* sem tartja jónak. *Abraham ibn Daud*, az *Emmuna Rama* szer-

zöje onnan indul ki, hogy a rossz nem eredhet Istentől, mert jót és rosszat tenni emberi tulajdonság; a jó az értelemből, a rossz a vágyból vagy szenvedélyből ered, ennél fogva a rossz ezen a világon az anyagból származik, az anyag pedig ellentéte Istennek, a szellemnek, tehát a rossz nem származhat Istentől. Miként az anyag, úgy a rossz is negatívum, amely nem teremtetett. E mellett a teremtésben a rossz aránya a jóhoz oly csekély, hogy alig észrevehető. *Maimonides* azt vallja, hogy Istentől csupán a tökéletes eredhet, a rosszat az anyag okozza s az ennél fogva nem pozitív. Az emberi lélek mentes a rossztól. Ha feltételezzük az anyagnak Istentől való eredetét, akkor a rossz is az ő műve. Jóllehet metafizikailag a rossz negáció, fizikailag mégis szenvedésekkel jár. A teremtés művében a rossz végtelenül csekélyebb, mint a jó, amely túlsúlyban van; az erkölcsi rossz alapja az ember akaratszabadságában rejlik s ettől következik minden baj, betegség; azonban ez is csökkenthető, ha az értelem érvényesülésének teret engedünk. Minél jobban kiterjeszkedik az ész uralma, annál kevésbé égetőek az emberek vágyai. Az igazság felismerése lecsökkenti az emberek közti gyűlölséget és egyenlenséget és lesz idő, mikor a gyűlölség és egyenlenség el fog tűnni a világ megismerésére nevelt emberiségből. (*Móre Nebuchim* 3. 11). Az ember csupán csekély része az Univerzumnak s nem egyetlen célja a teremtésnek. Még ha bizonyítható lenne is, hogy az emberi életben a rossz és a szenvedés felülmúlja a jót, ezzel azért még nem lehetne azt is bizonyítani, hogy a teremtés lényegében rossz. A XIV.-i sz. *Chaszdai Crescas* rendszerében a rossz nem negatívum, hanem való, bár relatív, vagyis olyan, ami magasabb nézőpontból jónak látható. A későbbi zsidó vallásbölcselet kevés újat adott az O. problémájának megvilágításához, a modern teológiai irodalom szintén nem vitatta meg minden oldaláról a kérdést. S. Hirsch *Catechismus*-ában azt mondja, hogy a valóságban a rossznak csak a saját maga elpusztítására van hatalma, míg a fizikai vagy morális szenvedés, melyet okoz, csupán fegyelmező célzatúnak tekinthető. Az igazságos érzületű ember még a kint is áldásnak tekint. Egészben véve az O. kapcsán az állapítható meg, hogy a judaizmus világnézete sem passzív lemondást nem követel, sem pedig teljes visszavonulást a világtól; elveti a túlzó teóriát, hogy az élet gyökere a rossz, úgyszintén az ezzel kapcsolatos keresztény világnézetet is, amely szerint a bűnbeesés következményeképpen az ember eredendő bűnben született és ezért rossz és romlott a világ is. A judaizmus vallásos optimizmusa kitűnik az emberiség fokozatos, de biztos morális felemelésének elvárásából és abból a hitből, hogy eljön még a Messiás és az igazság le fogja győzni az igazságtalanságot. (V. ö. Prof. Emil Hirsch (Chicago) «Jew. Encycl.» H. Goitein, «Der Optimismus und Pessimismus» (Berlin 1890); A. Guttmacher, «Optimism and Pessimism» (1902). s. r.

Órach (h.). *Kéregető*. Vándorkoldus. Tulajdonképpen: vendég. *Ő hógun*, előkelő kéregető; rabbi, vagy más előkelőség leszármazottja, aki kéregtet.

Órach Chájim (h.). *Az élet útja*. A zsidó vallás szertartástani törvénygyűjteménye (l. *Kó-dexirodalom*).

Orbán Dezső*, festő, szül. Győrben 1884. A Nyolcak kiállításain, mint e társaság legkevesebbé forradalmi tagja tűnt föl dekoratív esendéleteivel és aktkompozícióival. Fiatalos törekvései még jobban lehiggadtak a háború után festett tájképein és erősen lefokozott színekben tartott párisi és franciaországi város-képein. Több gyűjteményes kiállítást rendezett. Kiállított Kölnben, Berlinben és Bécsben is. F. B.

Óré (h.). Körülméletlen. Nemzsidó.

Orkutai vérvád, a magyarországi vérvádak sorában a harmadik, de nem az utolsó. 1764 jún. 3. eltűnt Orkuta, sárosszegi faluban egy Balla István nevű ötesztendő keresztény gyermek. Holttestét 2 nap múlva teljesen mezítelenül, nyakára font kötéllel megtalálták a falu határában. A zsidókat vádolták meg, hogy a gyermeket rituális vérvétel céljából megölték és ezt a rágalmat azzal a másikkal erősítették meg, hogy tetovált héber betűk láthatók a holttesten. A szomszédos Szedikert község zsinagógáját, amelyben a környék zsidói sovós ünnepének istentiszteletére egybegyűltek, körülfogatta a hatóság és 30 zsidót elfogatott. A bíró életnagyságú képet festetett a holttestről és a magyar udvari kancelláriának küldte Bécsbe. A festményt Mária Terézia is megtekintette, azután az Országos Levéltárba került, ahol még Eötvös Károly is látta, aki azt írja, hogy csak a babonás képzelet látott azon héber betűket. Az eljárást mindazonáltal folytatták; huszonegy zsidót két hónap után szabadon bocsátottak, kilenc vád alá került és fogságban maradt. A zsidók menekültek. Markovics Fábán, Berkovics Lázár, Hirsch Ábrahám Pozsonyba mentek és a hitközség közbejárásáért folyamodtak. Theben Ábrahám, a pozsonyi hitközség akkori elnöke Bécsbe ment és az orkutaiak védelmében kiballgatáson jelent meg Mária Teréziánál, akinél különös kegyben állott. Az eljárást még ezután sem szüntették be. Az egyik fővádlott, Sapsze Sámuel időközben megkeresztelkedett és nyomban ki is eresztették a börtönből. Lefkovics Jakab tizenkét fia is megjelent Bornemissza László kastélyában és megkereszteltetését kérte; jún. 27. nagy ünnepélyesség között meg is keresztelték őket. A pozsonyi hitközség erre Bornemissza László ellen erőszakos keresztelés miatt pert indított és Barbi pozsonyi főrabbi sürgetésére, aki e célból audiencián jelent meg Mária Teréziánál, a vizsgálatot meg is indították. Jobb fordulatot ez sem hozott és az ítélszék rendeletére Jozefovics Mózes gombosfalvi és Lefkovics Jakab József ádám-földi bérlőt torturának vetették alá. Az eperjesi hóhér 1765 jan. 25. délelőtt 11 órától este 9-ig kinozta őket a kőpad válogatott borzalmaival. Jozefovics kiállta a kinpróbát, Lefkovics a harmadik fokú kemény vallatás után szenvedéseibe belehalt. Az 1765 tavaszán meghozott ítélet kimondja, hogy Lefkovics elvette büntetését a kőpadon, Jozefovics meglakolt a torturában, a többi vádlottat felmenti. Ez volt az országban az utolsó kínvallatás, amelyet az 1790-iki or-

szaggyűlés örökre eltörölt. A mártírhaltalt halt Lefkovits «Joszef ben Jicchok hakodes» nevét, mint a hit és igazság vértanuját, az eperjesi zsinagógában mind a mai napig megemlékik a Hazkára, a halottakról való megemlékezés során. (V. ö. *Eötvös* Károly, «A nagy per» c. könyvét és *Eibenschütz* Márkus cikkét az Ungarländische Jüdische Zeitungban 1911.) A. T.

Orló (h.) névvel illették a gyümölcsfák termését az első három évben. A törvény bibliai versen alapszik (*Mózes* III. 19. 23). Szó szerint körülméletlent, tiltottat jelent. Oly földművelési törvény ez, melyet Palesztinán kívül is minden időben betartanak. A fákat a hithű zsidóbirtokos, miheztartás végett, megjelöli. F. M.

Ormody, 1. *Bertalan*, költő és hírlapíró, szül. Miskolcon 1836 jan. 7., megh. 1869 dec. 24. *O. Vilmos* (l. o.) testvérbátyja. Előbb hivatalnok volt, majd hírlapíró lett. Versei és elbeszélései főleg a Hölgyfutár, a Családi Lapok és a Vasárnapi Ujság hasábjain jelentek meg. Munkái: *Magyar romanzero* (Pest 1859); *Magyar honébredése* (versek, 1860); *Smüle Itzig* (költemény hét énekben, 1861).

2. *O. Vilmos* (ormódi), közgazdasági író, szül. Miskolcon 1838. Elméleti és gyakorlati kereskedelmi tanulmányokat végzett, aztán 1857. hivatalt vállalt az akkor megalapított Első Magyar Általános Biztosító Társaságnál. Képességeinél fogva gyorsan emelkedett. 1881-ben a társaság igazgatója, 1898. vezérigazgatója lett. Sokoldalú szervezőtehetségével jelentékeny mértékben hozzájárult a vezetése alatt álló társaság felvirágoztatásához. Nagy része volt abban is, hogy 1868. létrejött a magyar állam első vasúti kölcsöne. Az ő nevéhez fűződik az Erzsébet-Szénatőrium és a Budapesti Poliklinika-Egyesület alapítása is. Mindig önzetlentül pártolta a művészetet és az irodalmat. Alapító tagja a Kisfaludy Társaságnak és bizottsági elnöke a Magyar Írók Segélyegyletének. O. Amália-jutalom címen elhunyt felesége emlékére irodalmi alapítványt tett a M. Tud. Akadémián a női eszményt kifejezésre juttató, nemes irányzatú irodalmi művek jutalmazására. Magyar és külföldi biztosítási szakfolyóiratokban sok tanulmánya jelent meg a biztosítási technika és jog köréből. Ő szerkesztette az E. M. Ált. Biztosító Társaságnak 1907. kiadott történetét. 1897-ben magyar nemességet kapott *ormódi* előnévvel. 1906-ban főrendiházi tag lett. Sz. G.

Ormos Ede*, ujságíró, író, szül. Hódmezővásárhelyen 1873. Jogi tanulmányait Budapesten végezte. Makón ügyvédi irodát nyitott és hírlapírással is foglalkozott. Jogi tanulmányokat írt a Jogtudományi Közlönynek. Szerkesztette a Makó és Vidékét, amelybe sok szociális tárgyú értekezést írt. Budapesten a Népszava munkatársa lett. A proletárdiktatúra bukása után külföldre ment, ahol több külföldi ujságnak dolgozott, majd a Keleti Ujság (Kolozsvár) cikkírója volt. Művei: *Mi okozta Magyarország felbomlását?*; *A szocializmusról* (1896).

Örök béke, 1. *Messias* és *Béke*.

Öröklött vallás. Apáról fiúra szálló hit. A zsidók vallása negyedfél évezrede öröklődik

és így őrizte meg az ősi szokásokat. A polgárosult országokban a polgári törvények értelmében is a szülők vallását kapják a leszármazottak. Vegyes házasság esetén (l. *Vegyesházasság*) a fiúgyermek törvényszerint az apa, a leánygyermek az anya vallását követi. A törvény azonban módot nyújt arra is, hogy vegyesházasságban a szülők egyéni belátásuk szerint állapítsák meg, hogy ebből a házasságból származott gyermekeiket melyikök vallásán neveljék fel. Törvénytelen viszonyból származó gyermekek a zsidó törvények szerint az anya vallását követik.

Órón (h.). Láda, koporsó. *Órón kódex*: Tóra-sekrekény.

Orosháza, nagyk. Békés vm. 24,079 lak. A zsidó hitközséget 1828 körül alapították Plon Jakab, Weisz Áron, Pollak Mózes, Witz József és Politzer Áron. Az első előjárók Plon Jakab, Blantz Markus, Singer Bernát és Pollak Lipót voltak. Az első rabbi a prágai születésű Ráber Albert volt. 1835-ben megalakult a Chevra Kadisa, amelynek 145 tagja van. 1850-ben létesült az elemi iskola és kezdettől fogva magyar nyelven tanítottak benne. A tanítványok száma 56 s a tantestület tagjai: Hajdu Pál igazgató és Szabó Klára tanító. 1873-ban létrejött a Nőegylet, amelynek 135 tagja van és Pollák Kálmánné vezeti. Később még két jótékonyági egyesület létesült, a Lankadók Gyámolítója és a Betegsegélyező Egylet, ezek azonban időközben megszűntették működésüket. 1890-ben épült a templom. A világháborúban 148-an vettek részt, akik közül 16 elesett a harcokban és 5 idehaza halt el a háborúban szerzett betegségben. A hitközség kongresszusi alapon működik és a szegedi XXII. községkerülethez tartozik. Lélekszáma 810, családszám 270, adófizető tag 250. Foglalkozásuk: 190 kereskedő, 24 iparos, 16 magántisztviselő, 8 orvos, 5 ügyvéd, 4 magánzó, 2 gazdálkodó, 2 tanító, 1 nagyiparos, 1 munkás és 5 egyéb. 12 közadakozásból él. A hitközség évi költségvetése 20,000 pengő, amiből 4000 pengő filantrópikus és szociális célokat szolgál. Anyakönyvi területéhez tartoznak Tótkomlós, Csorvás, Békéssámsón, Pusztaföldvár, Nagyszénás, Szentertonya és Gádoros községek. Nagyjelentőségű kereskedelmi vállalatokat létesítettek: Singer Henrik, Orosházi Takarékpénztár (8 tisztviselő), Tafler Jakab, Cirokkivitel és seprűgyár (100 munkás). A hitközség mai vezetősége: Büchler Márton főrabbi, Müller Jenő, Tafler Andor, Halász Samu, Hazai Samu, Just Manó, Polgár Emil és Goldmann Imre előjárósági tagok, Hajdu Pál jegyző.

Oroszlán. A pozsonyi hitközség előjárója volt és Mendel Jakab zsidó prefektus 1519. ki-nevezte a maga állandó helyettesének. O.-t egy egy esztendővel előbb már II. Lajosnak egy levele is említi és pozsonyi «zsidóbíró»-nak nevezi. Mikor a prefektus a maga képviselővel megbízta, ezt a megbízatást a király is megerősítette és felszólította a várost, tudassa a zsidókkal, hogy «Oroszlán zsidónak» minden törvényes dologban engedelmeskedjenek. U. L.

Oroszvár (*Karlburg*, A.) kisk. Moson vm. Régi zsidó hitközség, amely a Zichy grófok vé-

delme alatt csakhamar felvirágzott. 1754-ben a hitközség 54 családból állott. Zsidóbíró volt Perl Izsák, rabbi: Trebitsch Salom. Az ő idejében épült a híres szép templom, mely most egyre jobban omladozik. 1760 körül R. Izsák Wolf volt a község papja, utána Rubinstein Dávid. 1848-ig egyre gyarapodott a hitközség, akkor 460 lelket számlált, de ezidőtől kezdve, a szabad költözködési jog elnyerése után, a zsidók egymásután elköltöztek Mosonba, Pozsonyba és Bécsbe, úgy hogy most csak 2—3 zsidó család lakik ott és a hajdani szép hitközségi intézmények mind megszűntek.

M. B.

Ország Oszkár, orvos, orvostudományi író, szül. Budapesten 1883. A budapesti egyetemen 1906. doktori diplomát szerzett és több évig mint klinikai tanársegéd működött. Főképpen a tüdőbajok terápiájával foglalkozott. 1910 óta a budakeszi Erzsébet királyné tüdőbetegszanatórium élén áll és jelenleg igazgató-orvosa. Bel- és külföldi szaklapokban számos tanulmánya jelent meg a tuberkulózis kór- és gyógytanának köréből.

Országos Izraelita Patronázs-Egyesület. Néhai Neumann Ármán országgyűlési képviselő és több más zsidó közéleti férfiú buzgó kezdeményezésére lépett életbe 1910 elején. Tizennyolc évi fennállása óta kétezernél több pusztulásnak kitett gyermeket és fiatalkorút gondozott az egyesület és arra törekedett, hogy pártfogoltjait a családi otthon védelmében részesítse. Közel öt-száz gyermeket hozzátartozóik otthonában segélyezett. Az otthon nélküli szűkölködő gyermekeket, úgyszintén olyan fiatalkorúakat, akik erkölcsi fejlődésükre nézve veszélyes környezetben nevelődnek, tisztességes polgári családok gondozására bízta és értük számottevő összegű tartásdíjat fizet. Az állami gyermekvédelem kötelekébe tartozó zsidó gyermekeket, akik túlnyomó számban más vallású, főképpen falusi földműves családoknál nőnek fel, hitbeli gondozásban részesíti. Népiskolai tanulmányaik elvégzése után a fiúpártfogoltjait ipari és kereskedelmi pályán munkás polgárokká képezteti ki. A leánygyermekeket háztartási munka végzésére, vagy gyermekgondozóul családi oltalom alá helyezi. Fennállása óta kétszázötvennél több fiút és leányt sikerült így a társadalom számára megtartania. Gondoskodott az O. a zsidó hadiárva tekintélyes számáról is és ma is figyelemmel kíséri neveltetésüket. A kommun kitéréséig két hadiárvaházat tartott fenn Monoron és Balassagyarmaton, amelyek 50—60 hadiárvának nyújtottak hajlékot. A büntető bíróságok által feltételelesen elítélt, próbára bocsátott, vagy kísérlet végett kihelyezett, valamint büntetésük kitöltése után a letartóztatási intézetekből szabadult zsidó gyermekeket és fiatalkorúakat védelmébe fogadja, vallásos erkölcsi gondozásban és felügyeletben részesíti, munkaalkalomhoz juttatja és iparkodik őket tisztességes munkásokká nevelni. A javító nevelés alatt levő, úgyszintén a fiatalkorúak fogházában, vagy az állami átmeneti otthonokban gondozott fiatalkorúakat hitbeli gondozásban részesíti. Közel 200 gyermek és fiatalkorú számára a társadalom megértő tagjaiból pártfogókat, pártfogónőket jelölt ki, akik azoknak sorsát

figyelemmel kísérik. Szoros kapcsolatot tart fenn más intézetekkel is.

Országos Izraelita Tanítóegyesület.

A legrégibb magyarországi tanítóegyesület. 1867. alakult. Célja: a zsidó tanítóság szellemi nivójának emelése, a magyar nemzeti eszme ápolása, tanítóözevények és árvák segélyezése és betegtanítók istápolása. Az O. működésének két nagy eredménye: a tanítói állás megszilárdítása és a magyar zsidó iskolák teljes megmagyarosítása. Az O.-nek tekintélyes vagyona volt, mely azonhadikölcsönbe fektetve elértéktelenedett. Keszthelyi üdülőházát eladta az O. s most készül Balatonfüreden új üdülőtelepet létesíteni. Az O. elnökei voltak: Lederer Ábrahám, Szántó Eleázár, Málnai Mihály, Kornfeld Gyula. A jelenlegi tisztikar: Schichtanc Ármán elnök, Adler Simon és Ábrányi Aladár alelnökök és Pintér Ignác titkár. Az O.-nek három főkköre van: az alföldi, az északkeleti és dunántúli; ezek elnökei: Lippe József (Debrecen), Weisz J. Lipót (Miskolc) és Hoch József (Pécs).

Országos Izraelita Tanítóképző Intézet.

A magy. kir. vallás- és közokt. minisztérium kezelésében levő állami jellegű tanintézet, mely az iskolaalap (l. o.) vagyonából 1857. létesült. Az O. kezdetben három, majd négy évfolyamú volt, 1924 óta öt évfolyama van, melynek elvégzése és a tanítóképesítő vizsgálat letétele után a növendékek államérvényes bizonyítványokat kapnak. Az O.-ben az állami tanterv az irányadó, de nagy súlyt helyez az intézet a héber tanításra is, úgy hogy végzett növendékei gyakran töltik be a középiskolai hitoktatók tisztét. Van az O.-nek kántortanfolyama, mely liturgiai teendők elvégzésére képesít, továbbá hatosztályú két tanerős, koedukatív alapon működő elemi iskolája, mely a tanítójelöltek gyakorlati kiképzését szolgálja. Az O.-ből fennállása óta több mint ezer tanító került ki, akik nemcsak felekezeti, de fővárosi és állami iskoláknál is nyertek alkalmazást. A növendékek átlagos létszáma 125. Az O. első igazgatója Deutsch Henrik (l. o.) volt, utána Lederer Ábrahám (l. o.), majd Bánóczy József (l. o.) következett, aki 1887—1926-ig állott az intézet élén. A jelenlegi igazgató Szemere Samu dr. (l. o.). A régebbi tanárok közül — az említett igazgatókon kívül — kiváltak tudományos munkásságukkal Schreiner Márton (l. o.), Krausz Sámuel (l. o.) és Major J. Gyula (l. o.). A jelenlegi tanári kar: Cseh Arnold dr., Harnos Sándor dr., Gyulai Aladár, Lányi Dávid, Rados Gyula, Richtmann Mózes dr. (l. o.), Soos Ernő és Stroke Henrik. A gyakorlati iskola vezetői Balázs Dezső és Schwarz Károly.

Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület (OMIKE), eszméjét Hevesi Simon pesti vezető főrabbi vetette fel 1910.

meg is alakult és azóta jelentős kulturális és karitatív ténykedést fejt ki. Az elmúlt esztendőben több kulturális és jóléti intézményt állított fel. Nevezetesen: a Menza Academicát, melyen a Budapesten tanuló zsidó hitű főiskolai hallgatóság nyer ellátást. Ez 1910. márc. 1. nyílt meg báró Dirsztay Béla elnöke alatt. Már a háború kitörése előtt több mint 600 hallgató ét-

kezett itt. Az ellátás mellett nagy összeget fordított beiratási díjakra és szigorlati segélyekre. Másik kulturális intézménye: a Könyvtár és Olvasóterem, ahol tan- és szakkönyvek, meg folyóiratok állanak a főiskolai hallgatóság rendelkezésére. A kulturothton rendezi a fővárosban, a környéken és a vidéken az ismeretterjesztő népszerű előadásokat és tudományos kurzusokat tart fenn. Az O. műbarátok köre a festő- és szobrásznövendékek művészi kiképzése céljából alakult. Az O. tanoncottionai a főváros kerületeiben működnek és a fővárosi kereskedelmi és iparos fiú- és leánytanoncainak erkölcsi és hitéleti nevelésével foglalkoznak. Gyermekegynevelési akciója nyolc esztendeje működik, évente 5—600 vérszegény gyermeket helyez el vidéki hittestvérek családjainál. Orvosi ambulatóriumán a Menza ifjúsága részesül gyógykezelésben és díjmentes gyógyszerekben. Tisztikara: elnökök: báró Dirsztay Béla, Baracs Marcell, jelenleg: Buday-Goldberger Leó. Egyházi elnök a megalakulás óta: Hevesi Simon; ügyvezető alelnök: Weiler Ernő. A kulturális ügyek vitele és sikere Frisch Ármán kulturtanácsos nevéhez fűződik.

Országos Rabbiképző Intézet. 1877 okt. 4-én nyílt meg Budapesten. Keletkezésének története azonban sok idővel megelőzi alapítását. A kezdeményező Frisenhauser Dávid bajor származású tudós volt, aki 1806. József nádorhoz emlékiratot nyújtott be modern rabbiiskola tárgyában, javaslatát azonban a véleményezésre fel szólított rabbik elvetették. 1844-ben úgy a rendek, mint a főrendek elhatározzák a rabbiképző intézet felállítását. Haynau a magyar zsidókra a szabadságharcban való részvételük miatt 2.300.000 forintnyi külön hadisarcot rótt ki, ezt az összeget 1856. I. Ferenc József a magyar zsidóságnak visszaadta azzal, hogy a befizetett összeg oszthatatlan alapként kezeltesse és belőle elsősorban rabbiképző intézet állíttassék fel. A magy. kir. helytartótanács 1864. szaktanácskozmányt hívott egybe, mely a rabbiképző intézetre vonatkozó tervezetet kidolgozta. Az 1868-as zsidó kongresszus, noha a zsidóságot pártokra bontotta, az alap rendeltetését nem változtathatta meg. I. Ferenc József 1873. az intézet felállítását megengedte, melyet 1877 okt. 4-én át is adtak rendeltetésének. Az O. megnyitása után a király is meglátogatta az intézetet, mely hálából IV. Károly király engedélyével a Ferenc József nevet illesztette elnevezésébe 1917. (Ferenc József Orsz. Rabbiképző Intézet.) Az O. a kultuszminisztérium felügyelete alatt áll, amely jogát a kinevezett vezérőlbizottság útján gyakorolja. Ennek 12 budapesti és 12 vidéki tagja van, világiak és rabbik. A vezérőlbizottság eddigi elnökei voltak: Schweiger Márton, Hatvany József, Mezey Ferenc és Székely Ferenc. Az O. két tanfolyamból áll. Az 5 évfolyamból álló alsó megfelel a gimnázium felső négy osztályának, tehát a belépőnek négy középiskolai osztályról szóló bizonyítvánnyal kell rendelkeznie. A felső tanfolyam szintén öt évfolyamból áll, növendékei egyszersmind a budapesti egyetem bölcsészkarának hallgatói is. Az intézet legnehezebb esztendői az alapításon kívül

a háborús évek voltak. 1927-ben ünnepelte fennállásának ötvenesztendő jubileumát, amely idő alatt az intézetben 135 rabbit avattak fel. Az intézet első teológiai tanári kara: Bacher Vilmos, Bloch Mózes, Kaufmann Dávid rendes, Brüll Sámuel és Deutsch Sámuel rendkívüli tanárokból állott. Az ötven esztendő alatt itt tanított teológiai tárgyakat Klein Miksa, Goldziher Ignác, Kohn Sámuel, Venetianer Lajos, Guttmann Mihály, Feldmann Mózes. A jelenlegi tanári kar Blau Lajos igazgatóból, Heller Bernát rendes, Edelstein Bertalan, Fischer Gyula, Hevesi Simon, Hoffer Ármán, Weisz Miksa rendkívüli tanárokból áll. Az intézeti gimnázium rendes tanárai voltak az első 50 évben: Bánóczi József, Stein Károly, Bloch Henrik, Schmitt Salamon, a jelenben: Csetényi Imre, Bercsényi Mór, Hausbrunner Vilmos. A legtöbb növendék az 1887—88-as tanévben volt: 129, az 1919—20. évben pedig 26. Az intézetet legkimerítőbben ismerteti a jubileum alkalmából megjelent kétkötetes mű: *Emlékkönyv a Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet ötven éves jubileumára* (1877. I. kötet). *A rabbiképző első 50 éve* (II. kötet), írták: dr. Blau Lajos igazgató és néhai dr. Klein Miksa jegyző. Az intézet elnökei, tanárai és tanítványai, kiadják: dr. Blau Lajos, dr. Hevesi Simon, dr. Budmén Dénes, Budapest, 1927. F. D.

Orthodox. Helyes hitű, óhitű, a vallás dolgaiban meg nem alkuvó. Magyarországon megjelöli a konzervatív zsidó hitközségek irányát és hivatalos szervezetét. A magyar zsidóság egy része ugyanis az 1868-iki kongresszus alkalmából külön szervezkedett, hogy hitközségi intézményeit a Sulchan Áru ch értelmében tarthassa fenn. Az egyesre nézve az O. szó csak elvi pártállást jelent, nem pedig kötelező magatartást is az egyéni vallásos életben. Az O. hitközségek az autonóm jelzót is használják. Ezzel azt fejezik ki, hogy kötelező határozatokat semmiféle szervezet nem oktrojálhat rá az egyes hitközségekre, mert ezek nem csak egymástól, de az egyetemes zsidóságtól is függetlenek.

Orthodox szervezet. Az 1868—69-iki országos izr. egyetemes gyűlés által alkotott szabályzat kötelező ereje ellen a Hitór Egylet, a konzervatív zsidóság nevében folyamodással élt az országgyűléshez. Ezzel kapcsolatban az országgyűlés képviselőháza 1870 márc. 18. a következő határozatot hozta: «Tekintettel arra, hogy ellenkezik a vallásszabadság elvével, hogy egy vallásközösség tagjai a többség határozatával kényszeríttessenek hozzájárulni egy elveikkel ellenkező szervezethez, óhajtandó, hogy az elintézték mielőbb kiegyenlíttessenek, amiért is utasítatik a kultuszminiszter, hogy a törvényhozásnak tüzetes határozatáig, eddig kiadott összes rendeleteit függeszse fel». Pauler Tivadar kultuszminiszter azonnal eleget írt a képviselőház utasításának és rendeletet bocsátott ki, melynek értelmében a hitközségek nem kényszeríthetők a kongresszusi szervezet elfogadására. Majd királyi felhatalmazás alapján, 1871 nov. 15. megjelent az ezen évből való, 26.915. sz. vk. m. rendelet, amely jogszabályként elismerte a Hitór Egylet által készített szervezeti szabály-

zatot. (Szervező alapszabályzat Magyar- és Erdélyország autonóm hittörvényhű zsidó hitfelekezete számára.) A magyarországi O.-nek tehát az alapokmánya. Ezt kiegészíti az 1905. évi 102,284. sz. vk. m. rendelet: «a magyarországi autonóm orthodox izr. hitfelekezet orsz. képviselőségének, központi bizottságának és központi irodájának szervező szabályzata». Az O.-ben éppenúgy, mint a kongresszusi szervezetben, a hitközségek önálló testületeket alkotnak. A szervező szabályzat kimondja, hogy «a Sulchan Aruch-ba iktatott hittörvények és szabványok megcsönkíthatatlan zsinórmértékül szolgálnak a hitfelekezet és a hitközségek minden vallási, hitgyakorlati és szertartási ügyeire nézve»; az O.-hez tartozó hitközségek alapszabályai ennél fogva nem ellenkezhetnek a Sulchan Aruch szabályaival. Az olyan hitközségi előjáró, vagy bármely más tisztviselő, ki nyilvánosan a hitközség intézményeinek vagy szokásainak a Sulchan Aruchkal össze nem egyeztethető megváltoztatását indítványozza, rögtön elveszti hivatalát. Az O. szabályzata a hitközségek kebelében, vagy hitközségek között felmerülő vitás ügyek elintézését választott bíróságra bízta (I. *Hitfelekezeti választott bíróság*). Az O. élén a száz tagú országos képviselőség, a központi bizottság és a központi iroda áll. Az országos képviselőség 60 világi és 40 rabbi tagból áll, akiket 6 évre választanak. A választás oly módon történik, hogy az országban levő, szabályszerűen megalakult minden orthodox hitközség egy hitközségi tagot küld ki, aki a hitközség rabbijával együtt képviseli a hitközséget az országos képviselőségi választáson. Az országos képviselőség hatáskörébe tartozik a «Magyarországi Autonóm Orthodox Izr. Hitfelekezet Központi Irodá»-ja elnökének megválasztása és a központi bizottság 10 tagjának megválasztása. Az országos képviselőség a felekezet egyetemét érdeklő fontos, országos jellegű kérdésekben tanácskozik és hoz határozatot. Az országos képviselőség 40 rabbi tagja 6 évi időtartamra 5 rendes és 2 póttagból álló rabbi-bizottságot választ, amely bizottság kiegészítő része a központi bizottságnak. E rabbi-bizottság véleményezése minden elvi jelentőségű és vallástörvényi vonatkozású kérdésben a központi bizottság által kikérendő és a bizottság véleménye döntő. A központi bizottság 10 világi és 5 rabbi tagból, továbbá a központi iroda elnökéből és titkárából áll. Ez a központi bizottság legalább évnegyedenként egyszer gyűl egybe tanácskozás végett. Hatáskörébe tartozik a központi iroda titkárának és hivatalnokainak megválasztása és a központi iroda költségvetési ellenőrzése. A központi bizottság készíti elő az országos képviselőség tanácskozásait. Az O. élén a központi iroda áll. Ez képviseli az O.-et a kormánnyal és a hatóságokkal szemben és képviseli minden olyan ügyben, amely a felekezet egyetemét érdekli. Felügyel a felekezet önkormányzati jogára s a kormánynak és a hatóságoknak kellő felvilágosításokkal szolgál. Jóllehet, hogy az O. a magyarországi zsidóság többi szervezeteitől teljesen független s dacára annak, hogy rá vonatkozó rendeletek használják a Magyaror-

szági Autonóm Orthodox Izr. Hitfelekezet kifejezést, az O. mégsem tekinthető különálló hitfelekezetnek. Kifejezésre juttatta ezt az 1888. évi 1191. sz. vk. m. rendelet a következőkben: «Kétséget nem szenved, hogy úgy a kongresszusi, mint az orthodox és status-quo ante alapon álló izr. hitközségek összevéve úgy állampolitikai szempontból, valamint a zsidóság álláspontjából is, egy és ugyanazon vallásfelekezethez tartozóknak tekintendők». Ugyanezen szellemben nyilatkozott meg az orthodox országos képviselőség szervező szabályzatát jóváhagyó, 102,284/1905. sz. vk. m. rendelet is, amely a következőket tartalmazza: «Megjegyzem végül, hogy törvényeink, noha a szervezetnek többféleségét nem gátolják, csak egy izraelita hitfelekezetet ismernek, minélfogva ezzel ellentétes értelmezésre a jelen szabályzat sem szolgáltathat alapot». Az orthodox közvetítő bizottság első elnöke Reich Ignác volt, utódja Lipschütz Lipót. A közvetítő bizottság helyébe lépett Országos Iroda, melynek jelenlegi elnöke Frankl Adolf (I. o.), alelnöke Hartstein Lajos (I. o.) és ügyésze Reiner Imre dr. (I. o.) (V. ö. *Venetianer* Lajos, «A Magyar Zsidóság Története» (Budapest, 1922). M. E.

Orvostudomány. A zsidó vallásnak a vértisztaságra vonatkozó intézkedései, valamint mindazok a higiénikus rendszabályok, amelyeket a mózesi könyvek és a Talmud megörökítettek, bizonyítják, hogy az orvostudomány terén a zsidók már az ókorban is tevékenykedtek. Az orvosok, ellentétben más keleti kulturnépekkel, a zsidóknál nem a papok voltak, s kuruzslok sem voltak a papok közt. Egyébként Mózes a papoknak csupán az erkölcsök felett való örökösödést jelölte ki s a járványok és ragályok alkalmával való felügyeletet. A zsidók józan felfogását az orvosok szükségességéről legjobban visszatükrözteti *Szirach* (38. 1—12): «... fiam, ne hanyagold el betegségedet, hanem mutasd meg az orvosnak s ne válj el attól, mert szükséged van rá...» Külön feljegyzésre méltó, hogy a Szinhedrion Bész-dinje bizonyos bűnesetekben orvosi véleményt kért ki beidézett orvosoktól. Az orvos héber elnevezése *rofe* volt, a véleményadása *umdéna* (*Szanhedrin* 78a; *Gittin* 12b). Testi büntetést csupán orvosi felügyelet alatt hajtottak végre (*Makkot* 22b). Hogy a kuruzslást kiirtsák, a talmudi korban sem volt szabad orvosi praxist folytatni, csupán annak, akinek a helyi birói hatóságok engedélyt adtak arra (*Bábá Batra* 21a; *Makkot* 20b). Minden község kötelesszerűen legalább egy orvost tartott. (*Szanhedrin* 17b). A talmudszerzők közt számos kitűnő és elismert orvos volt. Ezeknek tudománya a tradíción, a boncoláson, a betegségek megfigyelésén és állatokon végrehajtott kísérletezésen alapult. Az ügyes orvosok milyen népszerűek voltak Judaeában, bizonyítja az a rendelkezés, melylyel a háztulajdonosok eltiltották bérlőiket attól, hogy albérletbe adják helyiségeiket orvosoknak, mert a páciensek nagy lármája miatt az ilyen ház kellemetlen (*Bábá Batra* 21a). Az orvosokat aránylag jól honorálták, egy egykorú zsidó közmondás szerint pedig «az olyan orvos, aki nem fogad el semmit, az nem is érdemel sem-

mit» (*Bábá Káma* 85a). A Talmud és Misna számos orvostudományi dolgot tartalmaznak, de összefoglaló orvostudományi traktátusa nincs s így nem tudhatjuk pontosan, milyen fokon állott az ókori zsidó orvosok tudománya. Említést egyébként maga a Misna tesz egy elterjedt ókori zsidó orvosi könyvről, melynek címe *Széfer Refuót* volt s amelyet a tradíció Salamon királynak tulajdonított (*Pesz.* 4. 9); azonkívül a Talmud említ egy farmakológiai könyvet is, melynek címe *Megillat Sammanim* volt (*Jóma* 38a), de egyik sem maradt meg. Hogy mily rendkívüli figyelemmel kísérték a régi zsidók az emberi szervezet működését, azt elsősorban a Bibliában előforduló rengeteg kifejezésből látjuk. Ezekből anatómiai fogalmaikat is megállapíthatjuk. Még a hasonlatok és allegóriák is telve vannak anatómiai képzetekkel (*Genes.* 32. 25–32; *Exod.* 28–29; *Levit.* 1. 14–16, 5. 8; *Deuter.* 32. 10; *Jerem.* 9. 17; *Ecclesiastes* 12. 2b; *Jób* 10. 9–11). Kétségtelen, hogy az alexandriai korban a görögöktől sokat tanulhattak a zsidó orvosok éppen az anatómia terén, mert a Talmud ily irányú ismeretei igen nagyok, mint az néhány példából kitűnik: a rabbik a Talmudban az emberi szervezet 248 féle csontjáról tudnak, ezek közül 40 az alsólábszár, 6 térd, 3 medence, 11 csigolya, 30 kéz, 2 kar, 2 könyök, 4 vállcsont; azonkívül 9 fej, 8 nyak, 5 porc, 6 mellcsont. Természetesen a fogalmak korlátozva voltak az ókorban, de az újkor első fele sem volt még fejlettebb e tekintetben és a tudomány nélkülözötte még azokat a kifejezéseket, amelyeket a Talmud nyelve sem tud kifejezni pontosan. Így pl. azt látjuk, hogy az ín, ideg, sőt néha a véredény is ugyanazon egy szóval (*gidim*) van kifejezve. Főképe Bekorót, Chulin, Oholót és Nidda traktátusok foglalkoznak anatómiával és fiziológiával. Névszerint a Talmud egy Theodos nevű zsidó orvost említ, mint osteológust (*Nazir* 52a). Biológiai ismeretekről is tudunk (*Chulin* 93a, 59a, 55b). A Talmudból tudjuk, hogy ismerték a mirigyek szerepét (*Ab. d' R. N.* 31.) és pontos helyét (*Lev. Rab.* 16.), az Achilles-inat, a pharynxot, az esophagust és larynxot (*Chul.* 43a), a pylorust és peritoneumot. A gyomor működését és a máj szerepét meglepően jól látták, különösen korrekt a has szerveinek leírása (*Tamid* 31a), a vesét és lépét is többször említik szabatos meghatározással. Részletesen foglalkoztak a tüdővel és szívvel (*Tamid* 50a, 93b, 47a, 46a; *Chulin* 45b). Az agyat a Biblia nem említi, de a Talmud ezzel is foglalkozik (*Chulin* 45a), a Zóhar pedig részletesen tárgyalja: «A koponya három üreget tartalmaz, amelyben az agy van elhelyezve, az agyból harminckét út vezet ki s ágazik el a test minden részébe, összekötve azokat az aggyal (*Zóhar* a *Levit.* 26.-hoz). A genitáliákkal egész részletesen foglalkoztak anatómiai és higiénikus szempontból is. Erről számos talmudi helytanuskodik (*Bek.* 40a; *Chulin* 45a és b, 93a; *Jebámot* 75a; *Jerus. Jebám.* 1–2; *Nidda* 66b, 18a, 17b, 41b; *Sabbat* 64a, *Ar.* 7a). A Talmud embriológiával is foglalkozik. A foetus a hatodik hét végére formálódik (*Nidda* 25b) s Aba

Saul, aki főképp embriológiával foglalkozott, azt ajánlja, hogy az embrió nem vízben, hanem olajban és napfénynél kell megvizsgálni. R. Samuel, egy másik embriológus azt mondja, hogy a negyedik hó vége előtt nem lehet megállapítani a nemet, ami egyébként a modern embriológusoknak is a véleményük. A természetellenes embriókról és újszülöttekről is van feljegyzés a Talmudban. A halvaszületett csecsemőt alaposan tanulmány tárgyává tették (*Nidda* 23b, 24a, b). A menstruálás processzusa részletesen le van írva (*Nidda* 11. 8). A rabbik voltak azok, akik először ismerték fel, hogy a betegségek a belső elváltozások külső szimptomái. Ezt abban az időben még Hippokratesz sem látta, csak később fedezte fel Galenus. A rabbik valósággal kényszerítve voltak patológiával foglalkozni, mert a tisztátlan húsról (*teréfo*) vonatkozó tilalmak miatt a levágott állatok vizsgálat alá kerültek és azokat máig is megvizsgálják. Különösen a tüdők patológikus elváltozását szemlélték; a tüdő vörös színét hyperemiának (*Chulin* 47b) tartották, de ezt még nem minősítették tisztatlannak, viszont a kék és világos-zöld tüdőt veszélyesnek (u. o.), a feketét pedig felbomló állapotban levőnek tartották s tudták, hogy abból normális tüdő nem lesz; a világos-sárga tüdőt is veszedelmesnek minősítették stb. A tüdővel és vérrel rendkívül részletesen foglalkoztak a talmudi korban, aminek főoka a tisztasági törvényekben és a fajtisztaság megóvásában keresendő. A Talmud (*Chulin* 51a) leír egy diagnózist, melyet egy juhon állapított meg Rabina s amely a juh felboncolása után igazolódott be. Ez az egyetlen postmortem beigazolódott diagnózis az egész ókorból, amiről tudunk. A szív és máj, a gerinc, a belek stb. patológikus elváltozásairól is részletesen tudtak a zsidó orvosok. Feltűnik, hogy már a Biblia sokféle sebről tesz említést: gyulladás, tályog, genny, seb meg van különböztetve. A bibliai korból csak egyféle sebészeti beavatkozásról tudunk, a cirkumcizióval. A kasztrálás szigorúan el volt tiltva (*Deuter.* 23. 1). A talmudi korban a sebészet igen magas fokot ért el s némelyik orvos egyenesen ebben specializálta magát. A sebészeket *ummánim*-nak nevezték (*Szanhedrin* 91b). Operáció közben a ruha felett külön kötényt tartottak (*Kelim* 26. 5); voltak különböző sebészeti műszerek (*Kel.* 13. 2) és érzéstelenítő, azaz mámiot okozó folyadék alkalmazásáról is tudunk. Ezt *szamé de-szintó*-nak nevezi a Talmud (*Bába Mecia* 83b). Az érvágást ötven éven felül sűrűn alkalmazták s ezt túlságba vitték. Nagyon vigyáztak a tisztaságra operáció után is (*Sabbat* 129a); tudunk műfogakról, melyeket aranyból és ezüsből készítettek (*Sabbat* 65a; *Nedarim* 66b); súlyosabb amputálásokról és trepanálásról is tudunk (*Keritot* 66a; *Semahot* 28; *Sabbat* 66a), úgyszintén a lép sikeres kimetszéséről is (*Avoda Zará* 44a); az anyaméhűtűkór használatát is ismerték (*Nidda* 66). Az V. sz. közepén élt utolsó tibériási patriarcháról, VI. Gamalielről Marcellus római orvos úgy írt, mint a lépfene gyógymódjának feltalálójáról. Az V. és VI. sz.-tól kezdve a zsidó orvostudomány egyideig nem fejlődhetett, mert Honorius és Theodosius római császárok (V. sz.) és

Kobad perzsa király a hivatalok gyakorlásától eltiltották a zsidókat, de az iszlám államainak megalakulásakor az eddigénél is nagyobb lendületet vett a zsidók orvostudománya. Előbb bebizonyíthatóan a zsidók voltak a mohamedánok tanítói az orvostudományban s vezető szerepüket később is megtartották. Tudjuk, hogy számos kalifa háziorvosa zsidó volt; így Messer Jawait 883-ban a bassorai kalifa orvosa volt és szír nyelvből régebbi orvosi munkákat lefordított arabra, míg Isaac b. Amram önálló művet írt a mérgezésről és a mérgek hatásáról a VIII. sz.-ban. A Hárún-al Rásidtól alapított bagdadi egyetem Josua ben Nun (800 körül) volt az orvostudományok tanára. Egészen a XIV. sz.-ig megőrizték a zsidó orvosok az iszlám országaiban vezető szerepüket a Keleten. A zsidó orvosok Alexandria, Kairo, Kairuan és Bagdad orvosi iskoláiból kerültek ki. Egyik hírneves zsidó orvosnak, Israelinek (IX. sz.) kitűnő orvostudományi könyvét latinra is lefordította már a XI. sz.-ban egy szerzetes a saját neve alatt, de 1515. Leydenben *Opera Omnia Isaaci Judaei* c. újból megjelent. A rendkívüli nagyszámú hírneves arab-zsidó orvos közül kiválik Maimonides, Szaladin szultán udvari orvosa, akinek fia, unokája és dédunokája is jeles orvosok voltak. Ő maga orvosi iskolát alapított s tanítványai eláraszották az egész Keletet. Még jelentékenyebb szerepük volt a zsidó orvosoknak a nyugati kalifátus területén. Chaszdaí ibn Saprut (X. sz.) udvari orvostól lett nagyvezír Cordovában és Juda ha-Levi is jeles orvos volt, úgyszintén Ábrahám ibn Ezra, a nagy exegeta. Zsidó orvosa volt III. Ferdinánd aragoniai, XI. Alfons kasztíliai és II. Juan aragoniai királyoknak; ez utóbbinak szemészorvosa Ábrahám de Lerida volt. Az arabok kiűzésével az intolerancia is növekedett s a salamancai zsinati határozat nyomán 1412. II. Juan kasztíliai király eltiltja a zsidókat az orvosi gyakorlattól. Portugáliában I. Ferdinánd, I. és II. Joao uralkodóknak voltak zsidó udvari orvosaik. Nagyobb hírre tett szert már a középkor első felében a salernói orvosegyetem. Kiváló zsidó orvosok fejlesztették naggyá ezt az évszázadokon át virágzó orvosegyetemet, amely a IX. sz.-tól kezdve az volt a Nyugaton, ami Bagdad a Keleten. Görög, héber és arab nyelven tanítottak itt és rendszeresen boncoltak. Az intézetben, megalapítása óta zsidó orvostanárok működtek s neveik sorrendjét is pontosan tudjuk. Híres volt köztük Copho, a *Compendium Salernitanum*, az első orvosi enciklopédia szerzője. Egy másik, Faragot (1250 körül), Anjou Károly király udvari orvosa volt. Innen kerültek ki még Isaac, VIII. Bonifác pápa, Angelus Manuele pedig IX. Bonifácusnak udvari orvosa. II. Anjou Károlynak is zsidó orvosa volt. Hasonlóan híresek voltak a délfraanciai Narbonne és Montpellier zsidó orvosi főiskolái. Az exegetika mellett évszázadokon át itt művelték leginkább az orvostudományokat a XI. sz. elejétől fogva. Montpellierben az egyetem orvosi fakultásának dékánja a XI. sz.-ban Jaakov Hakoton volt, a marseillesi Abba Mari pedig II. Frigyes császárnak volt udvari orvosa Nápolyban. Az Ibn Tibbon család, amely csupa kiváló hebra-

istából és exegetából állott, orvostudománnyal is foglalkozott. Egyikük, Machir ibn Tibbon, akit Profatius Judaeusnak hívtak a keresztények, 1306. a párisi egyetem orvosi fakultásának dékánja lett. Amikor a keresztények azt hitték, hogy eltanulták a zsidók orvostudományát, akkor a montpellieri főiskola is úgy járt, mint a salernói és bagdadi s 1246—54. zsinati határozatokkal eltiltották a zsidókat az orvosi gyakorlattól és a tanítástól, de 1350. a zsidó orvosokat visszahívták s közülök sokan udvari orvosok lettek. Angliában és Belgiumban is tudunk jelentékenynek tartott zsidó orvosokról a középkorban. Németországban rendkívül sok üldözésnek és vádnak voltak kitéve, mégis állandóan voltak zsidó orvosok, akik közül számosan az uralkodók és püspökök kezelőorvosai voltak. A XV. sz.-ban Frankfurtban egy zsidó orvosnő is működött. III. Frigyes császár orvosa zsidó volt. 1422-ben V. Márton pápa a zsidóknak engedte az orvosi praxist, de már ugyanazon század végén a legnagyobb nehézségekbe ütközött annak gyakorlása, jöllehet a tilalmak dacára később is zsidó orvosok volt maguknak a pápáknak is, így az inkvizíciót engedélyező IV. Sixtus, VIII. Innocentius, VI. Sándor, X. Leo, majd VII. Clemens pápáknak. Tudjuk pl. azt is, hogy X. Leo súlyos vérbetegségét kiváló zsidó orvosa, Lattes gyógykezelte. Jellemző, hogy a zsidók iránt kevésbé jóindulatú pápáknak is zsidó orvosuk volt már a régebbi középkorban is, így a XV. sz.-ban IV. Eugenius, III. Calixtus és V. Miklós pápáknak, előzőleg pedig több avignoni pápának. Itália volt a hazája a legjelentékenyebb zsidó orvosoknak, akik közül főbbek: Elia Delmedigo padovai egyetemi tanár (XV. sz.), Juda de Blanis, Abraham de Balnes, Theodorus Sacerdotti, Isaac Zarfati, Bonet de Lattes, Elia Montaldo, Medici Máriának és Sanchez, II. Katalin cárnőnek udvari orvosa stb. A jelentékeny zsidó orvostudósokat, akik a XIX. századig éltek és működtek Páristól Szt. Pétervárig egész Európában, nem lehet azok nagy száma miatt felsorolni. Ellenben röviden szakmák szerint megemlíthetjük azokat a világhírű zsidó orvostudósokat, akik szakmájuk legelső képviselői közé tartoztak a XIX. és XX. sz.-ban.

I. Külföldiek. Anatómusok: F. G. Heule (Göttingen, megh. 1883), kora egyik legkiválóbbnak elismert anatómusa; J. Herz (Erlangen, megh. 1871), akinek zsidó létére szobrot állítottak; M. Hirschfeld (Varsó, megh. 1876); S. Spitzer (Konstantinápoly, udv. orvos, megh. 1894); L. Mandl (Páris, megh. 1881, l. o.); Hirschfeld Ludvig, varói; Hirschmann Leonard*, kharkovi egyet. tanár és Schwalbe* német prof.

Fiziológusok: L. L. Jacobsen (Copenhagen 1840.); Levi Carlo, modenai egyet. tanár; S. Fubini (Palermo, megh. 1898.); Fleischl v. Merzon (Wien, megh. 1891.); M. Schiff (Genf, megh. 1896.); G. G. Valentin (Bern, megh. 1893.); J. Bernstein (Halle); K. és Immanuel Munk, Nathan Zuntz (Berlin); Jacques Loeb (Chicago).

Mikroszkópia: Gottl. Gluge (Brüsszel, megh. 1898.); Louis Mandl (l. o., Páris).

Szénfénycépezés (feltalálója): Gabriel Lippmann (Páris).

Bakteriológia: Alex. Marmorek (Paris); Paul Ehrlich (Frankfurt); A. v. Wassermann (Berlin); M. J. Rosenau (Newyork); Waldem. Haffkine (Kalkutta).

Embriológia: Rob. Remak (Berlin, megh. 1865.); Leop. Schenk (l. o.) (Wien, megh. 1903); Fr. Boas (Newyork).

Patológia: R. F. Lanstatt (Erlangen, megh. 1873.); Jul. Cohnheim (Leipzig, megh. 1884.); F. v. Birch-Hirschfeld (Leipzig, megh. 1899.); M. H. Romberg (Berlin, megh. 1873.); S. Samuel (Königsberg, megh. 1899.); Salomon Stricker (l. o.) (Wien, megh. 1898.), a microtomya megalapítója és W. Steinach; K. Weigert (Frankfurt, megh. 1904.); Emil és Paul Zuckerkandl (l. o., Wien); A. Weichselbaum (Wien); Osc. Israel, L. Brieger (Berlin); M. Roth (Basel); Ph. J. Pick és Alfr. Pribram (Prag); Bertram Abrahams (London); Pio Foa (Turin); S. Flexner, Talmey, A. Abrams (Amerika); K. J. Salomonsen (Kopenhága); Flexner, a newyorki Rockefeller Kutató Intézet igazgatója. Beck A., lemergi egyetem v. rektora.

Bel-, ideg- és elmegyógyászat: Jones Freund (London, megh. 1880.); H. Jacobsohn Berlin, megh. 1890.); H. Lebert (Lewy) (Breslau, megh. 1878.); Ludw. Traube (Berlin, megh. 1876.) a kísérleti kortan megalapítója; D. Gruby (l. o.) (Paris, megh. 1898.); Daniel Maduro Peixotto (Newyork, megh. 1850.); J. L. Caspar (Berlin, megh. 1864); Ludw. Fränkel (Berlin, megh. 1872.); Ludw. Mayer (Göttingen, megh. 1900.); Mor. Meyer (Berlin, megh. 1893.); Ismar Boas és W. Ebstein (Göttingen); Ludw. Lichtheim (Königsberg); Osc. Minkowsky (Strassburg); Alb. Fränkel, Julius Lazarus, Martin Mendelsohn, C. Posner, Ottomar Rosenbach, H. Senator, Geo. Ant. Solomon, H. Oppenheim, Em. Mendl (Berlin); M. Einhorn, Eshner, Knopf (Amerika); Cesare Lombroso (Turin); B. Luzatto (Padua); Alb. Eulenburg és Magnus Hirschfeld (Berlin); Leven Manuel (Paris); Kraus Friedrich és Klemperer Georg, berlini egyet. tanárok stb.

Gynekológia: D. Haussmann (Berlin, megh. 1895.); E. Fränkel (Breslau); Leopold és Theod. Landau (Berlin); Jul. Schottländer (Heidelberg); Paul Zweifel (Leipzig); Brettauer, S. Marx (Amerika).

Gyermekegyógyászat: A. Baginsky, Livius Fürst (Berlin); E. H. Henoch (Dresden); Alois Epstein és Max Kassowitz (Wien).

Balneológia: Kisch Enoch Heinrich, v. prágai egyet. tanár.

Sebészet: Michelangelo Asson (Velence, megh. 1877.); Leop. v. Dittel* (megh. 1898) Jos. Gruber (Wien, megh. 1900.); Michel Lévy (Paris, megh. 1872.); Germain Sée (Paris, megh. 1896.); L. Oppenheim (London, megh. 1895.); Jul. Wolff (Berlin, megh. 1902.) Paul Güterbock (u. o. 1897); J. Israel (u. o. 1925.); R. Kuttner, W. Levy (Berlin); I. Singer (Wien); Birkovitz, Jacobsohn, Lilienthal, Steinbach (Amerika); L. Ewer (Berlin).

Közegészségtan és balneológia: N. H. Julius (Hamburg 1862); L. A. Cohen (Groningen 1889); G. Schmelkes (Teplitz 1870); Oesterreicher Manes (l. o.); Ernst Levy (Strassburg); J. Seegen (Karlsbad).

Pharmakológia: H. Friedberg (Breslau 1884); M. Jaffé (Königsberg); Osc. Matthias, Eug. Liebreich, L. Lewin (Berlin).

Törvényszerű orvostan: C. Lombroso (Turin, megh. 1905); Salvatore Ottolenghi (Siena); Lesser Adolf, v. breslaui egyet. tanár, városi főorvos; Blumenstock von Halbau Leo, krakói egyet. tanár.

Homeopathia: Emil Altschul (Prag, megh. 1865).

Bőrgyógyászat: Kaposi Moritz (l. o., Wien, megh. 1902); O. Simon (Breslau, megh. 1882); H. von Zeissl (Wien, megh. 1884.); Albert Neisser (Breslau); G. Behrend, H. Köbner, O. Lassar, G. R. Lewin, Pinkus (Berlin); P. G. Unna (Hamburg); Isid. Neumann és S. Ehrmann (Wien, megh. 1927.); Pick (Prag); Bloch Ivan (Berlin); Lesser Edmund, v. berlini egyet. tanár Milien és Sabouraud (Páris) stb.

Fülgyógyászat: I. Gruber (Wien 1900); A. Politzer (l. o.), H. Neumann (l. o.) és Hayek (l. o. Wien); L. Katz és L. Löwe (Berlin); R. Bárány (Upsala); Moos Salomon, v. heidelbergi egyet. tanár, korának vezető otológusa.

Laringológia: J. Gottstein (Breslau 1895); Abr. Kuhn (Strassburg 1900); Joh. Schnitzler (Wien 1893); Elias Heyman (Stockholm 1889); K. Stoerk* (l. o., Wien 1899); L. Elsberg (Newyork 1885); I. Michael (Hamburg 1897); G. Ash (Newyork 1902); Paul Heymann és B. Fränkel (Berlin); M. Freundenthal, E. Maer (Newyork); B. B. Loewenberg és L. Dreyfus-Brisac (Paris); Sir Felix Semon (London).

Szemészet: L. Mauthner (Wien 1894, az egyetlen zsidó, akinek szobra volt a cs. Ausztriában); Mandelstamm (Kiew); C. Cohn (Breslau); L. Laqueno (Strassburg); M. Solomon (Berlin); L. Weiss (Heidelberg); Is. Schnabel (Wien); R. Liebreich (London); Klein Salamon (l. o.), bécsi egyet. tanár; Hirschberg Julius, v. berlini professzor.

Fogászat: L. H. Holländer (Breslau, megh. 1897), a tudományos fogászat egyik megalapítója.

Orvosi enciklopédia és orvostörténelem: F. J. Behrend (Berlin 1889); Sam. Guttmann (u. o. 1893); Alb. Eulenburg, (Berlin), Aug. Hirsch (1894); A. H. Israels (Amsterdam 1883); F. R. Seligmann (Wien 1879); Julius Pagel (Berlin); Rosin Heinrich, berlini egyet. tanárok.

Orvosi szakfolyóiratok, melyeket zsidó orvosok alapítottak: Berliner Klinische Wochenschrift (L. Posner); Wiener Medizinische Wochenschrift (L. Wittelshöfer); Journal f. praktische Ärzte (P. Guttmann); Deutsche Medizinische Zeitung (J. Grosser); Berliner Klinische Wochenschrift (L. Waldenburg), stb. Az első homeopatiiai folyóiratot Altschul alapította 1853.

S. R.

II. Magyarországon a gyakorlati orvostudományt már az emancipáció (l. o.) előtt is művelték a magyar zsidók és a történelem során sok kiváló zsidó orvosnak a neve maradt fenn. Feltételezhető, hogy valójában sokkal több zsidó orvos működött, mint ahányat hiteles feljegyzések említenek. Zakariás (l. o.), aki II. Ulászló uralkodásának idején jelentős orvosi tevékenységet fejtett ki, nagy szolgálatokat tett az ország egészségügyének és magát

a királyt is gyógykezelte. Apafl Mihály erdélyi vajdának is zsidó háziorvosa volt, Juda. Csak II. József uralkodása alatt, mikor az 1790: XXXVIII. t.-c.-ben biztosított tanszabadság lehetővé tette a zsidók számára a különböző pályákon való elhelyezkedést (l. *Egyenjogositó törekvés*) kezdődött meg a zsidó orvosok egyetemi kiképzése Magyarországon. Eddig egyetemi tanulmányaikat külföldön végezték. Hirschel Mihály Náthán pozsonyi orvos 1733. Halleban szerezte meg orvosi diplomáját. Márkus Mózes, a pozsonyi rabbi fia 1764. Bützowban lett orvossá. Márkus sokat foglalkozott a Biblia orvostudományi vonatkozásaival. 1773-ban Oppenheim Sámuel Bernát pozsonyi és 1776. Löbl Mendl holicai orvosoknak, akik külföldön, Páduában, illetve Halleban végezték tanulmányaikat, a helytartótanács megengedte, hogy a nagyszombati egyetemen vizsgázhassanak. Az első magyar-zsidó, aki itt is tanult s királyi engedéllyel megszerezte a budai egyetemen az orvosi diplomát 1782., Oesterreicher József Manes (l. o.) volt. A magyar orvosi irodalom ezután két évtizedig nem tud oly orvosi disszertációról, amely zsidó jelöltől származott volna, de azontúl egyre sűrűbben jelentkeznek s 1840-ig igen tekintélyes számot mutatnak fel. Roth Sámuel 1821. Pesten, Grósz Frigyes (l. o.) Grósz Emil nagyatyja 1825. Bécsben lett orvosdoktor és 1830. már fenntartotta Nagyváradon szemkórházát, 1857. pedig megkapta a koronás arany érdemkeresztet. Arany érdemkeresztet kapott 1858. Pserhofer Samu pápai orvos is. Az alábbiak a következő sorrendben lettek orvosdoktorok: Saphir Zsigmond 1826, Löwy Ignác 1828, Auerbach Miksa Ede 1829, Chorin Károly Zakariás 1829, Bettelheim József Lipót 1830, Goldberger Adolf 1830, Gross Fülöp 1830, Grünfeld Vilmos 1830, Grünhut Jakab 1830, Heller Jakab 1830, Austerlitz Simon 1831, Bing Herman 1831, Landshut Sámuel 1831, Pick József 1831, Pserhofer Sámuel 1831, Adler Ignác 1832, Altschul Eliás 1832, Cajus Gábor* 1832, Czucker Sámuel 1832, Goldschmied Albert 1832, Hauser József 1832, Holländer Leó 1832, Horovitz Náthán 1832, Moscovitz Mór 1832, Pollák Herman 1832, Rosenthal Bernát 1832, Schlesinger Bernát 1832, Weisz Sándor 1832, Breslauer Jakab 1833, Deutsch József 1833, Deutsch Mór 1833, Koppel Zsigmond 1833, Spitzer Herman 1833, Auerbach József 1834, Braun Sándor 1834. Grünhut Jakab, 1834, Abeles József 1835, Billitzer Fülöp 1835, Eibenschitz Mór 1835, Frankos Dávid 1835, Herz Lipót 1835, Hönig Ignác 1835, Klein Lázár 1835, Löwy Adolf 1835, Kain Albert 1836, Kestenband Bernát 1836, Oesterreicher Ede 1836, Pollák József 1836, Schönfeld Lipót 1836, Frankel Illés 1836, Glatte Ede Ignác 1836, Zucker Leó 1836, Abeles Simon 1837, Blumenfeld Ábrahám 1837, Buchwald Gyula 1837, Elsass Náthán 1837, Finály Zsigmond 1837, Geyer Sámuel 1837, Goldberger Mór 1837, Jakobovics Miksa Mór 1837, Kremzir Mózes 1837, Kuczynski Salamon 1837, Landesman G. 1837, Rosenberg Zsigmond 1837, Rosenthal Zsigmond 1837, Blau Vilmos 1838, Fraenkl Jakab Gyula 1839, Grünwald Adolf 1839, Klein Ignác Mór 1839, Mangold Salamon 1839, Oesterreicher

Eliás 1839, Schlesinger Ignác 1839, Guttmann Adolf 1840, Jakobovics Miksa Mór 1840, Rózsay József 1840, 1864. a M. T. Akadémia levelező tagja lett. E kornak orvosai között már akadt európai híré tekintély is, mint Mandl Lajos (l. o.), akit 1846. a Magyar Tudományos Akadémia is kültagjául megválasztott. A negyvenes években más tekintélyes számú zsidó orvosdoktor folytatótt gyakorlatot Pesten, többen azok közül, akiket fentebb felöröltünk és még mások: Baruch Manó, Egger Ede, Finály Zsigmond, Goldberger Adolf, Goldberger S., Grosz Fülöp, Grünhut Jakab, Jakobovics Antal, Jakobovics Fülöp, Joffe Antal, Joffe Ármán, Kadisch Lajos, Kain Dávid, Kunewalder Zsigmond, Leó Bernát, Leitner Ármán, Loeblin Ignác, Löwy Ignác, Mandl Joákim, Milhoffer József, Oesterreicher Ede, Pessel Ábrahám, Pollák Henrik, Rechnitz János, Rosenfeld József, Rothberger Dávid, Saphir Zsigmond, Schlesinger Ignác, Schlesinger Jakab, Schwarz Lajos, Schwimmer Dávid és Stern M. Ezidőtájon már akadnak orvosok, akik gyakorlati tevékenységük mellett tudományos kutatással igyekeznek gyarapítani a szakirodalmat. Grünhut Eduard 1841. Lemberger Herman 1841, Löwy Ignác 1841, Pserhofer Sámuel 1841, Rózsay József 1841, 1846, 1847, Roth Albert 1841, Brust Lajos 1842, Deutsch Dávid József 1842, Kohn Sámuel 1842, Kunewalder Zsigmond 1842, Löwy Márkus 1842, Pinkus Lipót 1842, Schlesinger Jakab 1842, Brünner Dávid 1843, Preiss Jakab 1843, Zuckerlandl Márkus 1843, Billnitzer Mór 1844, Bleuer Miklós 1844, Ganzler Lázár 1846, Gelbstein Lipót 1844, Leitner Herman 1844, Lemberger Henrik 1844, Markstein J. Mór 1844, Rosenbaum Bernát 1844, Weisz Herman 1844, Arnstein Herman 1845, Bienenfeld Izák 1845, Dietrichstein Dávid 1845, Grünfeld Dávid 1845, Kain Dávid 1845, Kátser Simon 1845, Lippe Salamon 1845, Rothberger Dávid 1845, Schlesinger Ede 1845, Weiszbach Miksa 1845, Adler Herman 1846, Deutsch Jakab 1846, Glatte Ede Ignác 1846, Pollák Henrik 1846, Baruch Manó 1847, Deutsch Albert 1847, Detsényi Lipót 1847, Fischhof Ignác Vilmos 1847, Herczl Fülöp 1847, Herczog Zsigmond 1847, Lemberger Lipót 1847, Manovill Miksa 1847, Preisach Lipót 1847. Az emancipáció óta egész bibliográfiája keletkezett a zsidó orvosdoktorok által írt irodalomnak. Jelentékeny orvostudományi írók voltak napjainkig: Alapi Henrik tanár, Áldor Adolf, Áldor Lajos, Alföldi Izidor, Árkövy I., Báron Jónás tanár, Baumgarten Egmont, Beck Soma, Benedikt Henrik tanár, Berceller Imre, Berend Miklós, Blum Ödön, Böke Gyula tanár, Bruck Lipót, Brück Miksa, Cohn L. F., Chorin Zsigmond, Csatári (Grosz) Lajos, Csillag Jakab, Detsinyi Frigyes, Deutsch Ernő, Deutsch László, Doctor Sándor, Donáth Gyula tanár, Edelman Menyhért, Ehrenreich Lajos, Elfer Aladár, Engel Gábor, Epstein László, Erős Gyula, Falkenstein Lipót, Falta Marcel, Faragó Gyula, Fejér Dávid, Fejér Gyula, Feleki Hugó tanár, Fenyő Ármán, Fenyvessy Béla, Ferenczi Sándor, Feuer Nathaniel, Fischer Adolf, Fischer Aladár, Fischer Győző, Fischer Jakab, Fleischl Lajos, Flesch Nándor, Frank Ödön, Frank Samu, Frankl Izidor, Frimm Antal, Frimm Jakab, Friedrich Vil-

mos tanár, Goldzieher Miksa tanár, Goldzieher Vilmos tanár, Grosz Albert, Grosz Frigyes, Grosz Gyula, Grosz Lipót, Grossmann Lipót, Grünwald Mór, Halász Henrik, Hasenfeld Artúr, Hasenfeld Manó tanár, Havas Adolf tanár, Herczel Manó tanár, Herczeghy Mór, Hermann Adolf, Hertzka Imre, Hetényi Lipót, Hirschler Ágoston, Hönig Márton, Irsai Artúr, Jakobi József, Justus Jakab, Kállai Adolf, Kecskeméti Lajos, Keppich Emil, Kern Henrik, Klein Simon, Koffler Adolf, Konrád Márk, Kövesi Géza, Kriegler Mór, Kriszta Simon, Lessner Rezső, Lévai Lajos, Lichtenberg Kornél, Liebermann Leó tanár, Loewy Leó, Lóri Ede, Löwy Mór, Löw Sámuel, Löwy Samu, Mahler Gyula, Major Antal, Mátrai Gábor, Mittelman Bernát, Munk Manó, Molnár Béla, Mohr Mihály tanár, Moskovitz Ignác, Munk Jakab, Neubauer Adolf, Onódi Adolf tanár, Pauncz Márk, Pfeifer Gyula, Plesch János, Politzer Alfréd, Pollák László, Pollatschek Elemér, Popper Alajos, Popper József, Porosz Mór, Preisich Kornél, Purjesz Zsigmond tanár, Purjesz Ignác, Ranschburg Pál tanár, Ráskai Dezső tanár, Reich Miklós, Reich Pál, Renner Adolf, Róna Sámuel, Rosenberg Izidor, Roth Adolf, Roth Alfréd, Roth Vilmos, Rothmann Ármán, Rózsa Félix, Rózsai József, Salamon Henrik, Salgó Jakab, Sarbó Artúr, Schächter Miksa tanár, Schäffer Károly, Schreiber Sámuel, Schein Mór, Schermann Adolf, Schiff Ernő, Schulhof Jakab, Schuschny Henrik, Schütz Aladár, Schwarz Hugó, Schwarcz Ignác, Schwimmer Ernő tanár, Sidhauer Ármán, Singer Bernát, Stern Ignác, Stern Samu tanár, Steiner Steinberger Sarolta, Stiller Bertalan tanár, Strauss Herman, Sümegi József, Szalárdi Mór, Szegő Kálmán, Székely Lipót, Szenes Adolf, Szenes Zsigmond, Szili Adolf tanár, Szili Sándor, Tausz Béla, Tauszk Ferenc, Temesváry Rezső, Tihanyi Mór, Tolnai Bernát, Török Lajos, Ungár Adolf, Unterberg Hugó, Unterberg Jenő, Vajda Adolf, Vas Bernát, Venetianer Jakab, Vermes Mór, Wallfisch Ferenc, Weinberger Miksa, Weinberger Sámuel, Weisz Ede, Weisz Ármán, Weisz Emil, Weisz Ferenc, Weiszberg Zsigmond, Wertenstein József, Winternitz Adolf tanár, Willmann Lázár, Wohl Mór, Ziffer Emil, Ziffer Károly, Zwilling Hugó. Úttörők és kezdeményezők voltak: Löry, a fülgyógyászat magyarországi megalapítója. Utána következett Böke. Az első gyermekgyógyász Wittmann Lázár, az első szemészek Hirschler Ignác és Feuer Náthán, az első bőrgyógyász Schwimmer Ernő, az első dentista Árkövy, az első balneológus Oesterreicher Manes. Úttörők voltak még rajtuk kívül Herczel sebésztanár, Ónody Adolf laringológus, Schwimmer Róna és Török dermatológusok, Korányi Frigyes*, Purjesz Zs., Benedikt H. és Elfer, Stern Samu belgyógyászok, Grósz Emil* szemész, Salgó J. és Donáth Gy. ideggyógyászok, Dettre László, Vas Bernát bakteriológusok. Pollacsek Elemér gégegyógyász és Salamon Henrik stomatológus, Ferenczi Sándor* (pszichoanalisis). A kísérleti pszichiátria: Ranschburg Pál és Révész Géza*. Magyar-zsidó orvostanárok, akik külföldre származtak, az egyetemes orvostudomány történetében jelentős szerepet töltenek be: Bá-

rány fülgyógyász, Benedikt Mór, Biedl Artúr prágai tanár. Hayek tanár, Heitler és Neumann belgyógyász, Kassovitz Miksa, Kaposi Mór dermatológus, Klein Salamon, Mandl Louis anatómus, Neuman Henrik fülgyógyász, Politzer Ádám fülgyógyász, Réthi (Rosenthal) Lipót, Rosenthal Mór belgyógyász, Stern Sámuel, Schenk bécsi embriológus, Stricker Salamon bécsi biológus, Szili Aurél freiburgi, Vészi Gyula bonni, E. és P. Zuckerkandel anatómia és pathológia professzorok (l. az illetők életrajzainál) és közülük még számosan mások, akik a külföldi egyetemek kiválóságai voltak. Az Országos Statisztikai Hivatal 1910-ik évről kiadott hivatalos kimutatása szerint a közegészségügynél a zsidók számára a következőképpen oszlott meg: 2190 hatósági orvos közt 898 zsidó, 921 kórházi orvos közt 364 zsidó, 370 betegpénztári orvos közt 144 zsidó, 2084 magánorvos közt 1295 zsidó. U. I.

Irodalom. R. Fischber C. D. Spivak, *Medicine in Bible and Talmud* (1904); Fred. T. Haneman, *Medicine in post-talmudic and modern time* (1904); I. Bergel, *Die Medizin der Talmudisten* (1885); Bitting, *Biblical Medicine* (1891 New-York); Car-cassonne, *Essai Historique sur la Médecine des Hébreux Anciens et Modernes* (Montpellier 1811); D. de Pomis, *De Medico Hebreo* (Venezia 1588); Ebstein, *Die Medizin im Alten Testament* (Stuttg. 1901); Feusdorf, *Über die Medizin der Alten Hebräer* (Bamberg 1837); Friedrich, *Zur Bibel: naturhistorische, anthropologische u. medizinische Fragmente* (Nürnberg 1848); Jeoffroy, *Les sciences medicale chez Hébreux* (Paris 1880); Halpern, *Beiträge zur Geschichte der talmudischen Chirurgie* (Breslau 1869); Harden, *Note on the Medicine of Moses Hyrtl*, *Das Arabische u. Hebräische in der Anatomie* (Wien 1879); Rabinovitch, *La Médecine du Talmud* (Paris 1880); Bennett, *Diseases of the Bible* (1887); Carnault, *La Tuberculose Borine et le Talmud* (Revue Scientif. 4. Serie Vol. XVII.); Ebstein, *Die Medizin im Neuen Testament und im Talmud* (1903); Preuss, *Materialien z. Geschichte d. Alten Medizin* (1898); u. a., *Die Erkrankungen d. Haut* (1903); u. a., *Die männliche Genitalien u. ihre Krankheiten nach Bibel u. Talmud* (Wiener med. Wochenschrift 1898); Schapiro, *Connaissance médicale de Mar Samuel* (Rev. des Etudes Juives LXII.); Carmoly, *Histoire des Medecines Juifs* (Brussels 1844); Münz, *Über die jüdischen Ärzte im Mittelalter* (Berl. 1887); Landau, *Geschichte d. jüdischen Ärzte* (1895); Steinschneider, *Über Medizin im Bibel u. Talmud u. über jüdische Ärzte* (1896); A. Friedenwald, *Jewish Physicians and the Contribution of the Jews to the Science of Medicine* (Philadelphia 1897); Kayserling, *Zur Geschichte d. jüdischen Ärzte* (Monatsschrift VII.); Döllinger, *Die Juden in Europa* (1890); *Publications of the Jewish Historical Society of America* (passim).

Ösök tisztelete. A Biblia a lélek halhatatlanságáról csak futólag tesz említést, ami pedig a hátramaradottnak az elhunytak lelkiüdvéről való gondoskodást illeti, ez számára teljesen idegen. Az ösök istenszerű tisztelete, ahogy az a keletázsiai népeknél kifejlődött, a régi zsidóknál nem volt szokásos. Később azonban náluk is fellelhetők az Ő-nek egyes nyomai. A Talmud már ösmeri a halotti áldozat egy fajtáját, amely tulajdonképpen egy jótékonyági aktusból állott. A halottakért való engesztelő istentiszteletről először a Makkabeusok történetében esik szó. (*Makk.* II. 12. 28.) Mikor történetesen a jamniai csata után egyes elesett zsidó harcosoknál pogány varázsszereket találtak, Juda Makkabi általános engesztelő imát rendelt el s áldozati adományt küldött Jeruzsálembe, hogy a halottakat megszabadítsa vétkeiktől és feltámadásukat biztosítsa. (Innen veszi eredetét a keresztények halotti miséje.) Az «Achare mosz» hetiszakasznak jom kippurkor való felolvasása idővel arra

vezetett, hogy az engesztelő nap istentiszteletének rendjébe beiktattak egy külön imát az elhunytakért. Ennek az imának, az ú. n. «Hazkórész nesómósz»-nak az elmondását később Kelet-Németországban és más vidékeken minden ünnep utolsó napjára kiterjesztették, roshasónó kivételével. Az Ó.-re szolgál a Kaddis ima is (l. *Kaddis*). F. M.

Ostorozók. 1348—49-ben felekezetszerű alakulat volt, amely az akkor pusztító úgynevezett «fekete halál» idején létesült. Vallási rajongás leple alatt városból-városba, országról-országra vitte a zsidógyűlöletet, gyilkolt és fosztogatott, mert az O. a zsidókban látták a «fekete halál» okozóit. Egész Európában már esztendők óta dúltak a zsidó községeket: 1312, 1320, 1336—37 kegyetlen és véres állomásai a zsidó történelemnek Ausztriában, Csehországban, Franciaországban és Spanyolországban, azután Németországban. A vérhullám egész Magyarország határáig ért, de átcsapni nehezen tudott, mert a jogbiztonság szilárdan állott az országban. Északi Magyarország azonban mégis némiképp megszenvedte az Ó.-at, mert betörték a határon és az északi részen keresztül vonultak Lengyelországba. A magyarok között azonban kevés támogatásra találtak és ennek köszönhető, hogy amerre átvonultak, elmaradtak a vérengzések. Ez az esemény jellemzi Magyarországon az egész kornak a hangulatát legjobban, mert az Árpád-ház kihalása után is még vagy hat évtizedig törvényekkel biztosított jogbiztonságban éltek a zsidók Magyarországon és míg egész Európában a felizgatott népszenvédelmek áldozatai voltak, addig a magyarokkal egyetértő, jó viszonyban éltek. U. L.

Ostyamegszentségtelenítés. O. a vérváddal (l. o.) és kűtmérgezéssel azonos kategóriájú embertelen rágalom a közép- és újkor folyamán, mely Európa nyugati államaiban, főképp Németországban és Ausztriában merült fel időnként és következményeiben némely terület zsidóságára megsemmisítően végzetes volt. Az Ó. vádja abban állott, hogy a zsidók megvesztegetett keresztényekkel ellopják a szentelt ostyát s abból azután vallási célokra vért facsarnak. Ez a gonosz és súlyos következményekkel járó vád egyidejűleg jelentkezik a transzsubstanciát dogmává emelő zsinati határozattal 1215. III. Innocentius pápasága alatt s felváltva vagy egyidejűleg, vagy külön-külön jelentkezik az említett két másik váddal. Azok, akiket ily vád alapján tartóztattak le, az egyházi bíróságok elé kerültek; ahol inkvizíció működött, ott ez bíraskodott fölöttük. A le tartóztatottakat minden esetben, kivétel nélkül a legborzalmasabb torturákkal kényszerítették arra, hogy bevallják az Ó.-t. A kikényszerített vallomás után feltétlenül elevenen való megégítésre ítélték őket. Első ilyen Ó.-per volt a 1243-iki Belitzben, Berlin mellett s a tömeges zsidóelégítés helyét ott máig Judenbergnak nevezik. Ezt követte azután számos más Ó.-i vád és hasonló kimenetelű per úgy német területen, mint Nyugat-Európában, Spanyolországban a XV. sz.-ban merül fel, de ennek a speciális vádnak mégis a középkori német államok voltak a főszékei. Magyarországon csupán szórványosan fordult elő. Leghírhedtebb koholmány az 1591-iki po-

zsonyi Ó.-i vád, amely tragikus kimenetelű volt. Erről egykorú kép is maradt fenn. L. *Vérvád, Kűtmérgezés, Inkvizíció, Mártírok és Memorkönyvek* és azok irodalmát. S. R.

Osvát, 1. Ernő, újságíró, kritikus és szerkesztő, szül. 1877. Munkatársa csaknem valamennyi folyóiratnak, amelyben a világháború előtti újhangú magyar írónemzedék kibontakozni készül: a Magyar Géniusznak, Figyelőnek, Szerdának és szerkesztője az 1908. meginduló Nyugatnak; Néhány kritikán kívül ő maga semmit sem írt: mégis kétségtelen, hogy jelentős szerepe van az új magyar irodalom rangsorának megállapításában. Irodalmi tájékozottsága, a legellentétesebb stílusokra is rezonáló érzékenysége és befolyásolhatatlan ítélkezése elismert tekintéllyé avatták. Huszonöt éves jubileuma alkalmából íróársai emlékkönyvet adtak ki tiszteletére (1927). K. A.

2. O. Kálmán, író, szül. Nagyváradon 1880. Elvégezte az orvosegyetemet, majd Marosvásárhelyen telepedett le, ahol 1919. megindította a Zord idők c. irodalmi folyóiratát. Más folyóiratokat is szerkesztett, de azok is megszűntek. Megjelent munkái: *Levelek a fiamhoz*; *Románia felfedezése*; *Feljegyzések muló és nem muló dolgokról*. 1928-ban szerkesztette és kiadta az Erdélyi Lexikont. Sz. 1.

Ósz (h.). Betű, jel.

Ósz be-ósz (h.). A jiddis nyelvhasználatban *Osz-posz*. Jelentése: betűről betűre. Akkor használják, mikor két embert, két eseményt, vagy két dolgot, de két gondolatot is összevetnek és az egyik tökéletesen olyan, mint a másik.

Ósze hasólom (h.). A békeszerző. A liturgiában Isten magasztalásaként fordul elő, Mar bar Ravina talmudszerző *Elóháj necór lesóni méró*, Istenem óvd meg nyelvemet a gonoszságtól kezdetű híres imájában (*Berácho* 17a). Ez a könyörgés rekeszti be a mindennapi tefillót. Külön benedikcióként szerepel az év első tíz napján a *Beszéfer chájim* kezdetű ima végén. A sacharisz alkalmával a *Szim sólom tóvó* és az *Eloháj necór* imák között, a minchó és maáriv keretében pedig a *Sólóm rov* és *Elóháj necór* imák között mondják. F. D.

Ószer (j.). Tilos.

Ószi Kornél*, hírlapíró, szül. Szilágysomlyón 1869. Tanulmányainak befejezése után 1888. hírlapíró lett és több napilapnak sportrovátát vezetett. 1896-ban a Sportélet, Favorit és Magyar Turf c. lapokat egybefoglaló sportsajtó-vállalatot alapított. Önálló munkái: *Telivérek*; *Jó kompánia és egyéb elbeszélések*. Sz. G.

Osztern, 1. Lípót, ügyvéd, szül. Budapesten 1872 márc. 5. A budapesti tudományegyetemen nyert ügyvédi diplomát. 1916-ban a budapesti kir. törvényszék a német, héber és zsargon nyelvek hites tolmácsául nevezte ki. 1920 óta a magyar cionista szövetség elnöke. A Pesti Izraelita Hitközség képviselőtestületének kilenc éven át volt tagja. Számos cikket írt a Zsidó Szemle és a Mult és Jövő c. lapokba. Több felekezeti, jótékonyági és kulturális egyesület vezetőségében foglal helyet.

2. O. Salamon Pál, tanár, orientalista, *O. Lípót* testvéröccse, szül. Budapesten 1879 jan. 25.

A középiskolai tanári oklevél és a doktorátus megszerzése után huzamosabb ideig dolgozott a leydeni, müncheni és párisi egyetemeken keleti szemináriumokban és tanulmányozta kéziratgyűjteményeiket. Hazajövet előbb vidéken működött, jelenleg a VIII. kerületi főgimnázium tanára. Számos értekezése jelent meg magyar és német folyóiratokban. Munkatársa volt a Huszadik Századnak és az Ethnographiának. A Pester Lloydnak a mohamedán jogról és a keleti politikáról írt kimerítő tanulmányokat. Művei: *A Korán etikája*; *Volkssouveränität und Khalifat: Muhammedanisches Staatsrecht. I. Kriebsrecht*. Egyéb nagyszámú tanulmányai az iszlám államtana, a mohamedán vallásfilozófia és dogmatika körében mozognak. Elkészítette a *Korán* első teljes magyar fordítását az arab eredetéből, de ez még nem jelent meg.

Oszur (h. *ószer*). Tilos. A jiddis nyelvhasználatban ebből képződött a cáfolás vagy tagadás kifejezésére az *azószér* szóforma. A tiltott dolgokra való asszociációval annyit jelent, hogy: *tagadom, nem vállalom, lehetetlennek tartom, mint ahogy a tiltott dolgok élvezete is lehetetlen.*

Otér Jiszróel beszifóró (h.). Magyarul: *Megkoronázza dicsőséggel Izráelt*. A tefillin felrakása alkalmával használatos benedikció, amely talmudi előírás alapján. A gáóni korszakban ennek az áldásmondásnak elhagyását követelték azzal az indoklással, hogy az Európában lakó zsidók nem ismerik a tefillin fölszójazásának rituáléját. Később mégis kötelező erőre kapott a liturgiában, még pedig a *Toszofot* alapján, amely (*Berácht* 60b) a benedikció mellett foglal állást, mert az a fej befedésére is vonatkozhatik, Istent tehát olyan vallásos kötelességgel kapcsolatban dicsőíti, amely mindenkit kötelez és Európában is érvényes.

F. D.

Ö-Testamentum v. *Öszövetség*, 1. *Biblia*.

Ottenberg Tivadar, szül. Aradon 1858., megh. 1917. Az aradi zsidó közéletnek évtizedeken keresztül vezetője, az aradi hitközségnek, valamint az aradi Kereskedelmi és Iparkamarának elnöke volt. 1912-ben udvari tanácsos lett. Vezérigazgatója volt az Aradi Első Takarékpénztárnak.

D. S.

Ötvös Leó, író, szül. Budapesten 1881. Fia volt Silberstein-Ötvös Adolf (l. o.) esztétikusnak. A budapesti egyetem jogi fakultását végezte, majd belső munkatársa lett a Magyar Szó, a Budapesti Napló, később a Polgár, Egyetértés s végül a Neues Pester Journalnak. Politikai tanulmányain kívül jelentékeny műfordítói munkásságot is fejtett ki. Több kötet költeményt, egy novelláskötetet és egy operettszöveget írt.

Öv (*Ab*, v. *av*), a zsinagógai év ötödik hónapja. Mindig harminc nappal áll. Újholdja csak hétfőre, szerdára, péntekre és szombatra eshetik. A zodiakusban oroszlán a jele. L. *Kilenc napok*, *Tiso beov* (*Ov* 9), *Chamiso oszor beov* (*Ov* 15).

F. D.

Óváry Lápót lovag*, történetíró, az Országos levéltár igazgatója, szül. Veszprémben 1833. dec. 31., megh. Budapesten 1919. ápr. 4. Részt vett a szabadságharcban és az olasz független-

ségi küzdelmekben, amelyeknek végzetével kizárólag levéltári kutatásainak szentelte további életét. 1904-ben főigazgatója lett az Országos Levéltárnak, miután már előzőleg a Magyar Tudományos Akadémia és számos külföldi, főleg olasz tudományos társaság tagjává választotta. Számos műve közül fontosabbak: *Nápolyi történelmi kutatások* (1874); *III. Pál pápa és Farnese Sándor bíbornok Magyarországra vonatkozó diplomáciai levelezései* (1879); *Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései történetéhez* (1886); *Zsigmond király és az olasz diplomácia* (1889); *A magyar Anjouk eredete* (1893); *La questione dacoromana e lo stato ungherese* (1894, olaszul, franciául és németül). Továbbá: *Az 1866-iki hadjárat és a magyar emigráció* (1903).

S. R.

Óvél, 1. *Gyászszokások*.

Ovinu malkenu (h.). *Mi atyánk, királynunk* kezdetű imát a tíz bűnbánati napon mondják; bizonyos ritusban minden böjti alkalomkor. E kezdő formulát és az egyes szakaszokat már a Talmud ismeri. A hagyomány szerint az O. szavaival először Rabbi Akiba fohászkodott az Istenhez. Az ima 44 szakaszból áll és mindegyik O.-val kezdődik. Az első szakasz bűnbevalló (*vétkeztünk előtted*), a második hódoló (*nincsen királynunk rajtad kívül*), a többi valamennyi könyörgő tartalmú (*adj nekünk jó üjlesztendőt* stb.) A régi imakönyvekben e litániának 25 szakasza kezdődik O.-val, de az idők során a mondatok megsaporodtak. Így Ukrajnában a Chmielnicki-féle kozákmészárlások után fölvettek az imába több szakaszt, amely a zsidók vértanúságáról szól. Ezt az imát a sacharisz és mincho tefilló után mondják, szombaton elmarad. Jomkipur napján a maariv, sacharisz és neilo után. Neilo után még akkor is mondják, ha szombatra esik a jomkipur.

F. D.

Ozjósir (h.). Magyarul: *akkor énekelte*. Kezdeté és egyszersmind közkeletű neve annak a bibliai résznek, mely Izraelnek a Vöröstengernél mondott diadalénekét tartalmazza. Erész a reggeli istentiszteletnél is helyet kapott (l. *Sacharisz*) hol M. II. 15. 1—18. versek után még B. 22. 29; Obad. 1. 21; Zech. 14. 9; M. V. 6. 4. verseket is hozzáillesztik.

F. D.

Özönvíz. Történetét a Biblia első könyve beszéli el a 6., 7. és 8. fejezetben. Ez a világkatasztrófa 1657. volt a zsidó évszámítás szerint. Hóse, aki családostul túlélte, Noách volt. Az Ö. emlékezete más népek legendáiban is megmaradt, más-más költői feldolgozásban természetesen. Josephus Flavius (*Contra Appion*) Berosust idézi, aki a Bibliával megegyezően adja elő az Ö. történetét. A görög-latin hagyományban is él az Ö. emlékezete, ennek bizonyítására egy éremre hivatkoznak, amelyet állítólag Kibotosban (ahol Noách bárkája megfeneklett) vertek. Az érem egyik oldalán *Caesar Julii Philippus Augustus* felírás, a másik oldalon *Deukalion és Pyrrha* (Noách és felesége) képmása található. A bárka tetején két galamb áll az olajfaággal. Magán a bárkán Noé neve olvasható.

P

Paál Ferenc, író és ujságíró, szül. 1904. Első regénye: *Merengők* (1925). Újabb regénye: *Hamu alatt* (1928) az összeomlás utáni magyar emigráció életével foglalkozik.

Pacsá, kisk. Zala vm. 1659 lak. A zsidó hitközség keletkezésének időpontjára vonatkozólag nem állnak rendelkezésre hiteles adatok. A hitközség levéltárában található régi okmányokból azonban megállapítható, hogy 1836. már fennállott a hitközség temploma. Szájhagyomány szerint a hitközség, valamint a Chevra Kadisa is a XVIII. sz.-ban Mária Terézia uralkodásának vége felé keletkezett. Hogy a hagyomány kb. fedi a valóságot, arra két körülményből lehet következtetni. A temetőben félig besüppedt sírkövek feliratai elárulják, hogy e sírkövek a XIX. sz. elejéről valók, tehát legalább százévesek, de vannak teljesen elszüppedt, tehát még régibb keletű sírkövek is, amelyek az ásatások alkalmával kerültek felszínre és beigazolták a hitközség multjáról elterjedt szájhagyományokat. De öreg emberek állítása szerint, akik apáikra és öregapjaikra hivatkoznak, a többször restaurált templom is jóval több százévesnél. Érdekes, hogy sem a templom telke, sem a temető nem volt eleinte a hitközség tulajdona. 1838-ban még e két teleknek Pallini Inkey János P.-i földesúr volt a tulajdonosa, akitől a zsidók évi 40 frt-ért bérelték. Később a templom-fundust és a temetőt is bővítették, de a bérlet — nem tudni meddig — fennmaradt. 1884-ben épült fel az új templom, mely négy év múlva egy nagy tűzvész alkalmával leégett, de még ugyanebben az évben felépítette a hitközség. A költségekhez az állam 100 frt-tal járult hozzá, a segélyadomány-gyűjtés Nagykanizsán 200 frt-ot eredményezett. 1858-ban nyitotta meg a hitközség népiskoláját, mely 1909. a növendékek számának lepadása következtében megszűnt. Ugyancsak megszűnt több évtizedes fennállás után a hitközség rituális fürdője is. A hitközség tagjai közül Kohn Sándor gőzmalma és tojás-és vajexportüzlete, Korein Jenő és Grünfeld Lajos téglagyárai jelentős tényezői a P.-i gazdasági életnek. A hitközség gazdálkodó tagjai Kovács Aladár és Krausz Ignác, akik a Malatinszky-féle 1000 holdas birtokot bérlik és Wolff Ferenc, akinek Pogányvárott van szőlőbirtoka. A hitközség évi költségvetése 3550 pengő, szociális célokra 600 pengőt költenek. Anyakönyvi területéhez a P.-i járás összes községei, Hahót és Bucsuszentlászló kivételével és a Zalaszentgróti járásból Bezeréd, Bókaháza, Almásháza, Tilaj, Zalacsány és Zalanémetfalva tartoznak. Lélekszáma 618, a családok száma 109, az adófizetők 84. A világháborúban 36 hitközségi tag vett részt és hárman haltak hősi halált. A kongresszusi alapon álló hitközség mai vezetősége: Derneitz Alfréd rabbihelyettes, Korein Lipót elnök, Weisz Hermann alelnök és templomgondnok, Rechnitzer József pénztáros, Bartos Izsó,

Büchler Gyula, Baron Rezső, Rechnitzer Jakab, Fischer Ernő, Rechnitzer Lázár, Schwarc Adolf, Schwarzenberg Béla választmányi tagok, Goldschmied Manó, Ziegler Mór, Fischer Samu és Friedenfeld Manó választmányi póttagok és Sternberg Vilmos jegyző.

Pajtan, vagy *pajtanim* (a pajtan plurálisa) középkor héber költői, akik zsinagógiai költeményeket írtak. Héber, ritkán arameus nyelven írt költeményeiket *pijjut*-nak (*pijjutim*) hívják, megkülönböztetéstül a világi költeménytől, amelynek *sír* a neve. A pijjut rendszerint himnusz, vagy könyörgés, de olykor az ünneppel kapcsolatos hagyományból, bibliai emlékekből és legendákból meríti anyagát. A zsidó liturgia jelentékeny része ezekből a költeményekből áll és egy részük a héber irodalom legnemesebb értékei közé tartozik. A magyar zsidóság nem adott P.-okat a héber irodalomnak.

F. M.

Pajzs Elemér*, író, szül. Tolnán 1894. A budapesti egyetemen végezte tanulmányait. Jelenleg Budapesten folytat ügyvédi gyakorlatot. Novel láit és kisebb terjedelmű regényeit többnyire bizarr témáknak fantasztikus jellegű feldolgozása jellemzi. Művei: *Flórián viaskodása*; *Cirkusz*; *Az agglegény Pinterits*.

Sz. G.

Paks, nagyk. Tolna vm. 11,337 lak. Régi zsidó község. 1720-ban telepedtek P.-on nagyobb számban zsidó családok, amelyek száma 1770. már 64-re emelkedett. A zsidók a nemesek kúriáin kaptak letelepedési engedélyt. Szegények lehetek, mert kevés védpénzt fizettek földesuraiknak. Többnyire kiskereskedők és házalók voltak, mások szabók és cipészek. 1788-ban létesítettek itt II. József rendelete alapján német tannyelvű zsidó iskolát és itt tartották 1844 augusztus havában a P.-i rabbigyűlést (l. o.). 1848-ban a P.-i zsidó községhez már 816 lélek tartozott. Rabbik voltak: 1746. Salamon Beer, alias Salamon Lázár, 1760. R. Elázár, 1780. Jechiel Cevi, 1795. Krieshaber Izsák 1825. Binet Jecheszel, 1844. Horovitz Feivel. A statusquo hitközség 1870. létesült. Akkor halt meg a P.-i orthodox hitközség főabbija, Unger Joél, akinek halála után két pártra szakadt a hitközség. A szakadást az új főrabbi megválasztásának kérdése idézte elő. Az egyik párt azonnal meg akarta ejteni a választást, a másik párt el akarta azt halasztani, azzal a megokolással, hogy Adler Sándor dajan, Adler Illés (l. o.) főrabbi apja helyettesíteni tudja a főrabbit. Ez utóbbi párt a szavazásnál 3 szóval kisebbségben maradt, minek következtében 80-an kiléptek az anyahitközségből és új, statusquo alapon álló hitközséget alapítottak. Az anyahitközség tovább is szépen fejlődött és szigorúan orthodox jellegére most Rosenbaum Ignác hitközségi elnök ügyel. Az új hitközség első főabbija Adler Sándor volt, akinek 1894. bekövetkezett halála után a hitközség csak rabbi-helyetteseket választott. A

hitközség elnökei Engel Sándor, Behr Jakab, Roth Zsigmond dr., id. Kramer Mór, Steiner Vilmos és Fischer Miksa dr. voltak, akik nagyban hozzájárultak a hitközség fejlődéséhez. A jelenlegi elnök Hermann Lajos, aki 1919 óta vezeti nagy hozzáértéssel a hitközséget. A hitközség megalakulása évében három-tanerős osztott iskolát létesített, amely 1919. a tanulók létszámának folytonos apadása miatt megszűnt. Ettől kezdve 1923-ig egy magániskolát szubvencionált a hitközség. Sokáig bérházban volt a hitközség imaháza, de Hermann Lajos elnök kezdeményezésére az iskolaépületet szép templommá alakították át. A hitközségnek 46 adófizető tagja van, akiknek felerésze lateiner. A hitközség főcélja a hitélet elmélyítése s evégből Kelemen Albert nyug. polgári iskolai tanárt magyar hitszónoklatok tartására alkalmazta. A hitközség Chevra Kadisája közös az orthodox hitközségével. A hitközség társelnöke Schossberger Lipót, jegyzője Kelemen Albert.

Paksi rabbigyűlés. A magyar zsidóság haladó és konzervatív felfogású táborra közt a múlt század első felében mindinkább növekedett az ellentét (l. *Nagymihályi zsinat*). Egy kellő időben tartott közös megbeszélés talán elősegíthette volna a felmerült ellentétek kiegyenlítését. Horovitz Pinkász pápai rabbi kísérletet is tett ily irányban s 1844. a tolnamegyei Paksra rabbigyűlést hirdetett, melyre meghívta a mindkét párthoz tartozó rabbikat. A kiegyenlítő kísérlet azonban eredménytelen maradt, nem utolsó sorban azért, mert Horovitz vállalkozásából hiányzott az őszinteség. A haladó rabbik előtt abban jelölte meg terveit, hogy egy minden párthoz tartozó rabbik és laikusok testülete lenne teremendő, mely a rabbiképzésről, iskoláról és istentiszteletről lesz hivatva a kor szellemében határozni, pártolva a haladást, de azt egyben féken is tartaná. Ugyanakkor azonban a konzervatív rabbikat külön körlevélben felszólította, hogy közösen lépjenek fel a modern törekvések elnyomására és a régi zsidóság változatlan fenntartására. A haladó felfogású rabbik tudomást szereztek Horovitz kettős szerepéről és ezért meg sem jelentek a gyűlésen. De a pozsonyi rabbi sem tartotta szerecsésnek a tervbe vett rabbigyűlés eszméjét, minek folytán úgy ő maga, valamint az őt követő konzervatív rabbik nagy része is távol maradt a gyűléstől. 1844 aug. 20. és 21. csupán 25 rabbi jelent meg Pakson, még pedig Schwab Lőb pesti, Kohn-Schwerin Götz bajai és Oppenheimer Hirs temesvári tekintélyes rabbikon kívül leggtöbbje jelentéktelen hitközség rabbija. Horovitz javaslatot terjesztett elő, mely szerint: 1. Az ország hitközségei négy kerületre oszlanak, minden kerületben egy háromtagú rabbikollégium működik, mely minden vallási kérdésben az egyedül döntő hatóság s egyedül ez adhat rabbiképesítő oklevelet. 2. A helyi rabbi hatásköre a községében előforduló funkciók végzésén kívül csupán csak a tanítók és metszők felügyeletére szorítkozik. 3. A négy kerületi rabbikollégium 12 tagja minden harmadik évben nagygyűlést tart, melyen minden rabbi jelen lehet. Schwab rabbi ellenindítványt tett, mely egy rab-

bikból és laikusokból álló, állami törvény által is elismert országos felekezeti hatóság megteremtését követelte. Az egybegyűlt rabbik egyik javaslatot sem emelték határozattá, hanem kimondották, hogy a következő évben Óbudán folytatják tanácskozásait. Horovitz 1845. hirtelen meghalt s így elmaradt a további tanácskozás. Gr. Zs.

Palágyi, I. Lajos, költő, P. Menyhért (I. o.) testvéröccse, szül. Óbecsén 1866 ápr. 15. Atyai nagyatyja volt a *Semen Rokeaci* híres szerzője s anyja nevelt lánya volt Löw Jeremiás (I. o.) híres sátoraljai helyi főrabbinak. Szülei elszegényedtek s ő korán megtanult nélkülözni. Küzdelmes ifjúság után több vidéki városban polgári iskolai, majd Budapesten az Áll. Női Tanítóképző intézet tanára lett. Már gyermekkorában írt verseket s egész fiatalon munkatársa lett a Vasárnapi Ujságnak, Fővárosi Lapoknak, Pesti Naplónak, majd bátyjával együtt szerkesztette a Jelenkor heti folyóiratot. Meghitt barátság fűzte Vajda Jánoshoz, Reviczkyhez és Komjáthy Jenőhöz. Költeményeivel több alkalommal nyert pályadíjat az Akadémián és a Petőfi Társaságon, amely tagjával választotta. A valláspolitikai harcok idején élénk publicisztikai munkásságot fejtett ki Vázsonyi Vilmossal és Jenővel együtt s tulajdonképpen ők hárman indították azt meg zsidó részről. P. filozófus és szatirikus költő. Nagyobb szatirikus műveiben (*Hangyák*, *Utazás a Gellérthegy alatt*), valamint epigrammáiban (*Magyar állapotok*, *Deres*, *Parittyá*) nem csak a közállapotok gyarlóságát, hanem az emberi szív fogyatkozásait, belső ellentmondásait s tévedéseit is ostorozza. Gúnyjába legtöbbször fájdalom és részvét is vegyül. Szatirája mindig élményekből fakad. Filozófiai költészete a lét titkait fürkészi. *Bibliai emlékek* c. könyvében a Szentírás több nevezetes mozzanatát éneklie meg. E költeményekben olyan zsidó motívumok szólnak meg, melyek a magyar nemzet sorsát szimbolizálják. P. ma is élő tagja annak a bölcselmi iskolának, melynek Vajda János, Reviczky Gyula és Komjáthy Jenő voltak tagjai és ma egyedül képviseli azok irányát. Verses kötetei: *Küzdelmes évek* (1890); *Komor napok* (1891); *Magányos úton* (1893); *Nemzeti dalok* (1895); *Bibliai emlékek* (1896); *Új költemények* (1901); *Költemények* (1907); *Magyar állapotok* (1911); *Az ifjú szerzetes* (1894); *Rabszolgák* (színmű, előadták a Nemzeti Színházban 1904., az Akadémia pedig a Karátsonyi-díjjal tüntette ki); *A Hesperidák kertje* (1911); *Deres* (1922); *Parittyá* (1924); *Hangyák* (szatíra 1924). Nagy poétikai műve: *A költészet új rendszere*; sajtó alatt van *Új poétika* és a *Magyar írók sorsa* c. munkája. Eposza, *Az anyaföld* 1921. jelent meg s a magyar irodalom legszámottevőbb jelenségeinek egyike. E művét az Akadémia a Nádasdy-díjjal jutalmazta. P. lefordította Goethe *Faustját* is (1908). Költeményeiből P. válogatott költeményei c. Vajthó László adott ki antológiát P. 60-ik születésnapja alkalmából.

2. **P. Menyhért***, filozófus, P. Lajos testvérbátyja, szül. Pakson 1859 dec. 16., megh. Darmstadtban 1925. A budapesti egyetemen tanult és miután középiskolai tanár lett, több vidéki városban tanított, majd Budapestre nevezték ki. 1905.

a kolozsvári egyetemen a természetfilozófia magántanára lett. 1918-ban rövid ideig tankerületi főigazgató volt, 1919. nyugalomba vonult s attól kezdve Darmstadtban élt, ahová Kayserling gróf, a neves német filozófus hívta meg. P. nagy koncepciójú, külföldön igen nagyra becsült, önálló filozófus volt, aki eredetileg matematikai problémák kutatásával, majd esztétikai és ismeretelméleti problémákkal foglalkozott. 1882-ben az Irodalmi Lapok, 1887. Új Nemzedék és 1896. Jelenkor címen kritikai hetilapot szerkesztett. Önállóan megjelent esztétikai munkái: *Madách Imre élete és költészete* (1900); *Petőfi* (1909); *Székely Bertalan* (1910). Jóllehet ezekben is új szempontjai vannak, mégis fontosabbak filozófiai művei. Ilyenek: *Az ész törvénye* (1896); *A hellenizmus és a filonizmus kozmogóniája* (1899); *Neue Theorie des Raumes u. der Zeit* (1901); *Der Streit der Psychologen u. Formalisten in der modernen Logik* (1902); *Kant u. Bolzano* (1902), melyben az elfelejtett nagy német filozófust először értékeli és fedezi fel; *Die Logik auf dem Scheidewege* (1903); *Az ismerettan alapvetése* (1904); *Naturphilosophische Vorlesungen* (1907); *Theorie der Phantasie* (1908); *Die Relativitätstheorie in der modernen Physik*. (1914). Halála után német filozófusok összegyűjtötték szétszórta értekezéseit és három kötetben 1925–26. Lipcsében kiadták: *Melchior P.-s gesammelte Schriften* címmel. Kikeresztelkedése előtt élénk részt vett a zsidó életben és a legelső köze tartozott, akik küzdöttek a recepcióért.

Palesztina (héb. *Erec Jiszróél*), a Bibliában Szentföld (admosz kódos), mely név máig megmaradt és általánossá vált, miután a zsidón kívül a keresztény és mohamedán vallás legszentebb tradíciói is P. földjében gyökereznek. Legrégibb neve Kanaán volt, P. őslakói, a kanaániták után, kik az ország Jordán-innenső részét lakták. De már Ábrahám és családjának bevándorlása után, neve: a héberok országa (*Mózes* I. 40. 15). Mikor a zsidók meghódították P.-t, az ország különböző neveket kapott, így Izrael országának (*Sám.* I. 13, 19), Izrael örökének (*Birák* k. 20, 6), később Isten országának (*Hosea* 9, 3) és Szentföldnek (*Zak.* 2, 12), az országnak Rehabeámalatt történt felosztása után pedig Juda országának is nevezték. A P. név (héb. *pleset*) először a második állami életben görög és római szerzőknél fordult elő s kezdetben csak a Jaffától délre eső, filiszteusoktól lakott parti síkság megjelölésére szolgált, később P. alatt a zsidók uralma alá tartozó egész földterületet értették. P. már fekvésénél fogva is egyike volt az ókori világ legjelentősebb országainak. Ázsia, Afrika és Európa érintkezési pontján terül el és minden oldalról természetalkotta zárt határok választják el a szomszédos országoktól. Határai voltak: északon a Libanon és Hermon, nyugaton a Földközi-tenger, keleten a szíriai sivatag, délen a szinaji félsziget. Ezek a határok nagyjában egyeznek a Bibliában gyakran említett határokkal, míg a Talmudban előforduló határmegjelölések szerint P. területe jóval kisebb volt. P. a legrégebb időkben három részre oszlott, ú. m. a nyugat-jordáni, kelet-jordáni részre és a Jordán völgyének nevezett területre. A második

államalakulás idejében négy tartományra osztották be P. területét, ezek voltak: Judaea, Samaria, Galiläa és Perea. P. hegyei a Libanon nyulványai, nevezetesebbek: Karmel, Gilboa, Tabor, Efraim, Garizim, Juda, Sion, Moriah. Egyetlen számottevő folyója a Jordán, melynek mellékvizeli, mint pl. a Kidron, jelentéktelen kis patakok. Tavai: a Holt-tenger, a Tiberias v. Genezareth és a Merom. Amiként P. geológiai alakulata is a legváltozatosabb és a Földnek csaknem minden formációját feltünteti, ugyanúgy az ország éghajlata is a legszeszélyesebb. A Jordán völgyében s általában a síkságon tropikus hőség uralkodik, mely a Holt-tenger környékén olyan méreteket ölt, hogy minden növényzet elpusztul, a hegyvidéken (Libanon) havas és zord az időjárás, de e két véglet között az éghajlat minden foka előfordul. Az ókorban P. nagyon termékeny, a Biblia szerint «tejjel, mézzel folyó ország» volt. «Az ember a sziklából szívhatta a mézet» (*Mózes* V. 32. 13). A bibliai megállapításokat későbbi nem-zsidó írók is megerősítették. Így Tacitus és Justinianus. Különösen termékeny volt az Esdrelon síkság és a Gazatól a Karmalig terjedő parti rész. Bőven termelt a föld búzát, árpát, szőlőt, fügét, olajat és hüvelyes veteményeket. Erdőiben dúsan nőtt a cédrus, a tölgy, a pálma, a terebinthus és a ciprusfa, virágai: a lilium, a nárcisz, a rózsza és a sáfrány. A legáldottabb vidék a Genezareth környéke volt, ahol a citrom, a narancs, a mandula, a dinnye egy hónappal előbb ért, mint másutt. A földművelésen és gyümölcsstermelésen kívül a lakosság főfoglalkozása az állattenyésztés volt. A középkor évszázadai alatt P. földje elvesztette rendkívüli termékenységet, ami geológiai okokon kívül arra vezethető vissza, hogy a zsidóság szétszórása után teljesen megszűnt a földművelés. P. őslakói a refaiták voltak, egy óriás nép (*Mózes* IV. 13. 23), melyet a Biblia különböző neveken említ. Későbbi lakosai a filiszteusok, kanaániták, majd a zsidók. Jelenlegi lakosai a zsidókön kívül, akiknek száma a cionisták telepítő propagandája következtében egyre növekszik, arabok, szírek, törökök és görögök. Területe 23,000 km², lakosainak száma Transzjordánia leszámításával 800,000 re tehető. Nevezetesebb — nagyrészt ma is meglevő — városai voltak: Jeruzsalem, a főváros (l. o.) Jeriko, Hebron, Cázarea (a római prokuratorok székhelye), Betlehem, Emmaus, Besz seba, Arimathia, Joppe (Jaffa), Azotos, Askalon, Gaza, Samaria, Jezrael, Szichem, Szilo, Dán, Kapernaum, Tiberias, Nazareth, Kana, Paneas, Gadara, Boszra, Geraza, Rabbath, Ammon. Vasútja 1914-ig Jaffától Jeruzsálemig és Haifától Dératig volt, mely utóbbi helyen a Hedzsasz-vasúthoz csatlakozott. A háború alatt több hadi vasútvonal épült, melyek az új P. állam tulajdonába mentek át. P. történetében (l. *Erec Jiszróél*) a világháború után jelentős változás állott be. A cionista politika eredményeképpen (l. *Cionizmus*) P. Angliának, mint a Népszövetség mandatáriusának ellenőrzése alatt zsidó állam lett. Anglia mandátumát a Népszövetség 1922. erősítette meg véglegesen. P. elszakadását Törökországtól pedig az 1923-iki lausannei béke biztosította. Az új P. alkotmánya

1922 szept. 1. lépett életbe. A legfelsőbb hatalom az angol főmegbízott (*High Commissioner*), aki a közigazgatás és végrehajtótanács (*Executive Council*) elnöke is. A törvényhozó tanácsot (*Legislative Council*) indirekt úton választják és az összes felekezetek és nemzetek képviselve vannak benne. A Balfour-deklaráció után (i. *Cionizmus*) teljes erővel megindult a földvásárlásban, építkezésben és telepítésben mutatkozó P.-i munka, mely aránylag rövid idő alatt hatalmas eredményeket produkált. Néhány év alatt főleg Orosz- és Lengyelországból, de a nyugati államokból is több ezer kivándorló telepedett le P.-ban, akiknek produktív munkája újjáformálta az évszázadokon át elhanyagolt ország képét. A kivándorlók túlnyomó része földműves, a szellemi foglalkozásúak közül elsősorban mérnökök és orvosok számára van engedélyezve a letelepedés. A telepesek száma, akik a Cionista Szervezettől vásárolt telepeken dolgoznak, 1925. 24,000 volt, azóta ez a szám egyre növekszik. A telepítés elsősorban a Földközi-tenger, a Jordán folyó és a Szíria közötti területen történik, de a transzjordániai rész belső gyarmatosítása is folyamatban van. A zsidó telepek száma 80-ra tehető, köztük a legnagyobb a Jaffa mellett épült Tel Aviv (34,000 lakossal), mely P. legmodernebb és leg európaibb városa. Van P.-nak hébernyelvű egyeteme a jeruzsálemi Scopus-hegyen, ugyancsak hébernyelvű fiú- és leánygimnáziuma, politechnikuma, iparművészeti iskolája (Becalél), bakteriológiai és mezőgazdasági akadémiaja, operaháza és színháza. Az összes iskolák száma 132, a tanítóké 550, a növendékeké 13.000. Van még 39 klinikája és 5 laboratóriuma. 150 ipari vállalat működik P.-ban s ezeknek 90%-a zsidó kézben van. A cionista tőke, mely a P.-i beruházásokat eszközölte, a háború végétől 1925-ig 6 millió fontra rúgott. P., amelynek hivatalos nyelve az angol mellett a héber és az arab, mezőgazdasági, de főleg kulturális tekintetben állandóan fejlődik. Ezt a gyors tempójú fejlődést kezdetben nem jó szemmel nézték az arabok, akik a zsidók szupremáciájától félték. 1920-ban az arabok féltékenysége lázadásban tört ki, az angol kormányzat azonban a teljes jogegyenlőség elismerésével helyreállította a békét. P. első angol kormányzója Sir Herbert Samuel volt, utóda 1924-től Lord Plumer. A kormányzóval, mint elismert közjogi intézmény, a Cionista Szervezet működik együtt. (L. *Cionizmus*, *Keren Hajeszod*, *Keren Kajemeth Lejiszroél*, *Erec Jiszroél* és *Jeruzsálem*).

Palócz László*, szerkesztő, szül. Egerben 1859. Előbb ügyvédsegéd volt, azután hírlapíró lett. Negyed évszázadig szerkesztette a Szegedi Híradót, Nagy Sándor, Lipcsey Ádám szabadelvű szellemében, akik elődei voltak. A szegedi Dugonics Társaság tudományos osztályának tagjaul választotta meg. Részt vett a Vidéki Hírlapírók Szövetségének megalapításában s hosszú ideig a szövetség főtítkára volt. Szegedről a fővárosba került és több előkelő lapnak, amelynek munkatársa lett, közgazdasági cikkeket írt.

Palotai Hugó, hírlapíró, szül. Ujpesten 1876. megh. Budapesten. Tanulmányainak elvégzése után hírlapíró lett és a Függetlenség c. napilap

szerkesztője. Önálló művei: *Versek*; *A magyar alkotmány*.

Pályi Ede*, publicista és nemzetgazdász, szül. Monostorpályiban 1865 febr. 1. Jogi és filozófiai tanulmányait a budapesti egyetemen végezte s miután doktori oklevelet nyert, a nagyváradi Kereskedelmi Akadémia tanára és az ottani Ker. Kamara titkára lett, egyszersmind pedig élénk hírlapírói munkásságot fejtett ki. A kilencvenes években a fővárosba jött, ahol később, 1900. Bánffy Dezső báróval együtt megalapította a Magyar Szó c. szabadelvű napilapot, majd a Budapesti Napló szerkesztője lett. Művei: *Bölcsészet*; *Metafizika* (németül is); *A szabad akaratról* (németül is); *Deutschland und Ungarn*; *Das mitteleuropäische Weltreichbündnis*; *Az új ember erkölcstana*; *Magyarország a háború után*; *Kommunista közmegegyezés*; *Der Kommunismus*; *Az eszményi állam törvénykönyve*; *Közigazgatásunk rendezése*; *Közigazdaságtan mindenki számára* (1927). Fia P., Menyhért (*Melchior*)*, a berlini Handelsschulén a nemzetgazdaságtan tanára s német, angol és amerikai szakfolyóiratok munkatársa. 1927-ben a chicagói egyetemen tartott előadásokat.

Pán, 1. Imre, költő és újságíró, szül. 1904. Versei Kassák Lajos folyóiratában, a Dokumentumban jelentek meg.

2. **P. József**, filmrendező, szül. 1901. Filmre dolgozta fel s rendezte 1919. az Uher-filmgyárnál a *Fekete gyémántok* c. Jókai-filmet és Herczeg Ferenc *Kivándorlók* c. regényét. 1920-ban Bécsbe szerződött.

Panet Ezekiel, országos főrabbi a P. család alapítója, szül. Bielitzben (Szilézia) 1783. A leipniki és prágai jesivákon tanult, de házassága révén Lengyelországba és ott chászidikus környezethez jutott, amely tartós hatással volt rá. Előbb (1807 óta) Ostrikt, majd (1813) Tarcal, végül (1823) Gyulafehérvár rabbija, ahol mint erdélyi országos főrabbi halt meg 1845. Responsumai *Mare Jechezkel* címen jelentek meg (Máramaros-sziget 1875). Kéziratban maradt művei glosszákat tartalmaznak a Talmudhoz és a Sulchan Aruchhoz. A talmudtanulást leginkább ő honosította meg Erdélyben. Levelezésben állott kor hírneves talmudtudósaival, közöttük Szófőr Mózes pozsonyi rabbival. A családi hagyomány kabballistának is mondja. Fiai és unokái közül rabbik voltak: P. Chajim Becalél (1803–74) Tasnádon. Halálchikus műve *Derech Jivchor* címen halála után jelent meg (Munkács 1894). Ennek fia P. Ásér Samuel hidalmási rabbi. P. Ezekiel fiai még P. Lébes, tarcali és P. Menáchem Mendel dési rabbi, több kötet responsum szerzője; csodátevő hírében állott. Fia és hivatali utóda P. Mózes. Ennek fia P. Ezekiel, a jelenlegi dési rabbi.

E. M.

Pap (Kohén), az embert Isten előtt képviselő személy áldozat bemutatásában, engesztelésben és általában oltári szolgálatban. Izrael népében Lévi törzse volt erre kiszemelve, de a szorosabb papi teendőket ennek csak egyik ága, az Áharon (Áron főpap leszármazottjai) végezte; a másik ága, a levitáké, csak segédszolgálatot végzett. A Tóra szerint a pap hatáskörébe tartozik háború esetén a nép bátorítása, a kürtfúvás a tábor

indulásakor, a nép megáldása, az egészségügyi felügyelet, a tanítás és bíraskodás. Mózes V. könyve szerint ez utóbbi tisztseg az egész levita törzset illeti meg. Testi hibában szenvedő nem teljesíthetett papi szolgálatot, de az eltartásból nem zárta ki az illetőt ez a fogyatkozás. A papi méltóság védelmére elrendelte a Biblia, hogy halotthoz ne nyúljon, legközelebbi vérrokonainak kivételével, parázna nőt, sőt elváltat ne vegyen nőül (Ezékiel szerint özvegyet sem, kivéve papnak az özvegyét); szolgálat idején tartózkodjék a szeszes italtól s kéz- és lábmosás nélkül ne lépjen az oltár elé. A pap csak a Tórában előírt ruházatot viselhette. A papság vagy levita törzs nem kapott részt az ország felosztásánál, «Isten az ő osztályrésze»; jövedelmét a néptől beszedett adományok és áldozati részek biztosították; övé volt a gabona, az olaj, a bor első hozama, az állatok első fajzása és a levita tized tizede. A papok külön városokban laktak Jeruzsálem közelében (48 levita város). A papok és leviták közötti válaszvonal a Biblia történeti könyveiben elmosódik és a papi tisztseg nem mindig áronida kezében volt (*Bír.* 17. 5. 12; 18. 19), sőt áldozatot is mutattak belakusok is (*Bír.* 6. 18). Josephus számos esetet hoz fel, mikor Heródes király önkényűleg tett le főpapot és nevezett ki mást, csakúgy mint annakelőtte Antiochus Epiphanes. Az Áharon családjából papságnak kizárólagos uralma és tekintélye Salamon központi, birodalmi Templomának felállításával kapcsolatos; de magában e családban is egyik ágról a másik ágra szállt át a főpapság (*Kir.* I. 2: Ebjathárról Cádókra). A babiloniai fogságból való visszatérés után 24 osztályba volt besorozva a 4289 pap és az osztályok hetenként felváltva végezték az oltári szolgálatot. De már ekkor észlelhető a zsidó demokratikus gondolatnak: az egyetemes papság intézményének részben való megvalósulása, amennyiben a nép is ilyen 24 osztályba volt sorozva, mindegyik egy *mamod* által képviseltette magát a mindennapi áldozásnál. A papság önértéke a következő jellemző esetet írja meg a Midrás: Amikor az első Templom elpusztult, növendék papsága a templomkulccsal kezében felszállt az égő templom tetejére és ezt kiáltotta az ég felé: «ha nem lehetünk a Te sáfáraid, itt a kulcs». A kulcsot azután a magasba dobták, mire egy mennybéli kéz utána nyult és felkapta, ők pedig a lángokba vetették magukat (*Táánit* 29). A második Templom pusztulásával megszűnt az áldozati istentisztelet és így a papság jelentősége is. Mindamellett a zsidó nemzeti kegyelet nem tagadta meg tiszteletét ez osztály iránt, hanem meghagyott neki oly kiváltságokat és vele járó korlátozásokat, melyeket ezentúl is lehetett gyakorolni. Így fennmaradt a halotthoz való közeledés, az elvált asszony nőülvételének tilalma, az áldásosztás kiváltsága és a jogelsőbbség a Tórához való felhívásra (*Kohén*). A leviták segédszolgálatának fennmaradását is biztosította azzal, hogy a kóhéni áldást osztók kézmosásában segédkeznek. Tórához való felhívásnál lévié a második tisztseg. A kohanita- és levita-származás ellenőrzése manapság csak a nyilvánosság köztudatára van bízva. A másod-

dik Templom fennállása idejében a pap nejének kifogástalan leszármazását a családfák vezetése biztosította. A sírköveken áldást osztó két kéz jelöli kóhének, kancsó pedig a levitának sírhelyét. V. ö. Ludwig Aug. Frankl után Arany János: «Az utolsó főpap». L. Főpap. F. M.

Pap, 1. Béla, szül. Bodrogkeresztúron 1866 márc. 15. 1888—1897-ig a budapesti Rabbiképző növendéke volt. 1896-ban avatták bölcsészdoktorrá Budapesten, 1898. pedig rabbivá. Azóta a Pesti Izraelita Hitközség vallástanára. Munkája: *Abulmeni Maimuni Ábrahám élete és művei* (Budapest 1896). F. D.

2. P. Dávid, ügyvéd, közgazdasági író, szül. Csécsén 1868 szept. 2., megh. Budapesien 1919 nov. 29. A budapesti egyetemen tanult s az ügyvédi oklevél megszerzése után irodát nyitott. Hosszabb ideig újságíró is volt és a Magyar Hírlap közgazdasági rovatát vezette. Később a M. F. T. R. titkára, majd több nagy vállalat ügyésze volt. Folyóiratokba és napilapokba írott értékes tanulmányain kívül a következő művei jelentek meg: *Gabonahatáridőüzlet* (1890); *Az olasz valuta története* (1892, Akadémiai pályadíjjal kitüntetve); *Az adók reformja* (1894, Akadémiai díjjal kitüntetve); *A zárszámadás joga* (1897); *Atengerszem kérdése* (1902); *A kúriai bíraskodás képviselőválasztási ügyekben* (1902); *Magyar vámterület* (1904). S. R.

3. P. Dezső*, szociálpolitikai író, államtitkár, egyetemi tanár, szül. Szelevényen 1871 júl. 29. A budapesti egyetemen tanult s miután jogi doktorátust tett, a kereskedelmi minisztérium szolgálatába állott. 1918-ban h. államtitkár, később egyszersmind a közgazdaságtani egyetem tanára lett. Főbb művei: *La vente à tempérament des valeurs mobilières* (1900); *A kötvénykibocsátások biztosítása* (1902); *A törlesztéses államadósságok* (1906, Akadémiai jutalmat nyert); *A munkaszerződésből eredő követelések biztosítása* (1911); *Az otthoni munka törvényes szabályozása* (1912); *Békeszerződés és munkaügy* (1920). Állandó munkatársa több hazai és külföldi közgazdasági és jogi folyóiratnak. V. A.

4. P. I. Géza*, népjóléti államtitkár, szociálpolitikus, szül. Szegeden 1868 febr. 21. A budapesti egyetemen jogot tanult s azután ügyvédi oklevelet szerzett, rövid ideig ügyvédi praksist folytatott, majd a bíróságnál működött, 1907. pedig az akkor felállított Állami Munkásbiztosítási Hivatalhoz került mint miniszt. osztálytanácsos-bíró, később u. e. minőségben a kereskedelmi és népjóléti minisztériumokba osztották be, mint a munkásbiztosítási intézmények kiváló szakemberét. Ő szerkesztette az 1907 óta megjelent összes munkásbiztosítási rendeleteket és törvényeket, ezenkívül pedig számos szociálpolitikai cikket írt nagyobb lapokba és folyóiratokba. Önálló munkái: *The international aspect of workmen's insurance* (London 1908); *A külföldiek betegségi és balesetbiztosítása Magyarországon* (1910, németül és angolul is); *A kórházak és a munkásbiztosító pénztár kölcsönös jogviszonya* (1910); *Módosított munkásbiztosítási törvény* (1918). V. A.

5. *P. II. Géza* festő, szül. Ungváron 1883. Főleg táj- és állatképeket fest erősen dekoratív vonalstilizálással. Fő kifejezési eszköze a vízfesték és színes kréta. Művészeti tanulmányait az Iparművészeti iskolában és a Mintarajziskolában kezdte. Kiállított a Műcsarnokban, a Nemzeti Szalonban és a háború után a Belvedere Szalonban.

F. B.

6. *P. Ilés* bölcész, középiskolai tanár, Kohn Eliezer békéscsabai rabbi fia, szül. Dunaföldvárott (Tolna vm.) 1875. A kassai Kazinczy-kör tagja. Cikkei az Országos Tanáregyesület Közlönyében és az Egyetemes Philologiai Közlönyben jelentek meg. Önálló műve: *Arany János hun éposza*.

7. *P. Salamon*, postaügyi szakíró, szül. Alsóbajomban 1869 márc. 10. Jogi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte és a doktorátus megszerzése után a posta szolgálatába állott s ott főigazgatói rangra emelkedett. Számos cikke jelent meg napi- és szakfolyóiratokban, magyar és német nyelven. A postai készpénzforgalom csökkentésére irányuló újítások tervezése, szabályozása és fejlesztése, továbbá az átutalási rendszer meghonosítása körül eredményes tevékenységet fejtett ki. Nyugalombavonulásakor 1928. kiadta visszaemlékezéseit.

Pápa, rend. tan. város Veszprém vm. 19,255 lak. A P.-i hitközség a Chevra Kadisávai együtt 1749. alakult. Megalakulását a gr. Esterházy Pál által kiadott türelmi levél tette lehetővé. E levél értelmében megengedettett a zsidóknak, hogy P.-n letelepedjenek, megcsináltathassák az úgynevezett szombat (szombat-zsinór) korlátokat, kóser bort mérhessenek és mészárszéket alapíthassanak. A türelmi levél kibocsátása után az ország minden tájáról sok zsidó család telepedett meg P.-n, melyek között első volt a Pintschof család. A hitközség első rabbija az Orsz. levéltári A. I. 2. sz. okirata szerint Bernardus Isaac volt, akit R. Zelig Bettelheim, R. Efraim Wolf Rappaport, majd Feiwel Horovitz követett a rabbiszékben, aki elsőnek tartott magyarnyelvű istentiszteletet. Azután Feitel Mór orvos, előljárónak a kezdeményezésére Lőw Lipót (l. o.) választották meg rabbinak, aki akkor nagykanizsai rabbi volt. Lőw Lipót szentelte fel 1846. a hitközség új templomát, melynek felépítéséhez gr. Esterházy Pál 100,000 téglával járult hozzá. Ezt a templomot haladó gondolkodású előljárók építették, erre vall, hogy az Almémort közvetlen a frigyláda előtt helyezték el és a II. emeleten egy később felállítandó orgona számára üres helyet hagytak. Ennek a felállítására azonban nem került sor. A hitközség ugyanis orthodox szellemben fejlődött tovább és 1919. egy padsor beillesztésével, továbbá az emeleti rácszat megcsinálásával orthodox jellegűvé változtatták a templomot. 1875-ben a haladók kiváltak a hitközségből, de öt év múlva újból egyesültek a hitközséggel, mely attól kezdve a hagyományok alapján állva, mindmáig megtartotta orthodox jellegét. Lőw Lipót a szabadságharcban vállalt ismert szerepe után kiszabadulva a Neugebäudeből, nem tért vissza P.-ra, hanem Szegeden lett rabbi. Utóda Szommer Sámuel lett, aki 1859. halt meg. Roth rabbi után a rabbiszé-

ket hosszú évtizedekig csak rabbiülnökök töltötték be, akik valamennyien megfelelően látták el a tisztüket és működésükkel nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a P.-i hitközség egyike lett az ország leghagyományhűbb hitközségeinek. 1927-ben Gottlieb Sámuel, volt tolesvai főrabbi került a rabbinárus élére, de már 1928. meghalt. 1851-ben létesült az öttanerős, ma is működő népiskola, majd a hitközség nagyarányú fejlődésének eredményeképpen 1899. megnyitották a polgári iskolát, melynek öt tanára van. A vallásos nevelés és a Talmud-tanítás a főrabbi által fenntartott jesivában és az Éc Chájim egyesületben folyik, ahol három melamed tanít. Számos egyesületet létesített a hitközség, melyek kulturális és szociális feladatokat tűztek programjukra, vagy jótékonyssággal foglalkoznak. Ilyenek: a Gomle Dalim, a Bikur Cholim, a Siur Egylet, továbbá a Tiferesz Bachurim, a Nő- és Leányegylet. A gazdasági életben is élénk szerepet játszik a P.-i zsidóság, amiről a Perrutz testvérek és Leipnik Ármin textilgyárai, az 50-es években Toch József és Schlesinger Henrik által alapított pipagyarak és Boskovitz Samu herendi és városlódi ipartelepe tanuskodnak. A hitközség évi 96,000 P.-s költségvetéssel dolgozik, 27,000 P.-t kulturális és 2650 P.-t filantrópikus célokra költ. Nagy alapítványokat is kezelt a hitközség, de ezek mind elértéktelenedtek. Anyakönyvi területhez Nagydém, Tevel, Bődöge, Tapolcafé, Pápateszér, Ugod, Bakonytamási, Lovászpata és Marcaltó községek tartoznak. Lélekszáma kb. 5000, az adófizetők száma 610. Jóléti intézményei: az 50-es években a Chevra Kadisa által létesített magánjellegű kórháza és a P. iizr. ápoloda, melyben jelenleg öt férfi és öt nő részesül teljes ellátásban. A világháborúban elesett hitközségi tagok száma kb. 20-ra tehető, akiknek nevei fel vannak jegyezve a Chevra Kadisa Hazkóro tábláján. A forradalom áldozata Blum Róbert, akit a vörösök lőttek agyon. A hitközség mai vezetősége: Breuer Lázár elnök, Eisler Mór alelnök, Weltner Manó, Grünwald Imre és Preisach János tanácsosok, Bodanszky Dávid templomi gondnok, Krausz József iskolaszéki elnök, Steiner Vilmos a rituális bizottság elnöke és Marton Ignác titkár. A beltanács 30 tagból, a képviselőtestület 80 tagból áll.

Papi áldás, l. *Bírhász Kohánim*.

Papi törzs, papság, l. *Főpap és Pap*.

Papok Könyve, elterjedt héber néven *Széfer Vájikró*, görögül a Szeptuaginta szerint *Levítikon*, latinul a Vulgata szerint *Leviticus*; *Mózes harmadik könyvének* vagy a *Pentateuchus* (Tóra) harmadik könyvének is nevezik. Tartalma: I. Szól az égő-, liszt-, béke-, engesztelő áldozatokról, továbbá a papok szerepéről az áldozatok bemutatásánál. II. Elbeszéli Áronnak és fiainak papokká szentelését és Áron első fiainak bűnét az áldozat bemutatásánál. III. Közli a tisztasági törvényeket, melyek a tiszta és tisztátalan állatokra és a szülönők, belpoklosok tisztulására vonatkoznak, végül az engesztelő pap ritusa következik. IV. A szentség törvényei; különböző törvények. Majd a húsevésre, nemi tisztaságra, felebaráti szeretetre, papokra, ünnepekre, káromkodásra, gyilkosságra, szociális tör-

vényhozásra vonatkozó törvények következnek Befejezésül Isten intése a törvények megtartásáról. A könyv huszonhét fejezetre, illetőleg 10 hetiszakaszra oszlik, mely utóbbiaknak mindegyikét más-más szombaton olvassák fel a zsinagógákban.

F. D.

Pappenheim, híres pozsonyi család, melynek tagjai kiváló tevékenységet fejtettek ki a zsidó hit- és közélet minden vonatkozásában.

1. *P. Wolf*, szül. 1776., valószínűleg a németországi Pappenheimban, megh. Pozsonyban 1846. A XIX. sz. kezdetén Pozsonyban áruházat nyitott. 1822-ben óriási vagyont örökölt sógorától, a kikeresztelkedett Calman Antaltól. P. és két sógora, Bettelheim Mózes és Guttmann Sámuel, akik szintén ily módon lettek milliomosok, átvették a hitközség vezetését. Páratlan jótékonytetteket fejtettek ki és kivált a Chasam Szófer jesiváját fejedelmi bőkezűséggel támogatták. Fiai *Hermann* (szül. 1811., megh. 1895.) és *Sámuel* is hitközségi elnökök voltak. — 2. *P. Kálmán*, szül. Pozsonyban 1816., megh. Karlsbadban 1869. Szigorú vallásossága mellett a nagyműveltségű P. a haladásnak is akart eleget tenni. Mint a pozsonyi hitközség elnöke, nagy érdemeket szerzett a jesiva fejlesztése körül. A Kszav Szófer mellé meghívta Fischmann Feis rabbit, a híres hitszónokot és Hildesheimer vezetése alatt Pozsonyban orthodox rabbiszemináriumot akart létesíteni. A chászsideus rabbik ellenállása miatt azonban nem tudta tervét keresztülvinni. Az 1868-iki zsidó kongresszuson ő volt az orthodoxia egyik vezére. Pozsonyban temették el. Nevezetes alapítványokkal örököltette meg nevét. — 3. *P. Wolf*, szül. Pozsonyban 1848. Tanulmányait a pozsonyi Jesiván végezte. Mint kereskedő Párisban és Bécsben élt. Előharcosa volt az önálló orthodoxiának. 1920-ban az Agudasz Jiszróel bécsi világközpontjának elnöke lett. Ő és flai nagy anyagi áldozatokat hoztak az Agudasz Jiszróel alapításánál. Megalapította az Aguda központi lapját, a Jüdische Presset és számos jótékonyági intézményt. Tagja a bécsi hitközségi előjáróságnak. — 4. *P. Berta*, a zsidó nők világszervezetének kimagasló alakja, P. Wolf (l. o.) unokája, szül. Pozsonyban 1859. Pozsonyban, Bécsben, később Frankfurtban élt. Nagyérdemű társadalmi tevékenysége elismerésül Frankfurt város tanácsa kinevezte a jótékonyági osztály egyik vezetőjének. 1904-ben megalapította a németországi zsidó nők szövetségét, melynek 20 éven át elnöke volt. Bentazta Oroszországot, Palesztinát és a Balkánt a leánykereskedés leküzdése céljából. Számos együletet létesített a tuberkulózis leküzdése, a szegény betegágyas asszonyok és az elhagyott gyermekek érdekében. Legjelentősebb művei: *Die Judenfrage in Galizien*; *Die Denkwürdigkeiten der Glückel von Hameln* (Fordítás.) *Die Frau im kirchlichen und religiösen Leben*; *Sisyphus-Arbeit* (Reisebriefe aus Russland und Palästina); *Verteidigung der Frauenrechte*; (Angol fordítás). Szépirodalmi művei: *Aus der Trodelbude*; *Kämpfe*; *Tragische Momente*. — 5. *P. Wilhelm*, ügyvéd, *P. Berta* (l. o.) fivére, a bécsi hitközség előjárója volt és számos zsidó jótékonyági és irodalmi intézmény támogatója.

Híres magánkönyvtárát a szociális vonatkozású könyvek legjobb gyűjteményének tartják. B. S.

Pap-Rosenberg Lajos, rabbi, szül. Máramarosszigeten 1863. ápr. 25. A berlini és budapesti egyetemeken bölcsészetet hallgatott, a berlini rabbi-szemináriumon rabbikiképzést nyert. 1889—1893-ig Gyöngyösön, 1892—1893-ig Gödöllőn, 1893—1918-ig Brassóban lelkészkedett. A világháborúban tábori lelkész volt, 1901. és 1902. az Alliance megbízásából harmincezer román kivándorló zsidó visszatelepítésében vezető szerepet játszott. Művei: *A biblia és tanai*; *Szónoklatok*. — Fia *P. József*, író Kolozsváron, szül. Brassóban 1896. Két könyve jelent meg: *Első könyv* (1924) és *Kiáltás a barátért* (1925).

Paradicsom. A zsidó felfogás szerint az a hely, hol Ádám és Éva éltek. A Biblia *Éden*-nek nevezi. *Gan Eden*. A név megmaradt a nyelvhasználatban (korruptáltan: *genédem*) és ma már úgy él a képzeletben, mint a menyei világ, ahol azok, akik jámbor életet éltek, haláluk után Isten üdvösségében részesülnek és ragyogó fényességben élvezik az isteni glóriát. F. M.

Parasztlázadás. 1514-ben X. Leó pápa megbízatása alapján Bakacs (Bakócz) Tamás esztergomi érsek-bíbornok keresztes háborút hirdetett a törökök ellen. A keresztes had vezérletét Dózsa György székely hadnagyra bízta, aki köznemes származásánál fogva közel állott azokhoz, akiket vezetnie kellett. Jobbágyok, kézművesek, szegénynemesek és papok követték táborba a toborzó lelkészeket és szerzeteseket. Csak a vagyonosabb köznemesség és az urak tartották távol magukat, sőt sokan jobbágyaik hadbavonulását is megakadályozták, mert a fontos mezei munkák elvégzése nem szenvedhetett halasztást. Ez a keresztesek táborában nagy ingerültséget váltott ki, majd pedig zavargásokra került a sor, mert a csapatok elhelyezése és élelmezése körül súlyos mulasztások mutatkoztak. A büntetlen garázdálkodások egyre jobban elfajultak, különböző rablótámadások egymást követték és a keresztes csapatok régi szokásaikhoz híven a táborba gyűlt keresztesek is felkészültek az országban lakó hitetlenek ellen. Dózsa ekkor már nyílt lázadással akarta megdönteni az államhatalmat és fegyvereseinek erejére támaszkodva azt határozta el, hogy Ulászló királyt elűzi, az urakat kiirtja és bevezeti a népuralmat az egész országban. A lázadó keresztes hadak ekkor megindultak, átkeltek a Tiszán és mindenütt kegyetlenül bántak el azokkal, akik útjukba kerültek. Valószínűleg a zsidók is épp úgy megszenvedték a fellázadt parasztok kegyetlenségét, mint a papság és a nemesség, mert a fenyegetett zsidók Ulászlóhoz fordultak segítségért. A király a városok védelmébe ajánlotta a zsidókat és ezek a fegyelmetlen és garázda csapatok távoltartására már a maguk érdekében is megtették mindent, amit tehettek. Báthori István és Csáki Miklós csanádi püspök szembeállása a lázadókkal is súlyos kudarccal végződött. Dózsa számos magyar urat fogságba vett, bevette Csanádot és már Temesvárt ostromolta. A végső veszély óráiban Zápolyai János erdélyi csapataival szétverte a sokkal nagyobb-

számú keresztéseket. Dózsát kínhalállal végezték ki, mialatt az ország különböző részein dúló keresztéseket is szétverték. A négy hónapig tartó polgárháború, mint az egykorú történetírók írják, hetvenezer magyarnak életébe került. A parasztlázadás következményeként igen súlyos anyagi megterhelések hárultak a zsidókra, mert a király igen nagy adókat vetett ki rájuk, hogy a lázadók ellen csapatait felszerelhesse. Mendel Jakab zsidó prefektus (l. *Mendel Jakab*) csak a legkíméletlenebb eszközökkel tudta behajtani a nagy adóterheket. V. ö. *Kohn S. A magyar zsidók története c. művel.* U. L.

Pareve (szláv szó), *semleges*: sem zsíros, sem tej, tehát mindkettőhöz használható étel, vagy edény.

Paripás (*Parabut*, Sz. H. Sz.), Bács-Bodrog vm. 4073 lak. A P.-i hitközség a jegyzőkönyvek tanúsága szerint mintegy 170 évvel ezelőtt létesült. Alapítói Morvaországból, Verbórról és Nyitráról bevándorolt zsidók voltak, akik közül Fürst Jakab, Konrad Mózes, Spitzer Mandel és Baum Dávid neveit örökölték meg a jegyzőkönyvek. A hitközség első rabbija Alt Jakab volt, aki több mint 50 éven keresztül állott a hitközség élén. A hitközség születési anyakönyveit 1774 óta vezetik rendszeresen. A temetőt 150 évvel ezelőtt Fürst Jakab létesítette. A hitközség temploma 1840. épült s építéséhez néhai Konrad Sámuel járult hozzá nagyobb adománnyal. A hitközség jelenlegi rabbija Fleischmann Armin, aki 1888 óta működik, elnöke Handler Gyula.

Páris Pál*, hírlapíró és ifjúsági író, szül. Budapesten 1877., megh. Budapesten tragikus baleset következtében 1919. A budapesti egyetemen tanult, 1897. pedig hírlapíró lett. Előbb a Magyar Nemzet, 1903–19-ig pedig Az Újság szerkesztőségében dolgozott. Önálló munkái: *Nagyapó meséi*; *Erdészék Katinkája*; *Mesék unokáimnak*; *A Valóság országában.* Sz. G.

Parlaghy Vilma*, festő, szül. Hajdúdorogon 1864., megh. New-Yorkban 1923. Tanulmányait Budapesten és Münchenben végezte. Hosszabb ideig Berlinben élt és uralkodók, valamint a legmagasabb körök kedvelt arcképfestője volt (*II. Vilmos császár, a trónörökös stb.*). 1899-ben Lwow orosz herceghez ment nőül. Utolsó éveiben Amerikában élt. Egyik leghíresebb alkotása *Kossuth Lajos* 1885. Torinóban festett arcképe (Magyar Történelmi Képcsarnok). F. B.

Parnószó (h.). *Megélhetés.*

Paróka, műhaj. A szigorú zsidó rítus szerint a férjezett asszony haját levágják és még a nyírott fejét is le kell takarnia. Ez a szokás az erotikus kísértések leküzdése végett alakult ki a zsidóságban, amely még a hajadon fejet is meztelenségnek tartja. Ezt így fejezi ki a Talmud: «Szar beiso ervo», asszonyon még a hajsza is erogén. A P. tehát arra való, hogy az erotikusan kísértő asszonyhaját letakarja. Régebben még a P.-viselést is tilalmazták és főkötő viselésére kötelezték az asszonyokat. F. M.

Parse, a héber *porosó* kifejezésből, mely bibliai szakaszt jelent; oly részt is, melyet az istentisztelet keretében egy-egy Tórához szólitottnak olvasnak fel.

Partos Sámuel, rabbi, szül. Diósgyőrben 1858 ápr. 20. 1877–87-ig volt a budapesti Rabbiképző növendéke. 1886-ban avatták bölcsészdoktorrá Budapesten, 1888. pedig rabbivá. Azóta dunaföldvári főrabbi. Munkája: *Juda Halévi mint exegeta*, (Budapest, 1886). Cikkei a *Wahrheitben*, az *Ungarische Israelitban* jelentek meg.

Pártos Ödön, hegedűművész, szül. Budapesten 1907 ápr. A magyar hegedűművész-gárda fiatajainak egyik sokatígérő tehetsége. Hubay Jenő és Studer növendéke volt. A modern zene lelkes propagátora. K. K.

Párviadal. IV. Béla törvényének egyik cikke kimondja, hogy ha valakit orgyilkossággal gyanúsítanak, annak ügyét párbajjal kell eldönteni, vagyis helye van az úgynevezett «istenítélet»-nek. A zsidó eszerint személyesen párvialdra kelhetett; de azt a nemzsidók által gyakorolt jogot is engedélyezte számára a törvény, hogy maga helyett fizetett bajvívót állíthasson. Ez a törvény Friderik osztrák zsidótörvénye alapján készült, IV. Béla azonban a magyar viszonyoknak megfelelően módosította. Az osztrák törvény ugyanis zsidóknak nem adott jogot párvialdra, minthogy nem volt fegyverviselési joguk és így csupán fizetett bajvívókra voltak utalva. U. L.

Pászach (*patach*), a rövid a magánhangzó neve a héber nyelvben; a maszoreták eredetileg rövid pászach alatt a mai szegolt értékék.

Pászka, a *mácó* szokásos és elterjedt neve. Görög átirása a héber «peszách» szónak: *paszcha*, így olvassuk a Szeptuagintában is. Innen került a köznyelvbe és lett a magyarban is használatos pászka szó. L. *Peszach*, *Mácó*, *Pászkasütés*, *Széder-tál*.

Pászka-árusítás joga. A husvéti kenyér (pászka) előállításának és forgalomba hozatalának joga nem a szabad ipar, hanem az egyházi önkormányzat tárgyai közé tartozik és e jog gyakorlását az egyes hitközségek intézik. A magyarországi izr. hitközségeknek ezt a jogkörét az 1887. évi 4720. és az 1889. évi 14.040. sz. földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi min. rend.-ek szabályozzák. Ezen rendeletek értelmében kihágást követ el az, aki anélkül, hogy arra az illető izr. hitközség által feljogosítva volna, husvéti kenyér készítésével foglalkozik, vagy husvéti kenyeret elárul, vagy a hitközség területén kívül eső helyről szállítat. Ilyen kihágás tárgyában a rendőrhatalóságok járnak el és ítéleteikben nem csak pénzbüntetést állapítanak meg, hanem elrendelik a jogtalanul előállított vagy forgalomba hozott husvéti pászka elkobzását is. V. ö. *Hajnóczi*, «A magyar zsidók közjoga», (Lőcse, 1909). M. R.

Pászkasütés, előírások szerint történik. E szabályok vonatkoznak a vízre, a tésztára, a sütésnek idejére egyaránt. Nem használják a pászkasütéshez a friss, hanem csupán az állott vizet, azért mert félt, hogy a hideg kútvíz reggel felmelegszik és erjedést okozhatna. A tészta egész vékony lehet csupán és dagasztás után legkésőbb 24 percre kell kisűtni, hogy meg ne erjedhessen. Régebben kézi erővel gyártották a pászkát. 1856 óta géppel készítik. A nagyobb felügyelet mel-

lett készült pászkát *sėmiró macosznak* nevezik. Sütés közben hallalt (l. o.) énekelnek.

Paszkener, rittális kérdések eldöntésére képesített férfi. A képesítést (*horóó*) rabbi-tekintélyek adják.

Pásztó, nagyk. Heves vm. 5922 lak. A P.-i (orthodox) hitközség alapítása a XIX. sz. elején történt. Annyit tudunk csak, hogy ezidőtájt telepedett meg P.-n Wohl Mátyás kereskedő, majd utána több zsidó család költözött be, akik hitközséget, Chevra Kadisát és templomot létesítettek. A nagyon hiányos adatokból nem derül ki az sem, hogy az azóta már megszűnt népiskolát mikor létesítette a hitközség. Rituális fürdője újkeletű, 1926. létesült; Talmud Torája is, melyet Deutsch Jenő kerületi főrabbi alapított, nemrég, 1925. nyílt meg. A hitközség tagjai között az utóbbi időkben mozgalom indult meg az iskola újból való felállítása érdekében, ez a mozgalom azonban eddig még nem vezetett eredményre. Braun Pál és Hevesi Árpád hitközségi tagok ebből a célból nagyobb alapítványt is létesítettek. A hitközség tagjai sorában több földbirtokos van, akik közül Wohl Lipót 1500, Wohl Sándor 1000 és Braun Pál 500 holdon gazdálkodnak. A hitközség évi költségvetése 12,000 pengő, melyből nagyobb összeget fordítanak filantrópikus és szociális célokra. Anyakönyvi területéhez Tar, Hasznos és Szurdokpüspöki községek tartoznak. Lélekszáma 550, családok száma 130, adófizetők 104. A világháborúban 40-en vettek részt, elesetek 14-en. Mai vezetősége: Deutsch Jenő főrabbi, Wohl Sándor elnök, Grünfeld Miksa alelnök, Himmler Mór pénztáros, Schwarc Adolf ellenőr, Jungreis József és Perlus Mihály gondnokok.

Pásztor, 1. Árpád*, író, szül. Ungváron 1877 ápr. 12. Tanulmányai végeztével hírlapíró lett. Ő volt az első újságíró, aki Tolstojt meginterjúolta. Többnyire Az Est-lapokba ír. Verseken kívül színműveket és operettszövegeket is írt, emellett sokat fordított angolból is. Művei: *Tengeren, tengeren túl*; *Budapesttől a föld körül Budapestig*; *Kanadától Panamáig*; *Tolstoj tragédiája*; *E. A. Poe*; *Walt Whitman*; *Találkozás Poe Edgárral*; *Szűvek*; *Jézus*; *Versek*; *Új versek*; *Őszi szántás*; *Prinz, történet egy babagyárból*; *Kelemenék*; *Pintér Mari Amerikába megy*; *Newyork*; *Végig az úton*; *Vengerkák* (ezt Góth Sándorral együtt a színpad számára is átdolgozta). Színművei: *Harang*; *Alku*; *A bíró*; *Két öreg*; *A harmadik*; *Lányom*; *Savitri*; *Innocent*. Operettszövegek: *Kadett-kisasszony*; *Fecskék*; *Bolygó görög*; *Ferenc József azt üzenté*...

Sz. G.

2. P. Béla, filmszínházi igazgató, szül. Ákoson (Szilágy vm.) 1894 jan. 1. A színésziskola elvégzése után nagyobb vidéki szintársulatoknál működött mint rendező. Egyideig újságíróskodott, majd a forradalom alatt a Károlyi-párt titkára volt. 1919 óta a filmpályán működik. Írt scénáriumokat, volt filmdramaturg, egy évig a holland filmszakmában dolgozott Amszterdamban, majd mikor a berlini UFA megnyitotta budapesti moziját, ennek főtítkára, 1926. pedig igazgatója lett.

3. P. Bertalan, publicista, szül. Nagyváradon 1874. Jogakadémiát és zenekonzervatóriumot

végzett és a nagyváradi Szabadság egyik munkatársa volt. Ő hozta át Debrecenből Ady Endrét a Szabadság szerkesztőségébe. Később Nagyváradon a városi közigazgatásnál állást vállalt és a tanácsosságig vitte. Közben jelentékeny publicistikai munkát fejtett ki és különböző lapokat szerkesztett.

Sz. I.

Pásztorosok. Egy Jakab nevű volt szerzetes és keresztény eretnek, aki ismét visszatért a keresztény hitre, alapította ezt a felekezetet a tatárok visszavonulása után. Harmincezer főre szaporodott híveiből, akiket a legszegényebb néposztályból toborzott, kereszties sereget alakított a Szentföld felszabadítására. Magyarországon a zsidóüldözésekkel akarták megkezdeni szereplésüket, de szembe találták magukat az államhatalommal, mert a tatárjárás utáni időkben IV. Béla oltalma alatt állottak a zsidók. A P. erre 1251. kirakarodtak az országból és külföldön kezdték meg zsidómészárlásaikat, míg Franciaországban szét nem verték őket. 1320-ban ismét lábrakaptak, de csak külföldön pusztítottak. U. L.

Patai, 1. József, író és költő, szül. Gyöngyöspátán 1882 jan. 5. Az elemi iskola elvégzése után a kisvárdai, sátoraljaújhelyi, huszti, nyitrai és szatmári jesivákat látogatta, majd egy eszterdeig a budapesti rabbiképzőnek tanítványa volt. Nyitrán érettségizett, 1907. nyerte el a bölcsészdoktori fokot a pesti egyetemen, 1908. pedig tanári képesítést szerzett a magyar és német tárgykorból. 1919-ig tanára volt a belvárosi főreáliskolának, ekkor nyugdíjazták. Már diák korában oszlopos munkatársa volt az Egyenlőségnek. Eleinte a héber költészetet is művelte (*Saasué alumim* 1902). A Pesti Izr. Hitközség megbízásából 1905. zsinagógai magyar énekeket szerzett, ezek közül többet ma is énekelnek a templomban. Mint író, költő, műfordító és szerkesztő egyaránt kiváló. Ő alapította meg a *Magyar Zsidó Könyvtárt* (népszerű sorozat), szerkesztette a *Magyar Zsidó Almanachot*, majd 1911. megindította a *Múlt és Jövőt* (l. o.). Újságírói pályájának legjobb írásait *Zsidóírások* (három kötetben) és *Politika nélkül* címmel gyűjtötte egybe. Szépírói tárgyait főképp a chászsideus élet köréből veszi. Így irányú munkái a *Kabbala* c. gyűjteményes kötet (magyar és német nyelven [ez utóbbi *Singer* Leó fordítása]) s a *Középső kapu* c. könyve, melyben a chéder-élet romantikáját mutatja be. Költemeinek hangulatát egyén líra és vallásos zsidó érzésszínezi. Gyűjteményes verseskötetei: *Babilon vizem* (két kiadásban) *Szulamit, látod a lángot?* Nagyon jelentős műfordítói munkássága; első gyűjteményes könyve a *Magyar Zsidó Könyvtárban* jelent meg. Majd az Imit adta ki héber költőkből való fordításainak *antológiáját* (két kötetben), később bővített saját kiadás jelent meg (öt kötetben) *Héber költők* címmel. Jeles munkája a *Feltámadó szentföld* c. könyve, melyben palesztinai utazásáról számol be. A *biblia képekben* c. könyvében tanulságos illusztráció-gyűjteményt állított össze különböző képzőművészek munkáiból. Külföldi tanulmányútján átkutatta az oxfordi kéziratgyűjtést s középkori héber költők sok kiadatlan versét jelentette meg különböző folyóiratokban. P.-nak jelentős része van a zsidó

irodalmi ismeretek népszerűsítésében, a zsidó érzés emelésében, amit irodalmi működésén kívül tartalmas kultúrestélyek és palesztinai társas utazások rendezésével fokozott.

H. J.

2. **P. Edit**, költő és esztétikai író, P. József (l. o.) felesége, szül. Nagyváradon 1889. A gimnáziumot Budapesten végezte. Zsidó művészeket méltató tanulmányai a *Múlt és Jövőben* jelentek meg. Önálló verskötete: *Engem is hív a föld* (1927). Költeményeit erős zsidó érzés és finom lírai hangulat jellemzi.

H. J.

Pataj Sándor, ügyvéd, és író, szül. Zomborban 1863. Hosszú évekig Zomborban ügyvédi gyakorlatot folytatott és Az Igazság c. közársaságpárti radikális folyóiratot szerkesztette. Utóbb Budapestre költözött és jelenleg a Pester Lloyd törvényszéki rovatának szerkesztője. Írt lírai verseket, novellákat, főképp pedig eredeti felfogást hirdető büntetőjogi, szociológiai és filozófiai tanulmányokat. Művei: *Egy kritikus dalai*; *Századvége*; *Nyár*; *A megoldás*; *Magyar Socializmus*; *A nők jogairól*; *A végrehajtás új szabályai*; *Az élet tudománya*; *Philosophia Mortis*. Magyarra fordított sok Heine-verset is.

Pataki Bernát, hírlapíró, Bacher Vilmos fivére, szül. 1852., megh. Párisban 1893. A Pester Lloyd s más külföldi lap párisi munkatársa volt.

Paulayné Adorján Berta*, színművésznő, szül. Nagyváradon 1864. Miután a Színiakadémiát elvégezte, a Nemzeti Színházhoz szerződtek. 1887-ben férjhez ment Paulay Edéhez, a Nemzeti Színház igazgatójához és megvált a színpadtól. 1895-ben férje halála után ismét a Nemzeti Színház kötelékébe lépett. A drámai hősnő szerepkörében több jeles alakításával szerzett elismerést.

Paunz Márk, orvostanár, szül. Laskafalun 1869 márc. 2. A budapesti egyetemen tanult, majd 1907. kinevezték a Stefánia-gyermekekórház gégeosztályának főorvosává. 1910 óta egyszersmind egyetemi magántanár. Hazai és külföldi orr- és gégegyógyászati szaklapok állandó munkatársa.

Pé a héber alphabetum tizenhetedik betűje. Hangzó értéke: p, tehát ajakhang. Számértéke: nyolcvan. Neve száját jelent, alakja is ennek felel meg. A szó végén a betűnek elnyújtott formája van.

Pécel, nagyk. (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.) 6081 lak. A Ráday grófok védelme alatt már a XVIII. sz. második felében laktak itt zsidók, akiknek kiskereskedése nagyjából Pest felé gravitált. Itt állomásoztak a pesti vásárookra utazó zsidók, akik Magyarország északi és északkeleti részével tartották fenn a kereskedelmi összeköttetést. P. olyan állomáshelye volt ezeknek a zsidóknak, mint Óbuda ebben az időben a nyugatról Pest felé utazó kereskedőknek. Mindkét hely azért jutott kereskedelmi jelentőséghez, mert 1783-ig zsidó csak nappal tartózkodhatott Pesten. A türelmi edictum kibocsátása után (1783 márc. 31) a tilalom megszűnt és P.-ről sokan Pesten telepedtek le. Így a község lakossága apadni kezdett. 1848-ban még 230 zsidót számoltak össze, 1876. már csak 105-öt. A zsinagóga

homlokzatán olvasható felirat számértéke szerint 1826-ban épült. Rabbik voltak: Jehuda Menachem b. Jákob (1795), Ábraham Chaim b. Simon, Benjámín Zeév b. Bezalel, Meier b. Menachem, Ábraham b. Ábraham, Ábraham Elias b. Jakob Kohn. Utóbbi nagyatyja volt Neményi Ambrus írónak és Neményi Imre ny. államtitkárnak.

M. B.

Pécs tjv. Baranya vm. Lakóinak száma kb. 70,000. A Dunántúl állandóan fejlődő főhelye és egyetemi város. 1692-ben ünnepélyes fogadalmat tett a város, hogy zsidók nem lakhatnak a város falain belül. E fogadalmon, melyet sokáig minden esztendőben megújított, az első rést II. József ütötte azzal a rendeletével, melyben általánosságban megengedte, hogy a már meglévő keresztény iskolákban zsidó gyermekek is fölvétesse-
nek. E rendelettel próbálkoztak a zsidók bejutni Pécsre, de sikertelenül. Cserkúti Adolf Pécs város levéltárosa *Az első pécsi zsidók* c. füzetében érdekesen írja meg, hogy mennyit installációtak a helytartótanácsnál és Széchenyi Ferenc kir. biztosnál, míg Fuchs Salamonnak és Weismayer Márknak 1788. megengedte a város a letelepedést. A következő zsidók, akik nagy nehezen bizonyos feltételek ellenében türelmi jogot nyertek. Engel Péter (a jánosii Engel-család ukapja), Löwy Izráel (katonai érdemei elismeréséül), Klein Fülöp és Ullmann Károly voltak. Ezek a megtűrt zsidók azonban csak kereskedhetek, ipart űzhetnek és jogokat bérelhetnek, de házat vagy földet vásárolniok tilos volt. 1803-ban azonban Engel Péter valamilyen címen mégis szerzett házat, amelynek egyik szobáját imahelyül engedte át a közben 10-re felszaporodott híveknek. Ez a Zrínyi-utcai kis ház volt a későbbi nagy hitközség tulajdonképeni alapja. A hitközséggé fejlődés további stációja a Chevra Kadisa megalapítása, mely Stern Jakab Rohonc-ról megtelepedett kereskedő nevéhez fűződik. Stern Jakab egy beadványban telket kért a várostól temető céljaira. A város teljesítette kérését, sőt 1827. megengedte azt is, hogy a temetőt bekeríthessék. 1927-ben Wallenstein Zoltán főrabbi nagyszabású centennáriumi ünnep keretében hódolt az alapítók emlékének. Stern dolgozta ki a Szent Egyet első szabályzatát, ő építette az első halottas házat s 1837. a dűlő palánk helyett ő építtetett kőfalat a temető körül. 1841-ben, mikor a pécsi zsidó hitközség lélekszáma 30-ra nőtt, 600 pengő forintért Vitéz Ferenc Citrom-utcai házát vásárolták meg s itt rendezték be az első nyilvános imaházat. Az első rabbi Löw Izráel volt Dárdáról. Előbb megyés rabbi, majd 1842. Pécsre tette át a székhelyét s 1857-ig működött itt. 1846-ban megszűnt a türelmi adó s ettől kezdve rohamosan megindult a P.-i hitközség fejlődése. 1848 után még súlyos megpróbáltatáson ment át a P.-i zsidóság. Haynau hazafias magatartásáért 5000 arany forint hadisarcra sújtotta. Hosszú évekig nyögték a súlyos terhet a zsidók, de 1868. már újabb nagy áldozatok árán templomépítésbe fogtak. A monumentális, két emeletes templomnak, mely még ma is disze a városnak, felépítése 120,000 forintba került; ebből 64,000-t a tagok

hoztak össze, megvásárolván előre az üléseket, a költségek másik felét pedig kölcsön útján fedezték. 1869 júl. 22. Löw Lipót (l. o.), Hirschfeld J. H. augsburgi és Ehrlich Ede pécsi főrabbi avatták fel az új templomot. A szabadságot követő gyors tempójú fejlődés egymásután teremtette meg a hitközség intézményeit. 1852-ben létesült a hat tanerős iskola, melyben 1862. rendszerezítették a magyarnyelvű oktatást. 1850-ben alakult meg a Rófé Cholim Egylet és a Nőegylet, melynek jelenlegi elnöknője Deutsch Zsigmondné. 1889. Wertheimer Jakab akkori elnök mozgalmat indított egy tápintézet felállítására. A mozgalom sikeres is volt és 1893. év őszén megnyílt a tápintézet, mely átlag 80—100 gyermeket lát el ebéddel az év nagyobb részében. A tápintézet további fejlesztésében Glass Herman akkori ellenőrszerzett nagy érdemeket azzal, hogy évről-évre gyűjtés útján fedezte ezen intézmény szükségleteit. 1889-ben nyílt meg a Talmud Tóra iskola, amelynek négy osztálya van mintegy 100 növendékkel. Jelenleg Wallenstein Zoltán főrabbi irányító vezetése alatt áll. Növendékei középiskolai tanulók, az oktatást két hitoktató végzi. Legújabb létesítmények az 1923. megnyílt egyetemi menza. Ennek egyházi elnöke Wallenstein Zoltán főrabbi, világi elnöke Roth Sándor vezérigazgató. 1927. önkéntes adományokból felállították a Szeretetházat, melyben a főrabbi által történt ünnepélyes felavatás óta szegényaggastyánok nyernek gondos ellátást. A Szeretetház jelenlegi főnöknője özv. Reich Vilmosné. Legújabb intézménye az Iskola Barátainak Egyesülete. Ennek egyházi elnöke Wallenstein Zoltán főrabbi, világi elnöke Grün Sándor ügyvéd. A hitközségnek egyenes vonalú, harmonikus fejlődése kiváló szellemi vezetőinek, rabbijainak köszönhető. Az első pécsi pap Löw Izráel volt, aki Dárdáról Pécsre költözödvén, «Baranya vármegye főrabbi» címen szerepelt és 1856-ig működött. Utóda Hirschfeld J. H. lett, aki 1958 jan.-tól 1863 ápr. 7. ült a főrabbi székben, amikor Augsburgba tette át működését. 1863—74. a később Nagyváradra költözött Ehrlich Ede volt a hitközség vallási feje. Őt követte 1874. Kohut Sándor székesfehérvári főrabbi, ki Pécsen alapozta meg a számára halhatatlan nevet szerző lexikográfiai munkáját. Ő 1882-ig működött Pécsen. Kohut távozása után négy esztendeig a főrabbi állása nem volt betöltve. Helyettesek végezték a rabbini funkciókat ez interregnum alatt. A hitközség nagy igényű és csak 1889 szept. 1. találta meg a méltó egyházi főt — pályázati hirdetés mellőzésével — Perls Ármin kecskeméti főrabbi személyében (l. o.) Perls Ármin egészen ritka nagytudású vezető volt, aki nem mindennapos képességeivel új korszakot nyitott meg a hitközség vallási és szellemi életének történetében. 1914-ben bekövetkezett halálával a legnehezebb feladat elé került a pécsi zsidóság. Míg nem hosszas keresés után megtalálta vallási és szellemi vezetőjét Wallenstein Zoltán komáromi főrabbi (l. o.) személyében, akit egyhangú meghívással, fényes ünnepséggel iktatott be Perls méltó utódjaként a főrabbi székébe 1923 márc. 11. Működésével külön, új korszakot nyitott meg a hitközség életében. Kiváló világi

vezetők is közreműködtek a hitélet kedvező ki-fejlesztésében. Első elnöke jánosii Engel Adolf bölcs koncepciójával megővta a statusquo alapon szervezkedett hitközséget a vallási pártárváltozatra való szakadástól. Hasonló buzgó elnökök voltak Justus Lipót és Grünhut Ignác ügyvéd. A hitközség anyagi ügyeinek rendezése körül igen nagy érdemeket szerzett Wertheimer Jakab elnök 1890—95., aki a hitközség 160 ezer koronás függő adósságát a P-i takarékpénztár által konvertáltatta a templomot és iskolát tehermentesítette. Utóda Schapringer Gusztáv, majd jánosii Engel József gyáros volt, akinek idejében a régi hitközségi ház helyére új kétemeletes palota épült 280,000 aranykoronás költséggel. Justus Miksa, majd Nemes Vilmos kormányfőtanácsos követték őt nagy buzgalommal. A hitközség tagjai közül jánosii Engel József udv. tan. a X. községkerület elnöke, Nemes Vilmos ügyvéd kormányfőtanácsos, Porgesz Miksa kúriai bíró, Gellér Ottó táblabíró, Szendrő Otmár törvényszéki tanácselnök, Krausz Mór, Fürst Gyula és Benkő Mihály keresk. tanácsosok a város társadalmi életében is előkelő szerepet játszanak. Nagy ipari telepet létesítettek néhai jánosii Engel Adolf (fatelep, parkettgyár, mintagazdaság), néhai Hirschfeld Sámuel (sörgyár), Forbát Arnold (Pannonia Sörfőző r.-t. 150 alkalmazottal), Deutsch Zsigmond (tégla- és téglagyár), Róth Sándor (börgyár több száz alkalmazottal), Sugár Ferenc (kalapgyár). Pécsről származnak: Fejér Lipót egyet. tan., a világhírű matematikus (l. o.), Bak Adolf hegedűművész, Lenkei Henrik író (l. o.), Kohut Georges A. new-yorki egyet. tan. Több zsidó vonatkozású munka is megjelent a hitközségben. Így Weisz Gábortól *Ráchel*, imák zsidó nőknek héberül és magyarul, Perls Ármin művei (l. o.), jánosii Engel József: *Die Marannen, Der Rabbatist, Der Kaufmann von Korn*; Wallenstein Zoltántól *A pécsi Chevra centennáriumi emlékkönyve*. A hitközség történetével foglalkozó művek időrendileg: Csérkúti Adolf: *Az első pécsi zsidók*; Klingenberg Jakab: *A pécsi iskola monografiája* (1896); Weisz Gábor, *A pécsi zsidók*; Wallenstein Zoltán főrabbi: *Adalékok a pécsi izr. hitközség történetéhez* (1926). A hitközség sokat fordít kulturális célra. Anyakönyvi kerületéhez tartoznak a pécsi járás összes községei. Lélekszáma kb. 8000. Az adófizetők 1500. Foglalkozás szerint 5 gazdálkodó, 9 tanító, 600 kereskedő, 51 ügyvéd, 53 köztisztviselő, 4 művész, 11 nagyiparos, 50 orvos, 204 magántisztviselő, 128 iparos, 15 mérnök, 14 író, 100 magánzó. A hitközségnek a világháborúban résztvevő tagjai közül 92 halt hősi halált, akiknek emlékét a zsinagóga falába illesztett művészi kivitelű márványtábla örökíti meg, melyet Wallenstein Zoltán főrabbi avatott föl kegyeletos istentisztelet keretében. A hitközség mai vezetősége: Wallenstein Zoltán főrabbi, Nemes Vilmos kormányfőtanácsos elnök, Neumann Ignác alelnök, elöljárók: Braun Ármin, Benkő Mihály, Deutsch Zsigmond (egyben a Chevra elnöke), Forbát Arnold, Fischmann Ármin, Fürst Gyula, Lenkei Lajos, Lukács Aladár, Radnai Emil, Schwarzenberg József, Grün Sándor, Wallenstein Bódog, Wallfisch Pál, Weisz Gábor főtitkár.

Pécsi, 1. Albert*, geográfus, szül. Békésszentandrás 1882 szept. 25. A budapesti egyetemen tanult és azután doktorátust és középisk. tanári oklevelet nyert, Ógyallán, Strassburgban és Messinában működött az ottani obszervatóriumokban, majd itthon Lóczy Lajos adjunktusa lett az egyetemen. Főkeppen geofizikával foglalkozik s ennélfogva tanulmányai hazai és külföldi szaklapokban jelennek meg nagy számban. Önállóan is megjelent tanulmányai: *Théorie de l'âge Glaciaire* (1910); *Les lignes de fracture de la croûte terrestre* (1911); *Les richesses naturelles du Bessin du Danube Moyen* (1920). P. igen jelentékeny szolgálatokat tett a forradalmak levezetése után Párisban a küldönd felvilágosítása érdekében. 1926 óta a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára.

2. **P. Blanka**, színművésznő, szül. Pécs 1898. Középiskolái egy részét is ott végezte, majd Budapesten 16 éves korában miniszteri engedéllyel érettségizett. A színiakadémia elvégzése után a Víg-színház tagja lett, ahol a *Déliab* főszerepében nagy sikerrel mutatkozott be. Később a Víg-, Belvárosi- és Magyar Színházakban játszott állandó sikerrel. 1928-ban Reinhardt meghívására részt vett a salzburgi ünnepi játékokon, ahol Darvas Lillivel együtt nagy elismerést szerzett a magyar színművészetnek. Néhány évvel ezelőtt férjhez ment Rellé Pál íróhoz.

2. **P. Dániel**, orvos, szül. Békésszentandrás 1856., megh., Budapesten 1927 máj. A kolozsvári egyetemen tanult és u. o. volt asszisztens több évig, majd Turkeven volt körorvos. A kilenvenes évek elején ő létesítette az első himlőoltó-intézetet, melyet később a fővárosba telepített át. A himlőoltás, a tüdővész és rákbetegség kezeléséről számos kitűnő tanulmánya jelent meg magyar, német és francia orvosi lapokban. Tisztje volt a Francia Akadémiának, a párisi 1885-iki világkiállításon aranyéremmel, a Magyar Országos Kisdidnevelési Kiállításon díszoklevéllel, a Milleniumi Kiállításon pedig aranyéremmel tüntették ki. Budán Holländer Hugó doktor, min. tanácsossal (l. o.) együtt megalapította és vezette az ingyenes ambulatóriumot, melynek főorvosa volt. Ez intézetben eredményesen kísérletezett tüdővész- és rákbeteg gyógyításával. Sógora volt Heltai Ferenc főpolgármesternek.

Pécskai Lajos, hegedűművész, szül. Fiumében 1868. A Zeneakadémiára járt. Jelenleg Angliában él, ahol ismert koncertező művész. Egy időben tagja volt a londoni triónak. (Goodwin, Amina, Whitehou e).

K. K.

Pedagógia. A Bibliára támaszkodó zsidó P. alapja a gyermek vallási oktatása abból a morális célból, hogy egész életére tudatában legyen annak, hogy a vallás törvényei szerint kell élnie (*Deuter.* 4. 9; 6. 7, 31. 12—13). Izráel P.-i princípiumai az egész ókorban példa nélkül állók; minden ház iskola és minden atya tanító volt, csupán az arisztokrácia alkalmazott hivatásos tanítókat, de ez is a felelősségérzetet bizonyítja (*Kir.* 2. 10. 1—7). Az írni-olvasni tudás az ókori zsidóságnál általánosan elterjedt volt. A válólelet magának a férjnek kellett írnia s az okmányokat tanúnak kellett aláírni, sőt a kémek

is írásban tették meg jelentésüket (*Jósua* 18. 9). Íróeszközökről a legrégebbi iratok is tesznek említést (*Bírák* 5. 14, *Jesája* 8. 1; *Jeremiás* 7. 8, 17. 1; *Jób* 19. 24), sőt kalligráfusokról is tudunk (*Krón.* 1. 2. 55). A zsidó P. eredetiségére vall a gyermek szellemének megfigyelése is: «Neveld fel a gyermeket a neki megfelelő módon, akkor öreg korában sem fog attól eltérni» (*Peldab.* 22. b). A P. módszere és erkölcsi köztudott a legrégebbi időben nem igen tudtak különbséget tenni: «Aki kiméli a botot, gyűlöli gyermekét, mert aki szereti, megrendszabályozza olykor» (u. o. 13. 24); «meg kell verned őt bottal, mert lelkét a pokolból szabadítod meg» (u. o. 23. 14). Általában véve az óhébereknél uralkodó szempont volt, hogy a fegyelmezés a gyermek boldogságát előmozdítja. A *Peldabeszédek* számos helyen említik ezt, ami azért fontos, mivel ez a legrégebbi zsidó P.-i mű. Ez a fegyelmezést azért követeli, mert az egész életet fegyelmi állapotnak tartja, viszont az erkölcsi feddést hasznosabbnak tartja száz ütésnél (u. o. 17. 10). A legrégebbi tanítói testületet *szoferimnek* (l. o.) hívták. A *Peldab.* *chachamim*-ról is tesz említést (*Peldab.* 22. 17); a *móre* és *melammed* később került a nyelvhasználatba. Ezra államalkotása a P.-ban is korszakalkotó volt, mert a Tóra szövegezése a népoktatás alapvető művelete volt. Utána a zsinagóga (l. o.) egyszerű tanház lett és maradt a legújabb korig s már Philo (*De Vita Mosi* 3. 27) tanháznak nevezi azt. A görög P.-nak is nagy hatása volt az ókori zsidóságra s görög típusú akadémiákat létesítettek Jeruzsálemben is. Az elemi oktatás megalapítójának Simon b. Setach tekinthető (*Jer. Ketubim* 8. 11, 32b); ez az iskola nem volt kapcsolatban a zsinagógával. Az időszám. el. 63. R. Josua b. Gamla kezdeményezésére egész Palesztinában és a Kelet zsidó községeiben bevezették a kötelező községi gyermekoktatást, bármily csekélyszámú is volt a község (*Bábá Batra* 21a). A tanítók azonban nem kaptak rendszeres javadalmazást úgy, hogy emellett más foglalkozásuk is volt; a tanítás a leányokra is kiterjedt. Jeruzsálem pusztulása után Jatne lett egy nagy akadémia (l. *Akadémiák* l.) székhelye, de másutt is nagy számban keletkeztek iskolák. A tananyag nem csupán a biblia-studium volt, hanem a szózhagyomány, a Misna exegetálása és a törvényt magyarázat (l. *Halachikus* és *Haggadikus magyarázat*), emellett pedig geometriát, aritmetikát, asztrológiát, anatómiát és történelmet is tanítottak a tanházakban. A felsőbb oktatás a tannák, az amórak, később a gáonok (l. o.) kezében volt egész a XII. sz.-ig. Mindezen korokban (első XII. sz.) a Talmud vezéreszméi lehettek az irányadók. Számos P.-i elvet őrzött meg a Talmud s ezek közt igen sok a tanítókra vonatkozó rendszabály. A tanítók iránt való mély tiszteletéről is számos adat és előírás tanuskodik. A tanító adómentességet élvezett (*Ketubim* 62a). A tanulás öt-hat éves korban kezdődött (*Abót* V. 24, *Ketub.* 50b); péntek a repetálás napja volt, ünnepnapokon s péntek d. u. szünetelt a tanítás. A tananyag a köv. volt: 5—10 évesnek a Biblia, 10—15 a Misna, 15-től

a Talmud (Ábó 5. 24). Az alapelv ez volt: «Jó a Tóra tanulása, de csak, ha moralitással van egybekapcsolva». A diszciplinára sokat adtak s a gyermek három napnál több mulasztás után szigorú intelmet kapott. A tanulók jutalmazása a nyilvánosság előtt történt. Fenyítő eszközhez a tanítónak csak végső esetben volt szabad folyamodnia. A Talmud részletesen foglalkozik a memoria edzésével s annak módszereivel (*Sabbat* 63a; *Ábót* III. 10; *Jóma* 71a; *Beráchót* 28b; *Magilla* 6b, 32a; *Erubin* 54b és 97b). A középkori zsidóság a legszomorúbb és legirtózatosabb sötét időkben is megőrizte a tanulásba vetett hitét s erről az egész zsidó történelem tanuskodik úgy a román államok, mint a német-szláv területen. Abban az időben, amikor a pápai követ Rheimsban azzal dicsekedett, hogy Szt. Péter utódai nem olvasnak filozófusokat, mert Péter maga sem ismerte azokat s mégis a mennyország őre lett, a zsidók ghekkókban nehéz héber-aramaeus szövegeket tanulmányoztak, a filológia, exegetika, vallásbölcseleti, jogtudomány és az anatómia foglalkoztatta őket. L. *Akadémiák* I., II.; *Gáóni korszak*, *Jesiva*. S. R.

Irodalom. L. Grossmann (Jew. Encyclop.); Strassburger, (Geschichte d. Erziehung a. d. Unterrichts bei dem Israeliten (Stuttgart 1885); Zuntz, Lebensbilder aus d. Geschichte d. Juden im Ma. I. Erziehung; Berliner Aus dem inneren Leben d. deutschen Juden im Ma. (2. kiad. 1900); Schechter, Studies in Judaism (London 1896); I. Abrahams, Jewish Life in the Middle Ages (1896); S. Marcus, Pädagogik d. israelit. Volkes (Wien 1877); Wolff, Der jüdische Lehrer (Rostock 1882); S. R. Hirsch, Von d. Beziehungen d. allgem. Bildungselemente f. d. spec. jüdischen Bildung (Frankfurt 1867); S. Maybaum, Methodik d. jüdischen Religionsunterrichts (1896). Güdemann, Geschichte d. Erziehungswesen bei den abendländischen Juden I—II.

Peisner Ignác, hírlapíró, szül. Sebeskelle-mesen 1855 márc. 14., megh. Budapesten 1924 nov. 7. Orvosnak készült, de ezt a pályát korán felcserezte a hírlapírással. 1879-től kezdve a Neues Pester Journal belső munkatársa, majd segédszerkesztője volt. Számos érdekes nyelvészeti és történelmi tanulmányt is írt folyóiratokba. Önállóan megjelent művei: *A nyelv életéből* (1884); *Budapest a XVIII. században* (1900); *Képek a régi Pest-Budáról* (1902).

Pekudé, hetiszakasz, mely Mózes 2. könyve 38. fejezetének 21. versétől a könyv végéig terjedő részt foglalja magában. Rövid tartalma: Számadás a Szentélyben felajánlott adományokról. A hetiszakaszhoz tartozó prófétai rész a *Királyok első könyve* 7. fejezetének 51. versétől a 8. fejezet 21. verséig terjed. A tórai és prófétai rész között az összefüggés, hogy mindkét helyen a Szentélyek felépítésének befejezéséről van szó. Néha a naptári beosztás folytán a megelőző hetiszakasszal olvastatik együtt (Vajakhél-Pekudé). F. D.

Példabeszédek. A bibliai könyvek egyéb szent iratok csoportjába tartozik. Héber neve *Mislé*; görögül: *Parojmiaj*; latinul: *Liber Proverbiorum*. A könyvet Salamon királynak tulajdonítják, de több szerző írhatta, ami a címlíratokból is kitűnik, főleg pedig abból, hogy bizonyos részek így kezdődnek: *Még a következő bölcs beszédek is Salamonéi.* A 30. fejezet Agurnak, Jáké fiának példabeszédeit adja; az utolsó fejezet felírásában pedig Lemuel király sze-

repe. A könyv mindenestre gyűjteményes munkának tekinthető. Részben széteső, részben összefüggőnómakat tartalmaz. A szétesők rendszerint kéttagú mondatok, gondolat-párhuzam formájában, úgy hogy a második mindig az első tagnak vagy megerősítése, vagy ellentéte, vagy fokozása. Ezek a mondások általában kevélységről, fővénységről, irigységről, haragról, mértékletességről szólnak. Az összefüggő részek hosszabb hasonlatok, példázatok és mondás-gyűjtemények. Ilyen például a hangyáról szóló híres példázat. Olykor számcsoporthoz kapcsol egy gondolat-kört: «Kettőt kérek tőled... a hiábavalóságot és a hazugságot messze távoztasd tőlem... Hármannak vannak, akik meg nem elégszenek, sőt négyen, akik nem mondanak eleget: a koporsó és a méhezárt meddő asszony, a föld meg nem elégszik a vízzel és a tűz nem mondja: elég... Három dolog alatt indul meg a föld, sőt négy alatt, melyeket el nem szenvedhet. A szolga alatt, mikor uralkodik és a bolond alatt, mikor eleget eszik. A gonosz, rosszkedvű asszony alatt, mikor férjhez megy és a szolgáló alatt, mikor örököl az asszonya után). (30. 7, 8; 15. 21, 22, 23). Az utolsó fejezetben az eszményi asszonyt éneklimeg a könyv. Ez a fejezet (*ésesz chajil*) a liturgiában is helyet kapott és a templomból hazatérő családfő mondja péntek este kiddus előtt. A könyv 31 fejezetből áll. Jellemző, hogy nem tartalmaz intelmeket a bálványimádás ellen, ami arra vall, hogy olyan időben íródott, mikor az idolatria nem fenyegette a zsidó népet. De a vallást sem említi kizáróan zsidó vonatkozásban és csupán istenfélelemre buzdít. Az Izrael szó és a Tóra törvénye sem fordul elő a P.-ben, ami egyébként az összes bölcséleti (*Chochmó*) irányú bibliai könyveket jellemzi. A könyv szerzői iskolai oktatásra szánták a könyvet és az élet és erkölcsi rend megismerésére vetették a fősúlyt. Pedagógia célzatát úgy hangsúlyozza ki, hogy sok intelmét a «fiam» megszólítással kezdi. A könyv szellemének legfőbb jellemző vonása, hogy nem pesszimiztikus, sőt ellenkezőleg, a zsidó optimizmushoz méltóan mindig a jó érvényesülését reméli. Bölcsellete a józan élet-felfogás filozófiája. A boldogságban ismeri föl a földi élet célját, de az ahhoz vezető út nem az életöröm mesterséges elfojtása, hanem az erkölcsösség, amely derült mértékletességre int. A kicsapongást és a gyönyörökben való tobzódást persze elítéli és ez legplasztikusabban a borról szóló tanításában fejeződik ki. «Ne légy azok közül való, akik bortól megrészegednek, a tobzódók közül, akik hússal hasukat megterhelik. Mert a részeges és tobzódó végül elszegényedik és rongyos ruhákba öltöztet az alvás» (23. 20, 21). «Kinek jaj? Kinek baj? Kinek jut per-patvar? Kinek kesergés? Kinek vétkezetlen sebek? Kinek a szemnek vörössége? A bornál virrasztóknak, akik mennek a jó bor keres-májának keresésére. Ne gyönyörködj a borban, ha még úgy piroslik is, ha akárhogy pezseg is a billikomban. Mert végezetre megmar, mint a kígyó és megcsíp, mint az áspis. Szemed idegen-ségeket lát, szíved oktalanságot gondol. És olyan leszel, mint aki fekszik a tenger hullámain, vagy

mint aki ül az árbóca tetején» (23. 29, 30, 31, 32, 33, 34). De a szenvedőkkel és hajótöröttekkel szemben elnézőbb. Tudja, hogy ezeknek vigasz és enyhülés, ha nyomorukat borban felejtethetik. «Nem királynak való, Lemuél, nem királynak való a borivás és fejedelmekhez nem méltó a részegítő ital. Mert ha iszik, megfélemlíthetik a törvényről és eltéveszti a szegény ember igazát. Ám adjatok italt az elveszejtettnek és bort az elkeseredetnek. Az hadd igyék és feledje nyomorúságát és ne gondoljon mindig az ő bajaira» (31. 4—7).

F. M.

Pelóni (*Plojne*). N. N.; valaki. Ha nőre vonatkozik, akkor: *pelónisz*; korrumpáltan: *plojneszte*.

Péner Miklós, rabbi, szül. Szatmárnémetiben 1889 szept. 29. 1904—1914-ig volt a budapesti Rabbiképző növendéke. 1913-ban avatták bölcsészdoktorrá Budapesten, 1917. pedig rabbivá. 1919-ben kinevezték a budai izr. hitközség választmányává. Egyévi tanári működés után a sümegi hitközség választotta meg rabbijának. 1922 óta bajai főrabbi. Munkája: *Juszuf Al-Baszir: Al Ktáb al Muhtávi* (1913).

F. D.

Pénzüzet. A középkori P. a hitel- és zálogügylet területein mozgott és ennek legősibb megnyilatkozásaitól kezdve a mai idők hatalmas pénzintézeti berendezkedéséig különös és jelentőségelteljes szerepet juttatott a zsidóságnak. A középkor legsötétebb napjaiban az elnyomottság kényszere folytán tért rá a zsidóság a P.-re, amely a maga bizonytalanságában is végső menedéke volt a megélhetésének. És a gazdasági élet törvényszerű fejlődése elvitte a kapitalizmus fejlődésének kulminációs pontjáig, ahol a tőke koncentrációja, a trösztök és kartellek hatalma csúcspontját jelzik a P. történeti és gazdasági fejlődésének és jelentőségének.

Történeti szerepe. A P., mint megélhetési lehetőség akkor jutott jelentőséghez a magyar zsidóság életében, amikor a társadalmi és gazdasági elnyomatás a zsidósággal szemben is megnyilvánult. Amíg a magyar államalapítás idején, de még a magyar történelem első századában is, a zsidók az egyenjogúság alapján éltek az országban, életmódjuk is azonos volt a magyarokéval. Szt. Lászlónak a zsidókkal foglalkozó rendelete (l. *Szabolcsi zsinat*) még egyáltalában nem tesz említést P.-ekről, de még Kálmán király első rendelete sem. (L. *Kálmán király rendelete*.) Csak Kálmán későbbi zsidótörvénye (l. *Kálmán király zsidótörvénye*) intézkedik legelőször nem csak a zsidók adásvéveséről, de pénzkölcsönzéséről és zálogbirtokáról is. E rendelet kiadását minden valószínűség szerint az tette szükségessé, hogy a régi magyar-zsidó őslakosság bevándorolt elemekkel szaporodott. A bevándorlók a zaklatások elől Magyarországra menekült cseh zsidók voltak, akik mivel csak ingó jöszágaikat és pénzüket hozhatták magukkal, egyedüli megélhetésként csak adás-vétel és P.-ekkel foglalkozhattak. Számukra ugyan ez a megélhetési mód nem jelentett újszerűséget, mert előbbi hazájukban az elnyomatás már réggen ráterelte őket erre a szabad és aránylag független kereseti lehetőségre. Kálmán királynak

nem kerülték el figyelmét a bevándorlottak eltérő életviszonyai s mivel a hazai zsidók is el-sajátították tőlük a P.-i tevékenységet, szükségét látta annak, hogy a gazdasági életet megrendszabályozza. A magyar zsidóságnak ekkor már komoly okai voltak arra, hogy a gazdasági élet szabad térréumai felé orientálódjék, mert Kálmán király rendelete már valósággal lehetetlenné tette számára a földművelést. Ez már a második olyan kísérlet volt, hogy a zsidókat kiszorítsák a mezőgazdálkodásból és erre legkézenfekvőbben az a mód kínálkozott, hogy megfosztották őket a munkaerő tartásának lehetőségétől. A munkaerő ez időben a rabszolga volt, de a rendelet szerint zsidó keresztény rabszolgát nem tarthatott. Pogány rabszolga viszont akkoriban már alig volt. Így a gazdálkodásból kiszorított magyar zsidóság szívesen tanulta el a cseh zsidók pénzügyi tüzletágainak ismeretét. Kálmán király részletes intézkedésekkel igyekezett elejét venni a bekövetkező zavaroknak és önkényeknek. Intézkedései az akkori viszonyokat és jogfelfogást tekintve, nagyjában elég méltányosak és részrehajlatlanok voltak, úgy hogy az akkori, főleg a külföldről jött zsidók bizonyára megelégedéssel is fogadták. A törvény első cikkelyének kivételével, kizárólag a zsidók és keresztények közti pénzkölcsönre és kereskedelemre vonatkozik: «Ha keresztény zsidónak, vagy zsidó kereszténynek két vagy három pensát érő kölcsönt adni akar: a kölcsönadó a kölcsönvevőtől kezességet vegyen, mire nézve mint tanuk keresztények és zsidók hivattassanak meg, hogy arra az esetre, ha netalán az egyik eltagadná, mit a másiktól kölcsön vett, ez a kezesség s mindkettejük tanui által megbizonyíttassék. Ha pedig az egyik a másiknak három pensánál nagyobb kölcsönt ad, ez kezesség s tanuk mellett, amint fentebb mondva volt, történjék; ezenkívül még a pénzüsszeget és a tanuk neveit jegyezzék fel papirosra, melyet mind a két fél, t. i. a kölcsönvevő s a kölcsönadó erősítsen meg pecsétjével, hogy arra az esetre, ha az egyik a másikon erőszakot akarna elkövetni, az írás s mindkettejük pecsétje által az igazság kideríttessék.» IV. Béla [IV.] zsidótörvénye) már részletesen intézkedik a zálogügyletekről is: «Ha keresztény zsidónak zálogot adott s azt állítja, hogy kisebb pénzüsszeg fejében zálogosította el a zsidónak, mint amennyit ez mond: a zsidó a neki adott zálogra nézve esküt tegyen s amit esküje által igazol, azt fizesse meg neki.» A zsidó zálog fejében, bármi néven nevezendő tárgyat, melyet neki adnak, minden megvizsgálás nélkül elfogadhat, — egyházi ruhákat kivéve, ha csak az illető egyház előjárója nem zálogosítja el, valamint véres és nedves ruhákat, miket semmi szín alatt ne fogadjon el. «Ha keresztény azzal vádolja a zsidót, hogy a zsidónál levő zálogot tőle ellopták, vagy elrabolták: a zsidó esküt tegyen e zálogra nézve, hogy amikor átvette, nem volt tudomása arról, hogy lopott, vagy rabolt jöszág. Ez eskübe foglaltasék belé az összeg is, melynek fejében a szóban forgó zálogot adták és e bizonyítás után a keresztény minden csorbitás nélkül fizesse meg

a tartozást, melynek fejében a zálog adatott. Ha a zsidó tűzvész, vagy lopás, vagy rablás által holmiját s ezzel együtt a neki adott zálogokat is elveszti, — és ez bizonyos — de a keresztény, ki a zálogot adta, mind amellett perbe fogja őt: a zsidó egyedül a saját esküje által mentesség föl, ha csak a tény nyilvánvaló s köztudomású nem volt, amint fentebb mondatott. Ha keresztény valamely zsidótól visszaváltja zálogát, de úgy hogy az utána járó kamatokat nem fizeti: ezek, ha egy hónap múltán nincsenek kifizetve, szintén kamatokkal növekszenek. Ha zsidó az országnagyoknak jószágra vagy levélre pénzt kölcsönzött és azt pecséttel ellátott adóslévéllel bizonyítja: a zsidónak az elzálogosított jószágot oda fogjuk ítélni, azt számára erőszak ellen megvédeni és kieszközölni, hogy a jövedelmeket mindaddig ő élvezze, míg valamely keresztény jelentkezik, ki az ily módon elzálogosított jószágokat ki akarja váltani. Az ily jószágokon lakó keresztények fölött azonban a zsidó semmiféle hatóságot nem gyakorolhat. Ha zsidó a kereszténytől vett zálogot már egy éven át magának tartotta és a zálog értéke a kölcsönzött pénzt s a kamatokat fölül nem haladja: a zsidó a maga bírójának mutassa be a zálogot, aztán eladhatja. Ha a zálog egész egy esztendeig a kikötött határidőn túl minden óvás nélkül maradt meg a zsidónál: ez többé senkinek sem felelős érte. «Ha keresztény az ő zálogát erőhatalommal veszi el a zsidótól, vagy ennek házában erőszakot követ el: mint királyi kamaránk megkárosítója (l. *Kamaraszolgaság*), súlyosan büntetendő.» A zsidók hitel- és zálogügyletei Béla halála után már nem állottak ilyen körülhatárolt törvényes védelem alatt. A sérelmek pedig leginkább a legmagasabb helyek felől érték az üzleti élet érdekeit, olyan személyek részéről, akiknek pedig pozíciójával járt volna az a kötelesség, hogy az általános gazdasági érdekek védelmét keresztülvigyék. A gazdasági érdekvédelem legfeljebb ha egyoldalú volt, az egyéni célok vagy kiváltságos osztályok céljainak érdekében és a magántulajdon elvének tisztelete is sokszor csak az önbirtoklási határig terjedt és azon túl annál kevésbé találhatott dogmatikus érintetlenségre, minél távolabb esett az uralkodó osztályok területeitől. A zsidó vagyon védelme a középkor jogfelfogása szerint királyi önkény tárgya lehetett és védelmet csak ritkán kapott és ezt is csak akkor, ha ezt a kincstár érdekei megkívánták. Elképzelhető, hogy ilyen vagyonjogi bizonytalanságban a kockázat milyen kerékkötője volt a P. fejlődésének és hogy éppen ez a kockázat járult hozzá a középkori kamatok állandóan emelkedő tendenciájához és segítette elő az uzsora meghonosodását. A zsidó hitelező minden garancia mellett sem számíthatott biztonsággal a pénzére, mert egy királyi rendelet minden kölcsöntügyletet érvényteleníthetett, legelsősorban pedig a kamatok érvényességét törölhetette. A középkorban valósággal szokássá vált, hogyha az uralkodók az ország vagy egy város lakosságának kedvében akartak járni, hogy őket valamely cél érdekében felhasználhassák, legelső dolguk a zsidó kamatok visszafizetésének elenge-

dése volt, természetesen a zsidók megkérdezése és beleegyezése nélkül. Így tett 1274. X. Gergely pápa is, tehát alig két évtizeddel az után, hogy IV. Béla kiadta a zsidótörvényét. A pápa, hogy a szent földnek még keresztény kézen levő csekély részét megmentse, a zsidók pénzén akarta toboroztatni a harcosokat. Meghagyta az esztergomi érseknek, hogy hirdessen keresztes hadjáratot és eszközölje ki, hogy a keresztesek részesüljenek egyebek közt abban a kiváltságban is, hogy fölmentessenek a zsidó hitelezőknek járó kamatok fizetése alól. Ennek a felhívásnak eredménye ugyan nem volt, de a későbbi idők számos példáját szolgáltatták a hatalmi önkénynek a zsidó tőkével szemben. Valósággal meglepő 1360. Nagy Lajosnak az az eljárása, hogy amikor a zsidókat kiűzte az országból (l. *Kiűzetés*), megengedte, hogy ingó vagyonukat magukkal vihessék és követeléseik jogosultságát kiűzetésük után is elismerte és a magyar törvényhatóságok a kiűzött zsidók követeléseinek behajtására még segédkezet is nyújtottak, ha a zsidók a szomszéd országokból, ahová kívándoroltak, követeléseiket utólagosan bejelentették. Ingatlanaiukat viszont, amennyiben a kiűzetésükre rendelt határnápig nem értékesíthették, Lajos a királyi kincstár javára lefoglalta és részben kegyenceinek, valamint egyes városoknak, leggyakrabban pedig egyházaknak és főpapoknak ajándékozta. A kamatok visszafizetése körül is korának szokásait követte; a keresztény adósoknak, mint pl. Sopron polgárainak itt-ott elengedte a zsidó-kamatok megfizetését, a tőke visszafizetését azonban megkövetelte. Pedig uralkodásának elején elismerte és megerősítette az országnagyok zsidó-kölcsöneit és a kölcsönök fejében adott biztosítékokat. Lajos rendeleteinek türelmetlenségét vakbuzgó kereszténysége idézte elő és különös, hogy még e sok erőnnel felruházott uralkodó sem tudta hithűségét úgy dokumentálni, hogy annak szempontjai teljesen mentesek legyenek az anyagiasságtól. Mert akármennyire is igyekezett lovagiasságát megőrizni, az a tény, hogy jelentőségteljes zsidóvagyon jutott az ő kényére-kedvére és hogy a zsidók kiűzetésével a zsidók gazdasági szerepét csökkentette, olyan motivumok, amelyek nem férhetnek össze a vallásos rajongás vakbuzgóságával sem. Valójában pedig nagy hálátlanság volt mindez a zsidótőkével szemben, amelyet az előző királyok, mint pl. II. Endre és IV. Béla valóságos időkben fentartás nélkül igénybe vettek. A zsidótőke volt mindig nemcsak a királyok és a főnemesség, hanem a pénzszerűségben levő köznép végső menedéke, de nem szabad azt hinni, hogy ez a nagy kereslet mozgatta meg csupán arra a zsidóságot, hogy a P. jövedelmezőségét kihasználja. A gazdasági élet kialakulására nagy befolyást gyakorol egyes korok társadalmi berendezkedése és gátló életszemlélete, de mert a gazdasági élet vérkeringésében előítéletek által feltorlaszkodó akadályok nem állhatják útját a fejlődésnek, a gazdasági kényszerűség találja meg a maga számára a levezető utat és kiépíti azokat a szerveket, amelyeket az osztályelőítélet, vagy az ethikai elfogultság gondozatlanul

hagyott. Ha most tekintetbe vesszük, hogy az osztályelnyomás mindig teremt olyan társadalmi rétegeket, amelyeknek elhelyeződését a létbizonytalanság és a kiszolgáltatottság irányítja, láthatjuk, hogy az elnyomottsági tendencia szorítja az egyes társadalmi rétegeket a még szabad gazdasági területek felé. Az új gazdasági elhelyeződés adja meg osztályjellegét is a hozzáidomult társadalmi rétegnek és így kerül aztán szembe a hatalmon lévő osztályérdek egy egészen új osztályérdekkel, amit ő maga hozott létre, anélkül, hogy a következményeivel számolt volna. Így hozta létre a zsidó kapitalizmust, a zsidó burzsoáziát a középkor életszemlélete és gazdaságpolitikája. A gazdaságpolitikát, mint tudjuk, a kiszorítási tendencia irányította. Minden kereseti lehetőséget elzártak a zsidóság elől, maradt tehát számára az üzlet. De hogy ez megmaradhatott és kialakulási periódusában mondhatni jóformán konkurrencia nélkül, ebben szerepe volt a kor társadalmi és etikai előítéletének. A keresztény egyház a legrégibb idő óta megtiltotta híveinek a kamatra kölcsönzést, de még a nyereszkedésrel járó adás-vételt is. Az egyház ugyanazzal a szigorral fordult a kereskedők, mint az uzsorások ellen. De mert a mindennapi élet gazdasági szükségleteit ellátni nem lehetett és kamatnélküli kölcsön kockázatára még az egyház tekintélye sem tudta rávenni a híveket és mert maga az egyház ugyancsak nem tudta kieszközölni a végeredményben nélkülözhetetlen kölcsönöket, szükségképp odajutott, hogy a következő tételeket állította fel és hirdette ki: «Keresztények számára az uzsora tilos. Minthogy pedig az uzsora kényszerítő és így elkerülhetetlen szükség: azért kell hogy uzsoráskodjanak a nem keresztények, akiknél az uzsora vagy éppen nem, vagy csak alig tekinthető bűnnek». Így ez a középkorban Európaszerte elfogadott nézet már közvetlenül a P.-ek felé terelte a zsidókat, sőt a kamatra kölcsönzést valósággal kiváltságukká tette, az uzsoráskodásra utalta és erre egyenesen fel is hívta őket. Mindezt pedig azért, «hogy ez által nagyobb baj kikerültesse és a keresztények távol tartassanak az uzsoráskodás bűnétől». Az egyház rendkívüli hatalma, a szentszék egyenlőre növekvő befolyása, valamint a külföldnek, főképp Németországnak és Ausztriának a zsidókra vonatkozó és Magyarországon is érvényre jutott jogelvei itt is meghonosították e nézeteket. Minthogy azonban az egyház tilalmát úgy értelmezték, hogy kamatot csak kereszténytől tilos venni, de «zsidók és pogányok kárára az uzsora meg van engedve», előfordult az is, hogy zsidók keresztényektől vettek fel kölcsönt és a zsidókkal a kamatot megfizették maguknak. A kamatszedés a középkor felfogása szerint esetenként változott. Ha a király volt a hitelező, a kamat is fejedelmi méreteket ért el. IV. Béla pl. Henuk (l. o.) zsidó kamaragróf fiainak tartozásaiért akkora kamatot számított, amint azt a király által kiállított okirat is elismeri, hogy a kamatok három év alatt többre rúgtak a tőkénél. Az ilyen eset azonban annál inkább is ritkán történni lehetett meg, mert rendszeren a zsidók voltak a hitelezők. A kamatláb szokásos nagyságáról egyéb-

ként, amelyet más országokban a régi zsidótörvények határoztak meg, nálunk e korszakból nem maradt fenn semmiféle tudósítás. Valószínű, hogy a zsidók nem szedhettek túlságosan nagy kamatokat, mert uzsoráskodások ellen nem merült fel panasz. Mindössze Küküllői János, Nagy Lajos történelemírója jegyzi meg, hogy a zsidók vagyona «az uzsora örvénye által lön összehalmozva». És hogy a király, a zsidóságnak ily módon szerzett vagyonát, amelyre pedig a kor jogfelfogása szerint igényt tarthatott volna, «mint a sarat megvetvén, bírni vagy lefoglalni nem akarta». A száműzetésre ítélt magyar-zsidók ugyanarra a sorsra jutottak a külföldön, mint az egykor Magyarországra letelepült cseh-zsidók. Csak az üzletkötés maradt meg számukra megélhetési módnak. Ezt a mesterséget űzték tehát, vagy kifejezetten csak P.-i tevékenységet folytattak. Ama királyi rendelet ellenére, amely zsidó hitelezők követeléseinek jogosságát elismerte, fölmerültek olyan helyzetek, amikor egyes városok polgárai megtagadták az adósságok rendezését. Álláspontjukat az a középkorban általánosan elfogadott nézet támasztotta alá, «hogy a zsidóknak voltaképpen nincsenek jogaik; hogy az, amit a törvény különben eltilt, irányukban meg van engedve és hogy nekik csak akkor és oly mértékben szolgáltatnak igazságot, amikor s amily mértékben az uralkodó akarja, vagy megengedi». (V. ö. Kohn S., «A zsidók története Magyarországon», Budapest, 1884. IV. k. I. f. 157. l.) Pozsonyban nyilvánult meg legelőször ez az állásfoglalás, amelyről az egykorú okirat ezeket mondja: «Azon zsidók, akik Pozsonyban voltak megtelepedve és elűzettek, Hainburgba menekültek s innét pörlekedtek Pozsony város bírájával és polgáraival, szegényekkel és gazdagokkal egyaránt, követelvén tőlük, hogy fizessék meg nekik mindazt, miről írásuk és levelük van. A pozsonyi polgárok azonban, szegények és gazdagok élvezni akarván azt, hogy a király a zsidókat országából száműzte, vonakodtak őket ki-elégíteni.» Nagy Lajos azonban kitartott eredeti álláspontja mellett, utasítására a pozsonyi bíró Hainburgba ment, ahol a tanácsal és Schickellein Miklós zsidóbíróval egyezsége lépett, amely szerint a zsidók a hainburgi zsidóbírónak és a pozsonyi bírónak egy éven belül bemutatják adósleveleiket és ezek a pozsonyi bíró pecsétjével ellátva a hainburgi zsidóbíróhoz kerülnek letétbe. Az egyévi határidőn túl bemutatott adóslevelek érvénytelenné lesznek. Pozsony városa ekkor 118 fonttal tartozott a Hainburgba menekült zsidóknak. Ezt az összeget 1364-ig ki is egyenlítette. Sopron városa tartózkodott attól, hogy egyezsége lépjen zsidó hitelezőivel. Mintha misem történt volna, a száműzött zsidókkal továbbra is fenntartották üzleti összeköttetéseiket, sőt újabb kölcsönöket vettek fel tőlük. De amint előtérbe került a zsidók visszatérésének kérdése, nyomban folyamodtak Lajoshoz, hogy mentse fel őket régebbi és újabb adósságaiknak visszafizetése alól. Itt azonban a középkori felfogás szerint egy komplikált jogi kérdés merült fel. Ugyanis azzal, hogy Lajos száműzte a zsidókat, tulajdon fenhatósága alól felszabadította őket és

lemondott azokról a jogokról, amelyek addig illették meg, míg a zsidók az ő kamaraszolgái voltak. Mivel a zsidók ekkor már új védúr fenhatósága alá kerültek Ausztriában, Lajos az adósleveleket még visszatérésük után sem nyilváníthatta semmisnek, mert amikor a zsidók a kölcsönt folyósították, Rudolf osztrák hercegnek a zsidói voltak. Lajosnak tehát, hogy a soproniak kedvébe járjon, kérelemmel kellett a bécsi herceghez fordulni, aki Lajos kedvéért fel is mentette a soproniakat adósságaik megfizetésének kötelezettsége alól Lajos azonban fenntartotta magának azt a jogot, hogy az adósleveleket újra megerősítheti és ezáltal ismét jogerőre emelheti. Az adósleveleknek a középkorban szokásos, királyi önkénnyel való megsemmisítését «levélölés»-nek (l. o.) nevezték. Ezt a «levélölést» az akkori fejedelmek, mint őket megillető jogot gyakorolták és hogy Nagy Lajos is osztozott korának elfogadásában, az kitűnik a zsidók visszatérése után követett eljárásából. Mivel az adóslevelek és egyéb okiratok érvényüket veszítették, 1376 körül helyettük az ú. n. «zsidókönyv» (l. o.) rendszert vezették be, ezt a XIII. sz.-beli francia találmányt. Ebbe vezették ezentúl be a zsidó és keresztény közt kötött kölcsön- és P.-eket, amelynek elmulasztása esetén a követelés érvénytelen volt. A zsidókönyvnek hivatalos bizonyító ereje volt és magát a könyvet egy keresztény esküdt, rendszeren a város zsidóbírója őrizte, a keresztények és zsidók pedig egy-egy esküdtet választottak, akik a könyvet használat után lepecsételték s felnyitásakor mindig jelen voltak. Ebbe a könyvbe jegyezték be a hitelező zsidónak zálogul lekötött fekvőségeket és a fölvetett kölcsön után járó kamatokat. A pozsonyi helyi törvény egy font fillér után hetenkint két fillért, vagyis $43\frac{1}{3}\%$ -ot engedélyez. Egy fontnál kisebb tőkénél pedig hatvan fillér után hetenkint egy fillért, azaz $86\frac{2}{3}\%$ -ot. Ezeket a kamatokat azért állandóan a megsemmisítés veszedelme környékezte. Zsigmond király 1392. a pozsonyi polgárokat felmentette «az ő zsidóitól» felvett mindennemű kölcsönök után járó kamatok fizetése alól, mivel szőlőiket, amelyeket zsidópénzen műveltettek, fagy érte. Zsigmond mindamellett törvényben is igyekezett szabályozni a pénzügyi viszonyokat. Törvénybe iktatta, hogy «Ha a keresztény valamely pénzkölcsön után, minden meg egyezés nélkül zálogot adott a zsidónak; vagy ha fölölyen meg egyezés nélkül, más módon pénzt vett föl kamatra: akkor a keresztény minden száz dénár után hetenkint két dénár kamatot tartozik fizetni a zsidónak». A törvényes kamatláb tehát heti két százalék volt, azaz egy évre számítva száz százalék, ami kétszer akkora százalékot tett ki, mint amekkorát Pozsony városának 1376-iki helyi törvénye, mint legmagasabb kamatlábat engedélyezett. Zsigmondnak ez a törvénye azonban nem zárta ki azt, hogy a kamatlábat a felek tetszés szerint magasabb százaléokban állapíthassák meg. A törvények, amelyek a zsidók számára némi jogbiztonságot nyújtottak, azokkal szemben érték mégis legkevesebbet, akik kibocsátották. Ha már az elnyomás és üldözés a városok és főurak részéről leenyhült,

akkor ismét a király élt ama jogával, mely szerint vagyonuk fölött korlátlanul rendelkezhetett. 1438-ban pl. Albert király engedte így el Sopronban György mészárosnak a kamatokat, melyekkel zsidó hitelezőinek tartozott, a következő évben pedig ugyanilyen kedvezményben részesítette Nagyszombat valamennyi polgárát, ha a zsidóktól fölvetett tőkéket bizonyos határidőig visszafizetik. És nem ezek voltak az egyedüli esetek, amelyek Albert alig két esztendő uralkodása alatt előfordultak. Erzsébet, aki mint királyi özvegy vette át a hatalmat Albert halála után, különböző megszorító intézkedéseivel közvetve sújtotta a P.-tel foglalkozó zsidókat. És mikor 1440. Sopronban az erődítési munkálatok miatt a polgárok lerombolt házaiért a zsidók belvárosi házait ajándékozta oda, a kárvallott polgárokat még fölmentette azon kölcsönök visszafizetése alól is, melyeket lerontott házaikra a zsidóktól régebben felvettek. Hunyadi János sem tudta kivonni magát korának rásúlyosodó kényszerei alól. A pártvillongások és szakadatlan háborúk a városok jóindulatára és segélyére utaltak és emiatt tette 1450. lehetővé Pozsony városának és polgárainak, hogy a zsidóktól kölcsönvett pénzeket, vagy egyéb adósságot ne fizessék vissza, hanem bármínemű adósságuk «nyugtáztottnak, rendezett és törlesztettnek» tekintendő. Mikor V. László 1453. átvette a kormányzatot, ugyancsak elengedte a pozsonyiaknak az összes kamatokat, amelyekkel az országban lakó bármely zsidónak tartoztak és csupán a tőke visszafizetésére kötelezte őket. Érdemtelen bánásmód volt ez a zsidókkal szemben, mert a városok a zsidóktól kölcsönvett pénzen állították ki a királyi sereghez küldött dandáraikat. A jutalom ezért a zsidók megkárosítása volt, holott voltaképp a városok a zsidók pénzével járultak a háború költségeinek fedezéséhez és a királyi hadak segélyezéséhez. Mátyás király is igénybe vette azokat az eszközöket, amelyekkel elődei korlátlanul rendelkeztek a zsidók vagyona fölött. 1462-ben a nagyszombatiakat fölmentette a zsidó kamatok fizetése alól, Pozsony lakóinak 1467. zsidó adósságaik visszafizetésére félévi halasztást adott, 1475. pedig a zsidó-kamatok felét engedte el nekik. 1486-ban a nagyszombati tűzvésznel azzal kártalanította a nagyszombatiakat, hogy akiknek a háza leégett, nem tartoztak megfizetni a zsidóknak a tőlük kölcsönvett tőkét. Az efféle kamat- és adósságelengedés annyira szokásos kedvezménnyé lett Mátyás uralkodása alatt, hogy azt már a királyi városok kapitányai is osztogatták, akiknek önkényes eljárását Mátyás utólag helybenhagyta. Súlyosan megnehezítette a P.-et, főleg a hitelezési lehetőséget nagyon korlátozta Mátyásnak 1475. Pozsony felterjesztésére kiadott azon rendelete, amelyben a város lakóinak meghagyta, hogy zsidóknál ingatlanokat senki el ne zálogosítson, a zsidóknak pedig megtiltotta, hogy kereszténytől bármínemű fekvőséget zálogba vegyenek. Ezt a rendelkezését azzal indokolta, hogy az elzálogosított ingatlanoknak zsidókézzre jutása «nyilvános botrány az összes kereszténységre nézve». Mátyás halála után kezdődött el a ma-

gyarországi zsidók történetének legszomorúbb korszaka. Társadalmi és anyagi helyzetük súlyyodása gazdasági fejlődésük elé is gátat vetett. Erőszak és az anyagi megkárosítás uralták az elkövetkező idők eseményeit úgy Korvin János alatt (I. *Tatai kiűzetés*), mint II. Ulászló idején, aki a fekete sereg kielégítésére és hadai felszerelésére a pénzt a zsidóktól csikarta ki. Pozsonyi gazdag zsidókat pedig börtönbe vettetett, hogy négyszáz forint kölcsönt kikényszerítsen belőlük. 1503-ban pedig elengedte a pozsonyi polgároknak a kamatok visszafizetését, amellyel zsidónak tartoztak. A szegényebbek, akik egész vagyonukkal sem törleszthették a kölcsönvett tőkét, csak annyit tartoztak fizetni, amennyit éppen bírtak, az adósság hátralevő részét egyszerűen érvénytelennek nyilvánították. A zsidók intervenciójára a király ezt az utóbbi rendeletet mégis visszavonta. A mohácsi vész előtti korszak kétségtelenül legnagyobbstilú pénzembere a zsidó Szerencsés Imre (I. o.) volt, aki pénzügyekben való jártassága és az udvarnak folyósított tetemes kölcsönei folytán jelentős befolyáshoz is jutott. E korszakban a pénz túlságosan is drága jószág volt, mivel készpénzben egyáltalán nem volt infláció. A pénz árát pedig a törvény nem szabályozta. Pozsony város törvényhatósága ugyan megkísérelte, hogy a megengedhető legmagasabb kamatlábat megállapítsa és pedig, hogy kisebb kölcsön után $86\frac{2}{3}$ százaléknál, nagyobb után $43\frac{1}{3}$ százaléknál többet szedni nem szabad, de Pozsony példáját sehol nem követték. Maga Pozsony is, mikor 1439. egy ottani Iszerl nevű zsidónál száz forintnyi kölcsönt vett föl, kamat fejében heti egy forint fizetését ígérte, vagyis 52 százalékot, tehát $8\frac{2}{3}$ százalékkal többet, mint amennyit a helyi törvény ilyen kölcsön után megengedett. Zsigmond 1431-iki rendelete szerint 104 százalék ítélendő meg a kölcsönadó zsidónak. Ez a zsidókra kényszerített uzsoráskodás nem vált anyagilag a zsidóság előnyére, mert hiszen elszegényedésük bekövetkezett. A pénz, amellyel akkoriban a kölcsönforgalmat lebonyolították, nem volt nagyobb összeg, mert így is kielégítette a szűk korlátok között mozgó mindennapi forgalom kicsinyes igényeit. Ezen sokat keresni nem lehetett. Az országnagyokkal és a királyokkal folytatott nagyobb szerű P.-ek lassan-lassan megszűntek. A városok és egyesek, valahányszor jelentékenyebb összegre szorultak, rendszeren már vagy keresztényhez, vagy pedig külföldi zsidókhöz folyamodtak, mert a belföldiek csak kisebb kölcsönt tudtak adni. Társadalmi állásuk sem volt már és az uzsoráskodás teljesen felfokozta a zsidógyűlöletet. Az uzsora a leromlott helyzetkövetkeztében valóban alaposan életprekapott. Korláthkewy Péter komáromi főispán említette, hogy jobbágysai 1522. elsöktek Morvába és Ausztriába zsidó hitelezőik üldözése elől. Az egyik jobbágys egy nagyszombati zsidótól felvett egy forintért már húsz forintot és egy tehenet fizetett. A mohácsi vész után, a hódoltság alatt a török törvény uzsoratilalma nem nehezítette meg a P.-et, bár jelentős kockázattal járt töröknek hitelezni. Mohamedán adós, ha hamis tanúval is bizonyította, hogy uzsorát vettek tőle, úgy

a bíró nemcsak a kamatok visszaszolgáltatására kényszerítette a zsidó kölcsönadót, hanem sokszor még a tőkéjétől is megfosztotta. A kamattal járó P.-eket a zsidók maguk között úgy oldották meg, hogy a kölcsönre igényt tartó zsidó egy nem létező vételtárgyat ajánlott fel megvételre a hitelezőnek. A hitelező erre adott egy bizonyos összeget, annnyival kevesebbet, mint amennyit a kamat kitett a kért összeg után, amelyet az adós megfizetni tartozott. Az előző viszonyokhoz képest ez a helyzet annnyival jobb volt, hogy a zsidók szabadabban éltek, a vallási türelmetlenségtől szenvedniök nem kellett és a kereskedelem szabadságát, így a megélhetés lehetőségét mi sem korlátozta, legfeljebb az adóterhek voltak igen jelentékenyek (I. *Zsidó adók*). A budai zsidók gazdagságáról sokat beszéltek ezidőben. Gazdag embernek számított az, akinek 50,000 garas volt a vagyona. Ez megfelelt 200,000 forintnak. A törökök kivonulása után rossz idők köszöntöttek a zsidóságra, mindenféle zaklatásokkal találkoztak, nehezen fejlődhetett hát a P. is. Még ilyen körülmények között is, csak hogy nyugalmat biztosíthassanak maguknak, mikor 1711. Esztergom kiűzte a zsidóit, de azokat a sz. kir. város bírása tanács tudta és beleegyezése nélkül újra beengedte, a zsidók ennek fejében hajlandók voltak kölcsönt biztosítani, hogy a város zilált anyagi ügyeit rendezhesse. A vége mégis az lett, hogy a keresztény polgárok inkább maguk ajánlották fel a szükséges összeget, csak hogy a zsidókat kitelepíthessék a városból. És valóban, 1735. Esztergomban már nem lakott zsidó. Mint az egész zsidóság életére, úgy a P.-re is II. József császárnak az 1783 márc. 31. a helyhatóság által közzétett rendszabálya volt döntő hatással (I. *Egyenlőítő törekvések*). A százados megszorítások felengedtek és a zsidóság közelebb került a szellemi és anyagi nyomorúságból a kultúrához és ahhoz a társadalomhoz, amely eddig nem fogadta magához. Szabadon választhatta meg minden zsidó a pályáját és az életlehetőségek ez a kiszélesülése indította meg a zsidó energiákat nemcsak a közgazdaság szélesebb területein, de magának a P.-nek kifejlesztése felé is. Ahogy a pesti kereskedelem felvirágoztatása körül a sok közül pl. az Ullmann-család szerzett nagy érdemeket, úgy ennek a családnak egyik tagja, a nemesített Ullmann Mór* indítványozta először a pesti kereskedelmi bank felállítását is. A zsidók annyira szerephez jutottak a közgazdasági életben az elkövetkező évtizedek alatt, hogy kínos feltűnést keltett az a körülmény, mikor 1840. a váltótörvényszék megalakításánál nem választottak be zsidó ülnököket és a törvény ellenére még azon jogtól is megfosztották a zsidókat, hogy a választásra befolyást gyakoroljanak. (V. ö. *Büchler*, «A zsidók története Budapesten», Budapest 1901. III. r. II. f. 363. o.) Az 1840-iki törvény (I. *Jogkiterjesztés*) bizonyos mértékig megszilárdította a zsidók helyzetét, úgy, hogy most már az emancipációs törekvések (I. *Emancipáció*) megfelelő bázison indulhattak el. A jogegyenlőség kivívása után hatalmas lendületet vett a zsidók gazdasági tevékenysége. Ahogy a Pesten alakult első bank megalapításában Ullmann Mórnak volt nagy része, a budai

első takarékpénztár megalapítása körül Koppély (később Harkányi) szerzett nagy érdemeket. Most már aztán egymásután tűntek fel a pénzvilág kiválóságai és napjainkig egész sora működött és működik ma is azoknak, akiknek munkássága összeforrott a magyar P. fejlődéstörténetével. Ezek közül elsősorban megemlítendők: Kornfeld Zsigmond, Láncey Leo, Wahrmann Mór, Madarassy-Beck Miksa és Gyula, Székely Ferenc, Weisz Fülöp, Bartha Ödön, Jellinek Móric, Ullmann Adolf és Krausz Simon. A világháború valósággal új korszakot jelentett a P. terén. A változott viszonyok hihetetlen mértékben megnövelték nemcsak jelentőségét, de forgalmát is a pénzintézeteknek. Az anyagi áldozatok terén pedig a bankok jártak legelső helyen. A pénzintézetek életében nagy visszahatást idézett elő azonban a világháború után bekövetkezett forradalmak pénzügyi politikája. Az inflációs tendencia, majd a proletárdiktatúrának a bankokrácia elleni magatartása súlyos megpróbáltatásokat idézett elő a pénzintézetek életében. A pénz és az egész gazdasági helyzet stabilizálódása harmóniába hozta ismét a pénzintézetek életét az európai relációkkal és bizonyos, hogy a zsidóságnak továbbra is ép oly fontos szerepe marad, mint volt a P. megindulása óta, évszázadokkal ezelőtt. U. L.

Pénzverők. 1063. körül több magyar és külföldi zsidó kereskedő, akik bejáratosak voltak a királyi udvarhoz, különféle kedvezményekben részesültek. Anasztázia magyar királyné, I. Endre neje, akinek az államügyek vezetésére nagy befolyása volt, megengedte, hogy ezek a zsidók a maguk számára bizonyos mennyiségű pénzt verjenek, amelynek értéke a nyers ezüst fölött áll. Ezeket a zsidókat a királyné bizalmas állami küldetésre is felhasználta. Ez idő után sokáig nem szerepeltek zsidó pénzverők, mivel a zsidókat közben eltiltották a közhivatalok viselésétől. 1239-ben szűnt meg a pápa engedélyével ez a korlátozás és 1242. a tatárjárás után már ismét találkozunk zsidókkal a pénzverők és állami tisztviselők között, amikor Béla apró ezüstpénzeket és fliléreket veretett. Sok zsidó volt azok között is, akik a sürgősen szükségessé vált pénzjegyek készítésére a nyers érceket adták. Még V. István idejében, 1270—72. a királyi pénzverő főnökei zsidók voltak. II. Lajos alatt 1524. a kassai pénzverő élén is zsidó állott, noha ekkor a zsidók már megint nem kaptak nyilvános hivatalokat. U. L.

Péosz (h.). Vulg. kiejtéssel: *pajesz*. Halántékfűrt. A szigorúbb rituális életet élő, főképp keleti zsidóság még ma is követi azt az ősi szokást, hogy hajtincsét hord a halántékán. Viselete a Tóra ez igéjén alapszik: «Ne pusztítsd el szakálad szelét» (Mózes III. 19. 17). A Tóra ezt a tilalmat a pogány szokások ellenében állítja fel, mert a halottaknak szánt áldozathoz tartozott az időben az önmegcsonkítás, vagy lemersékelt alakjában a tetoválás és hajtépés is. A Talmud e törvény bő részletezésében inkább a borotválkozásra terjeszkedik ki. A középkorból ránk maradt zsidó képeken a P. viselete nem vehető észre. A Sulchán Áruch már a P. mértékét is megszabja és azóta a lengyel zsidóság különös

buzgalmat tanúsított e zsidó jelleget kifejező viselet ápolásában. F. M.

Perek. Szakasz a Talmudban. Ugyancsak az Ábot traktátusának egy-egy fejezete, amelyet peszach és ros-hasónó között szombatunkint felváltva a délutáni órákban olvasnak az imakönyvből. Az olvasási periódus végén néha két fejezetet olvasnak hetenkint. F. D.

Perényi (Pinkász) Adolf, pedagógus, szül. Veszprémben 1855., megh. Budapesten 1914. Cikkei a tanügyi lapokban jelentek meg. Írt számos tankönyvet s sajtó alá rendezte Tinódi Sebestyén válogatott énekeit.

Péri László, festő és építész, szül. Budapesten 1889. 1922 óta a berlini Sturm művészeti szalonban állítja ki térvizonylatokat jelző, síkokból szerkesztett konstruktivista képeit. Mint építész az utóbbi években Oroszország számára tervezett munkáslakásokat. F. B.

Perles, 1. Baruch Aser, talmudtudós, szül. 1789., megh. Baján 1857 nov. 25. Családja Csehországból vándorolt be s ő Baján Kohn-Schwerin Götznék volt tanítványa a Talmudban. Később a modern irányhoz csatlakozott s fiát, P. Józsefet (I. o.) az akkor megnyílt breslaui rabbisemináriumba küldte. P. bájan (alrabbi) volt egész életén s tanítójával a Chaszam Szóferrel állandó kontaktusban állott. Kohn Sámuel is az ő tanítványa volt. Életrajzát Kaufmann Dávid írta meg a «Monatsschrift» XXXVII. k.-ben.

2. **P. Joseph,** rabbi, szül. Baján 1835 nov. 26., megh. Münchenben 1894 márc. 6. Fia volt Baruch Asher P.-nek, akitől talmudi ismereteit nyerte. A gimnáziumot Baján végezte, azután a breslaui egyetem és az ottani rabbiseminárium növendéke lett. Előbb Posenben volt rabbi és 1863. Budapestre is meghívták, de a meghívást nem fogadta el. 1871-től kezdve Münchenben volt főrabbi. Ő avatta fel a monumentális új templomot 1887. A berlini hitközség meghívását sem fogadta el és a budapesti Rabbiseminárium tanárságát sem. A rabbinikus nyelv- és régiségtudomány mellett a zsidó történelemnek is szakavatott művelője. Jelentékeny munkásságából nevezetesebbek: *Über den Geist des Kommentars des Moses b. Nachman* (Monatsschrift 18 8); *Die jüdische Hochzeit in nachbiblischer Zeit* (1860); *Die Leichenfeierlichkeiten in nachbiblischem Judentum* (1861); *R. Salomo b. Abraham b. Adereth* (1863); *Geschichte d. Juden in Posen* (1865); *David Cohen de Laras Rabbinisches Lexicon* (1868); *Etymologische Studien z. Kunde d. rabbinischen Sprach- u. Altertumskunde* (1871); *Zur rabbinischen Sprach- u. Sagenkunde* (1873); *Thron u. Circus d. Königs Salomo* (1873); *Die in einer Münchener Handschrift aufgefundene erste lateinische Übersetzung d. Maimonides Führers* (1875); *Das Buch Arugat Haboszem d. Abraham b. Asriel* (1877); *Eine neuerschlossene Quelle über Uriel Acosta* (1877); *Kalonymos b. Kalonymos Sendschreiben an Joseph Kaspi* (1879); *Beiträge z. Geschichte d. hebräischen u. aramäischen Studien* (1884); *Die Berner Handschrift d. Kleinen Aruch* (Grätz Jubelschrift (1887); *Beiträge z. rabbinischen Sprach- u. Altertums-*

kunde (1893). Ezenkívül kiadta a *Biuré Onkelost* (1888) és munkatársa volt a *Revue des Etudes Juives*nek. Szónoklatait özvegye adta ki 1896. Emlékét nagy alapítvánnyal örökítette meg hitközsége. Egyik fia, *M. Max*, orvosdocens volt s még ugyanazon évben fiatalon meghalt kísérletezésből eredő mérgezésben. Másik fia, *M. Felix*, königsbergi főrabbi és az ugyanottani egyetemen az assziriológia tanára, szül. Münchenben 1874 márc. 18. A müncheni és bécsi egyetemeken s az utóbbi rabbiszemináriumában tanult, majd a párisi rabbiszemináriumba ment, ahol rabbidiplomát kapott. Munkássága főleg a bibliakritikára és archaológiára vonatkozik. Főbb művei: *Analekten zur Textkritik d. Alten Testaments* (1845); *Zur althebräischen Strophik* (1896); *Notes critiques sur le Texte de l'Ecclesiastique* (1897); *Was lehrt uns Harnack?* (1902); *Zur Erklärung der Psalmen Salomos* (1902); *Boussets Religion d. Judentums, kritisch untersucht* (1903); *Gesammelte Aufsätze zur Sprach- und Sagenkunde von Max Grünbaum* (1901). Kiadta Herford angol protestáns hebraista *Was verdankt die Welt den Pharisiern?* (1920) és *Das pharisäische Judentum* (1913) c. műveit, melyek több kiadást értek el. Tagja a Deutsche Morgenländische Gesellschaftnak.

Perlmutter Izsák, festő, szül. Budapesten. Első oktatója Magyar-Mannheimer volt, azután Karlovsky. 1891-ben Párisban a Julien iskolában tanult. Végül itthon Bihari iskolájában fejezte be tanulmányait. 1899-ben állított ki a Műcsarnokban hollandi tárgyú figurális képeket (*Hollandi halász*, *Ima*, mindkettő a Szépműv. Múz.-ban). 1921-ben nagy gyűjteményes kiállítás keretében mutatta be jellemző alkotásaiban egész munkásságát az Ernst Múzeumban. Művészi felfogásait mély komolyság jellemzi. Holland tárgyú figurális képei bensőséges felfogásukkal és monumentalitásukkal hatnak. Festői látása viszont erőteljes előadású tájképein szinte a tárgytalanságig fokozódik. *Hollandiai utca*, c. festménye 1905. az állami kis aranyérmet, *Falurészlet reggeli napsütésben* c. képe 1906. az állami nagy aranyérmet nyerte. Magyar tárgyú képei az alakok monumentális térbehelyezésével, a berendezés széles előadású, festő visszaadásával kapnak meg. A st. louis-i kiállításon ezüst érmet, Münchenben aranyérmet, Brüsszelben, a világkiállításon ezüst érmet nyert. Igen nagy sikerei voltak a római (1911) és velencei (1914) nemzetközi kiállításokon, hol képeket vettek tőle olasz múzeumok számára. 1926-ban a firenzei Uffizi híres gyűjteménye számára önarcképét kérte. Ugyanez évben az International Society of Painters tiszteletbeli tagjává választotta. Hasonló nagy sikere volt az 1928-iki római magyar kiállításon, melyen *Magyar szoba* c. képét vette meg az olasz állam. *Falu naplementekor*, *A terrasszon* c. képei a Szépműv. Múz.-ban vannak. P. egyike azoknak a külföldön is igen ismert és nagyrabecsült festőinknek, akik a magyar művészet hírét messze földre vitték. F. B.

Perlióti-Csaba Vilmos, festő, szül. Békéscsabán 1880. Művészi tanulmányait Nagybányán kezdte, majd kiment Párisba s az izmusok felé

közeli művészet szellemét hozta vissza Magyarországra. Nagyobb gyűjteménnyel először a Könyves Kálmán «Fiatalok»-kiállításán szerepelt. Jelentős szerepe volt a Képzőművészek Új Társaságának megalakulása körül. Elnyerte az Omike utazási-, az Erzsébetvárosi kaszinó s a főváros jubileumi díját. Ismételt kiállított külföldön. P. művészi fejlődése nem az egy problémánál való megmaradás s az abban való elmélyülés: tipikusan az a művész, aki mindenben megoldásra váró problémát lát, minden művészi megnyilatkozásra érzékeny és mindig újat kezd. Legújabb képei a mai francia festészetnek azt a szellemét tükrözik, amely a racionalizmus világos formáinak szépségeivel akar hatni. F. B.

Perls magyarországi rabbicsalád neve, amely hagyomány szerint a legendás hírű «hoher R. Löw» prágai rabbi (1525—1609) feleségétől, Perltől veszi eredetét, (mint Edels Edeltől).

Perls, I. Ármán, P. Meir veje, szül. 1853., megh. 1914., kassai, kecskeméti és (1899 óta) pécsi főrabbi. A talmudi aggáda kiváló ismerője, a magyar nyelvű zsidó templomi szónoklat elsőrangú mestere. Négy kötetben megjelent beszédei megközelítik a formai tökéletes séget és tartalmi klasszicitást. Ezzel a művével a homiletikus alapon álló zsidó hitszónoklatnak a külföldön is megbecsült klasszikusa lett. Érzékeny lelke, büszke természete elzárta a tehetségéhez mért nagyobb szereptől, mely a zsidó közéletben megillette volna. Tartózkodó jelleme gátolta a nagyobb szabású irodalmi produktivásban is, amint mélyreható tudásától várni lehetett volna. Tudományos folyóiratokban megjelent cikkein kívül kiadta egy héber nyelvű életrajzi bevezetéssel nagyatyja, P. Izsák Mózes responzumait *Besz Neemon* címen (Máramarosszigetet, 1908).

2. **P. Izsák Mózes**, rabbi, a P.-család alapítója, szül. Brodban (Morvaország) 1784. Pozsonyban és főként Posenban tanult és egymásután Kojeteinben (1813 óta), Holicsban (1820), Kismartonban (1822) és Bonyhádon (1841) működött, mint rabbi. Innen a hitközségi előjáróság üldözése elől szülővárosába volt kénytelen visszavonulni, hol 1854. meghalt. Responzumainak kisebb gyűjteménye nyomtatásban is megjelent, valamint egy német nyelvű szónoklata (Ostdeutsche Post 1851 VI. 2.).

3. **P. Meir**, P. Izsák Mózes fia (1811—1893), 1834-től haláláig nagykarolyi rabbi, nagy hírű talmudtudós. Az 1868-iki országos kongresszus után nem csatlakozott egyik párthoz sem és tekintélyével fedezte a «statusquoante» irányzatot, aminek következtében szakadás állott be hitközségében. 1877-ben meghívást nyert az országos Rabbiképzőintézethez a talmudi tanszékre, de nem fogadta el.

Pesát I. *Midrás*.

Pest. 1872 óta hét kerületével Budapest (I. o.) balparti városrésze és közigazgatását az egyesített főváros törvényhatósága látja el. A hét balparti kerület zsidó lakossága összesen 188,298, 25%-a P. összlakosságának. Története visszanyúlik a honfoglalási időkig, amikor «Pest vára» már fennállott. 1241 előtt a mai Budapestnek még csak Óbuda (I. o.) és P. nevű része állott fenn.

Gyarapodását elsősorban Szent Istvántól kapott kiváltságainak köszönheti és fejlődése egészen addig egyenletesen haladt, míg a királyok Budát nem részesítették elsőbbségben. P. lakosai a XI. sz.-ban tértek át a keresztény hitre. Zsidó lakosságának régi történetéről kevés emlék maradt fenn. 1406-ban szerepel egy P.-ről való Saul (l. o.), aki Székesfehérvárott megszerzi Béla (IV.) zsidótörvényének (l. o.) hiteles másolatát a magyar zsidók jogainak megvédésére. 1504-ben már voltak P.-en a zsidóknak házaik és telkeik, temetőjük pedig később a mai Lipótvárosnak a Dunához közel eső vidéken feküdt. A török hódoltság idején a P.-i zsidóság helyzete általában megegyezett a hódoltság alatt lévő budai zsidók (l. *Buda*) helyzetével. Az 1526. megjelent «Hernach volget des Bluthundts der sich nennet eyn Türkischer kayser gethaten» c. röpirat azt írja, hogy mikor szept. 8. a törökök elfoglalták P.-et, a várost felégették és minden embert agyonvertek. Mivel a Buda elfoglalásával foglalkozó héber krónika nem említ vérfürdőt, nyilván a P.-re vonatkozó tudósítás sem fedi az igazságot. A törököknek kivonulása után, 1686-tól kezdve vagy egy századon át nem lakott zsidó P.-en. Az átutazó zsidók helyzetét is megnehezítette a városi tanács, harminc krajcár vámot szedtetett tőlük és ha éjjel megszálltak, egy tallért, az ú. n. Schlafgroschent. Idővel ezt három krajcárra, egy garasra mérsékelték. Mikor a helytartótanács magyarázatot kért P.-től e vámszedésre vonatkozólag, a város azt felelte, hogy kiváltságai szerint szabadságában áll zsidót felvenni, vagy kitusítani. Ezt a jogát annyira gyakorolta, hogy mikor a budai zsidók III. Károlytól engedélyt kértek arra, hogy négy család P.-en tüzetet nyithasson, kívánságuk teljesítését P. megakadályozta. Súlyosbodott a helyzet, mikor I. Lipót 1703 okt. 23. kelt kiváltságlevele a városi tanács szabad elhatározására bízta, hogy akar-e zsidót bebocsátani, vagy sem. P. élt is ezzel a jogával, hogy megszabadítsa polgárait a zsidó ipar és kereskedelem versenyétől. 1726 nov. 18-án a kamara felszólította a várost, szüntesse be a gazdasági érdekeket sértő törvénytelen eljárását és ha joga is van ahhoz, hogy a zsidók letelepedését megakadályozza, ezzel nem jár az, hogy az átutazóktól az éjszakai megszállás lehetőségét elzárja. A repülő hídon pedig ne szedjen nagyobb vámot a zsidóktól, mint a keresztényektől. Ha pedig továbbra is olyan magatartást tanúsít a város, amellyel a királyi kincstár károsítja, a kincstár pert indít ellene. A helyzet ezentúl sem igen változott. Az 1727-iki zsidóösszeírásnál P. még arról értesíti nagy meglepéssel a helytartótanácsot, hogy zsidó lakossága nincsen, zsidó arra sem kap engedélyt, hogy a városban megszálljon, kivévn azt az esetet, ha ott rája esteledik, vagy a királyi táblánál van dolga. Az 1735-i konskripció idején, amikor a helytartóság a zsidók összeírását azért rendelte el, hogy számukat oly mértékben leszállíthassa, amely a lakosság érdekeinek megfelelő, Pestnek ismét nem volt zsidó lakója, akiről számot kellett volna adnia. Viszont azt a megjegyzést tette, hogy zsidó a jövőben sem telepedhet meg a területén. P. vm. zsidósága 1755. még

mindig nem kereskedhet P.-en. A város a helytartóság előtt Lipóttól kapott privilégiumára hivatkozik és az 1715-i országgyűlés 37. cikkére, amely megerősítette idevonatkozó jogait. A helytartóság mégis elrendeli, hogy a zsidók felkeresheték a pesti országos vásárokat. A határozat gyakorlati keresztülvitele azonban nem sikerült, mert 1766 jún. 20. P. város kimondja, hogy zsidók a vásárait nem látogathatják. Később mégis megkapták a jogot a heti és országos vásárokon való megjelenésre, de eleinte megtiltották nekik, hogy áruikat kirakják és hogy nyúlóbort vásároljanak. Zsidó eladó és vásárló Losung nevű illetéket tartozott fizetni. Csak 1759. kezdtek a zsidók valahogy megtelepedni P.-en, amikor az invalidus, a későbbi Károly-kaszárnya parancsnoka a kantinokat óbudai zsidóknak adta bérbe. A tanács közbelépett a parancsnoknál, mire az engedett, de 1762. a bérletárverezésnél mégis a legtöbbet ígérő óbudai zsidónak adta oda a bérletet 4000 forintért. A város erre minden fórumon panaszt emelt, mire a hercegprímás 1762 szept. 9. örömet nyilvánított a fölött, hogy a város fellép a zsidók ellen. P.-nek a sok befolyásos pártfogó közbenjárására sikerült elérni, hogy a bérletszerződést felbontsák. Utoljára 1773 júl. 8. hivatkozott még P. zsidómentes voltára és az elkövetkező tíz év alatt a pesti vásárokon jogtalan vámmal terhelték a vásárló zsidókat. Csak az 1783 márc. 31. közzétett császári rendelet döntötte le a százados megszorításokat (l. *Egyenjogostító törekvések*), mikor II. József lehetővé tette, hogy a zsidók a sz. kir. városokban megtelepedhessenek. A «Sistematica gentis Judaicae regulatio» (l. o.) néven ismeretes rendszabály, amely lehetőséget nyújtott a zsidóságnak a polgárosulásra, a zsidóknak P.-en való megtelepedését is nagymértékben előmozdította. Máj. 27. a helytartóság már elhatározta, hogy állandó zsidó vendéglő nyilhat meg P.-en, ami nagymértékű haladást jelentett, ha tekintetbe vesszük, hogy a XVIII. sz. hatvanas évei óta a város csak a vásár idejére, 16 napig nyitva tartott vendéglőt engedélyezett, amit az óbudai hitközség bérelt 100 forintért. Az állandó vendéglőre most is az óbudai hitközség kötött szerződést P.-tel, három esztendőre évi 550 frt bérösszegért. Az előváros négy helyén nyilhatott meg így zsidó étterem. P. első zsidó telepesei is Óbudáról származnak, mint az Offenheim, Berliner, Schönstein, Boskovitz, Hirsch és Leitosdorfer családok, úgy, hogy a P.-i hitközség szülőjének az akkor népes óbudai hitközséget kell tekintennünk. P. város 1786 júl. 31. a megye főispánját arra kérte, hogy a zsidók megtelepedését csak az elővárosban engedélyezze. A városi tanács mégis kénytelen volt engedni az idők szellemének és szórányosan beengedte a zsidókat a Belvárosba. A zsidók nagyobb része azonban a Terézváros szűk és gettószerű utcáiban húzódott meg. 1785-ig csak átutazó zsidók (l. *Commoráns*) szállhattak meg P.-en, most aztán már helytartósági rendelet alapján kénytelen P. megtérni a zsidókat (l. *Tolerált*). Mikor 1787. II. József névváltoztatási rendelete következtében (l. *Német előljáró nevek*) megtörtént a P.-i zsidók első hivatalos konskripciója, már tizennégy тұrt zsidó családfő lakott

P.-en. Ezeknek régi nevét zárjel között tűntetjük fel: Offenheim Izsák (Izráel Ábrahám) és fivére Márkus (Gomperz Ábrahám), Leitersdorfer Márkus, Mandel Salamon, Abelsberg Bórich (Baruch Abelles), Schellenberger Sámuel (Schlesinger), Sachsel Márkus (Sax), Liebner Mózes (Mózes Löb), Bauer Salamon (Böheim), Berkovics Joél, Strauss Mózes (Mózes Árjé), Mandel Mózes Dávid (Mózes Dávid), Helfer Dávid (Frankfurter), Almuslin Izsák (Frenk). Ez utóbbi spanyol származású szefárd zsidó volt. A telepesek lélekszáma 114 volt, beleszámítva a szolgaszemélyzetet is. A szolgaszemélyzet bejelentése számos esetben csak a hatóság félrevezetésére szolgált, mert míg a türelmi jog (l. *Türelmi adó*) érvényben volt, a város csak a túrt zsidóknak adott letelepedésre engedélyt. E pénzáldozatot igénylő előnyös helyzetet a szegényebbek nem tudták elérni és úgy segítettek magukon, hogyha önálló keresetük is volt, névlegesen olyan hitrokonuk szolgáltatába állottak, akinek megvolt a letelepedési joga. A letelepedési engedélyt 1788 júliusa után már azon feltételhez is kötötték, hogy a túrt zsidó csak nagykereskedést vagy kézművállalatot létesíthetett és kicsinyben csak olyasmivel kereskedhetett, amiben a keresztény lakosság-nak hiánya volt, vagy ami versenyen kívül állott. Eleinte még mészárszéket sem tarthattak és a városi mészárszék csak hetenkint kétszer mért ki kóser húst a számukra. II. József császár halálos ágyán 1790 jan. 28. visszavonta kiadott rendeleteit és a sz. kir. városokat visszahelyezte 1780 előtti jogaikba. P. polgárai nyomban megmozdultak, hogy megszabaduljanak a zsidóktól és márc. 25. a tanács késedelmezésére ismételten kérték, hogy a P.-en lakó zsidók távozzanak lakásaikból és üzleteikből máj. 1-éig és szüntessék be házalásukat. A város nem merte elutasítani a polgárság kérelmét és kimondta, hogy máj. 1-ig minden zsidó távozzék a városból és addig is megtiltja a házalásukat. A helytartóság két ízben is türelemre inti a városokat, mert a kiűzetési szándék valamennyi sz. kir. városban előtérbe került. A magyar zsidóság a diétától és II. Lipóttól kér védelmet és most hozakodik elő élelmezési nehézségeivel is. Az országgyűlés az 1790: XXXVIII. t.-cikkben (l. *De Judaeis*) meghiusította a városi önkény érvényesítését és visszahelyezte a zsidókat abba az állapotba, melyben 1790 jan. 1. voltak. Ha P.-ről így nem is űzhették ki a zsidókat, zaklatásukat nem akadályozta semmi. P. úgy értelmezte a törvényt, hogy annak védelme csak azokra terjed ki, akik 1790. telepedtek meg a városban. A város tehát hivatkozva egy 1794 szept. 9-iki királyi határozatra, amely a várost feljogosítja a nem tolerált zsidók kitoloncolására, 1796 szept.-ben, a zsidó nagy ünnepek előtt elrendelte, hogy a nem tolerált zsidók távozzanak a városból. Huszonnégy forint bírsággal sújtja azokat a háztulajdonosokat, akik nem túrt zsidót házukba fogadnak. 1802 máj. 15. pedig a túrt zsidók családok leszármazottait is ki akarja űzni. A helytartóság ezt a merényletet megakadályozta, de kimondta, a türelmi joggal bíró szülők gyermekei csak akkor kereskedhet-

nek önállóan, ha külön türelmi engedélyt váltanak. A rendelet figyelme kiterjed a zsidó szolgákra is és eltiltja, hogy szolga jelleg alatt idegenből jövő zsidókat csempésszenek a városba. Ez a rendelet mondja ki azt is, hogy a P. zsidók gyülekezete hivatalos okmányokon, mint «Pester Juden» szerepelhet és nem mint «hitközség» és pecsétet sem használhat. Erre később is igen nagy súlyt helyezett a helytartóság. 1808-ban a város a zsidók számának csökkenését kérte, mire a helytartóság aug. 9-én rendeletben adta ki, hogy P.-en állandóan idegen zsidó meg nem telepedhet. A türelmi és kereskedési jogot a szülőtől csak egy fiú örökölheti, a többi gyermek csupán kommoránsnak és atyjuk üzletének segédeitől tekinthető. A város felfolyamodott a helytartótanács-hoz, hogy a zsidókat szorítsák be a Terézvárosba, a Bel- és az akkor még Újvárosnak nevezett Lipótvárosban pedig ne bérelhessenek lakást. A város aggódva látta a zsidók szaporodását, mert már 1799 dec. 2-án 310 túrt és 765 időző zsidó élt P.-en. A helytartóság engedett a város kérésének és a Lipótvárosból 62 zsidó családnak kellett volna elköltözni, ami hátrányosan befolyásolta volna az akkor épülő új városrészt további fejlődését. Ezt belátta a Lipótváros polgársága is, de csak a zsidóság apellált a végzés ellen, hogy ismét gettóba akarják őket szorítani. A város még egyszer követelte kívánságának teljesítését, de 1815 ápr. 4. mégis ő maga kérte a helytartóságot, hogy vegye le a kérdést a napirendről, mert a zsidóknak a város körül szerzett érdemei miatt a polgárság elállott előbbi kívánságától. Csak 1828 kérte a P.-i zsidóság, hogy valamennyi szülő minden gyermekére egyaránt rá szálljon a türelmi és kereskedési jog. A kereskedési jog 1812-ben 163 zsidó kereskedő között oszlott meg, akik közt 50 nagykereskedő volt, sokan szegényebbek, mintakár a házalók. A kereskedők rövidáru, üveg-, dohány-, termény-, pálinka-, papír-, szőrme-, liszt-, szatócs-, zsidáru, ócskavas üzletekkel foglalkoztak. 45 volt házaló, 13 vendéglős és 10 spekuláns. Kézműves 14 volt. 1833-ban már 1346 család élt P.-en, ezek közül azonban csak 530-nak volt türelmi, vagy kommorálási engedélye. 1839-ben már ötvennél több zsidó iparos dolgozott P.-en, de címtáblát nem függeszthettek ki és kirakatot sem rendezhettek. Az 1840. esztendő némi megkönnyebbülést hozott a zsidók helyzetében, az országgyűlés 1840: XXIX. t.-c. alatt (l. *Jogkiterjesztés*), megengedte a szabad letelepülést a bányavárosok kivételével és ugyancsak megengedte a kereskedelem és ipar szabadon való üzését. Hosszú idők küzdelmének volt ez az eredménye. Még 1807 nov. 6. az óbudai hitközség által összehívott törvényhatóságok zsidó képviselői P.-ről terjesztették folyamodványukat az országgyűléshez és kérték a polgári jogok megadását. Tíz esztendő múlva ismét P.-en tartott ülést a magyar zsidóság és Rosenthal Salamon, Saphir Gottlieb, Stern Márkus, Ábeles Náthán, Lemberger Ábrahám, Hirsch és Ullman Mózes útján kérték a királytól a 160,000 frt. türelmi adó leszállítását 1832-ben pedig nyolc tekintélyes zsidót bíznak meg azzal, hogy a zsidóság érdekeit a pozsonyi országgyűlésen képviseljék. 1839. Ja-

kobovics Fülöp dr. a zsidó-kórház igazgatója indít mozgalmat arra, hogy a vármegyei követek révén sérelmeik az országgyűlés elé juthassanak és azonkívül maga a zsidóság is közös petícióval járuljon az országgyűlés elé. P. vm. 1839 jún. 10. a követi utasításokba iktatta a zsidóság polgárosítására vonatkozó javaslatát. Ekkor már több oldalról támogatták a zsidók kívánságát, úgy, hogy P. vármegye követe az 1840 márc. 9-i kerületi ülésen a megye azon kívánságát fejezte ki, hogy a zsidó vallás a bevett felekezetek közé számíttassék és a zsidók egyenrangú polgárai legyenek az országnak. A főrendek aggályain meghiusult az alsó tábla által is pártfogolt törvényjavaslat és az országgyűlés a főrendek ajánlatát fogadta el a fokozatos és lassú jogkiterjesztésre vonatkozólag. Egyelőre elegendőnek tartotta a türelmi adó eltörlesztését, a zsidóknak céhekbe való belépését és a szabad telekvásárlási jogot. A máj. 10. kiadott kir. rezolúció megakadályozta a szabadelvű törekvések érvényrejutását. A sz. kir. városok most is keresztülvitték érdekeik megvédését. A türelmi adó így még mindig súlyos teherként nyomta a zsidóságot, amely felségfolyamodványban kérte ismét a szégyenletes és nyomasztó tehertől való megszabadítást. A király az országgyűlés hangulatának befolyása alatt hajlandó volt elengedni a türelmi adót, ha a zsidóság lefizeti a 2.554,293 frt $4\frac{1}{2}$ kr. hátralékos taksáját. Hosszas alkudozások után a zsidóság 1.200,000 frt-ban egyezett ki, amelyet a türelmi adó örök időre való megváltásaként öt év alatt lefizet. Az összegért a P.-i hitközség vállalt kezességet. 1846 júl. 2. tudatta a kamara elnöke a kezelő-bizottsággal, hogy Ferdinánd jún. 24. örökre megszüntette a türelmi adót, illetve a kamarai taksát, ahogy azt II. József óta nevezték. Ekkor már erős tempóban halad a magyarosodási mozgalom (l. *Magyarosodás*) a zsidók között. P.-en fennállott a Magyarító Egylet (l. o.). Ez a periódus öleli fel az emancipációért való küzdelmet is (l. *Emancipáció*) és az ilyen irányú mozgalmak színhelye is legtöbbször P. volt, eltekintve attól, hogy az emancipációs törekvések Pozsonyban hiusultak meg az országgyűlés halogatásai miatt. Az 1848 márc. 15-én érvényre jutott jogyenlőségben egyedül a zsidók nem részesültek. A felszabadult tömegek az ország különböző városaiban megrohanták a zsidókat és a zavargások P.-en is megkezdődtek. Ápr. 17. a céhek a nekik versenyt jelentő, de nem honosított P.-i zsidók kiűzetését kérték P. városától. Rottenbiller Lipót polgármester tolmácsolta a polgárság követeléseit a minisztérium előtt, amely megígérte, hogy összeiratja a zsidókat és a jogtalanul letelepedetteket kiutasítja. A pészach ünnep másnapján, míg a zsidóság a szabadságharc lelkes hívévé szegődött, népgyűlés követelte az 1838 óta jogtalanul megtelepedett P.-i zsidók kiűzetését, a nemzetőrségből való kirekesztésüket és Klein Hermannak, az Ungar szerkesztőjének megfenyítését. A felizgatott tömeg erre megrohanta és kifosztotta a zsidók üzleteit. Katonaság vetett véget a zavargásnak. Batthyány Lajos miniszterelnök noha helyreállította a rendet, más oldalon engedményeket tett. Ápr. 22. elrendelte a zsidók fel-

mentését a nemzetőrségi szolgálat alól, holott ez az intézkedés beleütközött az 1848: 22. t.-c. első paragrafusába, amely a fegyveres szolgálatot az ország minden lakosára nézve kötelezővé teszi felekezeti különbség nélkül. Elrendelte a vizsgálatot a jogtalanul letelepedett zsidók ellen, a hatóságot pedig felszólította, utasítsa a közbírádót, hogy emeljen vádat az Ungar szerkesztője ellen. A vizsgálat 224 jogtalanul letelepedett, kiutasítandó zsidót talált P.-en. Petőfi és Vörösmarty és számosan a szabadságharc nagy egyéniségei közül élesen szembefordultak a reakcióval, de a zsidók annyira elkeseredtek már a helyzet leromlása fölött, hogy sokan közülük kivándorlásra készülődtek és kivándorlási egyletet alakítottak P.-en és Pozsonyban. A zsidóság nagy része azonban bizott az emancipáció elérésében és tovább munkálkodott annak kivívásáért. Az emancipációs törekvések oly erősek voltak, hogy P.-en széleskörű vallási reform-mozgalom indult meg a zsidóság keretein belül. A mozgalom nyilvánvaló célja az a szándék volt, hogy a zsidóság vallási szertartásait és intézményeit összehangzásba hozza az étellel és ezzel is elősegítse a polgárosulás lehetőségét. A P.-i izraeliták Reform-társulata — ezt a címet viselte a reformáló mozgalom — 1849 július 28. látta teljesedve küzdelmeinek célját. Ekkor adta meg a szegedi országgyűlés a zsidóknak a polgárjogot. A forradalom leveretése azonban a zsidóság helyzetében is visszahatást váltott ki. A reform-társulatot is, mint a forradalom szülöttjét 1849 okt. 15. a P.-i anyahitközség véleményezésének meghallgatása után P. tanácsa feloszlatta és templomát bezáratta. A kerületi főispán a templom bezárását nem találta indokoltnak és azt újra megnyitatta. Magyarország polgári főbíztosa pedig megengedte, hogy míg végleges határozatát közli, a társulat tovább folytathassa működését. Ugyanekkor vizsgálatot indítottak a társulat néhány tagja ellen, akiket azzal vádoltak, hogy a forradalom alatt tartott istentiszteleteken elítélendő magatartást tanúsítottak. A P. hitközség gazdasági helyzete ekkor nagyon megviselt állapotban volt, mert az ország egész zsidósága nem hozott akkora pénzáldozatot a szabadságharcért, mint a P. zsidóság. A szabadságharc első hónapjaiban 50,000 frtot adott az államnak kamat nélküli kölcsönként. A templomoknak 856 latnyi ezüst ékszereit és a Chevra Kadisa 1193 lat ezüstjét ajánlotta fel a szabadságharc szolgálatára, azonkívül tagjai között gyűjtést rendezett, amelyből 30,227 frt 30 kr. kölcsönt, 7585 frt. 30 kr. készpénzt és 405 $\frac{3}{4}$ lat ezüst ajándékot küldött a kincstárba. Felszerelte az önkéntes hadseregbe lépő zsidó egyetemi hallgatókat és mesterembereket és a magyar hadsereget állandóan segítette élelmiszerrel, ruhaneművel, felszereléssel és pénzzel. A nagy anyagi megterhelés arra kényszeríti a hitközséget, hogy hivatalnokai karát redukálja és iskolájának osztályszámát hárommal lecsökkentsen. A válságos helyzetét fokozta az a körülmény, hogy 1848 dec. 31. a városi hatóság megtiltotta a közvetlen és közvetett adók kivetését és így a hitközség szükségleteit csak önkéntes adományokból fedezheti. A

forradalom leveretése után pedig az osztrákok sarcolták erősen a hitközséget. A türelmi adóhátralék ötödik és hatodik részlete is esedékessé vált, osztrák pénzben 109,090 frt 54 $\frac{1}{2}$ kr.-t kitevő összegben. Közben a hitközségnek Kossuth-bankókban lévő tartaléktőkéje érvényét veszítette. Nagy nehézségek árán mégis lefizette a türelmi adórészleteket. Az osztrák fővezér proklamációban közölte a zsidókkal, hogy húsz-ezer forintba bünteti azokat a gyülekezeteket, amelyeknek tagjai továbbra is összeköttetést tartanak fenn a magyarokkal, tudósítást és árut szállítanak nekik és állítólagos győzelmeikről hamis híreket terjesztenek. Két P.-i zsidót, akik felszerelést szállítottak a magyar hadseregnek, a hadbíróság kötél általi halálra ítélte. Windischgrätz azonban megkegyelmezett nekik és 10–12 évi sáncmunkára ítélte őket. A P.-i hitközséget pedig a két elítélt miatt 40,000 frt bírság megfizetésére ítélte. Haynau-nak P.-re való bevonulása ugyancsak újabb súlyos terheket jelentett. Súlyos hadisarcot vetett ki rájuk, azonkívül hatalmas tételekben követelte meg tőlük a katonai felszerelési anyag beszolgáltatását. A kitűzött határidő elmulasztása esetén minden napért 50 forint bírságot vetett ki, makacs késedelem esetén pedig 500 forintot. A P.-i hitközség 61,098 frt 33 kr. értékben beszolgáltatta a felszerelési cikkek első részletét. Ezekben a nehéz időkben néhány zsidó, csak hogy megszabaduljon a fizetési terhektől, kitért a hitéből. A zsidóság a kötelezettségeinek olyan nagy nehézségek árán tudott eleget tenni, hogy végül is a hadügyminisztérium a P.-i, óbudai, kecskeméti, ceglédi, nagykovácsi és irsai «kompromittált hitközségeknek» megengedte, hogy 2,300,000 forinttal váltsák meg terheiket. Ezt a határozatot végül császári jóváhagyással úgy módosították, hogy az összeget a lojális Pozsony és Temesvár kivételével az összes magyar hitközségek fizessék, amiért a P.-i hitközség köteles kezességet vállalni. A hadisarc megfizetésére azonban nem került a sor, mert a zsidóság sokszori kérelmére végre is a császár 1850 szept. 20. elengedte. A P.-i és az óbudai hitközségek erre azzal a kérelemmel fordultak a császárhoz, hogy a már előbb beszolgáltatott hadisarcukat térítsék meg oly módon, hogy abból az ország zsidósága az iskolaalapítást megteremthesse (l. *Iskolaalapítást*). A császár ezt a kérelmet elutasította. A P. i anyahitközség rossz gazdasági helyzetét jelentősen befolyásolta az a körülmény, hogy a reformtársulat az adófizetők egy részét elvonta tőle. Nemcsak az anyahitközség, de a hatóság sem nézte jó szemmel a társulatot úgy, hogy a kormány által 1851 szept.-ben és nov.-ben összehívott bizottság szektának minősítette és mint ilyet meg nem tűrhetőnek jelentette ki. A szektákra vonatkozó rendszabályt a magyar zsidók egyházi szervezete alapszabálytervezetének 245 §-ába foglalták. A kultuszminiszter, noha az alapszabálytervezet a legfelsőbb jóváhagyást nem nyerte el, mégis az említett § értelmében feloszlatta a társulatot. Az által, hogy a hitközség visszanyerte jómódú adófizetőit, gazdasági helyzete is megjavult, úgy hogy

1854. már hozzáfoghatott a Dohány-utcai templom építéséhez és megalapította alkalmazottainak nyugdíjintézetét. 1851 óta már újra működött leány- és fiúiskolája, amelyben a IV. osztály két évfolyama alreáliskolaként szerepelt. Az iskola szellemén megtört a Bach-korszak minden germanizáló törekvése. Az olasz háború után a zsidók egyenjogusításának aktualitása ismét előtérbe került és a magyarosodás újult erővel indult meg a zsidóság között. A Magyarító Egylet (l. o.), amely a forradalom alatt megszűnt, Izraelita Magyar Egylet néven folytatta működését és küzdött a magyar nyelv és a zsidóság jogaiért. P.-en ismét életre ébredt az emancipációs mozgalom, amely 1867. eredménnyel záródott. A magyar zsidóság egyenjogusítása megtörtént és így a P.-i zsidóság fejlődése rohamos léptekkel indult meg és ez a fejlődés szorosan egybeforrott a magyar főváros fejlődésével. 1872-ben, mikor P.-et Budával egyesítették, már szabad zsidó polgárság munkálkodott az egyesített magyar főváros jövőjéért.

U. L.
Forradalom. Dr. Büchler. A zsidók története Budapesten (Budapest 1901/III. Pest); Horváth J., Pest sz. kir. városnak régi Ofen német nevérdő (Pest 1810); Patachich József. Történeti jegyzetek sz. kir. Pest városról (Pest 1839); Schuster, Geschichte der Stadt Pest (Pest 1806); Patachich J., Die Bürger Pesths in der Vorzeit und Gegenwart (Pest 1834); Schmall Lajos. Adalékok a régi Pest történetéhez (Budapest 1898).

Pester Jüdische Zeitung. Német nyelven hetente ötször megjelent magyar-zsidó politikai lap, melyet eleinte héber betűkkel nyomtak. Első szerkesztője 1869. Reiss I., Meisel főrabbi (l. o.) titkára volt. Különösen a porosz-francia háború idején 1870–71. örvendett a lap nagy népszerűségnek és elterjedésnek s igen jellemző, hogy a lap ebben az időben héberbetűs háborús térképeket közölt olvasói számára. A felekezeti küzdelmekben nem vett részt s jóllehet szerkesztője bevallottan liberális volt, mégis az orthodoxiával tartott barátságot, mivel olvasói táborába ezek köréből került ki. 1878-ban, egy évvel halála előtt Reiss főszerkesztő Ehrentheil M. szerkesztőt vette társul maga mellé. Ez utóbbi később Burian kiadóval társult s a lapot «Allgemeine Jüdische Zeitung» címen folytatta tovább.

Pesti Chevra Kadisa. 1788-ban létesült, tehát 12 évvel a Pesti Izraelita Hitközség megalakulása előtt. Addig a pesti zsidók halottaikat Óbudán voltak kénytelenek eltemetni. 1788-ban Pest város tanácsa, a mai Ferdinánd-híd helyén ingyenes telket adott temetkezés céljaira s ezzel egyidejűleg kezdte meg működését a P. E temető 1808-ig állott fenn. Ekkor a hitközség megvásárolta a Lehel-utcai temető telkét, mely 1874-ig volt használatban. 1874-ben megnyílt a Kerepesi-út melletti temető, amelybe ma már csak ritkán temet a Chevra. 1893-ban nyílt meg Rákosszentimre az új temető, melyben a mai napig körülbelül 100,000 sírhely van. A temetkezést a P. 30 alkalmazottja bonyolítja le. A temetések mintegy 70 százaléka ingyenes. Az utóbbi időben a temetések száma évente 2800-ra rúg. Ezen szám a háborús évek alatt 4500-ra emelkedett évente. A rákoskeresztúri temetőben van a hősi halottak parcellája 2000 sírhellyel. A temetkezésen kívül a P. tevékenysége szegények gyá-

molítására és emberbaráti intézmények létesítésére és fenntartására terjed ki. Néhai Kann Ármin nagyobb alapítványából 1869. létesítette a P. az *Aggok házáat*, mely 1891. költözött saját díszes hajlékába. Ápoltságainak száma kb. 200. Ugyancsak a P. intézménye az 1910. Lajta Béla műépítész tervei szerint épült, Telcs Ede művészi Mózes relief szobrával díszített *Szeretetház*, melyben felekezeti különbség nélkül 75 gyógyíthatatlan beteg nyer gondozást. A Szeretetház épületében van 1919 óta elhelyezve a 60 ágyas kitűnően felszerelt *Szeretetskórház*. 1923-ban nyitotta meg a P. a Szeretetház mellett a *Felnőtt Vakok Otthonát*, amelyben 75 felnőtt vakot ápolnak. 1918-ban kezdte építtetni a P. a *Menedékházat*, amelyet a forradalom kitörésekor kénytelen volt sürgősségi lakások céljaira átengedni. A P. tagjainak száma 27,000. Évi költségvetése kb. 820,000 pengő. Vezetősége: a 250 tagból álló képviselőtestület, a 65 tagú választmány és az előljáróság, melynek tagjai a következők: Adler Gyula elnök, Bródy József és Kramer Miksa al-elnökök, Arányi Ignác királyi tanácsos, Breitner Lipót, jánosi Engel Gyula udvari tanácsos és Fleischmann Sándor előljárósági tagok. Igazgatófőtitkár: Endrei S. Henrik dr.

Pesti Izraelita Hitközség. A főváros pesti oldalán már több mint 500 év előtt laktak zsidók (l. *Pest*), a török hódoltság után azonban a városi tanács megakadályozta ittlakásukat. Midőn József császár 1783. újból megnyitotta előttük Pest városának kapuit, első sorban a szomszédos Óbudáról, majd az ország többi részéről telepedtek itt le, 1800 körül több mint ezer lelket számláltak, főleg kereskedelemmel foglalkoztak s ezzel hozzájárultak az eladagi igénytelen kis város fellendítéséhez. A még ma is fennálló Orczy-féle házban zsinagógát rendeztek be és 1799. Wahrmann Izráel (1755—826) személyében rabbit választottak, kinek kezdeményezésére készült a hitközség első alapszabálya. Vásárolnak temetőt, 1805. kórházat, 1814. iskolát építenek. Wahrmann halála után Oppenheimer Simon (1751—851), Brill Azriel (1778—853) és Kunitzer Mózes (1774—837) rabbitanácsosok voltak a lelki vezetők, kiknek bölcsesége a vallási forrongások idejében is vissza tudta tartani az ifjú hitközséget a szélsőségektől. A konzervatív zsinagóga mellett keletkezett 1828. a haladottabb formákat kedvelő hívek részére a kultusztemplom, melyben Bach József (1784—866) töltötte be a hitszónoki tisztet. A belső megerősödés e korszakában a pesti zsidók támogatták a templomépítő ref. hitközséget és az 1830—31-iki rettenetes kolerajárvány idejében, saját szegényeiken kívül naponta 82 keresztény családot láttak el élelemmel, amiért József nádor mondott nekik köszönetet. Tíz éves interregnum után 1836. Schwab Löb (1792—1857) lett a főrabbi, ki a zsinagóga és a kultusztemplom híveinek is egyaránt szeretett papja és a hitközség egységességének megerősítője volt. Lelkészkedése idején a P. tagjainak száma, műveltsége és anyagi helyzete folytán az ország első hitközsége lett, melynek Ullmann Gábor, Boskowitz Löb József, Kunewalder Jónás, majd Schossberger S. W. voltak világi vezetői.

Kezdeményezésére kérelmezte a hazai zsidóság az 1839—40-iki országgyűlésnél a polgárjog elnyerését (l. *Emancipáció*), majd a türelmi adó (l. o.) eltörlését; innen indul ki a magyarosodási mozgalom (l. *Magyarító Egylet*). 1841. itt alakul meg a zsidó ifjakat az ipari pályára terelő kézműves egylet. Ebben az esztendőben vette meg a hitközség tízezer pengőért a Sip-utcai székházát is. Az 1848—49-iki szabadságharcban templomi ezüst kegysszereit ajándékozta a kincstárnak, nyújt kamatmentes kölcsönt, hadi célokra gyűjtést rendez tagjai között, felszereli az önkéntes zsidó honvédeket, ruhaneműt juttat a magyar hadseregnek. A fővárost megszálló osztrák seregek kíméletlenül zsarolják a magyar ügyet támogató pesti zsidókat, Schwab főrabbit egy hazafiás beszédeért heteken át fogva tartják a Neugebäudeban, majd a szabadságharc leveretése után az anyagi tönk szélére jutott hitközségre reánehedzik az abszolutizmus minden súlya. Az önkényuralom enyhülésével beállott általános gazdasági fellendülés áldásaiból a főváros zsidósága is részesedett. A jóhírű pesti zsidó kereskedők mellett elismerést nyertek a zsidó iparosok is (Posner papírgyáros, Feiwel lakatos, Streliszky fényképész). Helyreállott a hitközség pénzügyi egyensúlya, kiépült a fiúiskola, létrejött a leányiskola, megalakult a tisztviselők nyugdíjintézete. E mellett minden közjótékonyági és közművelődési munkánál jelen van a pesti zsidó. Városi kórház, evang. főiskola, kat. templom, tűz- és vízkárosultak mind támogatóra találnak a P.-ben. E korszak legkimagaslóbb alkotása az 1859. elkészült hatalmas Dohány-utcai templom, melynek Friedmann Mór (megh. 1891.), majd Lazarus Adolf (megh. 1925.) főkátorok vezetése alatt álló istentisztelete világhírűvé vált. Az új templom főrabbija, Schwab Löb halála folytán, Meisel Farkas Alajos dr. (1815—1867) lett, aki mellett Wahrmann Juda (1792—868) és Brill Sámuel Löb (1814—97) voltak a hitközség papjai. Meisel alapítja meg a Talmud-Tóra iskolát, megteremtí a népkonyhát, részt vesz az Orsz. Izr. Tanítóegyesület, az Aggokháza és a Nőegylet életre keltésében. Hirschler Ignác dr. (1823—81), a tekintélyes és nagybefolyású tudós szemorvos állott ekkor a hitközség elén, kinek szorgalmazására megszervezték a magyar hitszónoki állást, melyre 1866. Kohn Sámuel dr. (1841—920) hivatott meg. Nagy események köszöntöttek az országra, benne a magyar és első sorban a pesti zsidóságra: az abszolutizmust követő nemzeti újjáéledés, az alkotmány visszaállítása, I. Ferenc József király megkoronázása, a zsidók polgári egyenjogusítása, az egyetemes zsidó kongresszus. Hirschler Ignác és Kohn Sámuel mellett Barnay Ignác (megh. 1878.), a hitközség érdemes titkára állott a mozgalmas időben az események középpontjában. A kiegyezést követő liberális éra nyugalmas évtizedei a P.-nek is elhozták a békés fejlődés korszakát. Wahrmann Mór (megh. 1892.), Kohner Zsigmond (megh. 1908.), Weinmann Fülöp (megh. 1911.), Adler Lajos (megh. 1926.) elnöksége alatt alig múlik el év, mely ne hozna valami újabb istentiszteleti, szociális vagy közművelődési intézményt. 1872-ben épül a Rombach-utcai fényes

zsinagóga, melyben Pollák Lajos (1822—905 és Brill Sámuel Löb (1814—897), utóbb Adler Illés dr. (1868—924) és Feldmann Mózes (1859—927) végzi a papi szolgálatot, míg a Dohány-utcai templomnak lelkesze Kohn Sámuel dr. (1841—920) és Kayserling Mayer (1829—905), a két világhírű történetíró. Az Angyalföldön 1909., a Ferencvárosban 1923. épül monumentális templom. A hitközség, a kebelébe tartozó Chevra Kadisa és a hívek buzgalmából keletkezik a fiú- és leányelemi, polgári iskola és gimnázium, fiú- és leányárvaház (1869, illetve 1867), kórház (1889), gyermekkórház (1897), szülönők otthona (1910), szeretetház (1911), aggokháza (1893), siketnémák intézete (1877), vakok intézete (1908), ösztöndíj-egylet (1871), irodalmi társulat (IMIT 1894), kultúregyesület (OMIKE 1909), felebaráti szeretet egyesület (Áhávász Réim 1901), szünidei gyermektelep (ISZGYE 1909), patronázsegyesület (1910). Közben a pesti zsidó flatalság mozgalmat indít a recepció (l. o.) kivívására, mely mozgalom 1895. eredményre is vezet. Az 1896-iki milleniumi ünnepeken már az egyenjogúsított zsidó felekezet vett részt. És később a világháborúban is teljes mértékben teljesítette polgári kötelességét a magyar zsidóság sorai közt a pesti zsidóság. (L. Világháború.)

Gr. Zs.

A hitközség fejlődése. A P. ma a világ legnagyobb hitközsége. Ez a hatalmas arányú fejlődés szorosan összefügg Pest város fejlődésével. Az egyre jobban fejlődő város ellenállhatatlan erővel vonzotta a maga körébe a zsidókat, akik gazdasági és kulturális tevékenységükkel nagyban előmozdították a főváros gyarapodását. A világháborúig a hitközség egyenes vonalú fejlődést mutatott. Ekkor beállt a stagnáció. Új intézmények nem fejlődhettek, sőt a régiek is leromlottak és intézményeivel együtt a hitközség is elerőtlenedett. Ez a folyamat a forradalmak alatt fokozott mértékben folytatódott s a bajt még tetézte, hogy a hitközségi és az intézményi alapítványok vagyonának nagy része — miután hadikölcsön kötvényekben feküdt — teljesen elértéktelenedett s az intézmények terhei most már kizárólag a hitközségi tagokra nehezedtek. E nehéz időkben Székely Ferenc (l. o.), majd Léderer Sándor dr. (l. o.) töltötték be az elnöki tisztséget, akiknek vezetése alatt a hitélet elmélyült és a hitközség az újabb fejlődés útjára lépett. Jelenleg Kaszab Aladár (l. o.) a hitközség elnöke, akinek rövid idő óta tartó működése alatt a hitközség teljesen kiheverte a háború és a forradalmak súlyos következményeit és újabb intézményekkel gyarapodott.

Lélekszám, adminisztráció, költségvetés. A hitközséglélekszáma hozzávetőlegesen 250,000-re tehető. A hitközségi tagok s egyben az adófizetők száma kb. 57,000. A hitközség lelki vezetését a Rabbiság végzi, melyben egy vezető főrabbi, egy főrabbi, egy a hármass kollegium elnöke címmel felruházott rabbi, egy rabbi-igazgató és egy a közgyűlés által delegált körzeti rabbi működik. A hitélet elmélyítése és minél nagyobb tömegeknek a hitközségi életbe való bekapcsolása céljából a hitközség öt templomkörzetre van felosztva, amelyeknek élén egy-egy körzeti rabbi

áll. A hitközség világi vezetését egy 14 tagú előjáróság, egy 72 tagból álló választmány és egy 300 tagból álló képviselőtestület irányítja. A hitközség adminisztrációja a következő tíz ügyosztályban bonyolódik le: az elnöki, szertartási, a hitoktatástügyi, oktatási, jótékonyági, intézményügyi, kulturális, alapítványi, gazdasági és pénzügyi ügyosztályok. A hitközségnek van összesen 381 alkalmazottja, akik közül 82 rendszerezett, 113 ideiglenes havidíjas, 185 heti, napi, óradíjas, vagy napszámos. A tíz ügyosztály évi költségvetése kb. 2.420,000 pengőre rúg. A hitközség és összes intézményeinek évi költségvetése 4.520,000 pengőre tehető. A hitközség vagyonállaga kb. 720,000 pengő. Ebbe a vagyonba beletartozik az alapítványi ügyosztály által kezelt 749 alapítvány is.

Templomok. A hitközség első templomát 1796. rendezték be az Orczy-féle házban. Ezt a templomot még ma is használja az orthodox hitközség. 1859-ben épült a Dohány-utcai templom, mely mór stílusával, kettős tornyával és monumentalitásával ma is egyik legdiszesebb középülete a fővárosnak. Tervezője Förster Lajos bécsi építész, az építkezést Wechselmann Ignác (l. o.) építész vezette. 1872-ben avatták fel a Wagner bécsi építész által tervezett mór stílusú nyolcszög alakú Rombach-utcai templomot, melyet a hitközség konzervatív felfogású hívei látogatnak. A hitközség harmadik monumentális temploma a Baumhorn Lipót (l. o.) által tervezett angyalföldi (Aréna-úti) templom, melyet 1909. adtak át hivatásának. Újabb épült ugyancsak nagy befogadó képességű templomok a Páva-utcai, a zuglói, a Nagyuvaros-utcai és a Csáky-utcai templomok és nyolc imaház. E templomoknak összesen 12,698 imaszékük van. A hitközség felügyelete alatt áll 42 imaegylet, amelyeknek mindnek külön kisebb-nagyobb templomuk van.

Iskolaügy. A hitközség első iskoláját, mely még ma is fennáll, 1814. létesítette Wahrmann Izrael rabbi. A központi elemi leányiskola 1852. nyílt meg. Mindkettőnek igazgatója Ábrányi Aladár. 1896-ban nyílt meg a hitközség polgári fiú- és leányiskolája, melyeknek jelenlegi igazgatói Fuchs Rafael (l. o.) és Schichtanz Ármin (l. o.). 1919. létesült a leánygimnázium és a fiúgimnázium, 1920. nyílt meg a józsefvárosi elemi fiú- és leányiskola, továbbá az óvoda, melyeknek igazgatója Érdős József. Elemi iskolái vannak még a hitközségnek a fiúárvaházban, a siketnémák intézetében és a Wechselmann-féle vakok intézetében. E tizenkét tanintézetben 150 tanár és tanító működik, a növendékek száma kb. 2900. Itt kell megemlítenünk az Országos Rabbiképző Intézetet (l. o.) és az Országos Izr. Tanítóképző (l. o.) Intézetet, amelyek állami intézmények ugyan, de a hitközségtől szubvencióban részesülnek. A vallásos élet elmélyítésére szolgálnak ezenkívül a minden kerületben felállított Talmud-Tóra és héberiskolák és a különböző tanfolyamok. Az oktatástígy jelentős részét teszi a hitoktatás, melynek ügyeit a hitközségnek egy külön ügyosztálya bonyolítja le. Ennek ügykörébe tartozik a hitközség által fenntartott tanintézetekben, továbbá az állami és fővárosi tanintézetekben és

a hitközség területén működő egyleti és magániskolákban a zsidó hit- és erkölcsstan tanításának irányítása. A hitoktatás munkájának nagyságáról fogalmat adnak a következő számok: A fővárosban kb. 22.000 tanuló részesül hitoktatásban, amelyet 146 hittanár bonyolít le heti 1700 órában. A hitoktatás felügyeletét a hitközség tanfelügyelősége, egy szakfelügyelő és a körzeti rabbik látják el.

A zsidó főgimnázium megalapításának ötletét 1866. Kármán Mór (l. o.) vétette fel. Az ötlet megvalósulását három alapítvány tette lehetővé: kövesgyúri Freystädtler Antal alapítványa, aki 1892. vagyonából 2.000.000 K. tíz évi kamatait adományozta e célra, továbbá 1893. Wahrman Sándor 600.000 és 1895. Taub Salamon 120.000 K.-s alapítványa. 1909-ben a három alapítványt egyesítették s élére egy felügyelőbizottságot állítottak, melynek tagja volt Kármán Mór is, aki még abban az évben kidolgozta a gimnázium tanításának tervét. 1910-ben megvásárolták az iskola telkét, 1913. Lajta Béla műépítész tervei alapján megkezdték az építkezést, amely a háború miatt abbamaradt s máig se fejeződött be teljesen. 1919-ben Feleki Béla volt közoktatási előjáró kezdeményezésére nyílt meg a gimnázium 2 párhuzamos első osztállyal, azóta évről évre fokozatosan bővült az iskola, mely ma 8 évfolyamú 12 osztállyal. 1920-ban kapta meg az iskola a nyilvánossági, 1926. az érettségi tartásának jogát. 1925—26-ban reálgimnáziummá alakult át. Az intézetnek évente átlag 600 növendéke van. Főigazgatója: Pintér Jenő, igazgatói voltak Stern Ábrahám és Heller Bernát, most Goldberger Salamon. Tanárai között számosan vannak, akik értékes tudományos és irodalmi munkásságot fejtenek ki. Az iskolát anyagilag és erkölcsileg határozottan támogatja a *Zsidó Gimnázium Barátságainak Egyesülete*, melynek elnöke Bárány Oszkár gyáros.

Alapítványi leánygimnázium. A Pesti Izr. Hitközség alapítványi leánygimnáziuma évtizedes vajúdasok után 1919 őszén létesült. A gimnáziumot Feleki Béla dr. akkori tanügyi előjáró nyitotta meg. Az intézetnek a végleges nyilvánossági jogot és az érettségi vizsgálatok tartásának jogát a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1926. dec. 9-én kelt rendeletével adta meg. Az iskola 94 tanulóval nyílt meg. Első érettségi vizsgálatát 1924 júniusban tartotta. Első otthona a hitközség polgári leányiskolájának épületében volt (Sip-utca 12.). Saját hajlékába 1920 októberében költözött az iskola. Fennállása óta tankerületi főigazgatója Pintér Jenő, igazgatója Wirth Kálmán (l. o.). Tanárai közt számosan vannak olyanok, akik tudományos munkásságukkal és irodalmi működésükkel nagy érdemeket és országos nevet szereztek. Az iskola tanulóinak létszáma évente átlag 650-re tehető.

Polgári fiúiskola. A Pesti Izraelita Hitközség polgári fiúiskolája 1896 szept. 1. nyílt meg saját új épületében (Wesselényi-u. 44.). A már akkor fennálló hitközségi elemi fiúiskola fölé építették azzal a célzattal, hogy a két iskola közös igazgatással, egységes szellemben nevelő iskolája legyen azoknak a gyermekeknek, akik

gyakorlati pályára szándékoznak lépni. Az iskola két osztállyal nyílt meg, s évről évre fokozatosan fejlődött négy, majd párhuzamosan nyolc osztályúvá. A Stern Ábrahám (l. o.) igazgató által megszervezett iskolában fennállása óta 1928-ig 10.164 volt a beírt növendékek száma. A proletárdiktatúra alatt az iskolát megfosztották felekezeti jellegétől. 1919—20-ban a hitközség előjárósága, hogy az iskola épületében helyet adhasson az alapítványi gimnázium két osztálynak, megszüntette a polgári fiúiskola első osztályát, de két év múlva ismét megnyitotta. Napközi otthonával, pálya-tanácsadó és egyéb intézményeivel egyike a legmodernebb hasonló intézeteknek.

Könyvtár, levéltár, könyvkiadás. A hitközségnek hatalmas, mintegy 10.000 kötetes könyvtára van. A könyvtártörzsét az értékes «judaica»-k teszik, de a zsidó vonatkozású irodalom is gazdag anyaggal van képviselve. A könyvtár — amelynek őre Friedmann Jónás dr. — vásárlás és adományozás útján egyre gyarapszik. A hitközségnek gondosan rendezett levéltára is van, amely bőséges anyagával hű tükröt adja a hitközség s gyakran az egész magyar zsidóság eseményekben gazdag történetének. A levéltár anyagában legérdekesebbek egyben a legértékesebbek azok a dokumentumok, melyek a pesti zsidóságnak a szabadságharc alatti szerepére vonatkoznak. A hitközségben számos zsidó vonatkozású munka jelent meg, amelyeket többnyire az Izr. Magyar Irodalmi Társulat (l. o.) adott ki. Maga a hitközség az utóbbi években *Mit felelünk az antiszemitának?* címen egy propagandisztikus füzet sorozatot adott ki. Ugyancsak a hitközség kiadásában jelent meg a legutóbb Hevesi Simon dr. főrabbi (l. o.) *Dalalat Alhairim* c. könyve, mely Maimonides filozófiájához fűzött kommentárokat tartalmaz. A hitközség történetével több munka foglalkozik. Így első sorban Büchler Sándor dr. keszthelyi főrabbi (l. o.) *A zsidók története Budapesten* c. könyve (IMIT kiadása, Budapest 1901), mely az óbudai, budai hitközség mellett a P. történetét tárgyalja részletesen a legrégebbi időktől 1867-ig. Fennállásának 125-ik évfordulója alkalmából 1925. a hitközség maga is kiadott egy könyvet, melyben Gábor Gyula dr. (l. o.), Groszmann Zsigmond dr. (l. o.) és Eppler Sándor (l. o.) kimerítő tanulmányokban számolnak be a hitközség múltjáról és fejlődéséről. Részletesen foglalkozik még a hitközség történetével a Kecskeméti Vilmos (l. o.) által kiadott *Zsidó évkönyv* első évfolyama is (Budapest 1927—28).

Intézmények. A hitközség fennállása óta számos különböző célú intézményt létesített, amelyeknek fenntartásáról egyrészt maga gondoskodik, más részüket pedig szubvencionálja. Vannak továbbá olyan intézmények, amelyeknek jövedelme fedezi a kiadásokat, ezek felett a hitközség csupán felügyeletet gyakorol, ezenkívül vannak még vallási és jótékonyági intézmények, amelyek társadalmi úton fedezik költségvetésüket. Az intézmények a következők: a Pesti Chevra Kadisa (l. o.), amely autonóm egyesület ugyan, de szoros kapcsolatot tart fenn a hitközséggel; a P. kórháza (l. o.), a Kaszab-féle poliklinika,

a P. fuárvaháza (l. o.), az Izr. Siketnémák Országos Intézete (l. o.), a Wechseltmann-féle vakok intézete (l. o.). Szubvencionált intézmények: az Országos Magyar Izr. Közművelődési Egyesület «OMKE» (l. o.), melynek alosztályai: a Menza Akademia, a Kultúrotthon, a Műbarátok Köre, mely külön grafikai osztályán művésznövendékeket képez ki, a tanonctanfolyam, mely nyolc tanoncotthont szervezett a főváros területén, a nyilvános könyvtár és olvasóterem, a gyermeknyaraltatási akció, irodalmi osztály, orvosi ambulatórium, a főiskola-hallgatók csoportja és a diákotthon; a Pesti Izr. Nőegylet (l. o.), a Magyar Izr. Nőegyletek Országos Szövetsége (l. o.), a Magyar Izr. Kézmű és Földművelési Egyesület «MIKÉFE» (l. o.), az Országos Izr. Patronage Egyesület (l. o.), az Izr. Szünidei Gyermektelep Egyesület (l. o.), az Országos Magyar Izr. Ösztöndíj Egyesület, amely főiskolai hallgatókat részesít ösztöndíjakban és tanulmányi segélyekben; az Izr. Magyar Irodalmi Társulat «IMIT» (l. o.); az «Ahavász Réim» Felebaráti Szeretet Egylet, amely a közkórházakban fekvő szegény zsidók ingyenes rituális ételmezését intézi és gyászoló szegény családokat segélyez. Létesült 1900., tagjainak száma kb. 1000, elnöke Ungár Armin. A hitközség intézménye még a P. és a Pesti Chevra Kadisa alkalmazottainak nyugdíjintézete, mely 1852 óta áll fenn. A nyugdíjintézet vagyona elértéktelenedett, úgy, hogy jelenleg nyugdíjpótló segélyben részesíti a tagjait. A hitközség felügyelete alá tartozik még a Zsidó Nők Bibliai Szövetsége és a Zsidó Ifjak Egyesülete. 1922-ben létesült a Központi Zsidó Diáksegítő Bizottság, amely a numerus clausus következtében külföldre szakadt zsidó egyetemi hallgatók segélyezését intézi. A bizottság az ország egész zsidóságát belekapcsolta munkájába s évente 150—200 ezer pengő fordít segélyezésre, mely összeg kizárólag önkéntes adományokból gyűlik egybe. Szubvencionálja még a hitközség a pécsi menzát, amelyen kb. 40 zsidó egyetemi hallgató ebédkosztjáról gondoskodik, a Fővárosi Szegény Gyermekkert Egyletet és még számos kisebb intézményt.

A hitközség mai vezetősége. A rabbiság: Hevesi Simon dr. vezető főrabbi, Fischer Gyula dr. főrabbi, Fischer Benjámin dr., Groszmann Zsigmond dr. és Weisz Miksa dr. rabbik, Farkas József dr. és Scheiber Lajos dr. körzeti rabbik. Az előljáróság: Kaszab Aladár udvari tanácsos, gyáros, elnök, Glücksthal Samu dr. felsőházi tag, ügyvéd, oktatásiügyi előljáró és Hajdu Marcell dr. ügyvéd, szertartásügyi előljáró, alelnökök, Nagy Andor tőzsde-tanácsos, pénzügyi előljáró, Frey Kálmán a tőzsde alelnöke intézményügyi előljáró, Vértés Emil a Kereskedelmi Csarnok elnöke gazdasági előljáró, Grauer Vilmos dr. gyáros kulturális előljáró, Wilhelm Adolf dr. ügyvéd alapítványügyi előljáró, Kecskeméti Adolf dr. ügyvéd vallásoktatásügyi előljáró, Zahler Emil dr. főorvos jótékony-sági előljáró, Vida Jenő vezérigazgató, budai Buday Goldberger Leó dr. gyárigazgató, báró szászberekai Kohner Adolf dr. nagybirtokos és Fábrián Béla dr. országgyűlési képviselő tárcanélküli előljárók. A választmány tagjai: Adler Gyula bankár, Arányi Ignác bankigazgató, alsó-

terényi Auer Róbert gabonakereskedő, Bánd Zsigmond lisztkereskedő, Bánó Dezső vezérigazgató, Baracs Marcell dr. országgyűlési képviselő, Barna Károly dr. ügyvéd, Bloch Sándor kereskedő, Blum Ödön dr. ny. miniszteri tanácsos, Bródy Ernő dr. országgyűlési képviselő (l. o.), Deutsch Ernő dr. főorvos, Eisenmann Gyula nagykereskedő, Elek Bernát hirdetési vállalkozó, Erdős Dezső igazgató, Fellner Leó gyáros, Fleischmann Sándor gyáros, Fleischmann Tivadar kereskedő, Fuchs I. József asztalos, Gaiduschek Marcell tisztviselő, Gál Jenő dr. országgyűlési képviselő, gyulai Noé Hugó dr. ügyvéd, Hajdu Miklós dr. vezérigazgató, Halász Manó igazgató, Herzfeld Dezső igazgató, Holzer Sándor ruhakereskedő, Horner Samu háztulajdonos, Kerpel Vilmos gyógyszerész, Klein Miksa bútorkereskedő, Kohn Hugó igazgató, Körnöczy Zoltán dr. orvos, Krakauer Samu fuvaros, Kramer Miksa igazgató, Krämer József dr. ügyvéd, Lang Lajos dr. ügyvéd, Leszlauer A. Gyula nagyvágó, Löw Sámuel dr. főorvos, Markovits Ignác vállalkozó, Michelstädter Armin vállalkozó, Molnár Gyula kereskedő, Nemes Henrik kereskedő, Pollatsek Elemér dr. főorvos, Politzer Gusztáv dr. ügyvéd, Rákosi Jakab Jenő vállalkozó, Reichenberg Jakab szücsmeister, Reisz Dávid mézárós, Rosenák Miksa dr. főorvos, Sándor Pál országgyűlési képviselő, Schlanger Mór könyvelő, Sebeők Dezső dr. ügyvéd, Steiner Gyula dr. orvos, ifj. Stern Sándor vállalkozó, Szabolcsi Lajos dr. főszerkesztő, Székely Ferenc udvari tanácsos, elnökigazgató, Vas Lajos igazgató, Vázsonyi Jenő nyug. államtitkár, Vészi József főszerkesztő, Weiler Ernő dr. ügyvéd, báró csepeli Weisz Alfonz elnökigazgató, Weisz János gabonaügynök, Weisz Jónás kereskedő, Weisz Márkusz szénkereskedő, Wertheimer Adolf bankigazgató, Wertheimer Lajos kávé, Wertheimer Soma ügynök, Wieselmann Rezső fogász, újpesti Wolfner József bőrgyáros, Zimmermann Dezső szerelő, sióagárdi Zöld Márton tábornok. A hitközség vezető szervezete végül a képviselőtestület, mely 300 tagból áll. A hitközség központi tisztikara: Gábor Gyula dr. főtítkár, az elnöki ügyosztály előadója, Gombos Ignác főtítkárhelyettes, Munkácsi Bernát dr. tanfelügyelő. Braun Salamon dr. tanfelügyelő helyettes. Főtanácsosok: Galambos Jenő anyakönyvvezető, a jótékony-sági ügyosztály előadója, Burger Lajos a szertartási, Eppler Sándor főtítkárhelyettes, a pénzügyi ügyosztály előadója. Tanácsosok: Delli Henrik az alapítványi, intézményügyi és kulturális ügyosztályok előadója, Gelber Lázár anyakönyvvezető helyettes, Friedmann Márton az adó-kivetési osztály vezetője, Munkácsi Ernő dr. titkár-ügyész. Főtisztviselők: Bárd Rezső, az oktatási ügyosztályok előadója, Dallos Ede az adóbehajtási osztály vezetője, Ehrenthal Jenő főpénztárnok, Kollmann Jenő számvető, Lengyel Márton dr. főkönyvelő. A hitközség műszaki tanácsadója: Baumhorn Lipót műépítész.

Kórházak. A P. kórháza 1802. alapított. Mai alakjában 1889. nyílt meg. A modern, európai színvonalú kórház 240 ágyas és 7 pavillonból áll. Osztályai: belgyógyászat, sebészet, a báró Hatvany Sándor által alapított nőgyógyászat, szemészet.

orr és gégeészet és fülészet. A bejáró betegek részére a rendelést 1925 május óta a Kaszab-féle poliklinika látja el. A kórház tökéletes Röntgen-intézettel, fizikai gyógyintézettel és orvosi laboratóriummal van felszerelve. Kebelében működik a Bródy József és neje Weiszbürg Fanny által alapított tüdőgondozó intézet. A kórház betegeinek száma állandóan növekszik. Jelenleg felekezeti különbség nélkül kb. 70 ezer fekvő és bejáró beteget kezelnek évente a kórházban. A kórház Alapi Henrik (I. o.) igazgatása alatt áll s a rendelést a kórházban és a poliklinikán 15 főorvos, 13 alorvos és 25 segédorvos, ezenkívül számos gyakorló orvos bonyolítja le. A kórház egy kuratórium felügyelete alatt áll. 1919 óta a kórházzal gazdaságilag egyesítették az 1896. Bródy Zsigmond által alapított *Bródy Zsigmond és Adél* nevét viselő *gyermekkorházat*, amely 177 ágyas és 6 pavillonból áll. Osztályai: belgyógyászat, sebészet, szemészet, orr és gégeészet, fülészet, vörheny és diftéria osztály. A kórház ezenkívül ingyenes himlőoltást eszközöl. Fekvő és bejáró betegeinek száma kb. 30.000. Igazgatója Grósz Gyula egyetemi magántanár. A rendelést 8 főorvos, 4 alorvos és 3 segédorvos látja el. A kórházak gazdasági személyzetének száma 120. — *Kaszab Aladár és neje szül. Weiszkopf Józsa Poliklinika.* Az ország egyetlen zsidó P.-ja a Kaszab Aladár és neje, szül. Weiszkopf Józsa által tett nagyszabású alapítványból létesült. 1923-ban kezdték építeni s 1925 máj. végén fényes ünnepség keretében nyílt meg és alapítói nevét viseli. A poliklinika nem csupán az ambulancia, hanem a fiatal zsidó orvosok gyakorlati kiképzésének céljait is szolgálja. Jelenleg mintegy 120 orvos, szigorló orvos, illetve medikus végzi itt tanulmányait. Szervezetileg a Pesti Izraelita Hitközség kórházához tartozik. Igazgatója: Alapi Henrik (I. o.).

Pesti Izr. Hitközség árvaháza. 1869-ben létesült. Három ingatlana van Budapesten, az árvaház tulajdonképeni székháza (Vilma királynő-út 25. sz.), a leánygimnázium épülete és egy bérház a Holló-utca 4. sz. alatt. Ezenkívül Tahitót-falun az árvaháznak nyári üdülőtelepe van. Az árvaházban négy osztályú elemi iskola van, melyet bejáró növendékek is látogatnak. Van még az árvaháznak állandó temploma. Növendékeinek száma kb. 170. Évi költségvetése meghaladja a 100.000 pengőt. Az árvaház elnöke: Vida Jenő, igazgatója Hertzka János, ügyvezető igazgatója Kabos Géza. V. A.

Pesti Izraelita Nőegylet. Tervét Bischitz Dávidné vetette fel 1866-ban. Az alakuló közgyűlésen, melyet 1866 márc. 20. tartottak, elnökké Gottesmann Miklósnét, alelnökké Bischitz Dávidnét választották. A közgyűlés az egyesület céljait a beteg és keresetképtelen nők és árvák segélyezésére és egy, az árva leányok nevelésére szánt intézmény megteremtésére tűzte ki. Az első elnököt elnöktársa, Bischitz Dávidné követte az elnöki székhelyen 1873. Ő utána, mintegy huszonöt év múlva Herzl Antalnét követte. 1916-ban ünnepelte az egylet fennállásának félszázados jubileumát. Ekkor az elnök gárdonyi Neumann Frigyesné volt, alelnökök pedig kemenesmihály-

falvi Deutsch Antalné és Reinitz Józsefné. Keresetképtelen, beteg nőket, özvegyeket és árvákat segélyez rendszeresen. E célból intézményeket tart fenn, melyek a következők: a) *Leányárvaház*, amely 1867. létesült s azóta kb. 1400 árvát nevelt fel. Évente átlag 100 növendéke van; b) *Csepeli Weisz Alice Gyermekágyas Otthon*. 1910-ben létesült. 48 ágyas. Az Otthon 1920-ig ingyenesen, azóta felerészben ingyenesen, felerészben egész vagy féldíj fizetése ellenében veszi fel a gyermekágyas nőket; c) *Leányotthon*. 1923-ban létesült. 24 szegény, felnőtt, egyedülálló zsidóleánynak nyújt minimális díjért lakást és ellátást. A P. jelenlegi elnöke kemenesmihályfalvi Deutsch Antalné, ügyvezető alelnöke Vészi Józsefné. A P. mellett a kerületekben külön nőegyletek működnek. Ezek: a IV. kerületi Izr. Nőegylet (elnöke: Fried Adolf dr.-né), az V. kerületi (elnöke: Eichbaum Mórné), a VI. kerületi (elnöke: özv. dr. Vázsonyi Vilmosné), a VII. kerületi (elnöke: Grünfeld Miksáné), a VIII-IX. kerületi (elnöke: Lőw Sándorné) és a zuglói Nőegylet, melynek Rothenstein Mórné az elnöke. V. A.

Pesti Izraeliták Reform Társulata.

1848-ban alakult az emancipációs mozgalom idején (I. *Emancipáció*). Alapelveit Elhorn Ignác (I. o.) a társulat rabbija állította össze és főelvtől a szertartásoknak és a vallási intézmények megváltoztatását jelölte meg anélkül, hogy a vallás lényegén csorba esnék. A változásokat úgy kell keresztülvinni, hogy azok az étellel összhangzásba kerülhessenek. (bővebben I. *Reformmozgalom*). A reform-templomot szept. 27. avatta fel Elhorn Dávid a Király-utcai Valero-házban. A társulat ügyeit elnök, titkár, választmány és közgyűlés vezette. Az elnök kezdetben Rózsay József dr. volt, titkár Schwarz Lajos dr. Számtotvó tagjai: Munk Mór, Reusz Károly (utóbb a Chevra Kadisa elnöke), Lackenbacher Jakab, Hirsch Károly, Schülhof Lipót, Waitzenkorn Károly, Ligeti József és Pollák Henrik dr. U. I.

Pestről való Saul. A Budáról való Saul (I. *Budai Saul*) társa IV. Béla király elvesztettnek hitt kiváltságlevelének felkutatásában. Ezt Székesfehérváron a XV. sz. elején I. *Városbírák hatásköre*.

Pesterzsébet, rend. tan. város Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm., 40,545 lak. A P.-i kongresszusi hitközség a 70-es években alakult. Kezdetben 10 családból állt a hitközség, ezidőszereint a családok száma 1600-ra rúg. Ez az aránylag rövid idő alatt történt rohamos fejlődés szoros összefüggésben van magának a városnak a fejlődésével, mely szintén néhány évtized alatt nőtt kis faluból rendezett tanácsú várossá. A hitközség egyik első elnöke Gráner Sándor volt, aki három évtizeden át vezette nagy lelkesedéssel és hozzáértéssel a hitközséget. Az ő kezdeményezésére épült fel 1901. a hitközség impozáns két tornyos, románstílusú szép temploma, ezenkívül is sok más alkotás és alapítvány fűződik a nevéhez. Nagy filantróp volt, aki végrendeletében egy milliárdot érő házát a hitközségre hagyta zsidó kórház céljaira. A Chevra Kadisa a hitközséggel egyidejűleg létesült s azóta különösen a jelenlegi elnök, Goldberger Jakab és Ritter-

sporn Mór gondnok buzgó tevékenysége révén nagyszerű fejlődésen ment keresztül. Régi temetője mellett új, cementfallal körülvett temetőt létesített, azonkívül egy impozáns Códik Hádin házat két szertartási teremmel és mellékhelyiségekkel. A Chevra Kadisa vezetői fáradoztak leginkább az Aggok háza létesítésén is, mely 1927. el is készült. A hitközség rohamos növekedése következtében állandó hitközségi iroda megszervezése vált szükségessé. 1920-ban állították fel az irodát, melyet hosszabb ideig Balázs Adolf titkár, jelenlegi városi főügyész vezetett nagy agilitással. Jelenlegi vezetője Mann Gizella. 1922-ben nyílt meg saját épületében a hitközség négy osztályú, két tanerős elemi iskolája. Most 105 növendéke van az iskolának, melyben a növendék számának állandó növekedésére való tekintettel egy harmadik tanítói állást is szerveztek. 1903-ban létesült a Talmud Tóra. 1921-ben, mikor a folytonos fejlődésben lévő hitközség vezetésének mind bonyolultabb munkáját decentralizálni kellett, külön kultúr, gazdasági és szertartási ügyosztályok létesültek, s újból megszervezte a hitközség ifjúsági önképző szakosztályát és leányegyletét. A kultúrosztály Roth Dezső, majd Vermes Ármán vezetése mellett nagy hatású üléseket rendezett, melyeken a magyar zsidóság legkiválóbbjai tartottak felolvasásokat és szabadelőadásokat. A gazdasági ügyosztály élén Fantusz Géza áll, aki különösen a mészárszékek felállításával és a szegények számára szederesték rendezésével szerzett nagy érdemeket. A szertartási ügyosztály élén Schwarc Jakab áll. Az ifjúsági szakosztály egyházi elnöke Krishaber Béla főrabbi, világi elnökei Balázs Adolf városi főügyész, Varga Samu árvaszéki ügyész, Orbán Béla városi műszaki tanácsnok és Kardos Ernő ügyvéd. A szakosztály zsidó és magyar történelmi vonatkozású felolvasásokkal, zsidó liturgiái zenével és énekkel foglalkozik. A leányegylet Krishaber Ella vezetésével jótékonyági és kulturális tevékenységet fejt ki. A nőegyletnek, mely nagy összegeket fordít szociális és filantrópikus célokra, tisztikara a következők: Vince Jakabné elnök, Pauncz Ignácné alelnök, Balázs Adolfné titkár és Szántó Samuné háznagy. Azok között, kik a hitközség fejlesztése körül nagy érdemeket szereztek, első helyen áll Vincze Jakab orvos, a jelenlegi hitközségi elnök, aki a főrabbiival karöltve több mint 15 éve vezeti nagy lelkesedéssel és hozzáértéssel a hitközséget, melynek több intézménye — elsősorban az iskola — köszönheti neki a létét. A szellemi vezető Krishaber Béla főrabbi, akinek 25 éves eredményekben gazdag működését 1925 januárban díszkönyvvel ünnepelte meg a hitközség. A hitközség tagjai közül a társadalmi életben többen visznek vezető szerepet. Ezek: Orbán Béla városi műszaki tanácsnok, Szántó Samu pénzügyi tanácsnok, Balázs Adolf városi főügyész, Varga Samu árvaszéki ügyész, Terényi Ármán városi főszámvévó stb. Ipari és gazdasági vállalatokat alapítottak a következők: Fantusz Géza lúggyárat (30 alkalmazott), Henrich Ignác Unió textilgyárat (50 alk.), Ágoston Simon harisnyagyárat (100 alk.), Perlesz Sándor harisnyagyárat (100

alk.), Lőrinc József szappangyárat (20 alk.), Haas Zoltán selyemárugyárat (30 alk.), Breuer Bernát textilgyárat (100 alk.), Lázár György iskolaszergyárat (25 alk.), Rosenstrauss István gyufagyárat (100 alk.), Boros Samu szappangyárat (60 alk.), Schwarcz Jenő és Imre Turul likőr- és rumgyárat, Rosentrauss Samu kristály szódagyárat és Weisz Lipót szikvízgyárat. A hitközségben megjelent Krishaber Béla főrabbi *Világháború* c. kétkötetes munkája. A hitközség történetével Krishaber Béla főrabbi nagyobb tanulmánya: *A pesterzsébeti zsidók története* (megj. Kecskeméti Vilmos Zsidó évkönyvében (1927) és Nagy Győri István városi főjegyző *Gubacspusztá-Erzsébetfalva-Pesterzsébet* c. tanulmány foglalkozik. A hitközség évi 50,118 pengős költségvetéssel dolgozik s ebből 5272 pengőt költ szociális és filantrópikus célokra. Ezenkívül több nagyobb alapítványt is kezel a hitközség, melyeket Grauer Sándor és neje, Ney Gusztáv, Vincze Jakab, Grauer Ábrahám és Holeczmann Húgó létesítettek különböző kulturális és jótékony célokra. Anyakönyvi területéhez Soroksár, Csepel, Dunaharaszti, Szigetszentmiklós és Tököl községek tartoznak. A hitközség lélekszáma: 7000, a családok száma 1500, adót 962-en fizetnek. Foglalkozás szerint: 40 nagykereskedő, 10 gazdálkodó, 10 tanító, 300 kereskedő, 8 ügyvéd, 20 köztisztviselő, 10 művész, 500 munkás, 55 nagyiparos, 10 orvos, 150 magántisztviselő, 40 vállalkozó, 50 iparos, 4 mérnök, 10 író és hírlapíró, 50 magánzó, 300 közadakozásból élő és 110 egyéb. A hitközségnek a világháborúban részt vett tagjai közül 47-en estek el, akiknek emléket egy, a templom falába illesztett márványtábla örökíti meg. A hitközség mai vezetősége: Krishaber Bernát főrabbi, Vincze Jakab elnök, Roth Dezső és Fantusz Géza alelnökök, Vermes Ármán kultuszelnök, Balázs Adolf ügyész, Klein Manó pénztáros, Fekete Ernő ellenőr, Schwarc Jakab és Glász Simon gondnokok, Króh Hermann Talmud-Tóra gondnok, Fischer Manó jeruzsálemi gondnok, Schwarc Jenő, Gönczi Gyula és Szántó Samu ülnökök, Deutsch Sándor iskolaszéki alelnök, Frey Jenő, Eisler Jenő, Kardos Ernő, Orbán Béla, Schór Jenő és Varga Samu iskolaszéki tagok, Gárdos Jenő titkár, Apter Illés, Eisler Jenő, Raab Jakab, Kardos Ernő, Kohn Antal, Kohn Fülöp, Goldberger Herman, Fantusz Miklós, Schwarc Lajos, Scheimann Ármán és Berger Márton előjárósági tagok.

Peszách. Az Egyiptomból való kivonulás emlékének szánt ünnep, amely niszán 15-től 22-ig tart. A Biblia csak hét naposnak ismeri. Már niszán 14. este a maariv-ima (l. o.) után gyertyavilág mellett felkutatják és összeszedgetik a lakásban található kovászos dolgokat (*biur chomec*, l. o.) az előírt benedikció kíséretében. Ugyane napon van az elsőszülöttek bójtje. A bójt megváltható. A megváltásnak az a módja, hogy a hitközség talmudtudósai a reggeli istentisztelet után a Talmud valamely traktátusát, amelyet a téli hónapokban az utolsó fejezetig áttanulmányoztak, elolvassák és utána lakomát tartanak. A traktátus befejezése és a lakomán elmondott benedikciók olyan érdemszámba men-

nek, hogy a résztvevőit fölmentik a böjt alól. A reggeli imánál a 100. és a 20. Zsoltár elmarad. Korán kell reggelizni, mert kovászos csak a nap világos részének első harmadában szabad fogyasztani. Az előző este összeszedett kovászos dolgokat délelőtt 10 óra után elégetik. Kovászoszt ezután már nem szabad enni, de macósz (pászka) sem, mert ennek első élvezetét a széder (l. o.) számára kell fenntartani. Minchó után a rabbi elvégzi az eruv chacérósz (l. o.) szertartását, utána meggyújtják az ünnepi gyertyákat sehechijónu-áldás kíséretében.

F. D.

Péter Mária, festő, szül. Budapesten 1906. Szolnokon Fényes Adolfnál tanult. Kiállított a szolnoki jubiláris kiállításon, a Műcsarnokban és a Szinyei Merse Társaság tárlatán a Nemzeti Szalonban. Megfestette *Hirsch* Márkus és dr. *Adler* Illés rabbik arcképét az óbudai zsidó Szentegylet díszterme számára.

F. B.

Peterdi, 1. *Andor*, költő, szül. Sopornyan (Nyitra vm.) 1881 máj. 28. Ifjúságában megismerte az élet nyomorúságát és megtanulta a minden emberi szenvedéssel való meleg együttérzést. Elvégezte a Vígyszínház színiiskoláját, de ezután mégis hírlapírónak ment. Egyideig vidéki lapoknál dolgozott, aztán különféle fővárosi napi- és hetilapokban tette közzé cikkeit és verseit. Minden ízében szociális érzésű, a természettel testvéri közösségben élő, meleg, közvetlen hangú poéta, akinek sok, őszintén zsidó érzésű verse és átélt zsidótárgyú novellája is akad. A nyelv erőteljessége, szárnyaló lendület, formai műgond és nagy zeneiség jellemzik költészetét. Irodalmunkban P. szólaltatta meg első ízben a városi proletár s az utcan gyökértelentül lézengő ember költészetének hangjait. Önálló verskötetei: *Szívem* (1904); *Gyermekversek* (1904); *Lina könyve* (1905); *Új versek* (1906); *A mélységből* (1909); *A sátor alatt* (1912); *A pacsirta éneke* (1913); *Válogatott versei* (1913); *Katonák* (1915); *Napos mezőkön* (1915); *Háborús versek* (1916); *Peterdi Andor költeményei 1904–1918* (1918); *Éneklő zarándok* (1926). 1916-ban lefordította Verhaeren Emil válogatott verseit, 1922. pedig *A sárga folt* címmel kiadta zsidótárgyú elbeszéléseit. Felesége Várnai Zseni költőnő (l. o.).

Sz. G.

2. *Sándor*, író, postafőtiszt, szül. Budapesten 1868. Írt verseket, regényeket s novellákat a napilapokba és folyóiratokba. Novellák kötetei: *Hópelyhek*, *Jeffe leányai*, *Tarkói lakodalom*, *Regémai boszorkány*, *A száműzött*. Regényei: *Feslett világ*, *Vesztett csaták*. Mások pénze, *Kétlelkű Éva*, *Aranyhajú Jutka*. Színművei: *Corignanék válópöre*, *Ejféli után*, *A Corbillon utazása*.

Péterfi Tibor, biológus, szül. Désen 1888 jún. 22. Gimnáziumi és egyetemi tanulmányait Kolozsváron végezte s 1906. orvosdoktorrá avatták. Előbb u. o. volt Apáthy professzor asszisztense, majd 1908–14 közt u. i. minőségben Budapestre került Lenhossék tanár mellé. 1918 nyarán kinevezték a pozsonyi egyetem anatómiai tanszékére ny. r. tanárnak. De nem foglalkozhatott, mert már előbb Berlinbe ment, ahol azóta a dahlemi biológiai kutató intézet elismert, kiváló tanára. Számos értékes biológiai tanulmányai főképpen

német tudományos folyóiratokban jelentek meg. Főbb művei: *Szövettan* (2 köt., 1909–11); *Die Beziehungen zwischen den Muskelfasern und Sehnenfasern* (1913); *Die Muskulatur der Harnblase* (1914); *Das mikourgische Verfahren* (az Abderhalden-féle Handbuch d. biologischen Arbeitsmethodenben 1923); *Die Praeparier-Wechselkondensoren* stb. (1926).

Pétervására, kisk. Heves vm. 2107 lak. A P.-i (orth.) hitközség 1851. alakult, néhai Klein Mór elnöklete alatt. Ekkor kezdtek rendes anyakönyveket vezetni. Van azonban a hitközség irattárában egy régi 120 éves, úgynevezett «Móhel Büchel». Ezt a régi anyakönyvet — mely a hitközség évszázados multja mellett bizonyít — Léb Mayer, egy nagytekintélyű, gazdag s annak idején messze vidéken ösmert talmudtudós vezette, aki egyébként a világhírű Chaszam Szófer tanítványa volt. A kis hitközségnek kezdetben volt Talmud Tórája, mely azonban a háborús viszonyok következtében megszűnt. A hitközséget mindig vallásosságukról és nagy tudásukról híres rabbik vezették. Ezek között is kivált az első rabbi Adler S. Ajzer (megh. 1852.), akinek böles tanácsait kikérni, messze földről özönlöttek a hívek P.-ra. Kiváló rabbik voltak még Fabian Markusz, akit 1895., a ma is működő Reinitz Sámuel követett a rabbiszékhelyben. Két hírneves szülötte is van a hitközségnek. Az egyik Steiner Gábor, aki a szabadságharcot Kossuth seregében küzdötte végig ésezredesi rangig vitte. A másik Ülmer Salamon, egy Amerikába elszármazott dúsgazdag bankár, aki ha hazalátogat, mindig nagyobb adományokkal támogatja az elszegényedett hitközséget. A hitközség templomát 1855. építették. Ma a templom már nagyon rozoga állapotban van, de a hitközségnek annyi pénze sincs, hogy restaurálhassa. Az évi költségvetés kb. 3500 pengő, amelynek egy kis hányadát szociális célokra fordítják. A hitközség anyakönyvi területéhez Ivád, Nádújfalu, Maconka, Nagybátany, Dorogháza, Szuha, Mátramindszent, Mátraballa, Mátradereske, Recsk, Parádszék, Szék, Terpes, Hevesbátor, Aranyos, Szücs, Egerkőcs, Csehi, Mikófalva, Szentdomokos, Szentersébet, Tarnaleles, Erdőkővesd, Kisfüzes, Szajla, Váraszó és Istenmező községek tartoznak. Az utóbbi években nagyon megfogyatkozott hitközség lélekszáma 60, a családoké 14. A világháborúban résztvevő hitközségi tagok közül hárman estek el. A hitközség mai vezetősége: Reinitz Sámuel főrabbi, Pick József elnök, Deutsch Béla jegyző. Weisz Gyula, Löwinger Endre, Weinberger Albert, Weisz Ignác és Pamec Sándor választmányi tagok.

Petri, 1. *Arthur*, költő és hírlapíró, szül. Mádon 1873., megh. Somorján 1918., harctéren szerzett betegségében. Több magyar- és németnyelvű napilap munkatársa volt. Versei a *Géniuszban* és a *Magyar Szalonban* jelentek meg. Verskötetei: *Magány*; *Virrasztás dalai*, *Fehér dalok* Budapesten jelentek meg.

2. *P. (Pick) Lajos*, szobrász, szül. Szegeden 1884. A budapesti egyetemem jogi doktorátust szerzett. Utána Teles Edénél, majd a brüsszeli képzőművészeti akadémián tanult. A Műcsarnok

1911–12. kiállításán szerepelt először. Előbb Rodin hatása alatt állottak szobrai, majd klasszicizálásra törekedett (Táncoló leány). Realisztikus aktjai: *Pihenés*; *Bér Dezső síremléke*. F. B.

Pewny Irén, operaénekesnő, szül. Zimonyban 1866., megh. Budapesten 1916. Miután elvégezte a bécsi konzervatóriumot, a hamburgi, frankfurti, müncheni és hannoveri operaházak tagja volt. Hangversenykörutakat tett az Egyesült Államokban, majd 1896–1902. a budapesti Magyar kir. Operaház nagysikerű szubrettje és koloratúrénekesnője volt. 1902-ben visszavonult a színpadtól. K. K.

Pfeiffer, 1. Ignác, műegyetemi tanár, szül. Szentgálon 1867. A budapesti műegyetemen tanult s u. o. volt adjunktus a kémia szakon, majd magántanár, 1907. rk. tanár, 1912 óta pedig nyilvános rendes tanára a kémiai technológiának. Sokáig a Máv. vegyésze is volt. Hosszabb ideig szerkesztette a Kazán- és Gépujságot és számos szaktanulmányt írt hazai és külföldi szakfolyóiratokba, amelyekben a tüzelőanyagok értékesítésével és kihasználásával, a metán klórozásával s a földgáz értékesítésével foglalkozott. Ez utóbbit 1911. Amerikában tett tanulmányútján külön studium tárgyává tette. Elméletben és gyakorlatban egyaránt kimerítően foglalkozott a kazántápláló vizek lágyításához szükséges anyagok meghatározásával s úgy ebben, mint a világítógáz előállítása és a tüzelőszerkezetek megvizsgálása terén kiváló eredményeket ért el. P. tevékeny részt vesz a hazai felekezeti életben, melynek egyik kimagasló vezető-egyénsége. A budai hitközség vezetőségének és minden kulturális és jótékonyági intézményének agilis és nagyrabecsült tagja. Jelenleg az Egyes. Izzólámpa és Villamos. Rt. tudományos kutató laboratóriumának vezetője.

2. **P. Izsák**, rabbi, szül. Ácsen 1884 máj. 29. 1906–1911-ig volt a budapesti Rabbiképző növendéke. 1911-ben avatták bölcészdoktorrá Budapesten, 1912. pedig rabbivá. Előbb Sümegen volt főrabbi, majd Pécsen működött. 1922 óta monori főrabbi. Számos verse jelent meg a magyar zsidó folyóiratokban és gyűjteményes munkákban. Jeles bibliafordító, van több verseskötete is. Művei: *Az áldozatok jelentőségének történetéről a héber irodalomban*; *Háborús imák*; *Új csodák jönnek*; *Szemet a földnek, szívet az égnek*; *Izrael leányai*; *Lélekláng: Akarat*; *Eszter könyve*; *Találkozás az Úrral*; *Új lángok gyúlnak*; *Enekek Eneke*; *Temetői imák*. Cikkei magyar zsidó hetilapokban a Huszadik Században és a Philologiai Közönyben jelentek meg. F. D.

P. Gergely Boriska, író, Szül. Óbecsén (Bács vm.) 1887 dec. 3. A Bács megyei Napló munkatársa, itt és a Vajdasági Írás c. folyóiratban jelennek meg versei, tárcái és kritikai írásai. Könyvei: *Mesék és Ut, igazság, élet* c. érdekes közgazdasági regény, melynek fővére G. Jenő dr. a társszerzője. V. A.

Phillip Isidore, zongoraművész, zeneszerző, szül. Budapesten 1863 szept. 1. P. a francia zenei élet vezetőalakja, aki sikerekben gazdag karriert futott be. Párisban végezte tanulmányait, G. Matthiast Ritter és Heller vezetése alatt. Rémy,

Berthelier és Loeb társaságában kamarazene egyesületet alapított. 1903 óta a Conservatoire köztisztelőben álló tekintélyes tanára. Pedagógiai zeneművei: *Mindennapi gyakorlatok* (Saint-Saens előszavával); *Skálagyakorlatok* (Lyon, Janin); *Tanulmányok* (Newyork, Schirmer); *Oktávstanulmányok* (Fiorillo, Kreutzer és mások után, Paris); *Enoch* (rég és új zongoradarabok anthológiája). Kompozíciói: *Pastels*; *Figurines*; *Valses*; *Caprices*; *Fantasmagories*; *Féerie*; *Zenekari szvit*. Kritikákat és zenei dolgozatokat is írt. A Ménestrel-ben több tanulmánya jelent meg. K. K.

Philo v. Ph. Judaeus, alexandriai görög-zsidó filozófus, szül. Alexandriában, az időszámítás előtt 20. év körül, megh. u. o. 40. Főbb életrajzi adatait az ő, valamint Josephus műveiből tudjuk. Részt vett a Caligula császárhoz küldött zsidó követségben. Élete főműve a zsidó vallás és a görög filozófia összeegyeztetése volt, de ezzel csak a Palesztinán kívüli területen tudott hatni s az első egyházatyák osztatlan tetszését nyerte el. Ezek úgy tekintették, mint keresztényt, jöllehet Ph. a zsidóság legnagyobb apologetái egyikének tekinthető. A keresztény egyházatyák Ph. iránt való szimpátiájának mégis sok köszönhető, mert ez tette lehetővé műveinek megmentését. Ph. művei: 1. *Pentateuch-kommentár*, kérdés és felelet formájában. Ez csupán részben maradt fenn. Módszere a szómagyarázat és az allegorikus interpretáció. 2. *Legum Allegoriae*, külön allegorikus magyarázat a Genesishez, amely 17 könyvből áll s legnagyobb részben megvan. Az egyes könyveknek külön címük van s ezeken szokták idézni. 3. *De opificio Mundi*. 4. *De Abrahamo*. 5. *De Josepho*. 6. *De Vita Mosis* három könyvben, melyben Mózes, mint az erkölcsi tökéletesség mintaképét mutatja be. 7. *De decalogo*, bevezetés a Tíz Parancsolathoz. 8. *De Specialibus Legibus*, melyben a Tóra egyéb parancsait összefüggésbe hozza a Tíz Parancsolattal. Ez a munka is több könyvre oszlik. 9. *De Fortitudine*, *De Caritate*, *De Poenitentia* értekezések. 10. *De Praemiis et Poenis* és *De Execratione*, amely mind a mózesi törvények magyarázata. Egyéb nagy művei: 11. *Quod omnis probus liber*, mely egy elveszett nagyobb munka második része. Ebben az esszénusokról szóló részt többen interpolációnak tartják. 12. *In Flaccum*, fontos polemikus irat a zsidók rágalmozói ellen. 13. *De Legatione ad Caium*, mely a császárnak az alexandriai zsidó-üldözésről tett jelentést tartalmazza, s amely öt könyvből állott, de csak töredékei maradtak meg. 14. *De Providentia*. 15. *De Animalibus*. 16. *Hypothetica*, melyet csupán Eusebius egyházatyá *Praeparatio Evangelica* c. műve őrzött meg töredékeiben. 17. *Peri Judaión* fontos zsidó apologia. Ezeken kívül Ph.-nak tulajdonítják még a *De Vita Contemplativa*, a *De Incorruptibilitate Mundi*, *De Mundo*, *De Sampson*, *De Jona*, az *Interpretatio Hebraicorum Nominum* és *Liber Antiquitatum Biblicarum* c., melyek közül az utóbbi elveszett, jöllehet a XVI. sz.-ban kinyomtatott, míg az első kettő nagyobb szabású mű. Ph. nem csupán a héber iratoknak,

hanem a görög filozófiának és költészetnek is alapos ismerője volt. Nyelve nem egész tiszta, hanem mesterkelt. A stoa befolyása félreismerhetetlen nála s egyetlen hatóoknak ő is Istent tartja; a világot az isteni ésszerűség tartja össze. A halálról szóló doktrínája szintén megegyezik a platonikus és stoikus filozófiával, úgyszintén a teremtésről szóló nézete is. A teremtést ő is, mint Platon, az időn kívül helyezi, mert az idő csupán a megteremtett világgal kezdődhet. Szám-szimbolizmusa az új-pythagoreanus iskola hatása, úgyszintén pszichológiája is, amelyben sem Platót, sem Aristotelest nem követi. Etikája és allegóriái stoikus hatásra vallanak. Az egész filozófia Ph-nál a zsidóság védelmére szolgáló eszköz. Héber ismeretei szintén jelentékenyek voltak s jöllehet ő is abban a hibás feltevésben élt, hogy a Szeptuaginta-szöveg teljesen azonos a héberrel s azt vette alapul, héber szómagyarázatai, valamint halachikus, főképpen azonban haggadikus és Midras ismeretei mégis azt bizonyítják, hogy a speciális zsidó teológiában otthonos volt. S. R.

Isroalom. Schürer, Geschichte des Volkes Israel (3. kiad.), u. o. említve vannak Ph. különböző műveinek fordításai. Régebbi német fordítás Josttól származik, Philos gesammelte Schriften (Leipzig 1856-73). A Legatio magyar fordítása az IMIT könyvtárában jelent meg Schill Salamon-tól (1896), míg a Vita Mosis Fischer Gyula főbb fordításában saját alatt van. Ph. műveinek fennmaradt szövegét többben kiadták. Teljes kiadás L. Cohn és Wendlandé, Philonis Alexandria Opera quae supersunt I-III, míg újabb német fordítás több részben a Schriften des Vereins des Judentums sorozataiban jelentek meg. Siegfried, Abhandlung zur Kritik der Schriften Philos (1879); u. o. Ph. on Alexandria als Ausleger des Alten Testaments (Jena 1875); Bernhard Ritter, Ph. und die Halacha (Breslau 1879); Weinstein, Die alexandrinische Agada (Göttingen 1901); Z. Frankel, Über den Einfluss der palästinensischen Exegese auf die alexandrinische Hermeneutik (Leipzig 1851); u. o. Über palästinensische und alexandrinische Schriftforschung (Breslau 1854); Ryle, Ph. and Holy Script (1895); J. Bernays, Gesammelte Abhandlungen I. (1885); Von Arnim, Quellenstudien zu Ph. v. Alexandria (1899).

Philosophia, I. Filozófia.

Pichler Győző*, országgyűlési képviselő, szül. Budapesten 1869 júl. 23., megh. Bécsben 1904 jan. 25. A piaristáknál és a budapesti egyetemen tanult, s 1889. a Sorbonne-ünnepségekre őt küldték ki, mint az egyetemi hallgatók küldöttségének elnökét. Jogvégzettsége után az Egyetértés belső munkatársa, Kossuth Ferenc hazatérésekor pedig annak titkára lett s élénk részt vett a 48-as pártéletben. 1896-ban és a következő ülésszakon a kölesdi kerület képviselőjévé választották függetlenségi programmal.

Pick Jesája, hírneves XVIII. sz.-beli talmudtudós és író, I. Berlin J. alatt.

Pidjon (h.), váltáság, az a tetszésszerűtlen tiszteletdíj, amit a hívek a caddiknak (csodarabbi) juttatnak. A chászsideusok hite szerint ez az adomány a *dinó sel géhinom*-tól, a túlvilági élet szigorától váltja meg az adakozót.

Pidjon habén (h.), az elsőszülött fiúgyermek kiváltásának szertartása. Ez a Biblia következő parancsából ered: «Szentelj nekem minden elsőszülöttet Izráel fiai közül, minden anyaméh megnyitóját», majd pedig: «Az ember minden elsőszülöttjét fiai közül váltsd meg pénzen». (Móz. II. 13. 2). Manapság is ki kell valamely kohéntól váltani az anya elsőszülöttjét a születés 30. napján. A kiváltás összege: 5 ezüst szela

(kb. 30 pengő). A kiváltás kötelessége az apát illeti, ha ez nincs, akkor az anyát, ha az anya elmulasztotta a kiváltást, akkor később magának a fiúnak kötelessége, hogy kiváltsa magát. E szertartásnál az anya a mérvadó, mert az elsőszülöttség anyai ágon számítódik. Kiváltás alá esik tehát olyan fiú, aki ugyan apjának nem elsőszülötte, de anyjának igen, viszont nem kell kiváltani olyan fiúgyermeket, ki apjának elsőszülötte, de anyjának már volt gyermeke. E szertartás elmarad abban az esetben, ha akár az anya, akár az apa kohanita vagy levita családból származik. E szertartás rendszerint lakoma keretében történik. F. D.

Pidjon nefes (h.), Lélekmegváltás. A beteg felgyógyulásáért tartott könyörgés, amely alkalmi jótékonykodással jár. E szertartásnak nem csupán az Istenbe vetett hit az alapja, de az a bibliai felfogás is, hogy a jótékonyság a haláltól is megváltja az embert (*Cedókó tacil mimóvesz*). A szertartás abból áll, hogy különböző Zsoltárokból olyan verseket mondanak, amelyeknek kezdőbetűi megegyeznek a beteg nevének betűivel. Ugyanekkor annyi pénzt raknak ki, amennyi megfelel a névben előforduló betűk számértékének. A kirakott pénzt azután szétosztják a szegények között. Tehát nem maga az imádság a lélekmegváltás, hanem az imával kapcsolatban gyakorolt jótékonyság.

Pijjut, zsinagógiai költemény (I. *Pajtan*).

Pikler Emil, szocialista politikus, szül. Arva váralján 1872. A budapesti kereskedelmi akadémiát végezte, majd bejárta Németországot és Északamerikát. Itt ismerkedett meg a munkásmozgalommal. Hazatérve résztvett a kereskedelmi alkalmazottak megszervezésében. Később a Magántisztviselők Szakszervezete elnökének választotta meg. 1922-ben mandátumot kapott szociáldemokrata programmal. A következő választásnál kisebbségben maradt.

2. P. Gyula*, egyetemi tanár, hírneves jogbölcsész és pszichológus, szül. Temesváron 1864 máj. 21. A budapesti egyetemen végezte tanulmányait, 21 éves korában magántanár, 1893. ny. rk., 1903. pedig nyilvános rendes tanára lett a jogbölcséletnek. Még mint fiatal docens több szemeszteren tartott előadásokat az oxfordi egyetemen. Résztvett a Társadalomtudományi Társaság meg alapításában. Műveit a gondolatok merészsége, teljes önállóság és minden megkötöttségtől való mentesség jellemzi. Főbb munkái: *Ricardo jelentősége a közgazdaságtan történetében; érték- és megosztástana* (1886); *Az objektív létben való hit lélektana* (1890 angolul is); *A jog keletkezéséről és fejlődéséről* (3. kiad. 1911); *Az emberi egyesületek és különösen az állam fejlődése* (5. kiad. 1905); *A büntetőjog bölcselete* (7. kiad. 1910); *A lélektan alapelvei* (1908). Ettől az időtől kezdve már nem csupán elméleti, hanem kísérleti pszichológiával, biológiával és fiziológiával foglalkozott eredményesen. Ily irányú nagy műve, melyet a külföldi orvostudomány igen nagyra értékelt: *Sinnesphysiologische Untersuchungen* (1917); *Schriften zur Anpassungstheorie des Empfindungsvorganges* (1919 és köv. évek, több kötet). *Der Ursprung des Totemismus*

c. művét Somló Bódoggal együtt írta. 1919-ben nyugalomba vonult s előbb külföldön, Schweizban és Torinóban tartott előadásokat, majd hazajött és teljesen visszavonult a társadalomtól és az emberektől. S. R.

3. **P. I. Gyula**, nemzetgazdász, szül. Munkácson. Atyja orvos volt s ő is a bécsi egyetemen tanult és nyert orvosdoktori diplomát. Egész 1894-ig vidéki falvakban volt körorvos, majd a fővárosba költözött. Magyar és külföldi orvosi lapokban értékes szakmunkásságot fejtett ki. 1897-ben megbízták a főváros halandósági statisztikájának vezetésével s ettől kezdve foglalkozott tudományos nemzetgazdaságtannal. Előbb a fővárosi statisztikai hivatal aligazgatója, majd 1919—24. a telekértéknnyilvántartó hivatal igazgatója volt, azután nyugalomba vonult. Mint a földjáradék tanának egyik legkiválóbb ismerőjét az utóbbi évtizedben számos előadás tartására hívták meg Bécsbe, Kopenhágába, Londonba, Párisba és még több metropolisba. Nagyobb, magyarul megjelent művei: *A városi telekértékdó* (1907); *Betterment, értékelkedési adó, elégtelenül kihasznált telkek adója és általános telekértékdó* (1917); *Magyar földreform* (1919). S. R.

Pilisvörösvár, nagyk. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. 6069 lak. Az (orthodox) hitközség egyike az ország legrégebb hitközségeinek. A multjára vonatkozó feljegyzések nagyon hiányosak, így inkább csak következtetni lehet a hitközség korára, mintsem azt biztosan tudni. Tény az, hogy sem az alapítókra, sem az első előjárók személyére nézve nincsenek pontos adatok. Ellenben tudjuk, hogy kik voltak a hitközség rabbijai és mikor működtek. A hitközség első rabbija, akiről feljegyzések maradtak, Engel Mózes volt, aki az 1740-es években foglalta el állását és körülbelül 50 évig állott a hitközség élén. Nagy kabbalista volt, jesivát vezetett, melyet az ország minden részéből látogattak a növendékek. Utódai: Josef Silberberg, Josef Löffler, Schönfeld Mózes és Koppstein Simon voltak. A hitközség jelenlegi rabbija Baum Jakab, aki több mint 50 éve működik a hitközségben. Irodalmi tevékenységet is fejtett ki. *Haus und Schule* és *Talmud im ungarischen Abgeordnetenhaus* címmel érdekes brosurát adott ki, az utóbbi a tiszai pör eseményeivel foglalkozik. A hitközség mintegy kétszáz évvel ezelőtt építette ma is fennálló templomát. A templom — éppen ez igazolja régi voltát — mélyebben fekszik a föld színénél és alatta épült a rituális fürdő. Többször leégett a templom, de mindig újra renoválták. A hitközség egyetlen intézménye a Chevra Kadisa. Évi költségvetése 3000 pengő, melynek egy részét szociális és filantrópikus célokra fordítja. A hitközség a mult század vége felé szépen fejlődött s volt idő, amikor 500—600 lelket számlált. Jelenleg a hitközség lélekszáma 102, a családok száma 30, adót 40-en fizetnek. A hitközségi tagok létszámának ez az erős csökkenése a háborúval, de különösen az ellenforradalommal függ össze. 1919 aug. 8. a különítmények valósággal feloldták a hitközséget. Templomának belső berendezését összerombolták, a nyolc Tórát összegaggatták, a hitközség tagjait kirabolták, úgy,

hogy azok menekülni voltak kénytelenek. Sokan örökre elhagyták P.-t s azóta sem tértek vissza. Közük van a rabbi is, Baum Jakab, aki azóta Budapesten lakik s csak a nagy ünnepek alkalmával tartózkodik hívei között. 1925 óta a hitközség élete kezd visszatérni a régi kerékvágásba. Tagjai foglalkozás szerint: 1 tanító, 1 katona, 9 kereskedő, 12 munkás, 10 magántisztviselő, 2 iparos és 4 magánzó. A hitközség anyakönyvi területéhez Piliscsaba, Pilisszentiván, Pilisszántó, Pilisszentkereszt, Pesthidegkút, Solymár és Nagykovácsi községek tartoznak. A hitközségnek 35 tagja vett részt a világháborúban s közülük 6-an estek el. A hitközség mai vezetősége: Baum Jakab rabbi, helyettese Bilitzer Jenő hitoktató és kántor, Szikla József elnök, Moskovits Ervin alnök, Weisz Ede pénztárnok, Menczer Ernő jegyző, Weisz Henrik és Stierheim Samu gondnokok, Porgesz Lajos, Lipscher Jakab, Ehrenfeld Zsigmond és Fischer Mór választmányi tagok.

Pillitz, 1. Benő, orvos és botanikus, szül. Veszprémben 1825 jún. 25., megh. u. o. 1910 máj. 31. Technikusnak készült, majd orvostudományt tanult Bécsben és Padovában, ahol egyszersmind Luzzatto rabbiszemináriumának volt növendéke. Később, mint keresett orvos is tovább foglalkozott héber irodalommal, amelyet kitünően értett. Ép oly kiváló volt orvosnak és botanikusnak is. Főorvosa volt a vármegyének, melynek faunájáról a legjobb monografiát ő írta *Veszprém vármegye növényzete* címmel. Herbáriumát a megyei múzeumra hagyományozta. Testvérei *P. Dávid* és *Dániel* (l. o.).

2. **P. Dániel**, rabbi és pedagógus, 1843—47-ig a szegedi iskola igazgatója és rabbi hitszónok volt. Addig Székesfehérváron működött. Kiváló hitszónok volt. 1847 febr. 7. a József nádor-gyásznapján nagyhatású magyarnyelvű hitszónoklatot tartott. Közvetlenül azután állásáról leköszönt, mert Theodor Burger álnév alatt megírta *Der Talmud und die Perfectibilität des Mosaismus vom Standpunkte der Reform*, c. liberális szellemű röpiratát, amely óriási kavargást okozott. A szakértőkül kért tekintélyes rabbik elítélték és rabbi hivatal viselésére alkalmatlannak mondták ki, Steinhardt aradi és Schwab pesti fő-rabbik ellenben türelemre intették a híveket. Német hitszónoklatain és röpiratán kívül megjelent tőle: *Gyászbeszéd* elhunyt cs. k. főherceg József, Magyarország dicső nádora tiszteletére stb. *Andachtsstunden für Israeliten beiderlei Geschlechtes* (Pest, Heckenast 1849). *Zur Schulfrage der Israeliten in Ungarn* (1851). V. ö. Löw és Kubyi, «A szegedi zsidók» 1885.

Pilpul. Vitakozás. A talmudikus fejtegetések az a módszere, amely arra törekszik, hogy merész elmetornán a Szentírás vagy a Talmud valamely szavából meglepő éleselméjűséggel új értelmet és új vonatkozásokat hámozzon ki. A szó eredetileg borsot és átvitt értelmében csipősséget jelent és már a Talmudban (*Szóta* 15.) fordul elő. A P. módszerének túlzásba való vitelet Pollák Jakab lengyelszármazású prágai rabbinak tulajdonítják. A talmudtudomány legnagyobb tekintélyei, így Rasi is, e módszerrel ellen-

tétben, az egyszerű és logikus írásmagyarázat hívei voltak. F. M.

Pinchosz, hetiszakasz, mely *Mózes 4. könyve* 26. fejezetének 2. versétől a 30. fejezet 1. verséig terjed. Rövid tartalma: A nők birtokképesége. Józua Mózes utóda lesz. A hetiszakaszhoz tartozó prófétai rész a *Királyok I. könyve* 18. fejezetének 46. versétől a 19. fejezet végéig terjed. A bibliai és prófétai rész között az az összefüggés, hogy a prófétai rész főszereplőjénél Elijohunál, mint a hetiszakaszban Pinchásznál, Istenért való buzgólkodásuk van kiemelve. F. D.

Pinkész (j., másként *pinkász*). A görög *pinax* szónak elferdített kiejtése a héberbetűs átírás alapján. Hitközségi jegyzőkönyv. Ilyen híressé vált P.-t vezettek a gyulafehérvári rabbik (l. *Gyulafehérvár*).

Pintér. 1. Ignác, tanár szül. Tapolcán (Zala vm.) 1861 júl. 16. A nagyváradai polgári iskolának volt tanára, majd igazgatója. Azután Budapestre került és a hitközség iskoláiban tanított. Hosszú ideig volt a zsidó tanítóegyesület titkára és szerkesztője az egyesület hivatalos lapjának, az *Izr. Tanügyi Értesítőnek*. Pedagógiai vonatkozású cikkeken kívül elemi iskolák számára több nyelvkönyvet írt.

2. P. Oszkár, mérnök, építőmester, szül. Nagykárolyban 1876 jún. 10. A műegyetemet Budapesten végezte. Beltagja a Pollacsek és Epstein cégnek. Felépítette a 3000 lakásos Wekerle-telepet, a győri ágyúgyárat. Épített még több iskolát, dohánygyárat és pénzügyi palotát. Mérnöki szaklapokban, továbbá az *Ujság* és a *Budapesti Hírlap* hasábjain állandóan jelennek meg szakkérdésekkel foglalkozó cikkei. Alelnöke a M. Építőmesterek Orsz. Szövetségének. Élénk részt vesz a hitközségi életben is. Diszelnöke a Chinuch Neorim egyletnek. Tagja a Pesti *Izr. Hitközség* adóügyi bizottságának, továbbá az OMIKE elnöki tanácsának. V. A.

Pirké Ábót (*Atyák fejezetei*). A Misna (l. o.) magánjogi rendjének egyik traktátusa; a rabbik etikai mondásainak, aforizmáinak és maximáinak legrégebbi rövid gyűjteménye. A P.-ot ennél fogva másképpen az *Atyák etikájának* is nevezik. A P. öt fejezetre oszlik. Az első fejezet annak a megállapításával kezdődik, hogy a tradíció, a szóbeli hagyomány a Tízparancsot átvétele után Mózesről szállt az utódokra, a Nagy Zsinagóga férfaira s onnan a Misna tanítóira. Ezáltal a bevezetés által a gyűjtők emelni kívánták az erkölcsi tanítások értékét. Az első fejezet eredetileg R. Jochanan ben Zakkai iskolájának tanításáig terjedt, de később kibővítették. Az első négy fejezet hatvan rabbtól tartalmaz erkölcsi tanítást; ezek Simontól, az Igazságostól kezdve a Misna lezárásáig éltek s így 450 év etikai tanítását tükröztetik vissza. Némelyek egy, mások több mondással szerepelnek. A mondások rendszerint az illető rabbi hosszabb meditációjának végső összegzése, vagy pedig az ő kedvencebb aforizmái, melyeket tanítványai megörökítettek. A mondások hasonlóan a bibliai Példabeszédekhez, rendkívül tömörek s etikai igazságokat vagy életbölcseleteket tartalmaznak. Némelyek valószínűs gyöngyszemek s az etika legmagasztosabb

megnyilvánulásai. Ilyenek pl. Hillel mondásai: «Ha nem én magam, vajjon ki más gondoskodik rólam; és ha csupán magamról gondoskodom, mi vagyok én s ha nem most, vajjon mikor?» (1. 14). «Felebarátod becsülete és tulajdona olyan drága legyen neked, mint a sajátmagadé» (1. 10 és 12); «Fogadj minden embert barátságos arculattal» (1. 15, 3. 12). Ezek a Biblia etikai mondásait bővítik ki, mások megint ugyanezeket más formába ültetik át. Így pl. a következő bibliai verset: «A jó név többet ér, mint a felkentség» (*Ecclesiastes* 7. 1) a P. így alakítja át: «Három korona van, a tanultság koronája, a főpapi korona és a királyi korona, de a jó hírnév koronája felülmulja valamennyit» (4. 13). A bibliai bölcseségnek a praktikus életre való alkalmazása Ben Zóma következő mondása: «Ki a bölcs? Aki mindenkitől tanul, mint mondva van (*Zsolt.* 119. 99): Mindenkitől, akitől tanulhatok, elfogadok utasítást. Ki a hős? Aki szenvedélyeit legyőzi; mint mondva van: Aki uralja hajlamait, nagyobb, mint aki várost vesz be (*Példab.* 15. 32). Ki a gazdag? Aki megelégszik osztályrészével, mint mondva van (*Zsolt.* 128. 2): „Ha kezded munkáját eszed, boldog lehetsz és jól megdolgod”. Ki a tiszteletreméltó? Aki tiszteli embertársait, mint mondva van (*I. Sámuel* 2. 30): „Akik engem tisztelnek, azokat tisztelni akarom”. A P. ötödik fejezete formailag és tartalmilag különbözik az előbbi négytől s nyilvánvalóan más szerkesztette, bár a szerzők csupán a végső négy paragrafusban vannak megnevezve. Ez az ötödik *perek* etikai aforizmak mellett legendákat is tartalmaz s bizonyos számokhoz fűzi a magyarázatot: pl.; «Tíz isteni szóval teremtdött a világ» (5. 1); «Két tulajdonság jellemzi a bölcslet és ugyanannyi a kulturálatlant» (5. 7) stb. Jóllehet a P. sem etikai rendszer, mégis megfelelően elrendezve, az Atyák Mondásaiból minden későbbi korszakra vonatkozóan megállapíthatók az emberi morális kötelességek s az etikai normák, emellett pedig praktikus életbölcseletük s tiszta vallásosságuk is emelik értékét. A P. ugyanannak felel meg a rabbinikus irodalomban, mint a *Példabeszédek könyve* a bibliai iratokban. Egy kiváló babiloni talmudszerző az V. sz.-ban ezt mondta a P.-ról: «Aki valóban jámbor és erőnyes akar lenni, az tanulmányozza és gyakorolja a P. tanításait» (*Bábá Kama* 30a). Hogy a zsidóság mily nagy becsben tartotta őseinek magasztos tanítását, az kitűnik abból, hogy az egész P. fel van véve a liturgiában s valamennyi zsidó imakönyvben többnyire héber és az ország nyelvének szövegével ott van a szombatdelutáni imák után. Ugyanis peszáchától ros hasónóig minden szombat delután a rendes istentisztelet után elő van írva a P. egy-egy fejezetének olvasása. Vita felette nincs, mert vitathatatlan etikai igazságokat tartalmaz. Éppen ezért a P. az a Misna-traktátus, amelyhez Gemara nincs. Az ötödik fejezet nem nevezi meg a mondások szerzőit; a hatodik csupán függelék és *Kinján Tóra* (a Tóraszerzés módozatai) néven ismeretes. L. *Aranyszabály* és *Ethika*. S. R.

Irodalom. A P. minden művelt nyelvre le van fordítva s a legtöbb élőnyelvre fordított zsidó imakönyv a héber szöveg mellett közli. Ezenkívül számos szép kiadása jelent meg élő nyelveken, így francián a filozófusok miniatűr-

kiadásában, németül prof. Herm. Strack berlini protest. hebraista adta ki magyarázatokkal (Leipzig 1882), de Jos. Kohler berlini jogbölcsész külön tanulmányban hívta fel annak etikai értékére a modern tudomány figyelmét. A P. héber szövegét a Misna és Talmud kiadások is tartalmazzák s számos kommentárja is van; így a Midras Sámuel, melynek szerzője Samuel de Uceda (Venesia 1579 s azóta számos kiadás). Ugyancsak magyarázat a P.-hoz A. Geiger Nachgelassene Schriften IV. kötete, míg a P. történelmi értékéről Zachariah Frankel írt Über den Lapidarstyl der talmudischen Historik címen (Monatsschrift 1852). Latin fordítása először Sebastian Münsteritől, Reuchlin kiváló tanítványától jelent meg Baselben, majd Fagiustól (Isny 1541). Kiváló munka a P.-ról, annak teljes szövegével a keresztény Ch. Taylor Sayings of the Jewish Fathers c. műve (2. ed., Cambridge 1899). L. továbbá M. Mielziner (Jew. Encyc.); Bischoff, Kritische Geschichte der Talmud-Übersetzungen; Lazarus Adler, Sprüche der Väter (Fürth 1851); W. Aloys Meisel, Homilien über die Sprüche der Väter (Stettin 1855); Alexander Kohut, The Ethics of the Fathers (New-York 1885, németül is).

Pitum, az eszrog virágjának megfásult bibéje. Ha ez letörik vagy megsérül, akkor az eszrog «posz» és nem használható a sátorosünnep-ek istentiszteletein.

Pitum haktorész, a füstölőszerekről szóló talmudi rész. Szombat és ünnepnap mondják a muszaf-ima (l. o.) után.

Plant Feivl, rabbi, szül. Kolinban 1818., megh. Nagysurányban 1895. A Chaszám Szófer kedvelt tanítványa, jelentékeny talmudtudós és héber író volt. 1849-től haláláig működött Nagysurányban és még életében kiadta műveit *Likuté Chóner b. Chaim* cím alatt 11 kötetben.

Plett (Billett). A vándor-kéregető (órucl, ojurech) és szegény idegenek szombati ellátását könyörületes cselekedetnek veszi a zsidóság. A legtöbb hitközségben olyan rendszer alakult ki, amely vendégnek teszi a koldust és az asztalhoz való meghívás nem alázhatja meg. Maga a hitközség jótékonyági előjárója gondoskodik a vándor-kéregető és szegény idegenek elhelyezéséről, még pedig úgy, hogy vendéglátásra kötelező utalvánnyal küldi őket a felváltott sorrendben kiszemelt hitközségi tagokhoz. Ezt az utalványt mondják P.-nek a jiddis (zsargon) nyelvhasználatban.

F. M.

Poále Cedek, zsidó kisiparosok önszervező egyletei Erdélyben. Az első 1914. alakult Kolozsváron és odáig fejlődött, hogy 1928 júniusában már felavathatta aggmenházát. Első elnöke Deák Jenő fogtechnikus volt. Utána következtek: Schwarz Ignác, Janovitz Géza és Fischer Rezső. Hasonló egyesületek működnek Nagyváradon, Désen és Marosvásárhelyen.

Sz. I.

Poále-Cion. A cionista szervezet különszervezete, melynek a radikális-szocialista munkások a tagjai. Főképpen a lengyelországi P. erősen baloldali szocialista tömörülés és ma már a zsidó kisemberek millióit tagjai közé számítja, úgy hogy a P. a cionista világszervezet mellett a legnagyobb zsidó organizációnak tekinthető. Programja: a cionizmus politikai és kulturális eszméjének a szocializmus elméleteivel való egyesítése. E programját az 1909. alakult szervezet alapszabályainak egyik pontjában így formulázta meg: «A P., Zsidó Szocialista Munkások Világszervezetének tagjai azok lehetnek, akik, a szocialista tanítások alapján állva a kapitalista rendszer és a burzsoázia osztályuralmának megszüntetésére és a zsidó kérdésnek

olyképpen való megoldására törekszenek, hogy létesüljön Palesztinában egy szociális berendezésű Zsidó népotthon». A P.-nak 1918. Magyarországon is volt jelentéktelen szervezete, mely azonban rövidesen megszűnt.

V. A.

Podvinecz Erzsébet, festő, szül. Budapesten 1896. Timár-Thein Miksa festőiskolájában, azután a képzőművészeti Főiskolán, majd Párisban és Münchenben tanult. Először 1910. egy *őnarcképét* állította ki a Nemzeti Szalonban; 1919. gyűjteményes kiállítása volt a Nemzeti Szalonban, ahol virágcsendéleteket, arcképeket és néhány tájképtanulmányt mutatott be.

F. B.

Pogány, I. (M. Pogány) Béla, tanár, író, szül. Budapesten 1896., egyetemi tanulmányait u. o. végezte és nyert filozófiai doktorátust. 1923—27-ig Párisban tartózkodott, ahol a magyar irodalmat propagálta. Szerkesztésében megjelent egy gyűjtemény a modern magyar költők francia fordítású verseiből *Anthologie de la poésie hongroise contemporaine* (1927) címen. Jegyzeteivel jelent meg a magyar novellisták antológiája: *Anthologie des prosateurs hongrois de aujourd'hui* (Páris 1927.) Szerkesztette a magyar-francia szótárt (1928). Tanulmányai és cikkei a Nyugatban és a Pesti Naplóban jelentek meg. Díjat nyert a Nyugat novella pályázatán (1927). Párisban előadás-sorozatban ismertette a magyar irodalmat.

2. **P. Ferenc**, operaénekes, szül. Máramaros-szigeten 1887 dec. 18. A budapesti egyetemen ügyvédi vizsgát tett. Jogi tanulmányaival egyidejűleg zene- és énektanulmányokkal is foglalkozott. 1912 óta a m. kir. Operaházban karakterbariton szerepeket énekel.

3. **P. József***, író és hírlapíró műfordító, szül. 1886. A Népszava és Szocializmus munkatársa, a párt szerkesztésében megjelent Tudás szerkesztője volt. Szerkesztette még a Természet-tudományi könyvtárt. Ez utóbbihoz magas színvonalú bevezető tanulmányokat írt. *Napoleon* c. drámája színrekerült a Nemzeti Színházban. A forradalomban a katonai tanács vezetőtagja, majd a proletárdiktatúra alatt népbiztos volt. A diktatura bukása után külföldre menekült. Most Oroszországban él.

4. **P. László**, szerkesztő és lapkiadó, szül. Győrött, 1901 júl. 18. A lipcei Technikum für Buchdrucker főiskolán szerzett képesítést. Több erdélyi lap munkatársa volt és a temesvári Hunyadi nyomda vezetője. Apja, P. Mihály halála után 1926. szerkesztője lett a Temesvári Hírlapnak. Résztvett a bánsági magyar párt és a kisebbségi újságírók szervezetének vezetésében. Megszervezte a magyar ifjúságot és elnöke lett a Bánsági Magyar Párt ifjúsági osztályának. Novellákat is írt.

5. **P. Margit**, festő, szül. Budapesten 1879. A fővárosban, Nagybányán és Párisban tanult. A Műcsarnok 1905-iki tavaszi tárlatán állított ki először, azután arcképeket, figurális képeket, csendéleteket és tájképeket a Nemzeti Szalon kiállításain. 1913-ban gyűjteményes kiállítása volt a Könyves Kálmán szalonjában.

F. B.

6. **P. Mór***, építész, szül. Nagyenyeden 1880. Tanulmányait a kolozsvári ipariskolán kezdte. Később Tóry Emil építésszel ennek haláláig tartó

társas viszonyba lépett. Nevét a Műcsarnok 1900. tárlatán kiállított *Fejedelmi sírbolt* tervével tette ismertté. A Vörösmarty-, Kossuth- és Szabadságharc-szobor pályázatán díjakat nyert. Krematorium tervével feltűnést keltett. Tőryvel közösen tervezett munkái: az 1911-iki torinói kiállítás magyar háza, az Adria Biztosító Intézet erzsébetteri palotája, stb. A Nemzeti Színház tervpályázatán I. díjat és kiviteli megbízást nyertek. P. tervezte az 1918. évi koronázási esküemelvényt a Mátyás-templom előtt, továbbá a Hold-utca sarkán levő Batthyány-örökmécses. A Magyar Mérnök és Építész Egylet Ybl-érmét és nagy aranyérmét nyerte, nemkülönben a lipcei és más külföldi kiállítások aranyérmét. F. B.

7. **P. Willy**, festő és grafikus, szül. Szegeden 1882. Budapesten tanult. Párisban, valamint Londonban illusztrációival lett ismert. 1908-tól hosszabb ideig Londonban élt, azután Amerikába költözött. Illusztrációnak készült vízfestményekkel szerepelt a Nemzeti Szalon 1911-iki grafikai kiállításán, hol az állami illusztráció-díjat nyerte el, a Műcsarnokban pedig 1912. az állami vízfestménydíjat *Felvonulás a Wartburgba* c. vízfestményével. Kiállított még a Nemzeti Szalon 1916-iki grafikus kiállításán főleg Parsifal-hoz és török népmesékhez készült illusztrációkat és egy Beethoven rézkarcot. Illusztrálta továbbá Kunos Ignác török népmeséinek angol kiadását (1915), valamint Benedek Elek Arany-mese-könyvét. F. B.

Pokol a legrégebb zsidó felfogás szerint az a hely, hol a túlvilágon a büntetéseket osztják. Héberül *Gé-Hinnom*-nak mondják, korrumpált formában gehenemnek. Az ókor héber tudósainál a P. jóformán semmi szerepet sem játszott. A bibliai eredetű szó gyehennává alakult át a magyar nyelvhasználatban.

Polgár Izsó, a magyarországi eszperantó mozgalom megalapítója, szül. Temesváron 1883. A nyomdász mesterséget tanulta. Később Párisba került, ahol megismerkedett az eszperantó nyelv terjesztésére irányuló mozgalommal, amelynek odaadó híve lett. 1913-ban megalapította a Magyar Esperantista Munkások Egyesületét és megírta az *esperantó nyelv tankönyvét*, amely 1000 példányban forog közközen. P. jelenleg Párisban él. T. zs.

Polgári házasság, a házasságkötésnek az a fajtája, amelyet nem lelkész, hanem polgári tisztviselő előtt kötnek meg. A P. formája aszerint változik, hogy hol, milyen elvek alapján rendezte azt a törvényhozás. Az ősi és régen szigorúan az egyházhoz kötött intézmény átszervezéséből három új forma bontakozott ki, még pedig: 1. *Kisegítő polgári házasság*, amely által bizonyos egyházi akadályok leküzdhetők és kikerülhetők. Ez súlyosan érinti a zsidóságot is, mert módot nyújt oly házasságok kötésére, melyeket a zsidó vallási jog tilalmaz. 2. *Fakultatív polgári házasság*. Ahol ezt rendszeresítették, ott az állam nem tagadja meg az egyházi házasságkötések érvényességét, de nem is kötelezi ilyenekre a polgárait, mert elismeri a polgári házasságot is. A házasságkötés formáját egyszerűen a felekre bizza a törvényhozás; lehet csak

egyházi, vagy csak polgári házasságot kötni s bármelyik teljes jogérvénnyel bír. 3. *Kötelező polgári házasság*. Ebben a legradikálisabban nyilvánul meg az állami beavatkozás, mert az erről alkotott törvény csak a polgárilag megkötött házasságnak adja meg a jogérvényességet, de megtagadja ezt az egyházi házasságtól. De az egyházi házasságot még ez sem kűszöböli ki, mert a törvény megengedi, hogy vallásos érseinek megnyugtatóására mindenki egyházi házasságot is köthessen, sőt Magyarországon a házasságkötésnél funkcionáló tisztviselő köteles a házasságkötési aktus befejezése után arra figyelmeztetni a feleket, hogy kövessék vallásos lelkiismeretüket és esküdjenek meg pap előtt is, az egyház törvényei szerint. De természetes, hogy egyházi házasságot polgári házasság nélkül nem szabad kötni, aki mégis megteszi, büntetendő cselekményt követ el. Magyarországon az 1894. évi XXXI. t.-c. alapján a kötelező polgári házasság van érvényben és a kisegítő polgári házasság elemeit is magába foglalja. E törvény legfőbb elvei a következők: az eljegyzés elvileg nem kötelez házasságra; a házassági akadályok kétfélék: bontóak és tiltóak. Vétkes, aki tiltó akadály áthágásával köt házasságot, de a házassága érvényes; ha pedig bontó akadály ellenére kötött valaki házasságot, akkor ez érvénytelen, s fel kell bontani, ha a bontó akadály kiderül. Az egyházi esketés elengedhetetlen kelléke az előzetesen megkötött polgári házasság; de az egyházi jog alapján akkor is el lehet válni, ha a bíróság előtt történt válás nem is előzte meg. A születendő gyermekek vallására vonatkozóan kimondja a törvény, hogy ha megállapodás nem történt, akkor vegyes házasságban a fiúk az apa, a leányok az anya vallását követik; ezzel szemben a zsidó vallás törvényei szerint mindig az anya vallása az irányadó és a gyermekek az anya vallását követik. M. E.

Politzer, 1. **Ádám**, orvosprofesszor, szül. Albertin 1835 okt. 1., megh. Bécsben 1920 aug. 10. A bécsi egyetemen tanult s ott nyerte el diplomáját. U. o. telepedett le, mint gyakorló orvos. 1861-ben a bécsi egyetemen a fülsebészet magántanára, 1870. rk. tanár, 1873. a fülgyógyászati klinika igazgatója, 1895. pedig nyilvános rendes egyetemi tanár lett. A fülgyógyászati klinikát anatómiai preparátumaival ő tette világhírűvé. Számos tanulmányán kívül főbb művei: *Die Beleuchtungsbilder des Trommelfells* (1865); *Zehn Wandtafeln zur Anatomie des Gehörorgans* (1873); *Atlas zur Beleuchtungsbilder des Trommelfells* (14 színes táblázattal és 392 diagrammal, 1876); *Lehrbueh der Ohrenheilkunde* (1878); *Die anatomische Zergliederung des menschlichen Gehörorgans im normalen und kranken Zustande* (1889).

2. **P. Zsigmond***, szociálista hírlapíró, szül. Kiscellen 1852. Münchenben a *Zeitgeist* c. szociálista lapot szerkesztette. Az osztályharc érdekében kifejtett működése miatt elítélték, majd kitiltották. Münchenből Budapestre költözött és itt résztvett a munkásmozgalomban. Írt több röpiratot s szerkesztette a magyarországi szociálista munkásság lapjait a *Testvér*iséget és a *Munkás*

Heti Krónikát. Párisban is élt és ott Csapó név alatt írta cikkei.

Poll Hugó, festő, szül. Budapesten 1867. Tanulmányait Münchenben és Párisban végezte. A Műcsarnok 1890. kiállításán állított ki először (*Bretagnei udvar*). 1907. gyűjteményes kiállítása volt régebbi és újabb munkáiból. *Hazatérés a búcsúról* c. magyar tárgyú pasztellképével a Társulati díjat, Párisban pedig mention honorablet kapott. *Sátor előtt* c. pasztellje a Lipótvárosi Kaszinó díját nyerte el, a st. louis-i kiállításon pedig ezüst érmet nyert. Bretagnei képeit (*Rendez-vous*) hűvös plein airban, a későbbiekét, különösen a magyar tárgyúakat erős napsütésben, a fények és árnyékok feltűnő hangsúlyozásával festette (*Vasárnapi összejövétel*). A naturalista festészet egyik legkitartóbb művelője (*Fürdés után, Újpest felé villamoson* 1906). 1923-ban gyűjteményes kiállítása volt a Műcsarnokban.

F. B.

Pollák 1. Chaim, hebraista és pedagógus, szül. Liptószentmiklóson 1834 okt. 6., megh. Budapesten 1905. márc. 29. Szülővárosában és a pozsonyi jesiván, majd Sátoraljaújhelyen, később Prágában Rappoportnál tanult, azután tanító volt Szekszárdon, Hódmezővásárhelyen és Óbudán. Amikor az utóbbi hely zsidó iskoláját községgé alakították át, P.-ot meghagyták állásában élete végéig. Számos kitűnő tankönyvet írt, nyelvkönyvtől a geometriáig, mely utóbbi nyolc kiadást ért el. Nagy műve a *Héber-magyar teljes szótár* (1880), egyetlen enemű magyarnyelvű szótár. *Válogatott gyöngyök* címen magyarra fordította Ibn Gabirol *Mivchar ha-Peninim* költeményeit; *Megillat Antiochus* (1886, magyar fordítással és héber jegyzetekkel); *Tikkun Middót ha-Nefes* (1895); *Izráel népének multjából* (1898); *Josefinische Aktenstücke über Alt-Ofen* (1902); *Die Erinnerungen an die Vorfahren* (1902). 1882–83-ban Jesurun címen felekezeti lapot is szerkesztett az akkori antiszemitizmus ellensúlyozására.

2. P. Győző, ügyvéd, szül. Nagybecskerekben 1863. megh. u. o. 1921. Középiskoláit szülővárosában, jogi tanulmányait Budapesten, Heidelbergben és Berlinben végezte. Ügyvédi irodát Becskerekben nyitott és csakhamar élénk tevékenységet fejtett ki a megye- és város kulturális, politikai és társadalmi intézményeiben. A megye közigazgatási bizottságának sok éven át volt tagja. A zsidó hitközségnek eleinte alelnöke és azután sok éven át, élete végéig elnöke volt.

3. P. Henrik, orvos, a hazai zsidóság minden felekezeti, hazafiúi és emberbaráti ügyének egyik buzgó munkása volt. Szül. Óbudán 1821. Atyja Csehországból került Óbudára. P. tanulmányait Pesten és Bécsben végezte; orvosi szaktudománya mellett megtanulta a német, angol és francia nyelvet, sőt — ami a XIX. sz. elején még ritka jelenség volt — a magyar nyelvet is. A szentírást éppúgy olvasta héber eredetiben, mint a latin és görög klasszikusokat. A művelt orvos csakhamar felismerte annak szükségességét, hogy a magyar zsidóság nyelvében teljesen magyarrá váljék s ezért 1844. sokat fáradozott a Magyar Egylet (l. o.) létesítése körül, melynek

magyarosító munkájában élénk részt vett. Ama túlbuzgó ifjak közé tartozott, akik 1848. megalapították Pesten a reformhitközséget, mely azonban nem bizonyult életképesnek és csakhamar fel is oszlott. A szabadságharc idején honvédorvos volt s csak nehezen menekült meg a haditörvényszék megtorló büntetésétől, mely minden magyar hazafiasságot bűnnek minősített. 1860., midőn az abszolutizmus megengyhült, az elsőként találjuk, kik a magyarító együletet felhívják. Küzdött azokkal, kik az emancipációt segítették kivívni, ott volt az 1868–69-iki zsidó kongresszuson, mely rendezni óhajtotta a zsidó felekezet szervezetét. Nagy érdemei vannak az Országos Rabbiképző, valamint az Izraelita Ösztöndíj Egylet létesítése körül, melyeknél *Kohn Sámuel* volt meghitt tanácsadója. Tagja volt az Országos Közegészségügyi Tanácsnak. Orvosi munkája: *Sistematé medicinae a Paracelso ad nostra tempora* (1846) ezenkívül pedig írt az Orvosi Hetilapba, az Első M. Zsidó Naptárba (1848) a magyar zsidók statisztikájáról. A 70-es években visszavonult a közügyektől. Meghalt Budapesten 1894. márc. 23.

4. P. Herman, orvos, szül. Miskolcon 1807., megh. Nagyváradon 1881. aug. 2. Atyja szintén orvos volt Miskolcon, de fiatalon meghalt. P. a bécsi. pesti és prágai egyetemeken tanult és Pesten nyert oklevelet 1832. A kolerajárvány idején Teleki gróf birtokán, Szirákon fejtett ki érdemes munkásságot. Azután Nagyváradon telepedett le, ahol nagy tiszteletnek örvendett, aminek legjobb bizonyítéka, hogy a Bihar megyei Nemzeti Kaszinó alelnökévé választotta.

5. P. Ignác, író és könyvkereskedő, szül. Losoncon 1831. Részt vett a szabadságharcban, amelyről *Kampflieder* címen a német lapokba lelkesítő dalokat is írt. Később Wienbe költözött, ahol magyaranyú irodalmi munkásságot fejtett ki. Több regénye jelent meg s színműveit a bécsi, müncheni és budapesti színpadok játszották. Pesten jelent meg *Die Probe* c. négyfelvonásos életképe (1864).

6. P. Illés, jogtudós és publicista, szül. Szombathelyen 1852. dec. 13. A budapesti és bécsi egyetemeken tanult, majd 1879. ügyvédi irodát nyitott a fővárosban, ahol egyik legkeresettebb ügyvéd lett. Egyszersmind állandó publicisztikai munkásságot fejtett ki és évtizedeken át munkatársa volt a Magyar Szalonnak, a Pester Lloydnak, az Országos Hírlap, a Pesti Hírlap, a Magyar Hírlap, a Hét és a jogtudományi folyóiratoknak. A budapesti ügyvédi kamara ügyésze, a Kúria ügyvédi tanácsának tagja, az Orsz. Ügyvédszövetségnek elnöke volt. 1913-ban udvari tanácsos lett. Homo álnév alatt írt tárcái Kiss József Hét-jének legkedveltebb olvasmányai közé tartoztak. Flamma álnév alatt írta *Sybilla Rómában* (1894) c. könyvét az egyházpolitikai harcok idején. Egyéb művei: *Erősek és gyengék* (1902); *A művészi teremtettség törvénye* (1906); *A jog és az egyén küzdelme* (1912); *A katonai közhivatalnok megvesztegetése* (1917).

7. P. Jicchok Zekl Halévi, megántudós, szül. 1813., megh. 1891. Mestere Szófer Móse (l. o.) pozsonyi rabbi volt. Előbb Szerdahelyen lakott.

1874-ben fiához, Pollák Mose (I. o.) honyhádi rabbihoz költözött és kisegítette a jesiva vezetésében. Néhány írása megjelent *Birchasz Jicchok* címmel, fiának *Birchasz Móse* c. művéhez csatoltan.

T. I.

8. *P. Joachim*, rabbi, szül. Magyarországon 1798., megh. Trebitschben (Morvaország) 1879 dec. 16., ahol 1828 óta töltötte be a rabbiállást. Nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki. *Mekór Chajim* címen kommentárokat írt R. Isaac Arama *Akedasz Jicchok* c. filozófiai művéhez (Pressburg 1849., 2. kiad. Warsava 1885) s megírta a mű szerzőjének életrajzát, azonkívül hébernyelvű költeményeket írt a Bikuré ho-Ittimbe, valamint a Stern-féle Kevucasz Chachómimba a talmudi életszabályokról. Ezekon kívül még több hébernyelvű folyóiratnak volt állandó munkatársa.

9. *P. Lázár*, pesti rabbi, szül. Nyitrán 1822., megh. Budapesten 1905 júl. Az óbudai, majd a prágai jesivákon tanult s az utóbbi helyen Rappoport tanítványa volt, majd Prágában hitszónoknak választották meg, azután Janovie, Kremsier és Inswraczláv hitközségeiben működött, mint rabbi s ez utóbbi sziléziai városból hívta meg a pesti hitközség rabbijául és a Rombach-utcai templom hitszónokául. Hatáskörébe tartozott még az egész «Kasrusz» s általában a rituálék feletti felügyelet, melynek szervezésében őt utánozták Európa nagyobb hitközségei. Jóllehet szigorúan konzervatív irányú volt, mégis tagja volt az Orsz. Rabbiszeminárium vezrelőbizottságának, anélkül, hogy annak irányával ki lett volna békülve.

9. *P. Lévi*, rabbi, szül. Nagymartonban. Prágában tanult Landau Ezekielnél. Ttrietsch választotta meg rabbijának; itt írta *Amudé Sitim* c. könyvét, mely Prágában jelent meg 1791. és talmudi glosszákat tartalmaz.

10. *P. Lipót*, hírlapíró, szül. Győrött 1854., megh. Budapesten 1928 máj. 18. A bécsi egyetemen tanult és miután jogi doktorátust szerzett, Párisban élt, mint laptudósító. Korán a Pester Lloyd szerkesztőségének tagja lett és negyvenhat évig ő vezette e nagy lap törvényszéki rovatát, melyet elismert magas nivóra emelt. Élete utolsó évtizedében teljesen megvakult, azonban hírlapírói teendőit ennek dacára is ellátta.

11. *P. Miksa*, rabbi, szül. Beleden (Sopron vm.) 1868 márc. 8. 1883—1893-ig volt a budapesti Rabbiképző növendéke. Közben egy évig a berlini Hochschule für die Wissenschaft des Judentums hallgatója volt. 1892-ben avatták bölcsészdoktorrá Budapesten, 1894. rabbivá. Azóta soproni főrabbi. Eredménnyel mutatta ki a magyar irodalom bibliai vonatkozásait (Arany, Tompa) és jeles magyar zsidó történeti monográfiákat írt (Sopron, Bécsújhely). Művei: *A zsidók Bécsújhelyen* (Budapest 1892); *Das Judentum und seine Parteien* (Oldenburg 1895); *A zsidók története Sopronban a legrégibb idóktól a mai napig* (Budapest 1896); *Arany János és a biblia* (Budapest 1904); *Tompa Mihály és a biblia* (Budapest 1912); *Avódasz Jiszróel* (Budapest 1924). Cikkei az Egyenlőségben, a Magyar Zsidó Szemlében, az Imit évkönyveiben, az Ethnographiában, a Pesti Naplóban, a Pesti Hírlapban,

a Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentumsban, a Jövőben, A Magyar Nyelvőrben, az Oesterreichische Wochenschriftban, a Bloch emlékkönyvben, a Jewish Encyclopediában, a Mult és Jövőben jelentek meg.

F. D.

12. *P. Mózes*, bonyhádi rabbi, megh. fiatalon Bonyhádon a kilencvenes években. Kiváló talmudtudós. Halachikus és agadikus munkái: *Vajdaber Móse* (I.—V. Pozsony 1892—95) és *Tikun Móse* (I. Pozsony 1894, II.—V. Bonyhád 1894).

13. *P. Zsigmond*, fametsző, szül. Pozsonyban 1839. A bécsi akadémián tanulta a fametszést. 1864-ben alapította Pesten fametsző intézetét. Nevezetesebb munkái a Heckenast kiadásában megjelent Kaiser-féle rajzok fametszetű reprodukciói. Ismert fametszete még: *Az inkvizíció szolgálai félbeszakítanak egy zsidó istentiszteletet*. A mult század 80-as éveiben sok fametszete jelent meg a Magyar Szalon folyóiratban.

Pollatschek, 1. *Elemér*, orvostanár, szül. Nagykárolyban 1875 febr. 10. Budapesten tanult s a Zsidó kórház orvosa, majd 1910. annak gégyógyász-főorvosa, 1916. egyszersmind egyetemi magántanár lett. Számos bel- és külföldi orvosi szaklapba írott tanulmányán kívül főbb műve: *Dolgozatok az orr- és gégebetegségek köréből* (1915).

2. *P. Lilly*, festő, szül. Budapesten 1905. *P. Elemér* orvostanár leánya Párisban, azután itthon a Képzőművészeti Főiskolán tanult. Kiállított a Szinyei Merse Társaság díjazott művészeinek kiállításán, a Nemzeti Szalonban, később a Társaság ifjúsági tárlatán (*Tájkép*), ahol kitüntető elismerést nyert.

Pollitzer Adolf, angol zeneművész, a londoni Zenekonzervatórium igazgatója, szül. Budapesten 1832 júl. 23., megh. Londonban 1900 nov. 14. Tízéves korában hagyta el szülővárosát s Bécsbe ment a Zenekonzervatóriumra. Később Párisban tanult. 1850-ben ment Londonba, ahol gyorsan feltűnt rendkívüli tehetségével s a királyi színház zeneigazgatójává, valamint az akkor létesült Filharmonikus zenekar és a Royal Choral Society vezetőjévé nevezték ki. P.-t általánosan úgy ismerték, mint a klasszikus kamaramuzsika egyik legkimagaslóbb interpretálóját és mint zenepedagógust a legkiválóbbnak tartották Angliában. 1861-ben kinevezték az akkor alapított londoni Zeneakadémia tanárának, 1870. pedig igazgatójának.

Polnay Jenő (tiszasülyi), közgazdász és volt miniszter, szül. Tiszasülyön 1873 aug. Debrecenben tanult s u. o. járt a jogakadémiára is, de ezt nemsokára kereskedelmi tanulmányokkal cserélte fel, amelyeket Morvaországban folytatott. Tanulmányainak befejezése után az erdőgazdaság és fatermelés iránt érdeklődött. Szerkesztette a Faipari és Fakereskedelmi Értesítőt, majd a két nyelven megjelent Faügyi Szemlét és sok értékes szakeikkel gazdagította a szakirodalmat. Előbb az Erdélyi Erdőipar Rt. kiviteli tüzletének volt vezetője, később a magyar fakivitel érdekében a Groedel-Testvérek Gőzhajózási Rt.-ot szervezte Londonban s egyúttal a nevezett Rt. igazgatója lett. Utóbb az Adria Tengerhajózási Rt. igazgatója volt Fiumében, majd annak vezér-

igazgatója Budapesten. Megalapította az Atlantica-Trust-öt, melynek elnöke lett. E vállalatába számos más, általa létrehozott ipari vállalatot kapcsolt be. 1919-ben az első Friedrich-kormány-nak rövid ideig kereskedelmi minisztere volt s ugyanazon időben jelentékeny szerepet töltött be a felekezeti életben. Elnöke volt a Joint magyarországi bizottságának és e működése kapcsán a zsidó kórház magas szintű álló Röntgen-laboratóriumának felszerelése is létrejött.

Polonyi Elemér, zeneszerző, zongoraművész és tanár, szül. Sátoraljaújhelyen 1871. Budapesten, majd a bécsi Zeneakadémián végezte zenei tanulmányait. Egy esztendőt Weimarban töltött. Ezután Alice Barbi, akkori híres énekesnő hívta hangversenyturnéra. Amikor visszatért Magyarországra, a Nemzeti Zenede zongoraszakos tanára lett. Sok érdekes zongorakompozíciója van. P. mint pedagógus jelentős szolgálatot tett a magyar zenei kultúrának.

K. K.

Pólya, I. György, egyetemi tanár, matematikus, **P. Jakab** egyetemi tanár (l. o.) fia és **P. Jenő** (l. o.) orvostanár testvére, szül. Budapesten 1887 dec. 13. Egyetemi tanulmányait Budapesten, Bécsben, Göttingenben és Párisban végezte s 1904. a budapesti egyetemen magántanárrá habilitáltak, 1920. pedig a zürichi műegyetemen rk. tanára lett a felsőbb matematikának. 1924–25-ben a Rockefeller-alapítvány kiküldöttjeként Angliában tartott előadásokat. Számos, külföldi és magyar folyóiratban megjelent tanulmányain kívül főbb művei: *Aufgaben mit Lehrsätzen aus der Analysis* (2 köt. 1925, Szegő Gáborral); *Wahrscheinlichkeitsrechnung, Fehlerausgleichung, Statistik* (1925).

2. P. Jakab, egyetemi tanár, közgazdász, szül. Békésszentandrásan 1844 okt. 22., megh. Budapesten 1897 júl. 29. Küzdelmes ifjúság után a budapesti egyetemen elvégezte a jogi fakultást és korán ügyvédi irodát nyitott, egyszersmind azonban a nemzetgazdaságtan problémáival is foglalkozott. 1891-ben egyetemi magántanár lett, a Magy. Tud. Akadémián pedig négy pályadíjat nyert el, közte a Fáy-féle 2000 forintos pályadíjat. A Magy. Tud. Akadémiának 1893 óta tagja volt. Nagyobb, önálló alakban megjelent nemzetgazdaságtani tanulmányai: *Az újabb agrármozgalom és irodalom hazánkban* (1884); *A Raiffeisen-féle kölcsönpenztár* (1883); *Raiffeisen, A hitelszövetkezetek* (ford. 1885). Agrárpolitikai tanulmányok: *Minimum, homestead, örökösödési jog* (1886); *A szövetkezetek előnyei, Jó tanácsok a magyar nép számára* (1888); *A gazdasági válság* (1890); *Az Egyesült-Államok valutája* (1890); *A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank keletkezésének és ötvenéves fennállásának története* (1892); *Smith Ádám művének fordítása* (1892); *A biztosítási vállalatok* (1892); *Községi hitelszövetkezetek feladata, vezetése és működése* (1893); *Sismondi művének fordítása* (1894); *A budapesti bankok története 1867–94-ig* (1895); *A szabadalmazott pesti polgári kereskedelmi testület és a budapesti nagykereskedők és nagyiparosok története* (1896). P. felett Vargha Gyula tartott a Magy. Tud. Akadémiában emlékbeszédet.

3. P. Jenő*, orvostanár, **P. Jakab** fia, szül. Budapesten 1876 ápr. 30. A budapesti egyetemen tanult, majd mint orvos, Dollinger tanár mellett volt asszisztens. 1908-ban egyetemi magántanárrá habilitáltak. 1910. a Szt. István-kórház sebész-főorvosa, 1914. pedig rk. egyetemi tanár lett. Nagyobb művei: *A mellső-csarnok zugának állapota glaukomás szemeken* (1899); *A thrombo phlebitis meseraica, mint az appendicitis egyik végzetes szövődménye* (1903); *A zsírszövetnekrózisról* (1905); *Az epekövek kórtanának mai állása* (1906); *Az epehuzamon végzett műtétek* (1908); *A rákgyógyítás módjai és eredményei* (1909); *A vékonybél retrográd incarcerációjáról* (1910); *A hasnyálmirigy akut megbetegedésének keletkezéséről* (1910); *Die Ursachen der Recidiven nach Radicaloperation der Leistenbrüche* (1912); *A duodenális fekélyről* (1913); *A pankreás betegségek sebészi kezeléséről* (1913).

Pongrácz Jenő, ügyvéd, hírlapíró, szül. Budapesten 1883. Középiskoláit és az egyetemet Budapesten végezte. A jogi doktorátus és az ügyvédi oklevél megszerzése után irodát nyitott, egyszersmind a Népszava közgazdasági rovatvezetője lett. Ezenkívül a Magyar Törvénykezés c. jogi folyóiratot szerkeszti. Számos szaktanulmánya jelent meg a napi sajtóban és a jogtudománnyal foglalkozó magyar hetilapokban. Művei: *Lakásügyi szabályok*; *Községi bíráskodás*; *Választójogi útmutató*; *Illetékügyi útmutató*; *Munkajog*; *Adóügyi útmutató*; *Jogi tanácsadó*; *Illetéklexikon*.

Pongrácz D. Szigfrid, szobrász, szül. Brünneben 1872., megh. 1929. A bécsi akadémián tanult. 1894-ben Budapestre költözött és felvette a magyar honosságot. A Műcsarnok 1897-iki tavaszi kiállításán szerepelt először *Vízözön* c. domborművével. Dekoratív szobrokat mintázott a budai királyi palota, az Osztrák-Magyar Bank palotája és a Corvin-áruház számára. A *Tréfa* c. apró finom bronzszobra és *Elégia* c. nagy női aktja a Szépműv. Múzeumban van. Sok arcképszobrot is mintázott (*Tisza István gróf*, *Pécsi Erzsi*, stb.). Margó Edével együtt alkotta meg az aradi és debreceni Kossuth-szobrot. Az 1914-iki Munkácsi szobor pályázaton pályaterve különös figyelemben részesült és a szűkebb pályázatra főlásoltott négy művész egyike lett. 1921-ben a Műcsarnok kiállításán megnyerte a Lipótvárosi Kaszinó díját és a Halmos-díjat. Több síremléket is készített. F. B.

Pónim chadósósz (h.). Új arcok. Új embereket értenek alatta. A chászidikus irányú zsidók között régi szokás, hogy a menyegző után nyolc napon át minden nap lakomát adnak. Ehhez legalább tíz embert hívnak meg, hogy az asztali imába beiktatott sevá bróchósz (hét benedikciót) minjan (tíz tagból álló gyülekezet) jelenlétében mondassák. Minden lakomához lehetőleg új vendégeket hívnak, hogy mennél többen részesülhessenek a sevá bróchósz szertartásában. Az ez alkalomra meghívottakat hívják P.-nak. L. *Sevá bróchósz*. F. M.

Popper, I. Ákos, közgazdász, szül. Nagyváradon 1874. 1904-ben megalapította a nagyváradi Központi Takarékpénztárt, amelynek vezér-

igazgatója. Tíz éven át elnöke volt a nagyvárad-i Kereskedelmi Csarnoknak. Elnöke az Izraelita Fiúárvaháznak. Széleskörű közéleti és jótékony-sági működést fejt ki.

Sz. I.

2. **P. Dávid**, gordonkaművész, szül. Prágában 1846 jún. 18., megh. Ischlben 1913 aug. 7. A prágai konzervatóriumban tanult. 1868-ban a bécsi udvari Opera első gordonkása volt. Később európai hangversenykörútra ment és mindenütt nagy sikereket aratott. 1886 őszén foglalta el a budapesti Zeneakadémia gordonka tanszakának vezetését. Hubay Jenővel együtt megalapította a világhírű Hubay—Popper vonósnégyes társaságot. P. korának egyik legnagyobb gordonkaművésze volt. Roppant finom tónusát mindenütt megcsodálták. Remek gárdát nevelt a fiatal művészekből, magyar tanítványai közül Földesy Arnold, Bokor Judith, Kerpely Jenő, Son Harry világhírűek. Mintzenepedagógus is kiváló volt. Ily irányú műve: *Hohe Schule des Violincellospiels* (1906). Főbb kompozíciói: *Romance; Sérénade Orientale; Nocturne; Gavotte; Seconde Nocturne; Tarentelle; Elfentanz; Spanische Tänze; Spinnlied; Requiem; Ungarische Rhapsodie.*

K. K.

3. **P. József**, orvos, kórházigazgató, szül. Miskolcon 1824., megh. u. o. 1894. Tanulmányait Bécsben végezte, 1856. a miskolci kórház igazgatófőorvosa lett. Az 1873-iki kolerajárványkor kormánybiztos volt s működéséért megkapta a lovagkeresztet, Borsod vármegye pedig tiszteletbeli főorvosnak választotta. Cikkei a Zeitschrift für Natur und Heilkunde-ban, az Orvosi Hetilapban, a Gyógyászatban, a Szemészetben, a Kórházi Szemlében és a Pester Lloydban jelentek meg. Kiadta könyvalakban több jelentését és emlékbeszédét.

4. **P. Vilma**, német író, szül. Győrben 1857 máj. 11. Egészen fiatalon német folyóiratokban tűnt fel kiváló elbeszélőtehetségével. Nagyszámú művei közül fontosabbak: *Märchen und Geschichten für Grosse und Kleine Kinder; Altmodische Leute; Miniaturen; Neue Märchen und Geschichten; Sonderlinge; Nieten; Gegen den Strom; Die Fahne hoch; Fratres sumus; Fünfe aus einer Hülse; Kleine Münze; Winter-sonne; Fromme Seelen; Auf Abwegen; Feierabend.*

Sz. G.

Poprád (Poprad, Cs.-Szl.), rend. tan. város Szepes vm., 2238 lak. A P.-i orthodox hitközség alig pár évtizedes. 1879 szept. 13. alakult meg. Alapítói, kik javarészt Hunfalváról származnak, a következők voltak: Grosz Lajos, Krieger Dániel, Stark Hermann és Bloch Sámuel. A hitközség első rabbija Grünburg Áron volt, aki 1907. bekövetkezett haláláig állott a hitközség élén. 1906-ban épült a hitközség temploma, amely azonban a hitközség rohamos fejlődése közben szűknek bizonyult, úgy, hogy rövidesen ki fogják bővíteni. A templomon kívül van még egy Bész hamidras. A hitközség 1908. létesítette elemi népiskoláját, mely Gottlieb Ferenc tanító vezetése alatt áll. 1924-ben Klein Mór, a hitközség disz-elelnökének kezdeményezésére létesült a Talmud-Tóra, melynek 20—22 növendéke van. A hitközség intézményei: a Chevra Kadisa, melynek elnöke Klein Mór és Löw Ede és a Nőegylet, mely

Singer Teréz elnöklete alatt áll. A hitközség tagjai közül Glesinger Henrik alapított nagyobb fatermelő vállalatot, mely kb. 70 alkalmazottat foglalkoztat. A hitközség történetét Gottlieb Ferenc tanító írta meg. A hitközség évi 160,000 ékoronás költségvetéssel dolgozik, melynek nagy részét szociális és flantropikus célokra fordítja. A hitközség anyakönyvi területéhez Ganóc, Filic, Teplíc és Strápa községek tartoznak. Lélekszáma 536, családok száma 138, adót 120-an fizetnek. Foglalkozás szerint: 4 nagykereskedő, 2 tanító, 36 kereskedő, 3 ügyvéd, 1 nagyiparos, 5 orvos, 8 magántisztviselő, 12 iparos, 2 mérnök, 27 szabadpályán levő és 20 egyéb. A világháborúban a hitközség 38 tagja vett részt. A hitközség mai vezetősége: Prager Henrik főrabbi, Klein Mór örökös diszelnök, Kleinberger Henrik elnök, Czim Jakab és Guttmann Henrik templomgondnokok, Langer Mór ellenőr, Engländer Henrik előljáró, Grosz Miksa pénztárnok és Kalla Ignác főkántor.

Pór Bertalan, festő, szül. Bábaszéken (Zólyom vm.) 1880. Budapesten, Münchenben és Párisban tanult. A Műcsarnok 1901. tárlatán Önarcképével a Harkányi-díjat nyerte el. 1911. a Könyves Kálmán Szalonjában rendezett gyűjteményes kiállítást arcképekből, akt-tanulmányokból, csendéletekből és tájképekből. Egyik legkiválóbb alkotása a *Népopera nézőterének ormfalát díszítő, zenét ábrázoló nagy allegorikus csoportja*, amelyet a háború után eltávolítottak. 1920-ban Berlinbe költözött. Külföldön is kiállított. Arcképei és aktkompozíciói erőteljesek. Legutolsó alkotásain a német expresszionizmus absztrahálásához közeledett.

F. B.

Póró, l. *Négy szombat.*

Porosz Mór, orvos, szakíró, szül. Alberti-irsan 1867 okt. 22. Orvosi diplomát a budapesti egyetemen szerzett. Öt évig gyakornokoskodott Schwimmer professzor mellett a bőrgyógyászati klinikán. A háború alatt a budapesti honvédek terület bő- és nemibeteg kórházának parancsnoka volt. Állandó munkatársa magyar, német és amerikai orvosi szaklapoknak, amelyekben többszáz cikke és tanulmánya jelent meg a bő- és nemibetegségekkel kapcsolatos és szexuális vonatkozású kérdésekről. Különböző orvosi műszereket konstruált, melyek ma már az egész világon használatosak. Megírta a *prostata anatómiáját* és új megállapításai szakkörökben figyelmet keltettek. Kisebb, füzetekben megjelent tanulmányai mellett nagyobb munkái: *A férfi ivarszervek működése; Sexuelle Wahrheiten.* E könyve orosz nyelven is megjelent.

V. A.

Poséa (pose, h.), az istentelen ember neve. A héber szó eredetileg hűtlent jelent. (Poséa jiszról, h.), aki a vallástól egészen elszakad. (L. Mesumod).

Posner Károly Lajos, nagyiparos, szül. Pesten 1823 okt. 14., megh. Budapesten 1887. Korán árvaságra jutva, önérejből végezte a középiskolai és kereskedelmi tanulmányait. Ezután több nagykereskedőnél könyvelősködött, majd Párisba ment, ott megtanulta a könyvkötészet iparművészetét s 1854. hazatérve megalapította műintézetét, mely csakhamar euró-

pai hírűvé vált. Üzemének keretébe fokozatosan felvette a papírkereskedelem, a könyvnyomtatás és a könyvkötészet minden ágát, a székely iskolai füzetétől egész a legpazarabb iparművészeti alkotásig. *Trefort* miniszter buzdítására 1884. a térképészeti is meghonosította Magyarországon. Munkálkodásával erősen elősegítette a magyar grafikai ipar és papírkereskedelem fejlődését. Maradandó értékű iparművészeti alkotás az általa készített és I. Ferenc József királynak felajánlott *Corvinus-album* és a Tud. Akadémiának ajándékozott *aranykönyv* az alapítók neveinek megörökítésére. A kiváló iparost a kormány kiállítási biztosként küldte ki az 1871-iki londoni, 1873-iki bécsi és 1882-iki triezsi kiállításra; tevékeny része volt az 1885-iki budapesti országos kiállítás előkészítésében is. Több megérdemlett kitüntetésben volt része: lovag, királyi tanácsos, érdemkereszt tulajdonosa lett. 1873-ban magyar nemességet kapott. Mint az 1868-iki zsidókongresszus tagja és a pesti hitközség tanügyi előjárója élénk részt vett a felekezeti közügyekben is.

Pöstyén (*Piešťán*, Cs.-Szl.) nagyk. Nyitra vm. Mintegy 8000 lak. 1736-ban Morvaországból Forgács gróf védelme alatt bevándorolt és telkein lakó 13 zsidó családot számláltak P.-ben. 1774-ben már 22 és 1795. 50 zsidó családot írtak össze, melyek a verbói rabbinatusi kerülethez tartoztak. A múlt század utolsó negyedében függetlenítette magát a község és azóta különösen híres fürdője nagy látogatottsága folytán egyre gyarapszik. A P.-i (orthodox) hitközség körülbelül 160 évvel ezelőtt alakult. Első rabbija Koppel Charif, tudós talmudista volt, aki 1836. halt meg Verbón. Van a hitközségnek régi temploma, háromtanerős népiskolája, kéttanerős Talmud Tórája, Chevra Kadisája, továbbá népkonyhája. A hitközség évi költségvetése 15,000 é. korona, melyből nagyobb összeget fordít szociális és filantrópikus célokra. A hitközség lélekszáma 1600, a családok száma 300, adót 270-en fizetnek. Foglalkozás szerint a hitközségi tagok főleg kereskedők, iparosok és gazdálkodók. A hitközség mai vezetősége: Weber főrabbi, Groszmann Salamon elnök, Vogel Ignác és Fürst Ignác alelnökök, Kohn Bernát pénztárnok, Urbán Zsigmond és Panger Hugó ellenőrök, Holzer Károly, Stern Jeremiás és Schiller Ábrahám templomi előjárók.

Pószek. *Döntvényező.* A Talmud után való korszakok auktoritása, akinek hitéleti döntvényei törvényerővel bírnak. Többes számban: *poszskim*. A rájuk való hivatkozás nagyon gyakori a rabbinikus irodalomban, még pedig a Talmuddal kapcsolatosan és mindig ilyen formában: Sász uposzkim = a Talmud és a döntvényező.

F. M.

Poszuk. 1. A Bibliának Tórán kívüli része a nép nyelvén, zsargonban. 2. Bibliai vers, melyet a főimádság (semóné eszré) végén mindenki a maga héber nevének megfelelően az imába iktat. Ez a vers olyan, hogy kezdő és végső betűjében az illető héber nevének kezdő és végső betűjét tartalmazza.

F. M.

Poszul, ami a szertartásban használhatatlan. Pl. a tefillin, ha a tokja megkopott, vagy ha a per-

gamenjéről valamely betű lepattogott. A cicisz is poszl, ha a kötése hibás és nem felel meg az előírásnak, vagy ha már nagyon nyitvött.

Pótur (*h.*), valami kötelesség alól való felmentés.

Pozsony (*Bratislava*, Cs.-Szl.), szab. kir. város Pozsony vm. 78,223 lak. Az eddig ismert és P.-i zsidókról szóló okiratok közt legelőször III. Endre 1221 dec. 2. kiállított és P. városának adott privilégium említi P.-i zsidókat, kiket a király az ottani keresztény polgárokkal egyenlő-jogúakká tesz (l. *P.-i zsidók*). Héber forrás (memorkönyv) már előbbi évekből is említi mártírhaltált szenvedő P.-i zsidókat, köztük névszerint rabbi Jónát (l. o.), ki ott valószínűleg rabbihivatalt viselt. Nagy Lajos 1360 körül kiadott kiúzési rendelete folytán a P.-i zsidók a szomszédos Hainburgba költöztek, honnan 1368. megint visszahívták őket (l. *Kiúzetés, P.-i zsidók*). 1376-ban P. magisztrátusa új zsidótörvényt alkotott. Zsidóktól kölcsön vett pénzeket hivatalból egy külön könyvbe (*Judenpuch*) írtak. Ezen század végén és a következő időben 1526-ig a zsidók a mai Kalapos- és Hummel-utcában laktak. Utolsóban, a mai Orsolya-rendi apáca-kolostor hátsó telkén, állott az 1399. épült zsinagóga, Korabinszky szerint, a Kalapos-utcában. Mellette volt állítólag (V.ö. Ortway, «P. utcai» 168. l.) a zsidófürdő, araház (*Tanzhaus*) és kórház; temetőjük a Széna-téren volt. Akkori számuk 800—900-ra tehető. Az 1421. ausztriai és 1496. stíriai zsidó kiűzés folytán ezekből az országokból sok zsidó P.-ban telepedett le. 1440-ben a zsidók tevékeny részt vettek a Vargatorony (Schusterturm) megerősítésén. Foglalkozásuk: pénzüzetek, állat-, posztó- és bőrkereskedés. 1502-ben a tűzoltásnál szükséges börvödörök előállítására új adót vetnek ki a zsidókra. 1521-ben zsidók és keresztények lakásai már úgy elegyedtek, hogy az addigi zsidó-utcat Kalapos-utcának nevezték. Ezidő körül élt ott egy híres Zakariás (l. o.) nevű zsidó orvos, kit a király a zsidó jelek hordása alól felmentett. A mohácsi vész után 1526. Mária királynő kiűzi onnan a zsidókat. Ettől kezdve majdnem két évszázadon át P. zsidókról sehol nincsen szó, csak 1591. Németországban jelent meg egy képes röplap, melyben gonosz gyűlölettel P.-i zsidók által elkövetett ostyagyalázást koholtak, de ennek sem P.-i, sem más magyar, sem ausztriai forrásokban sehol nyoma sincsen. A XVII. sz. első felében, a 30 éves háború idejében, midőn a vár körüli területen, az ott elszállásolt katonaság miatt, minden napos rablások és utonállás a közbiztonságot nagyon veszélyeztették, zsidókat alig találni P.-ban. Ez század második felében a P. melletti Zuckermandel nevű helységben és valamivel később a Váralján, a gróf Pálffy-féle kúrián kezdtek letelepedni. Ábrahám Levi, ki 1719. Európán keresztül utazott és P.-ban is volt, utaleírásában említi, hogy akkor P.-ban a város területén kívül két zsidó község volt, az egyik a Várhegyen, a másik a Zuckermandelben, mindegyik saját zsinagógájával. Az 1736. országos zsidó összeírás már 120 adófizető családfőt mutat ki. Ezek, vagy őseik főképpen Cseh- és Morvaországból, Ausztriából és Németországból vándoroltak be. Ballus Pál, *Die*

Beschreibung Pressburg (1822) c. munkájában (195. l.) a zsidók lélekszámát 2093-ra teszi. Az 1797-iki tűzvész elhamvasztotta a zsinagógát és sok zsidó házat. Nagy kárt okozott az 1809-iki és még nagyobb az 1811-iki tűzvész, mely a zsidó községházát és az archivumot is elpusztította. A legrettenetesebb tűzvész dühöngött 1913 máj. 13., midőn 97 zsidó ház, köztük a jesiva tanháza, a benne levő nagy könyvtárral együtt elpusztult. III. Károly parancsa folytán, 1712. a zsidóklakta utcákat bezárható kapuk által elkülönítették a város többi részeitől és Mária Terézia nem engedte, hogy azokban keresztények is lakjanak. A gettó kapuit csak a zsidó jogokat kiterjesztő 1834/40-iki országgyűlés után távolították el. — 1848-ban, a márciusi napokban, de különösen ápr. 23. és 24. a zsidóutcák vad antiszemita zavargások színhelyei voltak. A csőcselék vandál módon elpusztította az ottani zsidó primäriskola berendezését, könyvtárát és épületét. A tiszaezlári vérvád idejében, 1882. és 1883., a felheccelt tömeg megint garázdálkodott a zsidónegyedben. 1840—1850 közt megnyitlak, bár sok ellenségeskedés mellett, a belváros üzlethelyiségei is zsidók számára és 1860 után ingatlanokat is vehettek ott. Ettől az időtől kezdve a város kereskedelmileg és iparilag gyorsan gyarapodott. A gettó létesítésével (1712) a zsidók belső élete vallási intézmények teremtésével és a jesivák fejlesztésével intenzívebb lett. A jesivák fejlődésük tetőfokra jutottak Barbi Meier (l. o.) és Szófer Mózes (l. o.) rabbik idejében. A Chevra Kadisát 1710 körül alapították és a várhegyen levő kórházat Ballus (i. h. 313. l.) jobb és megfelelőbb berendezésének mondja a városi ispotálynál. 1761-ben a gettóban heves belső viszály támadt az ott lakó Mordechai Eibenschütz miatt, ki a szabbataizmussal vádolt r. Jonathan Eibenschütz fia volt. A XVIII. és a XIX. sz. közepéig, ameddig P. volt az országgyűlések, a helytartóság és a nádor székhelye, a P.-i zsidó előljáróság kezében volt a magyar Izrael fölötti hegemonia. Itt gyűltek össze több ízben a magyarországi zsidók küldöttjei, hogy a Mária Terézia által kivetett türelmi adónak összegét és behajtási módját megállapítsák és itt szerkesztették zsidó ügyekben az országgyűléshez benyújtandó memorandumokat. A magyar zsidóknak a hatóságnál, a nádornál és királynál bekopogtató szószólói közül a legkiválóbb volt a P.-i gazdag, jótékony és nagytekintélyű Koppel Theben (megh. 1799). Noha a P.-i gettóban minden törekvés világi művelődésre szigorúan el volt tiltva, mégis történtek kísérletek arra, hogy megnyissák a gettó kapuit a kor-szellem követelményei előtt. 1873 aug. 8. nyílt meg P.-ban nagy ünnepélyességgel II. József türelmi pátemének és a Ratio educationának megfelelő módon berendezett «zsidó nemzeti német iskola», mely azonban 1790 után lassan megszűnt és csak sokkal később, mint zsidó községi és Talmud-Tóra-iskola támadt fel újra. 1820-ban néhány, a korszerű művelődést jobban szerető és bátrabb P.-i férfiú (Breisach, Oppenheim, Kohn) megalapította a később híressé lett, a király és országnagyok által erkölcsileg támogatott «Primär»-iskolát. 1840-ben alakult ott egy

olvasó és irodalmi kör, mely a magyar és ausztriai zsidóság számára havi folyóirat kiadását tervezte, de a fanatikusok rövid idő alatt elnyomták ezt a törekvést és elérték azt, hogy a «Casino» név alatt működő egyesületet feloszlassák. Az orthodox község jelenlegi nagy zsinagógáját, mely a Várúton Feigler I. terve szerint keleti stílusban épült, 1864. avatták fel. Az 1872. alakult kongresszusi község temploma 1894. épült a Vártelek- és a Szilágyi Dezső-utca sarkán Milch D. terve szerint, mór stílusban. P.-i rabbik: R. Jona 1250—80; Liebermann Juda; Tyrnau (nagyszombati) Eisik 1420 körül; Liepmann Heller Jomtov 1695 körül; Reckendorf Jakab 1709—27; Lemberger Mózes v. Móse Charif 1736—58; Eger Akiba 1758, Elul 3—15 ig; Dukla Izsák 1759—62; Barbi Meier 1768—89; Tysmenic Mesullam 1794—1801; Szófer (Schreiber) Mózes 1807—39; Szófer (Schreiber) Sámuel W. 1839—72; Szófer (Schreiber) Bunem 1872—1906; Szófer (Schreiber) Akiba 1906. A neológ hitközség rabbijai: Back I. W. 1872—76; David Gy. 1876—1896; Funk S. 1898. P.-ból származtak: Biedermann M. L. vésnök-művész, később udvari ötvös; Ehrenreich Ádám réz- és acélmetsző művész; Kohn Albert orientálista; Dukesz Leopold és Stern M. E. hebraisták; Hauser Miska hegedűművész; Dux Adolf író és fordító; Dux Zsigmond arc- és életképfestő.

M. R.

I. Az *Orthodox hitközség* választási joggal bíró tagjainak száma 2000. Főrabbija Schreiber Akiba. Elnökség: Krausz Dávid elnök, Stahler Henrik alelnök, Neumann Simon, Engel Izidor, Fleischmann Izrael előljárók. Mult évi költségvetés K. 2.500,000. Jótékonyági intézmények: *Chevra Kadisa*, a régi kórházában 45 ágyat állított fel, az aggok házában pedig 25 embernek ad hajlékot. *Női Chevra Kadisa* is működik. A *Pikuach nefes* egyesület a nem-zsidó kórházakban fekvő betegeket kóser étellel látja el és zsidó ápolókat kiképző iskolát tart fenn. A Chevra már megkezdte az új nagy kórház építését. A *Fiú-árvaház* eddig a régi zsidónegyedben volt. Most egy új modern árvaházat építenek. A *Leány-árvaház* modern, szép épület. *Aggok háza* 45 benlakóval. *Női-egylet*, szegény asszonyokat segít. *Hachnoszasz Kálló*, szegény leányok kiházását mozditja elő. A *Szandekoosz* szegény betegágyasokat, a *Nichum Avelim* szegény gyászolókat, *Bikur Cholim* szegény betegeket segít. A *Marpe lanefes* a nem-zsidó kórházakban ápoló zsidókat támogatja. Az *Ozer Dalim* a szegények téli szükségleteiről gondoskodik. A *Mechalke Ec* fát és szenet nyújt szegényeknek. Az *Anije Irénu* készpénzt, a *Málbisé Arumim* ruhát oszt ki a szegények közt. Az *Iskola-egyesület* szegény tanulókat támogat. Kultur-intézmények: A nagy *Jesiva*, több mint 200 év óta áll fenn (l. P. *Jesiva*). *Jesiva ketáno* egyosztályú átmeneti iskola. *Jeszodé Hátoró* hatosztályú, középiskolával összekötött Talmud iskola. *Talmud Tóra* a népiskolával összekötött négyosztályú talmudiskola. Öt osztályú *fiú és leány népiskola*. Három osztályú *középiskola* fiúk és leányok részére. *Chevrasz Hasasz* minden este Talmudból előadást tart. A *Tórasz*

Cheszed egyesületben fizetett talmudisták naponta Talmudból előadást tartanak. *Mehadre Hatalmud*. Az egyletnek minden tagja odahaza a Talmudnak egy traktátusát tanulmányozza, az év végén pedig közös összejevetelen (szijum) befejezik. *Óháve Tóró*. Minden szombat Talmudból előadást tart. A *Temime Derech*, *Tiferesz Bachurim*, *Machazike Tóró* és *Poel Cedek* egyletek minden este bibliai előadásokat tartanak. Azonkívül még a *Mógén Avrohom-chevra*, a *Mevakse Tóró* és *Szombat* egyesületek kereskedelmi alkalmazottaknak bibliai előadásokat tartanak. Templomok: *Ánagy zsinagóga*, 1864. épült ugyanazon a helyen, ahol az 1784. épült régi templom állt. *Fióktemplom* a Preyss-uccában, a *Besz-Hamidrás*, melyet Heine öse Michel Simon építtetett, a *Jesiba zsinagógája*, a *Brill-féle zsinagóga*, a *Nenscher-zsinagóga*, az *Agrani zsinagóga*, a *Vödritz-zsinagóga*, az *aggokházának zsinagógája*, a *Levuv-zsinagóga*, a *mizrachi-zsinagóga*, a *népiskola zsinagógája*, meg a *Rosenbaum*, *Goldberger*, *Oesterreicher*, *Drechsler*, *Deutsch*, *Klein-féle imaházak*.

II. Az *Izr. hitközség*. Választójoggal bíró tagjainak száma 650. Utolsó évi költségvetése 300,000 Ké. Főrabbi: Funk Sámuel. Elöljárósága: Stein Győző elnök, Porzsolt Aladár alelnök, Dezső Kálmán, Platschek Gyula, Trebitsch Dénes, Riess Miksa, Herzog József, Grosner Gyula, Schaar Albert, Smetana Béla. Templomok: *A nagy templom és az iskola temploma*. Intézmények: *Chevra Kadisa*, a *fiú- és leányiskola*, a *hitközség könyvtára*, a *Nőegylet*, az *Ozerdalim egylet*, *Hachnoszasz Káló*, a *Wellisch Betty szünetidő telepe*, a *Cedókó-egylet*. Független intézmények: a *nagy Jótékonyági egylet*, amely kiskereskedőknek és kisiparosoknak kamatnélküli kölcsönt nyújt; az *Izr. népkönyha*; az *óvoda*; a *menza akademica judaica*; *Ezra segélyegylet*; *Ahavas Chaverim*; *Leányegyesület* és *Özvegy és Árva Egyesülete*.

III. Országos központok: A *szlovenszkói orthodox hitközségek országos központja*. Elnök: Weber Kálmán főrabbi. A *Jesurun* (az egyesült neológ és statusquo) hitközségek országos irodája. Elnök: Stein Győző. A *Jeruzsálemi Kolel szlovenszkói fiókja*: Elnök: Schreiber Akiba főrabbi. A *Mizrachi országos központja*, a *Cionisták kerületi központja*, az *Agudas Jisrőél országos központja*, a *zsidó párt országos központja*, elnöke Riess Gyula. A *zsidó közgazdasági párt országos központja* és a *Zsidó Kultur Egylet*. Zsidó lapok: *Jüdische Volkszeitung* a cionisták és a zsidó párt lapja, szerkesztők: Neumann Oszkár, Komlósi Soma és Gross Dávid. *Jüdisches Familienblatt* pártontkivül, szerkesztő Müller Mózes a *Jüdische Presse* főszerkesztősege, szerkesztők Braun Joel és Schwarz Henrik. Politikai egyletek: *Ahavas Cion Egylet*, *Mizrachi Egylet* és *Agudas Jisrőél Egylet*. B. S.

Pozsonyi jesiva, híres, régi talmudiskola, amely a XVIII. sz.-ban a rabbinikus tudomány európai gócpontja volt. A pozsonyi hitközség híret és tekintélyét tőle nyerte, bárha fejlődésében megelőzte. Pozsonynak már a XI. sz.-ban voltak zsidó lakosai (l. *Pozsony*, *Pozsonyi zsidók*) és

tekintélyes zsidó hitközsége már a XIII.—XVI. sz.-okban működött, de jesivája csak a XVIII. sz. kezdetén bontotta ki egyre szélesedő kereteit. Első nyomai a XV. sz.-ig vezetnek vissza. 1484 körül működtek a régi Pozsony ghettojában Feiwelmann és Libermann Juda rabbik és valószínű, hogy ők voltak az elsők, akik fiatal talmudistákat gyűjtöttek maguk körül. 1690 körül ott tanított rabbi Lipmann Jomtov, ott prédikált rabbi Mordechai Mochiach, ami a rabbinikus kultúra előrehaladottságát sejteti. A héber tudás olyan magas fokon állt ez időben Pozsonyban, hogy asszonyok is akadtak, akik eredeti szövegekben olvasták a Bibliát és a Talmudot. De intézményesen még nem fejlődhetett a talmudtudomány, a zsidóság akkori sokszor zaklatott és mindig bizonytalan élete miatt. Hiszen a hitközség is többször omlott össze ezekben az évszázadokban, a jesiva kiépítésére tehát még gondolni sem lehetett. A mohácsi vész után Mária királyné kiűzte Pozsonyból a zsidókat (l. *Pozsony*) és ezek csak a XVII. sz. kezdetén telepedhettek újból meg a vártelken. Ennek a sz.-nak nagy részét az újjáépítés nagy munkája kötötte le, csak az utolsó évtizedekben erősödött meg annyira a hitközség, hogy szélesebb alapra helyezhette a zsidó kultúrát, amely bontakozni már a század derekán kezdett. Pressburger Michel besz-ha-midrast építtet 1700 körül és ez a jesiva formális megnyitásának tekinthető. Utána rabbi Jockerls Wolf tanított. Hátrahagyott irataiból kitűnik, hogy az ő idejében már élénk tudományos élet lüktetett a vártelken. Rabbi Mózes Charif alatt, aki 1758-ig működött, a jesiva is fellendült. Külső körülmények is kedveztek a jesiva fejlődésének. Tömegesen vándoroltak akkor be cseh- és osztrák zsidók és magukkal hozták a zsidó tudományok szeretetét is. Rabbi Mózes Charif híre is annyira megnövekedett már ez időben, hogy a külföld tudósai és hitközségei a hitélet kéteseseteiben ő hozzá fordultak. Utódja, rabbi Dukla Izsák alatt (1759–62) a jesiva már mint híres rabbiképző működött. Landau Ezékiel, prágai főrabbi ezt írja rabbi Dukláról: «Tanítványai gyarapították a tudományt és a bölcsességet; Izráel számára nagyságokat nevelt és tanítványai között sokan vannak, akik nem csak maguk lettek híresek, de jesivát is alapítottak.» Barbi Meir (1768–1789) már egy nagy és hírneves intézetet vett át, de csak az ő tudása és tekintélye emelte a P.-át a prágai, leipnicki és nikolsburgi híres jesivák színvonalára. Magasan kiemelkedő tudósok kerültek ki az iskolájából, többek között Wahmann Izrael pesti főrabbi, Prossnitz Dániel és Lemberger Ábrahám. Barbi nagy szellemi örökséget hagyott hitközségének. A jesiva már olyan magas fokra fejlődött, hogy Kellin Sámuel, a *Machacisz Hasékel* híres szerzője el sem merte fogadni a pozsonyi rabbiállást, mert attól félt, nem elég nagy tudós ahhoz, hogy a jesiva élére kerülhessen. «Pozsonyban — jelentette ki ez a nagy, de szerény tudós — legfeljebb csak templomszolga lehetek.» R. Mesullam (Eger) Tysmenietz (1793–1801), akit az újkor legzseniálisabb talmudistájának tartanak, a Talmud interpretálását a legmagasabb fokra emelte, de az ő

idejében a jesiva tekintélye mégis hanyatlott. A zsidók gazdagabb része ugyanis kisóvárgott már a jesiva egyoldalú kiképzéséből és világi műveltségre is törekedett. Emiatt aztán az a sajátságos helyzet alakult ki, hogy a jesiva tanulói sokkal inkább idegenekből, mint bennszülött zsidó ifjakból rekrutálódott. Az idegenből való beözlésnek pedig az volt az oka, hogy ugyanekkor lecsökkent a cseh- és morvaországi jesivák tekintélye is és a talmudtanulók Pozsonyba törekedtek, amelynek jesivája még mindig tekintélyesebb volt, mint az otthoniak. A profán tudományok iránt növekedő érdeklődés kulturharcot fenyegetett, amely mégis csak a Chaszam Szófer (Schreiber Mózes) (l. o.) alatt tört ki, de a zsidó kultúra és a jesiva győzelmével végződött. 1820-ban a hitközség balszárnya modern iskolát alapított a Chaszam Szófer tiltakozása ellenére. A balpárt a bécsi Rothschild és a Biedermannok támogatásában részesült és a kormány 1827. bezáratta a jesivát és további működését betiltotta. De Bettelheim Mózes hitközségi elnök a Chaszam Szófer mellett küzdött és közbenjárására a jesiva újból megnyílhatott. Ez a közbenjárása állítólag 20,000 forintjába került. E győzelem után annyira megszilárdult a jesiva, hogy hallgatóinak száma koronkint 400-ra emelkedett és olyan tudósokat nevelt, akik szigorúan ragaszkodtak a hagyományokhoz és a zsidó tudománnyal együtt a zsidó etikát is terjesztették. 1839-ben meghalt a nagy rabbi és fia Benjamin Wolf (Keszav Szófer) vette át a hitközség és a jesiva vezetését. Akkor már a pesti zsidóság magához ragadta a magyarországi zsidóság vezérségét és egy magyar rabbiiskola alapítását tűzte ki céljául. Az orthodoxia fokozott erőfeszítése sem tudta már megakadályozni a budapesti szeminárium megalakulását. A pozsonyi hitközség elnöke, Pappenheim Kálmán azzal akarta ellensúlyozni a haladók törekvését, hogy Pozsonyban egy orthodox rabbiszemináriumot akart létesíteni Hildesheimer vezetése alatt. Már nagy telket is vásárolt e célra, terve azonban a chászideus rabbik ellenakciója folytán meghiúsult. A jesiva ezentúl is csak a Talmud tanításával foglalkozott. A kormány aztán a pozsonyi jesivának is megadta az államilag elismert rabbiképző címét és jogát. A Keszav Szófer 1872. történt halála után két pártra szakadt a pozsonyi hitközség. Az orthodox párt az elhunyt rabbi fiát, P. Szimche Bunemet (Sévet Szófer), választotta meg rabbijává. Nagytudású, jellemes férfi volt és működésének első évtizedében a jesiva még virágzott és még mindig 200—300 tanuló tanult Pozsonyban. Ő is erőiesen ellenetzte a jesiva modernizálását célzó törekvéseket és a jesiva hallgatói csak önképzőkörökben gyakorolták a magyar, német és héber szónoklatot. Ezek az önképzőkörök meglepő eredményeket értek el. Kiváló hitszónokok nőttek ki «az autodidakták főiskolájából». Majd az állam is elrendelte, hogy legalább négy középiskolát végezzenek a rabbinövendékek és azóta orth. hitközségekben is csak olyan rabbi funkcionálhat, aki a négy középfokú iskola elvégzését bizonyítvánnyal igazolja. A Sévet Szófer 1906. halt meg. Utána fia, Akiba

következett, aki a jesivát a régi elvek alapján vezeti. A világháború után a változott viszonyok következtében a jesiva sokat veszített. A növendékek száma 100-ra szállt le és a lüktető tudományos élet, mely az önképzőkörökben uralkodott, nem tarthatta meg régi színvonalát. B. S.

Pozsonyi zsidóeskü. 1376 körül, mikor helyi zsidótörvényeket alkotni általános szokássá lett, Pozsony városa is külön zsidó törvényt alkotott (l. *Zsidó törvények*). A törvény lényegében megegyezik az akkor divó törvényes gyakorlat felfogásával, de némely határozatában eltérést mutat a zsidók hátrányára. A tanúbizonyosságtételnél ugyan elfogadja a régebbi rendszert, hogy keresztény és zsidó felek csakis keresztény és zsidó tanukkal bizonyíthatnak (l. *Kálmán zsidótörvénye*; IV. *Béla zsidótörvénye*), elismeri a zsidók közt felmerülő perek bírói fórumául a zsidó törvényszéket (l. *Zsidó törvényszék*) és elismeri még a zsidó esküjének felmentő erejét is, de az eskütétel módján lényeges változtatásokat ír elő. Mózes öt könyvére, a Tóra-tekerésre az aktus különös szentsége miatt mindég csak a legjelentékenyebb esetekben tettek esküt a zsidók. Béla király maga is ügyintézkedett, hogy ilyen esküt csak a király, vagy helyettese előtt kellett tenni, más esetekben nem. Az ilyen eskütételre csak felebbezés útján kerülhetett sor, mert a városok a maguk hatáskörében erre nem kényszeríthették a zsidókat. Eddig a nagy eskü helyettesítésére azt az egyes német városokból átvett szokást kényszerítették a zsidókra, hogy a zsinagóga elé vezették őket és a «gyűrű»-re kellett letenniük az esküt. Ez a gyűrű az a kör alakú fogantyú volt, amely a kilincset helyettesítette a zsinagógák ajtaján. Az új törvény már ezzel sem elégedett meg és a király előtti esküformát érvényesítette a városi bíróság előtt. Nagyobb kölesönügyekből származott pernél a Tóra-tekerésre kellett megesküdni és csak a kisebbeknél érte be a pozsonyi törvény, hogy a régebbi szokás szerint most is a «gyűrű»-re történjen az eskütétel. U. L.

Pozsonyi zsidóhajszak. Az 1505-iki budai országgyűlés idején, mikor Budán a zsidóellenes zavargások napirenden voltak (l. *Budai zavargások*), Pozsonyban is állandó bántalmazásokkal nyugtalanították a zsidó lakosságot. Ha utcán mutatkoztak, megdobálták és megtámadták őket. A hatóságok sem védelemben nem részesítették őket, sem pedig elégtételt nem szereztek a számukra. Ha sérelmeik megtorlását kérték, még pénzbírságra is ítélték és letartóztatásukkal fenyegették meg a zsidókat. Már 1502. olyan kíméletlen zsidó-hajsza folyt a városban, hogy az állandó bántalmazások miatt még a tehetetlen és erélytelen Ulászló is keményen megróttá a várost, de ez sem használt. A városi hatóságok nem engedelmeskedtek a gyöngye király rendeleteinek és a budai zavargások idején, mikor Mendel Jakab (l. o.) zsidó prefektus, a budai zavargások elől, családjával és Izrael nevű rokonával együtt királyi menlevéllel Pozsonyba menekült, a helyzet annyira elfajult, hogy a menlevél ellenére Mendelt és Izraelt súlyosan bántalmazták. Erre Ulászló három hónap múlva

újabb rendeletet bocsátott ki az érdekében és meghagyta a városnak, hogy vegye a prefektust védelme alá. Az akkori viszonyok azonban arra engednek következtetni, hogy ennek a megismételt rendeletnek sem lehetett nagyobb eredménye az előbbinél.

U. L.

Pozsonyi zsidók. A középkor magyarországi városaiban az akkori idők kegyetlen szellemét azok a zsidók érezték meg leginkább, akik az Ausztriához közel fekvő német vidékeken laktak. Mikor még a színmagyar városokban a zsidók békességben éltek, Pozsonyban már lángot vetett az inkvizíció máglyája és 1250—80 körül már zsidó mártírokat követelt a vallási türelmetlenség (l. *Jónáth rabbi*). Az Árpádkor végéig, ez eset kivételével, azonban zavartalanul élvezték az általános nyugalmat, melyet a törvényes rend biztosított számukra. III. Endre 1291. Pozsony városának adott kiváltságlevelében külön kiemeli, hogy az ottani zsidók a többi polgárok minden szabadságát élvezték. Nagy Lajos még 1345. a P.-at egy sorba állítja a többi polgárokkal, midőn felszólítja őket, hogy járuljanak hozzá a közterhek viseléséhez. Ez az egyenlő bánásmód azonban megszűnt, mikor Lajos a hittérítés útjára engedte magát terelni. Ennek a következményei egyaránt sújtották a pozsonyi zsidókat az ország egész zsidóságával együtt (l. *Kiűzetés*). Amikor 1360. a király kiűzetési rendeletét foganatosították, a P. Hainburgban telepedtek meg és innen perlekedtek adósaikkal, hogy régebbi követeléseikhez hozzájuthassanak. A pozsonyi zsidó bíró Hainburgban tárgyalt velük, ahol a tanácsal és Schikerlein zsidóbíróval oly egyezsége lépett, hogy egy éven belül be kell mutatni adósleveleiket a hainburgi és pozsonyi zsidóbíróknak, mert különben azok érvényüket veszítik. Pozsony város 118 fonttal tartozott a Hainburgba menekült pozsonyi zsidóknak. Az összeget 1364. meg is fizette. 1364-ben tértek vissza a zsidók Pozsonyba, ahol ekkor már határozottan érezni lehetett a zsidó ellenes hangulatot, mint a többi olyan városokban, ahol a német elem volt túlsúlyban. Pozsonyban találhatók meg leginkább a zsidókat megszorító helyi intézkedések. Itt a tulajdonképeni zsidó adón és papi tizeden kívül a város minden terhének viselésére kötelezték, azonkívül különféle adókkal terheltek őket, főképp olyanokkal, amelyek vallásos életükkel állottak vonatkozásban (l. *Zsidóbor*). Kellemetlenségeket szereztek nekik a hús eladása körül is, úgy hogy a tárnokmester közbelépése vált szükségessé. Nagyon sújtotta a P.-at az 1376 körül Pozsony városa által kiadott új zsidótörvény, amely a zsidók rovására súlyos megszorításokat tartalmazott, noha ez időtájt a zsidó-öltözetet még nem kényszerítették rá a zsidókra. A XV.sz. vége felé viselték a P. a megkülönböztető ruhákat (l. *Zsidóöltözet*) egészen 1520-ig, amikor már az ilyenféle zsidójeleket az ország többi részeiben megszüntették. Ugyancsak a XV. sz.-ban valósággal hivatalból bélyegezték meg a P.-at és a zsidókat összeíró lista a «Gonosz zsidók lajstroma» (l. o.) nevet viseli. Az pedig régi szokás volt, hogy a kovásztalan kenyér ünnepén zaklatták a zsidókat (l. *Háborgatás*). A P. anyagi

megterhelése időnként annyira súlyosodott, hogy a rájuk rótt kötelezettségeknek nem tudtak eleget tenni. V. László ezért 1454. keményen megdorgalta őket. Mikor a városok zsidótartási joga (l. *Zsidótartás*) mindjobban megerősödött, Pozsony is fennhatósága alá szorította a zsidókat, annál inkább, mert már 1440—1450-ig Erzsébettől megkapta a zsidóktól járó jövedelmeket, majd Hunyadytól még további két esztendőre. A zsidók ilyen elajándékozását Pozsony úgy értelmezte, hogy mivel a zsidók az ő tulajdonába tartoznak, minden adóssága a zsidókkal szemben is érvényét veszti. 1453-ban V. László Bécsből Pozsonyba jött, hogy Hunyady lemondása miatt a kormányt személyesen átvegye és ekkor a zsidókra vonatkozólag két ellentétes rendeletet adott ki. Az egyikben, hogy Pozsony polgárait királyhűségükért megjutalmazza, engedte a zsidóknak járó kamatok megfizetését és a város kérelmére a tőke fizetésére is két terminust adott. Ugyanekkor azonban két budai zsidónak, mint a magyar zsidóság képviselőinek (l. *Zsidó népképviselők*) kiadta IV. Béla szabadságlevelének (l. *Béla zsidótörvénye*) megerősítését tartalmazó okiratot. Jellemző V. Lászlóra, hogy a jogfosztó intézkedését febr. 6-án, a kiváltságlevelet pedig, vagy még ugyanezen a napon, vagy a rákövetkezőn adta át. Mátyás király 1459. ünnepélyesen elismerte Pozsony városának azt a jogát, hogy az ottani zsidókat fennhatósága alá vegye, ami az 1405-iki országgyűlés következménye volt, mivel az a magánjogi és büntető eljárást a királyi városokra ruházta (l. *Városok bírói hatásköre*). Felemlítendő az a rendelet, amelyet Mátyás 1475. bocsátott ki Pozsony fölterjesztésére. A város lakóinak szigorúan meghagyja, hogy a P.-nál ingatlant senki el ne zálogosítson, viszont a zsidóknak is megtiltotta, hogy keresztényektől fekvőségeket vehessenek zálogba. Mátyás ezt az intézkedését azzal indokolja, hogy mindég gondoskodni szokott a nép javáról és azt is hozzáfűzi, hogy kereszténynek törvényes kötelessége elkerülni a zsidókkal való közlekedést, mivel az ingatlanaiknak zsidókézzre jutása nyilvános botrány a kereszténységre nézve. Ezzel a rendelettel egyidejűleg Pozsony városát is felmentette azon kötelezettség alól, hogy a zsidóknak nem-pozsonyi polgárokkal szemben igazságot szolgáltatson. II. Ulászló, amikor anyagi érdekei erre ösztönözték, nyers erőszakkal bánt a P.-kal, 1491. többeket fogságba vettetett, mert a követelt kölcsönt nem bocsáthatták a rendelkezésére (l. *Ulászló kölcsönei*). Mátyás óta már a zsidó prefektura intézte a zsidóság ügyeit (l. *Zsidó prefektura*) és a P.-tól követelt kölcsönök behajtása is a zsidó prefektus feladata volt. Ez a prefektus Mendel Jakab (l. o.) a budai zavargások idején (l. *Budai zavargások*) Pozsonyba menekült családjával együtt és bár a királytól védelmet kapott (l. *Védlevél*), még sem élhetett nyugalomban, mert már itt is elfajultak a zsidóüldözések (l. *Pozsonyi zsidóhajszák*). Ez időben már a P.-ra nézve kötelező volt a zsidó öltözet viselete, ami sok bajt zúdított rájuk, mert az utcán soha sem járhattak kellő biztonságban. Az egész országban a P.-ra

kényszerítették legtovább a megbélyegző viseletet, még azután is, hogy a II. Lajos 1520 körül országszerte felmentette a zsidókat zsidó-jelek viselete (l. *Zsidó-jel*) alól. Pozsony makacsul ragaszkodott ehhez az intézményhez, mindenféle zaklatásokkal kényszerítette a zsidókat a viseletükre míg végre a király szigorú rendelete vetett véget az önkényeskedésnek, kimondván, hogy a zsidók a kincstárhoz tartoznak és azok a jogok, amelyek velük rendelkeznek, csak a királyt illetik meg. Pontos adatok azonban arról nem maradtak fenn, hogy Pozsony mikor engedelmeskedett a királyi rendeletnek. Ez idők során az állandó elnyomatás keserveit élték át a P. és legjellemzőbb erre a még II. Ulászló alatt történt megszaroltatásuk, amely arra az elhatározásra kényszerítette őket, hogy elköltözzenek Pozsonyból. Ez a szándékuk azonban határozott ellenzésre talált a királynál, mert a királyi kincstár károsodását jelentette volna, ha a zsidók ezentúl valamely főúrnak adóznak azon a birtokon, amelyen megtelepednek. A zsidók tömeges elköltözését ellenezte maga a zsidó község is, mert a hivek létszámának csökkenése megnehezítette azon adóknak a fizetését, melyekért a község felelt. 1506 előtt kezdődött meg a P. elköltözése, akik az erdélyi vajdának, Péter, szentgyörgyi és bazini grófnak birtokain telepedtek meg. A király parancsára a gróf távozásra szólította fel a zsidókat, akik így kénytelenek voltak visszaköltözni régebbi lakóhelyükre. Ekkor még viszontagságosabb idők következtek rájuk, mert rosszabbul bántak velük, mint azelőtt. Ulászló emiatt több ízben megintette a várost, majd 1511. felszólította, hogy a zsidó prefektus megbízottjával kössön egyezséget. De ennek sem volt meg a kellő eredménye. Ekkor a zsidók másodszor is elszánták magukat az elköltözésre és a szepesi gróf fennhatósága alá akarták magukat helyezni, ami komoly következményekkel járhatott, mert a szepesi gróffal ép akkor volt baja a királynak, aki tudta, hogy ez a gróf nem adja ki úgy neki a zsidókat, mint Péter szentgyörgyi és bazini gróf. A király ekkor levelet íratott a kincstárnokával Pozsonynak és felfedte azokat a káros következményeket, amelyek a kincstárt érik a zsidók elköltözésével. II. Lajos uralkodása alatt is éppen elég sok kellemetlenség érte a P.-at és az anyagi megterhelésükön kívül még gazdasági korlátok közé is szorították őket. Megtiltották nekik, hogy posztóval, lovakkal és még egyéb «nekik tilos» áruval kereskedjenek. Valószínű, hogy ez a rendelet kiterjedt az ország többi zsidóira is. Mégis mindamellett, hogy Lajos uralkodása alatt nyomasztó és igazságtalan kormányrendeletek sújtották a zsidóságot, ha tekintetbe vesszük Lajos szorult és szegényes helyzetét, el kell ismerni, hogy nem élt soha olyan királyi önkénnyel a zsidókkal szemben, mint európaszerte a többi uralkodók, vagy az ő elődei, akik a kamaraszolgák pénzével és vagyonával szabadon rendelkeztek (l. *Kamaraszolgák*). Ezidőtájt a P. bizonyos ideig vezérszerepet is játszottak az ország zsidói között, mert ez a szerep időközönként megosztott a székesfehérváriak, soproniak, pozsonyiak és legvégül a budaiak között. E korszak-

ban, a P. állandó létszáma 800-ra tehető, ez a szám azonban a mohácsi vész idején az odamene-kült zsidók számával együtt vagy háromezzerre emelkedett. A mohácsi vésszel egyébként egy teljes korszaka zárult le a zsidóságnak, amelynek története az 1526-ot követő időkben egészen új alakot ölt. (L. *Pozsony*). V. ö. *Kohn S.* A magyar zsidók története.

U. L.

Pozsonyi városháza. Pozsony városa egy Izsák nevű zsidótól vásárolta, aki morva hercegi ügyvivő volt Pozsonyban Zsigmond király idejében (l. *Izsák*). Az épület eredetileg Richter Jakab örököseié volt és zálog fejében foglalta azt le a városi tanács Izsák részére a morva hercegek utasítása alapján, akik akkor Pozsony zálogbirtokosai voltak. Izsák később Pozsony városának adta el a torayos épületet s az városháza céljaira rendezte be és mind e mai napig ezt a célt szolgálja. Az udvar hátsó részének kiképzése már teljesen új és a csehszlovák impérium alatt a külső homlokzatát is restaurálták és átfestették. A városházában van a városi múzeum is, amelyben számos régi zsidó dokumentumot őriznek a letűnt korokból. Az értékes okmánygyűjteményt Faust Ovidius múzeumi igazgató rendezte nagy gondossággal néhány évvel ezelőtt.

U. L.

Pozsonyi vértanúk, I. Jónáth rabbi.

Pozsonyszentgyörgy kisk. Pozsony vm. 1235 lakossal. A zsidó hitközség, amely ma orthodox, 35 családban 160 lelke számlál. Az önálló keresettel bírók között van 20 kereskedő, 3 iparos, 2 köztisztviselő, 1 orvos, 1 tanító, 10 egyéb foglalkozásoktan, 2 katona. Anyakönyvi területe kiterjed Rótfalvára Ralbersdorf) és Újtelekre (Neustift). Intézményei a Chevra Kadisa, Bikur Cholim (ösrégiiek és alapítási idejük ismeretlen), továbbá a Neumann Perec-alapítvány, mindháromnak hadikölcsönbe fektetett készpénzvagyonra elérték telenedett. A hitközséget sokszáz évvel ezelőtt alapították, de sem az alapítás évét, sem az alapítót nem ismerjük. Első rabbijainak emlékezete is elveszett, csupán egynek: rabbi Sámuelnek a nevét őrzi ma is a kegyelet. A szájhagyomány azt tartja, hogy innen kerültek ki a pozsonyi hitközség első zsidó családjai, mikor megengedték nekik a Pozsonyban való megtelepedést. Régebben sok kiváló zsidó tudóst vonzott ide a község híres kénese-fürdője. A világhíres Chaszam Szofér pozsonyi főrabbi esztendőnkint megismétlődő nyaralásai alatt reszponsumainak nagy részét itt írta és a hitközség ma is büszke még erre az irodalomtörténeti nevezetességre. Eleven szellemi élet folyt itt minden időben, de a talmudikus tudományt legbuzgóbban akkor művelték, mikor a rabbínatus élén a Maharam Schick (r. Mose Brezova) állott és országosan híres nagy jesivát tartott fenn. A hitélet fénykora is erre az időre esik. A hitközség tagjai vették az áldozatkészségben és művészi értékű kegyeszereteket ajándékoztak a nagyon régi (ötven évvel ezelőtt restaurált) zsinagógának. A legértékesebb adományok Neumann Perectől, a Sevet Szofér apósától, származnak. Felbecsülhetetlen értékű antikvitásokkal bír a Chevra Kadisa is. Legnevezetesebbek a halott-takarításnál használt tömör ezüstből remekbe készült edények és

egy ősrégi frigyszekrény-függöny. Történelmi becsüek a régi jegyzőkönyvek és okmányok. Két okirat abból az időből származik, mikor a régi temetőt bezárták és a bécsi udvar híres udvari zsidájának, Wertheimernek közvetítésével a császári kormánytól új területet vásároltak a temető céljaira. A kis község 20 katonát küldött a világháborúba, 7 elesett. A hitközség vezetői: Müller Sámuel főrabbi, Hübsch Izidor elnök, Sárkány Ede alelnök.

Predesztináció, az a hit, amely szerint az ember sorsát Isten előre meghatározza; ennél fogva a P. nem azonos a «preordináció» fogalmával, mely a keresztény és a mohamedán vallásban az örök életre való kiválasztást vagy elkárhozást jelenti. Ez az eszme a judaizmustól távoláll, mert ellenkezik az akaratszabadság ősi zsidó principiumával, mely a vallás egyik saroktétele. A judaizmus ősi elgondolása szerint az örök élet és az elkárhozás egyaránt csupán az ember jó vagy rossz cselekedeteitől függenek. A farizeus, szadduceus és esszénus tudósok iskolái Josephus Flavius római zsidó történétíró szerint eltérő felfogásokat vallottak a P. kérdésében. A farizeusok szerint nem minden dolog van előre elhatározva, mert igen sok függ az ember szabad akaratától; a szadduceusok Istennek az emberi dolgokba való közvetlen beavatkozását tagadták, míg az esszénusok vakon hittek a P.-ban (*De bello Judaico* II. 8, § 14; *Antiquitates* XIII. 5, § 9). Ez a felfogás általuk a kereszténységbe is eljutott. A vita alapját a Gondviselés (l. o.) problémája képezte; ezt a szadduceusok epikureus befolyás alatt tagadták Josephus szerint s azt tartották, hogy ennek a világnak minden jelensége változásnak van alávetve. A farizeusok, tudva azt, hogy a P. kizárja az akaratszabadságot, középutat választottak s azt tanították, hogy anyagi életében a P.-nak van az ember alávetve, de lelki és szellemi életét nem befolyásolhatja a P. Ezt fejezi ki R. Akiba is: «Minden előre van látva, de az akaratszabadság megadatott». (Abót 3. 15). Hasonló tartalmú gondolatokat a P.-ra vonatkozólag (l. *Fatalizmus*, *Farizeusok*, *Gondviselés* és *Szadduceusok*). S. R.

Preis Károly orvos, bőrgyógyász, urológus, szül. Bécsben 1870 nov. 12. Jesivai tanulmányok után lépett az orvosi pályára. Jelenleg az Orsz. Munkásbiztosító Intézet osztályvezető főorvosa. A bőrgyógyászat és urológia körébe vágó számos cikke jelent meg magyar és külföldi lapokban. Nagyobb tanulmányai: *Die Trephelehre im Lichte der medizinischen Wissenschaft* és *Die Medicin in der Kabbala* a Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judenthums c. folyóiratban jelentek meg. Kitűnő hebraista, s mint ilyen a Hacofe c. Budapesten megjelenő héber tudományos folyóiratban több halachikus munkát írt.

V. A.

Preisich Kornél*, orvos, szül. Szolnokon 1869 jún. 15. A budapesti egyetemen tanult és u. o. asszisztens, majd a Stefánia-gyermek-kórház főorvosa volt, később a fővárosi kórházak szakfőorvosa lett. 1905 óta egyetemi magántanár. A gyermekgyógyászat és a fertőzések körébe vágó tanulmányai orvosi szakfolyóiratokban jelennek meg. Önállóan megjelent művei: *Gyer-*

mekgyógyászati kompendium; Az angolkórság; Általános hámatológia; A gyermekkori betegségek therápiája; Tuberkulózis a gyermekkorban; A budapesti típhusz epidemiológiája; A gyermekek nemi élete.

Pressburg Simon, vagy *Michel Simon*, pozsonyi zsidó előjáró, Heinrich Heine öse. Születési helye és napja ismeretlen. Apja, Simon Michels győri jómódú zsidó volt. P. felsőbb ajánlás folytán 1693. nov. 4. megkapta a lakhatási engedélyt Pozsony városától. De már 1699 febr. 10. a Hofkammer-Kommission, mely a magyarországi zsidók viszonyainak rendezése céljából alakult meg, kinevezte P.-t a pozsonyi és dunán-inneni zsidók előjárójának. P. a kurucok által ostromolt Komárom, Buda és Győr váraknak élelmiszert szállított, mely várak P. szállítmányai nélkül — az udvari kamara tanúsága szerint — kénytelenek lettek volna magukat az ellenségnek megadni. P. saját vagyonából alapította a ma is fennálló pozsonyi Bész-hamidrást. Működésének legszebb sikere volt a Nagyszombat városával kötött szerződés. Nagyszombat 200 éven át nem engedte a zsidókat a város területén átutazni, az átutazó zsidókat pedig bebörtönözte és árúikat elkobozta. P. kieszközölte a városnál, hogy a zsidók ott szabad mozgási lehetőséget nyerjenek és a megállapodást 1717 dec. 20. a magyar udvari kamara előtt írásba foglalták. 1705-ben P. Bécsben tíz évre szóló lakhatási engedélyt kapott. 1715-ben már 75,000 forintnyi kölcsönt kellett igénylő lakhatási engedély meghosszabbításáért. Megh. Bécsben 1719 ápr. 10. Fiai: 1. *P. Sámuel*, az osztrák követet Szentpétervárra kísérte, mint pénzügyi tanácsos. Erdemei elismerésül Anna cárnő kinevezte orosz kamarai-ügyvivőnek; a lengyel háborúban, mint az orosz hadipénztár intendánsa működött. Az osztrák állami kölcsönöknél fontos szerepet játszott. Megh. Bécsben 1762 márc. 21. — 2. *P. Abrahám*, kiváló héber tudós, a prágai hitközség elnöke volt. Megh. u. o. 1759 okt. 11. — 3. *P. Jechiel*, Ansbachban Vilmos Frigyes örgróf udvari ügynöke volt; harmadik felesége a híres Kröndel, a talmudtudós asszony volt. — 4. *P. Márkus*, atyja utódja lett Pozsonyban. — 5. Leánya, *P. Sára Léa* Juspa von *Geldern* felesége volt. Fiuk *Lazarus*, ennek fia dr. med. *Gottschalk*, ennek leánya Betty von *Geldern*, Heine anyja volt. (V. ö. *Kraufmann*, «Aus Heinrich Heines Ahnensaal». *Wachstein*, «Die Grabinschriften des alten Wiener Friedhofes».) B. S.

Pressburger Arnold, filmgyáros, szül. Pozsonyban 1885. 1913-ban Bécsben megalapította a Philipp és Pressburger-féle filmvállalatot, amely 1916. alakult át Sascha-filmgyárrá. Berlinben megalapította az F. P. S. filmgyárat.

R. J.

Preszburger Abrahám, rabbi, szül. Galgócon, a XVIII. sz. hetvenes éveiben, megh. 1830. Anyai ágon jelentékeny rabbicaládból származott. Harminc éven át viselte Komáromban a rabbihivatalt. Sírkövén mint az *Imré Széfer* c. mű szerzőjét említik. Említést tesznek róla a Chaszam Szófer, továbbá Landau és Fleckeles prágai főrabbiak reszponsumaikban. (V. ö. *Stein*, «Magyar Rabbik».)

Primates. A középkori királyi okiratokban a községi tagok által megválasztott előjáró elnevezése. Az előjárót köznapi használatban zsidóbírónak nevezték. L. *Judenrichter*.

Prinz Gyula*, egyetemi tanár, geográfus, szül. Rábamolnáriban 1882 jan. 11. A budapesti és több külföldi egyetemen tanult s előbb Breszlauban, majd a budapesti egyetem földtani intézetében asszisztens, azután 1908. az egyetemen a geológia magántanára, egyszersmind az Erzsébet-nőiskola tanára volt. 1918. a pozsonyi, majd a Pécsre helyezett egyetemen a földrajz nyilvános rendes tanára lett. Előbb főtitkára, majd alelnöke volt a Magyar Földrajzi Társaságnak. 1906-ban Almásy György középázsiai expedíciójában ő volt a geológus, 1906—1909. közt pedig két nagyobb expedíciót vezetett Közép-Azsiába. Ez alkalommal több eddig ismeretlen hegységet fedezett fel. Utazásának topográfiai eredményét a Perthes-féle Geographen-Kalender külön térképen ismertette 1910. 1914-ben Izland gleccsereinek tanulmányozására is vezetett expedíciót. Számos tanulmányán kívül főbb művei: *Az ÉK-i Bakonyidősebb Jurakorúrétegeinek faunája* (1904); *Die Nautiliden in der unteren Jura-Periode* (1905); *A klíma története* (1905); *Magyarország fekvése a tengerhez* (1905); *Utijegyzetek Közép-Azsiából* (1906—8); *Utazásaim Belső-Azsiában* (1910); *Belső ázsiai utazásaim néprajzi eredményei* (1908—10); *Die Vergletscherung des Zentral Tientschan Gebirges* (1909); *Beiträge der Morphologie der Kuldschaer Nan-schan* (1910); *Magyarország földrajza* (1914); *Budapest földrajza* (1914); *Eljegesedéstan adatok Belső-Azsiából* (1916); *Magyarország településformái* (1922); *Die Siedlungsformen Ungarns* (1925); *Európa városai* (1924); *Európa természeti földrajza* (1923); *Magyarország földrajza. A magyar föld és élet jelenségeinek oknyomozó leírása. I.* (1926); *Útmutató földrajz* (1926).

Proféták Könyve. Proféta görög szó, mely a Biblia görög fordításában a héber *nóvi*-nak felel meg. Előremondót, szószólót jelent és jelzésére szolgál azoknak a férfiaknak és nőknek, kiket Isten ihlete tüzelt arra, hogy koruk megtévelyedéseivel, királyaik önkényével szembeállva, Istennek a Tóra szellemében rejlő akaratát nyilvánítsák és a népet az igaz vallásra és erkölcsi életmódra neveljék. Az előremondás nem valami titokzatos, emberfölötti erő műve náluk, hanem csakis a történeti belátás, a józan következtetés módszere. Innen van, hogy idővel annak belátására jutottak, hogy magát a történetet is fel kell jegyezni, amit meg is tettek az «első proféták» későbbi elnevezésű gyűjteményben. Mózesre vezeti vissza önmagát a profétaság, amiben őt proféta névvel illeti, valójában azonban Mózes külön magasabb rangú kategóriát képvisel: «a proféták atyja». A proféták valószínűleg a Rechabíták közül származnak (*Jeremiás* 36.). Mikor látták a népből az Istenről való pogányos gondolkodás elhurjázását, a földműveléssel és városi élettel járó fényűzést és az állam erőszakos terjeszkedésére irányuló királyi politikát, mely az ősi, egyszerű, erkölcsös életmód rovására ment, elhagyták a vásokokat. Amikor

a nép királyt kért, *Sámuel* proféta előre figyelmeztette ez idegen intézmény végzetességére, ha maga részéről nem is tagadta meg a nép kívánságát. Azóta állandóan ott találjuk a királyok oldalán a profétákat, kik velük szemben az erkölcsi hatalmat képviselik, Dávid mellett *Nátán* profétát, Ráhabeám (l. *Királyok*) mellett *Semáját*, Acháb mellett *Elijóhut*, Acház udvarában *Jesáját*. A proféták nem voltak szervezet tagjai, nem ragadtak magukhoz hatalmat és nem használták tisztségüket vagyonszerzésre; teljes függetlenségben tartották magukat királyaikkal szemben is. Itt-ott akadtak olyanok is, akik mindig csak a jónak kilátásba helyezésével nyugtatták meg a királyokat és a népet, ami talán meggyőződésükkkel ellenkezett is; ezeket álprofétáknak bélyegzik meg az igazi proféták. *A profétai tanítások:* 1. Isten szentséges lény, ki fölötté áll emberies vágyaknak és nem áhítozik áldozatra. 2. Az ember papi közbelépés nélkül is emelkedhet Istenhez, aki mindnyájunk atyja. 3. Az embert Isten a tökéletesség felé vezérli és eljön egyszer a tiszta igazságnak és szeretetnek uralma, a messiási idő. 4. Izrael Istennek kiválasztott népe, vagyis eszköze a népek tanítására és Izraelnek szenvedések árán is meg kell küzdenie a tanítás, a példaadás nehézségeivel. Soha vallásalapító és erkölcsstanító nem emelkedett a profétáknál magasabb álláspontra. Amíg az indus filozófiában az erkölcs csak eszköz a vallásos megtisztulás elérésére, a görög bölcsletben pedig tudománnyá lett a boldogság elérésének szolgálatában, a profétáknál az erkölcs öncél, maga az Isten ismerete, a legmagasabbrendű kincs és méltóság. A profétaság szerzett becsületet a lelkiségnek a nyers materializmussal szemben, az lelkesített kitartásra is az erőszakkal szemben. A profétai könyvek a következők:

I. *Első proféták* (multa vonatkozó. történeti könyvek): *Jehósua* (I. o.), *Bírák* (I. o.), *Sámuel* I. és II. k. (I. o.), *Királyok* I. és II. K. (I. o.).

II. *Utolsó proféták* (jövendőkről szólók): *Jesája* (Ézsaiás, I. o.), *Jeremiás* (I. o.), *Jechezkél* (Ezékiel, I. o.) és a Tizenkét proféta (I. o.). F. M.

Pro Palesztina, l. Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetsége.

Propper, I. Aranka, festő, szül. Nyírturán 1886. Tanulmányait Budapesten, Párisban és Londonban végezte. A Műcsarnok 1906-iki tavaszi tárlatán szerepelt először (Párisi látkép, női arc-kép). Az 1908. alakult Magyar Képzőművésznők Egyesületének egyik alapító tagja és alelnöke.

2. **P. Sándor***, szocialista politikus, országgyűlési képviselő, szül. Debrecenben 1877. A szocialista-párt egyik legképzettebb tagja és népszerű szónoka. Kárpitos mesterséget tanult és csakhamar a szakszervezet titkára, majd elnöke lett, később a Famunkások Szövetségének szellemi irányítója és a Famunkások Szaklapjának szerkesztője. A Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár szolgálatában a titkárságig viszi. Állásából a proletárdiktatura után elbocsátották. A szocialista-párt gazdasági vezetője, majd a Népszava helyettes szerkesztője és vezércikkírója lett. Tagja a szoc. dem. párt vezetőségének.

Írt több agitációs füzetet. 1922-ben Budapesten országgyűlési képviselőnek választották, azóta tagja a parlamentnek, ahol a munkásérdek szószólója.

T. Zs.

Prossnitz, 1. Daniel, pozsonyi rabbiülnök. *A Machné Dan* c. homiletikus munka szerzője. Megh. 1846-ban.

2. **P. Iszer**, rabbi. A pozsonyi Temimé Derech és Tiferesz Sabbosz egyesületek magidja volt. Megjelent *Mikvé Jiszróel* c. agadikus műve. Megh. 1877-ben.

3. **P. Löbele**, kabbalista szédelgő, szül. a XVII. sz. vége felé Brodyban, Galiciában, megh. 1750 körül Magyarországon. Szülővárosából fiatalon került a morvaországi Prossnitzba, ahol megöszült s mint házaló tengette életét s egy városvégi kunyhóban lakott. Nemsokára P. prófétának adta ki magát s híveinek megígérte, hogy a *Sechina* az ő felszólítására éjjélkor meg fog jelenni előttük. Az egész megjelenést egy perforált függöny mögül fehér ruhában, mellén a tetragrammetonnal ő maga intézte s a legtöbben elhitték a csodát. A rabbi azonban leszakította a függönyt s leleplezte a csalást, mire az összes morva rabbi, élükön Oppenheimer Dávid orsz. főrabbival kiközösítették P-t. Mégis akadtak követői a sabbataianus mozgalmak utóregzésekként a zavaros században. P. prófétának hirdette ki magát, felvette a Joseph ben Jacob nevet, majd összeköttetésbe lépett a hirhedt sabbataianus szélhámossal, Nechemia Chajjunal. Vándorélete alatt megfordult Ausztria és Németország hitközségeiben s számos hívőt becsapott, mire 1725. a kiközösítést megújították s ő Magyarországra jött, ahol azonban nem találhatott fogékony talajra és végül keresztények közt fejezte be életét. P. azt az ostobaságot hirdette, hogy Sabbatai Cevi megjelenése óta Isten a világ kormányzását erre, valamint ennek mennybemenetele óta Eibenschütz Jonathanra és óreá bizta. L. *Almessiások*.

Psat (*pesat*), az egyszerű bibliamagyarázat héber neve.

Pserhofer Sámuel, orvos, szül. Neszmélyen 1802., megh. 1879. Pápán, ahol tiszti orvos volt. Erdemeiért az arany érdemkeresztet kapta. Latinnyelvű szakmunkája 1831. Bécsben, *Über die theoretische und praktische Beziehung zwischen Religion und Medizin* c. műve Pápán 1841. jelent meg. Ezenkívül írt tudományos cikkeket a külföldi szaklapokba és hitéleti cikkeket a Magyar Zsinagógába.

Psetl, korrumpált formája a *pesat* szónak, amely egyszerű magyarázatot jelent a rabbinikus nyelvben. Mai kialakulásában már nem is egyszerű magyarázat, inkább olyan fejtegetés, amely arra törekszik, hogy ellentétet keressen két vagy több talmudi tekintély állítása között, az ellentétet mesterségesen kihegyezze, hogy azután vakmerő elmetornában kiegyeztesse őket. F. M.

Pszak, a vallási törvénytörés döntésének héber neve. Teljesebb kifejezés: *P. din*, a magyar ítélet értelmében.

Puho (*Púchov*, Cs.-Szl.), nagyk. Árva vm. 6000 lak. P-n már 200 évvel ezelőtt is laktak zsidók, akik Morvaországból költöztek be. A hit-

község kb. 150 évvel ezelőtt alakult meg. Alapítója s egyben első rabbija Neszanele Kohen volt, aki kiváló talmudtudós hírében állott és évtizedekig vezette a hitközséget 1808. bekövetkezett haláláig. A hitközség a XIX. sz. elején építette első templomát, mely 1860. leégett. 1868-ban épült a ma is meglevő templom. A hitközség iskolát is létesített, amely azonban 1918. megszűnt. A jelenleg kongresszusi alapon álló hitközség intézményei a következők: a Chevre Kadisa, melynek elnöke Herzka Gusztáv, a jótékonyssággal foglalkozó Cedókó egyet, mely Langfelder Salamon vezetése alatt áll, a Nőegylet, melynek Herzka Johanna az elnöknője és a Herzl Tivadar cionista egyet, melynek Kácsér Izidor az elnöke és Politzer Emmy az alelnöknője. A hitközség 20,000 ék.-s évi költségvetéssel dolgozik, melyből 3000 ék.-t fordít szociális és filantrópikus célokra. A hitközség tagjai közül Brichta Emil alapított nagyobb ipari vállalkozást Syderolith ásványművek néven, melynek jelenlegi tulajdonosai Löwy Márton mérnök és Neufeld Márton. A hitközség anyakönyvi területéhez Lednica, Breznica, Lednicke, Rovné, Streznice, Zubák, Nimnica, Kočkovce és Nosice községek tartoznak. A hitközség lélekszáma 300, családok száma 75, adót 70-en fizetnek. Foglalkozás szerint a hitközség tagjai többnyire kereskedők, iparosok és gazdálkodók. A hitközségben Deutschländer Sámuel rabbi *Mare halvonon* c. könyve jelent meg. A hitközség 15 tagja vett részt a világháborúban, akik közül 4 esett el. A forradalomnak egy áldozata van. Mai vezetősége: Kácsér Izidor elnök, Lippe Vilmos alelnök, Kohn Bernát pénztárnok és Teschner Mór titkár.

Politzer Josef, amerikai lapkiadó és politikus, szül. Budapesten 1847 ápr. 10., megh. Charlestonban 1911 okt. 29. Tizenhatéves korában vándorolt Amerikába és önkéntesnek lépett be a szövetséges csapatokba, a lovassághoz, amelynél a rabszolgaháború végéig szolgált. Ezután New-Yorkban nyomorgott, innen St. Louisba ment s ott belépett a Westliche Post szerkesztőségébe. Előbb riporter volt, de két év után már szerkesztő és laptulajdonos lett. 1869-ben Missouri állam képviselőházi tagja, 1872. pedig az elnökjelölt republikánus konvent kiküldöttje volt. Közben megvásárolta a Dispatch és Evening Post c. lapokat és 1878-tól Post-Dispatch címen adta ki őket. 1880-ban a Demokrata Konvent elnökválasztó kiküldöttje volt. 1883-ban megvásárolta New-York egyik napilapját, a Worldot, melyből egész rövid idő alatt óriási méretű világlapot és vállalatot csinált. 1885—87 között New-York egyik kerületének kongresszusi képviselőjévé választották de a mandátumról rövid idő múlva lemondott. A politikában azonban ezután is élénk részt vett, mindig a Demokrata Párt oldalán. Hatalmas vagyonának legnagyobb részét jótékony célra hagyományozta. Már 1903. 1.000,000 dollárt adományozott a Columbia Egyetemnek sajtófacultás alapítására.

S. R.

Purim. Félünnep adar hó 14. az Ahasverus (Artaxerxes) perzsa király alatt tervezett zsidómészárlás megállításának emlékére (l. *Ahasverus*). A megmenekülés történetét a *Megillasz*

Eszter c. könyv írja meg és nygancsak az ünnep megtartása is az e könyvben található rendeleten alapszik. A liturgia nem csak a félünnepeket jellemző imarenddel fejezi ki a félünnep jellegét, de azzal is, hogy az esti és reggeli istentisztelet keretében felolvassák a levél formájában szétterített Megillát és három áldást mondanak fölötte. A reggeli imákat pijutokkal (l. o.) toldják meg és alkalmi hálaimát mondanak (al haniszim) a csodálatos megszabadulásért. P. ósidók óta a vigaság ünnepe, amelynek legszebb vonása, hogy kötelező ajándék-osztogatással (*mislóach monosz, slachmónesz*) jár. A P.-i szórakozások közé tartozik az álai cos felvonulás és a P.-i játék, amelynek meglehetősen nagy, bár értéktelen jiddis irodalma van. Adar 15. Susan-purim ünnepét tartják. F. D.

Purim-Haggada. A peszachi Haggadának szellemes és neveltető travesztálása purimi szokások alapján. Ilyen P.-t nyomtatott először Velencében 1552. Daniel Adelkind ezen c. alatt: *Haggada Lelél Sikkurim*. M. B.

Purimspiel. Purimi játék. Ezek a primitív komédiák régebben bibliai keretben mozogtak és főleg Eszter könyvéből merítették anyagukat. Később a hitközségi és a családi élet fonákságait csúfolták ki nem nagyon kényes humorral. Mint-hogy az irodalom hagyományai és formái nem kötötték, az alkalmosság pedig megfosztotta a fejlődés lehetőségeitől, a P. még ma is teljesen naiv és kezdetleges. Ugyanilyen a színrehozatala is. Színpadot és díszletet nem követel és sok művészetet sem a szereplőktől, akik rendszerint a jesiva tanulóiból kerülnek ki. A P. előadásainak legjellemzőbb sajátsága, hogy a női szerepeket is férfiak játsszák. Általában alkalmi szerzők írják a P.-eket, de vannak ennek a komoly irodalomtól félreeső igénytelen műfajnak hivatalos művelői is. Ezek között Grünwald Juda máramarosszigeti marsalik a legtehetségesebb.

Purim-Tóra. Tréfás tóramagyarázat. A Szentírást travesztálni természetesen nem szabad, de purimkor, mikor vallásos kötelesség a vidámság, minden elméledést megengednek, még a talmudi fejtegetés játékos utánzása is meg van engedve ilyenkor. A P. követi a talmudikus fejtegetés dedukciós módszerét, de mókásan, hogy derűtséget keltsen. F. M.

Purjesz 1. Ignác, orvos-író. *P. Zsigmond* orvostanár testvéröccse, szül. Szentesen 1857. megh. Budapesten. Középiskoláit és az egyetemet Budapesten végezte s miután orvosi diplomát nyert, 1889. a budapesti nyilvános ambulatórium fülbeteg-osztályának lett főorvosa. Fülgyógyászati tanulmányai nagy számmal jelentek meg hazai és német orvosi hetilapokban. Főbb művei: *Therapeutisches Recept-Taschenwörterbuch* (Stuttgart 1883); *Gyógyászati vény-zsebkönyv bujakóros betegségekre nézve* (1884); *A gyakorlati fülgyógyászat kézikönyve*. Kirchner V. után (1889); *A gyakorlati orvostan haladása* (1888—1891); *A gyógyászat kézikönyve gyakorló orvosok számára* (1892); *A klinikai diagnosztika kézikönyve* (1892—93); *Adatok a Szt. Rókus-kórház alapításához* (1896). Szerkesztette a Dunabalti központi kórházak Évkönyvét, az Orvos-irodalmi Közlönyt, az Orvosok Zsebnaptárát és

az Egészségügyi Lapokat. Ezek mellett több külföldi orvosi szakművet fordított le magyarra.

2. *P. Imre,* P. Lajos öccse, szerkesztő, szül. Szentesen 1890.. öngyilkos lett Budapesten 1927. Jogi tanulmányai és a doktorátus megszerzése után miniszt. fogalmazó, majd 1918. tanácsos lett. Később a Világ és a Magyar Hírlap szerkesztését vette át. Rövid ideig a Századunk társszerkesztője volt.

3. *P. Lajos,* publicista, szül. Nagytótipusztán 1881 szept. 4., megh. Budapesten 1925 jan. 7. Jogi tanulmányai elvégzése után az Egyetértés belmunkatársa, majd felelős szerkesztője lett, később pedig a Világ főszerkesztője volt. Sokáig szerkesztette a magyarországi szabadkőművéség hivatalos lapját, a Keletet és az Orientet is. Élénk részt vett úgy az újságíró-társadalom, mint a közélet szociális mozgalmaiban. Része volt a Budapesti Újságírók Egyesülete betegpénztárának, özvegy- és árvaalapjának megteremtésében s főtitkára volt a Budapesti Újságírók Egyesületének.

4. *P. Zsigmond* (idősb), orvostanár, *P. Ignác* orvosíró testvérbátyja, szül. Szentesen 1845., megh. Budapesten 1896 febr. 17. A pesti és bécsi egyetemeken tanult, majd Korányi Frigyes aszisztense, 1877. pedig az orvostörténelem magántanára letta budapesti egyetemen. Számos érdekes tanulmánya jelent meg hazai és külföldi szaklapokban és több kiváló orvosi szakmunkát lefordított magyarra. Főbb önállóan megjelent művei: *Gyógyászati vényzsebkönyv* (Dilnberger után, 1867 és 1877); *Gyógyászati vényzsebkönyv nők és gyermekbetegségekre nézve* (1868 és 1878); *Az Ebers-féle orvosi papyrus* (1876); *A belgyógyászat tankönyve orvosnövendékek és gyakorló orvosok számára* (2 köt. 1885—87, 3. kiad. 1894); *A st.-gallen-i kolostor könyvtárában őrzött orvosi kéziratok* (1882). Szerkesztette az Orvosok Zsebnaptárát 1873—96-ig.

4. *P. Zsigmond** (belsőecseri), orvostanár, szül. Szentesen 1846., megh. Budapesten 1918 jan. 27. Budapesten tanult és 1876. lett magántanár, 1880. ny. rendes egyetemi tanár és a belgyógyászati klinika igazgatója Kolozsváron. Magyar nemességet és udv. tanácsosi címet kapott. Számos hazai és külföldi orvostudományi folyóirat munkatársa volt. Az önállóan megjelentek közül fontosabbak: *A kórisme megállapítására szükséges vizsgálati módszerek* (1874); *A különös kór- és gyógytan házikönyve* (1874); *A belgyógyászat tankönyve*, mely több kiadást ért el és egyik legelterjedtebb magyarnyelvű orvosi tankönyv. Fia, *P. Béla* szegedi egyet. orvostanár. S. R.

Putnok, nagyk. Gömör- és Kishont- ezidőszerint egyesített vm. 4218 lak. A P.-i (orthodox) hitközség — jöllehet ebben a kis mezővárosban már előbb is laktak szórványosan zsidók — 1852. alakult meg. Első rabbijául Braun Salamont választotta, aki 1873. bekövetkezett haláláig buzgó odaadással, vallásos szellemben vezette a hitközséget. A Chevra Kadisa a hitközséggel egyidejűleg létesült s jelenleg Tannenbaum Zoltán az elnök. A hitközségnek egy temploma van, mely 1866. épült. Egytanerős népiskoláját, melyben kezdettől fogva magyarnyelvű az oktatás, 1875. nyitotta meg a hitközség. Ezenkívül van még a

hitközségnek egy Talmud Tórája, egy Bikur Cholim és egy Sasz Chevra egylete. A hitközség évi költségvetése 28,650 pengő, melyből nagyobb összegeket fordít szociális és filantrópikus célokra. A hitközség anyakönyvi területéhez a P.-i járás összes községei tartoznak. Lélekszáma 672, a családok száma 167, az adófizetőké 139. Foglalkozás szerint: 8 nagykereskedő, 4 tanító, 108 kereskedő, 3 ügy-

véd, 1 köztisztviselő, 2 munkás, 2 orvos, 8 magántisztviselő, 16 iparos, 5 magánzó és 10 egyéb. A világháborúban a hitközség 89 tagja vett részt és 12-en estek el. A hitközség mai vezetősége: Tannenbaum Márton főrabbi, Tannenbaum Viktor elnök, Sidlauer Sámuel alelnök, Weinberger Vilmos gondnok, Birnbaum Jakab pénztárnok, ifj. Péter József ellenőr és Róth Samu jegyző.